

65.5075
M 82

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Видання 2-ге, перероблене і доповнене

За редакцією

*доктора економічних наук, професора,
академіка АЕН України Ю.Г. Козака,
кандидата економічних наук, доцента В.В. Ковалевського,
віце-президента Арабської асоціації
чавуну та сталі Зіяда Кутайні*

Рекомендовано

*Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

710412

КИЇВ—2007

65.5.23
УДК 72.29(075.8)

ББК Ф4(0)6я7(2)

М 11 М-58

Гриф надано
Міністерством освіти і науки України,
(Лист № 1.4/18-Г-906 від 13.10.2006 р.)

Рецензенти:

Ю.В. Макогон – доктор економічних наук, професор, академік АЕН України, завідувач кафедри "Міжнародна економіка" (Донецький національний університет);

С.О. Якубовський – доктор економічних наук, професор (Одеський національний університет);

М.О. Уперенко – доктор економічних наук, професор (Одеський державний економічний університет).

Автори:

Ковалевський В.В., Козак Ю.Г., Логвінова Н.С., Кутайні З., Кіро О.С., Осипов В.М., Граматик Ю.І., Барановська М.І., Семенцов М.В., Левицький М.А., Баєва В.В., Воронова О.В., Захарченко О.В., Літньовський Г.Г., Шаповал С.С., Дець В.В.

За редакцією Козака Ю.Г., Ковалевського В.В., Кутайні З. та ін.
М 11 Міжнародні організації: Навч. посібник/За ред. Козака Ю.Г., Ковалевського В.В., Кутайні З. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 440 с.

ISBN 966-364-365-X

У книзі висвітлюються питання загальних закономірностей діяльності та історії виникнення міжнародних організацій, дається характеристика глобальних організацій за галузевою ознакою, досліджуються регіональні та неурядові економічні організації, а також особливості діяльності України в міжнародних організаціях.

Призначена для викладачів і студентів економічних вузів, фахівців-практиків у галузі міжнародних економічних відносин.

ISBN 966-364-365-X Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ін., 2007

код 021.25266 ової літератури 2007

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

71 04 12

ІНВ. №

ВСТУП

Курс “Міжнародні організації” є важливою складовою частиною комплексу дисциплін, знання яких необхідні фахівцеві зі спеціальності “міжнародна економіка”. Міжнародні організації є дієвим регулятором міжнародних відносин, зокрема в економічній сфері. Їх значення як інституційних одиниць міжнародної економіки дедалі зростає. Практично всі держави світу – від найпотужніших до невеликих і таких, економічний рівень яких ще невисокий, об’єднуються у світовій мережі міжнародних організацій. Процес глобалізації, що неупинно поширюється й охоплює практично всі сфери економічної діяльності, створює умови для формування наднаціональних структур регулювання економічних відносин, і міжнародні організації є найактивнішим інструментом такого регулювання.

Актуальність вивчення дисципліни визначається також сучасною практичною діяльністю України в міжнародних організаціях і перспективами її залучення до широкого кола співтовариств. Співробітництво з такими організаціями, як Міжнародний валютний фонд, Всесвітній банк, Світова організація торгівлі, Європейський Союз має для нашої країни першочергове значення, оскільки від їх позицій багато в чому залежать сучасний стан і перспективи розвитку економіки в Україні.

Україна є членом багатьох міждержавних організацій, причому вона входить до більшості найавторитетніших глобальних організацій. Назавжди в історії України залишиться той факт, що вона була серед засновників Організації Об’єднаних Націй. Свої взаємовідносини з міжнародними організаціями наша країна прагне будувати на принципах рівноправності, справедливості, демократичності та дотримання національних інтересів.

Метою дисципліни “Міжнародні організації” є набуття студентами знань щодо цілей, принципів і функцій міжнародних організацій, їх ролі в системі міжнародних економічних

відносин, уміння шляхом аналізу визначити вигоди й можливі втрати від участі країни в тих або інших організаціях.

У своїй діловій практиці економісти-міжнародники повинні обов'язково враховувати вплив міжнародних організацій на розвиток національної економіки і прагнути до якомога ефективнішого використання позитивних наслідків співпраці з ними. Їм необхідно вміти відстоювати інтереси як України в цілому, так і своїх фірм і закладів у стосунках з міжнародними інституціями. Для цього важливо знати принципи і цілі діяльності міжнародних організацій, механізм їх функціонування, організаційну структуру, політику. Особливо це стосується валютно-кредитних, торговельних організацій. Знання особливостей діяльності міжнародних організацій корисні також і іншим фахівцям економічного профілю, зокрема спеціалістам з економіки й права.

Навчальний посібник призначено для студентів економічних вузів і спеціальностей, тому природно, що основна увага в ньому приділяється міжнародним економічним організаціям. Неекономічні організації розглядаються настільки, наскільки вони впливають на міжнародні соціально-економічні відносини.

У посібнику спочатку розглядаються загальні закономірності діяльності й історія виникнення міжнародних організацій. Далі дається характеристика глобальних організацій за галузевою ознакою, потім – регіональних і неурядових економічних організацій. Завершується виклад оглядом особливостей діяльності України в міжнародних організаціях. У книзі містяться таблиці, схеми, список аббревіатур міжнародних організацій, список рекомендованої літератури. Для перевірки знань студентів та самостійної роботи вміщено питання для самоконтролю, тести і теми рефератів.

У підготовці навчального посібника брали участь аспіранти та пошукачі І.О. Уханова, Л.В. Ричкова, Л.П. Апостолук, О.В. Локатарьова, В.В. Сазонов, П.М. Вінник, К.О. Щербіна, О.О. Потюх, О.А. Єрмакова, Ю.С. Романенкова.

Розділ 1

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Ключові поняття: міжнародна організація; регулятори міжнародних економічних відносин; міжнародна економічна інтеграція; глобалізація; типологія міжнародних організацій; система міжнародних організацій; етапи розвитку системи міжнародних організацій.

1.1. Глобальний економічний простір як середовище формування міжнародних організацій

Міжнародні економічні відносини реалізуються через їх суб'єкти. До суб'єктів належать підприємства, фірми, держава, приватні особи, транснаціональні корпорації і транснаціональні банки, а також міжнародні організації. Особливістю міжнародних організацій як суб'єктів системи міжнародних економічних відносин є те, що вони, поряд з державними органами, є **регуляторами** цих відносин. Крім того, на відміну від державних органів, міжнародні організації виконують регулюючі функції на наднаціональному рівні. Як регулятори міжнародні організації мають великий вплив на розвиток і спрямованість міжнародних відносин, оскільки вони залучають в упорядкований процес чимало держав. По суті, майже немає в світі держави, яка не буда б членом якоїсь організації; більшість країн залучена до декількох організацій.

Міжнародна організація – це об'єднання держав, установ, фізичних осіб, що спільно реалізують програму або мету на підставі певних правил та процедур і діяльність яких виходить за національні кордони.

Утворення міжнародних організацій є об'єктивним наслідком процесу розвитку світового суспільства. Серед чин-

ників, що ведуть до їх виникнення, головні: міжнародний поділ праці, міжнародна економічна інтеграція, політичні стосунки між країнами, глобалізація міжнародних відносин.

Міжнародний поділ праці обумовлює спеціалізацію країн на виробництві певних товарів та послуг, обмін продуктами, а також неминуче призводить до міжнародного кооперування. Зростання міжнародних потоків товарів, послуг, чинників виробництва, що особливо стало відчутним з середини ХІХ ст., викликає потребу в регуляторах, які запобігли б тенденції перетворення цього процесу на хаотичне явище і водночас підсилили його темпи. В ХХ ст. процес міжнародного поділу праці суттєво поглиблюється, що пов'язано з науково-технічною революцією. Це поглиблення, зокрема, виявляється в переміщенні наголосу від поділу праці загального типу до часткового і поодиначного типів. Якщо раніше міжнародний поділ праці виявлявся переважно в формі міжнародної торгівлі, то тепер він дедалі більше охоплює сферу виробництва. Спеціалізація країн на технологічних операціях, деталях, вузлах, агрегатах сприяє встановленню стійких зв'язків між підприємствами різних країн, спонукаючи, таким чином, їх до виробничої кооперації.

Міжнародний поділ праці у своїй вищій фазі супроводжується **економічною інтеграцією**, яка особливо проявляється на регіональному рівні. **Економічна інтеграція** – це процес економічної взаємодії країн, що призводить до зближення господарських механізмів, набуває форми міжнародних угод і регулюється міжнародними органами. Внутрішньою суттю інтеграції є процес формування спільного світогосподарського простору, сфери підприємництва, що виходить за національні кордони, і в межах якої діють єдині економічні, технологічні, правові, соціально-культурні вимоги до суб'єктів виробничої та комерційної діяльності. Інтеграційні процеси охоплюють, насамперед країни досить високого рівня розвитку, які мають розвинені взаємні економічні стосунки. Компактна розміщеність країн в одному регіоні, спільні історичні, культурні умови розвитку надають додаткового імпульсу інте-

грації їх в єдине економічне утворення. Міжнародна економічна інтеграція набула швидких темпів у другій половині ХХ ст.; у новому столітті вона поширюється як територіально, охоплюючи нові країни й регіони, так і особливо вглибину, втягуючи практично всі галузі світової економіки – виробництво товарів та послуг, торгівлю, валютно-кредитну сферу, а також інформаційне середовище, науку, культуру тощо.

Міжнародна економічна інтеграція розвивається від найпростіших форм і рівнів до більш складних і досконалих, переходячи з нижчого щабеля до вищого. Але на кожній стадії розвитку інтеграції настає момент, коли “природна течія” процесу починає гальмуватись через недосконалість організаційних форм інтеграції або навіть через їх відсутність. Відбувається це з таких причин: чисельне зростання й ускладнення міжнародних зв'язків, які не завжди узгоджуються в масштабі світового господарства; неузгодженість зовнішньоекономічної політики держав, які піклуються про свої власні інтереси. За таких обставин виявляється потреба в організаціях, які розробляли б “правила гри” для суб'єктів міжнародних відносин, відповідні для кожного ступеня розвитку інтеграції. Дотримання державами певних норм і принципів міжнародної діяльності, які встановлюються на рівні міжнародних організацій, допомагає розв'язанню протиріч, що стають на перешкоді інтеграції, і надає нового імпульсу її розвитку. Кожному ступеню розвитку інтеграції відповідає своя форма міжнародної організації. Так, на регіональному рівні найпростіша форма організації – зона преференційної торгівлі; вона складається на початковій стадії інтеграції. Найвищій стадії інтеграції, яка є на сьогодні, відповідає економічний союз.

Міжнародна економічна інтеграція стимулюється поширенням дії транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків, які, в свою чергу, є наслідком поглиблення міжнародного поділу праці. ТНК і ТНБ начебто “стягують у вузли” міжнародну економіку, перетворюючись на її своєрідні “нервові центри”. Об'єктивно транснаціональні корпорації сприяють формуванню організаційної структури міжнародних еко-

номічних відносин, оскільки зосереджують регулюючі функції на транснаціональному рівні.

Неабияку роль у формуванні системи міжнародних організацій відіграє **політичний чинник**. Вирішення багатьох політичних проблем протягом історії людства державні діячі намагались здійснити утворенням союзів держав, блоків, пактів. Найчастіше такі міждержавні утворення мали переважно воєнну спрямованість і розпадалися зі зміною політичної ситуації в світі. І сьогодні є міжнародні організації оборонного характеру (НАТО) або такі, де політичні цілі є переважаючими (Рада Європи, Ліга арабських держав). Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ), яка проголошувала основною метою економічну інтеграцію соціалістичних країн, все ж таки залишалася політичною організацією, оскільки інтеграційні процеси гальмувалися неринковим характером економічних відносин у рамках соціалістичної системи.

Водночас історія знає чимало прикладів, коли політичні й економічні цілі збігалися. Так, у 1834 р. було утворено Митний союз, що об'єднав дрібні держави Північної Німеччини; згодом цей союз став економічною основою для формування єдиної німецької держави. В наші часи йде перетворення суто економічного об'єднання західних держав (Спільний ринок) в організацію, де політичні функції набувають все більшого значення, – Європейський Союз. Часто економічні й політичні цілі започатковані в самій ідеї утворення організацій. Так, у 1948 р. була заснована Організація європейського економічного співробітництва з метою оптимального використання американської допомоги західноєвропейським країнам за “планом Маршалла”. Але не менш важливою метою при цьому було політичне об'єднання цих країн зі США перед комуністичною загрозою в Європі. З 1961 р. це об'єднання здобуло назву Організації економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР), суттєво розширившись; але органічне сплетення політичних та економічних цілей залишилось притаманним цій організації.

Є приклади, коли цілі заснування організації були переважно політичні, але згодом їх функціональна структура ди-

версифікувалася. Так, ООН була утворена, насамперед, як добровільне об'єднання країн, що прагнули досягнення політичних здобутків: знищення фашизму, мирне співіснування, не-дискримінація в міжнародних відносинах тощо. Проте поступово серед функцій ООН значної ваги стали набувати такі, які спочатку вважались функціями другорядними: економічне співробітництво між країнами, співпраця в екологічній, гуманітарній, науково-технічній, культурній сферах. Отож, політичне об'єднання перетворилося на багатофункціональну, універсальну організацію. В цьому випадку воля більшості країн до згуртування створила сприятливе політичне середовище для інтеграційних процесів глобального масштабу. Можна згадати попередника ООН, Лігу Націй, яка не змогла досягнути своїх цілей через недостатчу політичної волі її учасників до співробітництва. З цього виходить, що політичний чинник у процесі формування інституційного середовища міжнародних економічних відносин не лише тісно пов'язаний з економічними чинниками, але, за певних обставин, може їм передувати.

Серед чинників формування й розвитку системи міжнародних організацій останнім часом дедалі більшого значення набувають **глобальні проблеми сучасності**. Це такі проблеми, які охоплюють увесь світ або значну його частину і не можуть бути вирішені кожною країною поодиноці. До них відносяться: проблема обмеженості природних ресурсів; екологічна проблема; демографічна проблема; проблема роззброєння; продовольча проблема.

Природно-ресурсний потенціал нашої планети в цілому досить потужний і далекий від вичерпання. Але в розрізі окремих видів ресурсів і галузей їх використання ситуація неоднакова. Запаси деяких важливих для людства природних ресурсів обмежені і не відтворюються. Це стосується, насамперед паливно-енергетичних ресурсів, а точніше – органічного палива (нафти, газу, вугілля, торфу, сланців). Темпи їх видобування залишалися високими протягом усього ХХ ст. Нафта й газ можуть вичерпатися за декілька десятиліть. По

суті, вичерпані майже всі земельні ресурси, придатні для сільського господарства; більше того, площа придатних земель щороку скорочується внаслідок ерозії та засолення. Скорочується й площа лісів, незважаючи на деяке відтворення їх за рахунок штучного насадження в Європі і Північній Америці тощо.

Гострота природно-ресурсної проблеми полягає в тому, що основна маса корисних копалин, деревини і деяких інших ресурсів споживається не там, де вони видобуваються. На індустріально розвинуті країни припадає 85–90% сумарної більшості видів корисних копалин, хоча в їх надрах зосереджено менше половини світових запасів мінеральної сировини. Отже, центральною проблемою у використанні природних ресурсів є їх справедливий розподіл, при цьому мається на увазі не лише оптимальне задоволення потреб у ресурсах, а й недискримінаційні ціни на них, усунення монополізації видобутку й продажу найважливіших ресурсів. Розв'язати ці питання таким чином, щоб задовольнити власників і споживачів ресурсів суто ринковими методами, дуже складно або навіть неможливо. Ось тут і потрібна регулююча роль міжнародних організацій, які встановлюють “правила гри” з максимальним урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін. Так, Європейський суд установив особливі стосунки з групою асоційованих країн, що розвиваються. Ці стосунки закріплені Ломейськими угодами і передбачають, зокрема, поставки в країни ЄС сировини за цінами, вигідними для обох сторін.

Проте не завжди вдається об'єднати інтереси власників і споживачів, особливо коли йдеться про країни з різним рівнем розвитку. В такому разі власники ресурсів (найчастіше – країни, що розвиваються) утворюють міждержавні організації картельного типу, спрямовані на встановлення “справедливих” цін на той чи інший ресурс. Найяскравішим прикладом такого типу організацій є Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК).

Природноресурсна проблема тісно пов'язана з **проблемою екологічною**. Темпи вичерпання компонентів природного се-

редовинця настільки зросли, що екологічні системи (екосистеми) не завжди можуть відновити свою динамічну рівновагу і це призводить до екологічних криз і навіть катастроф. Досить згадати забруднення Великих озер Північної Америки, Дунаю, вмирання Аралу, нарешті, Чорнобильську катастрофу. Поширюється забруднення Світового океану, насамперед нафтою та нафтопродуктами. Швидко зменшуються площі під лісами екваторіального і субекваторіального поясів, особливо Амазонії.

Викид шкідливих речовин у довкілля в ХХ ст. набув таких величезних обсягів, що спричинив екологічні зрушення глобального розміру, тобто такі, що охоплюють географічну оболонку в цілому. До них насамперед належать збільшення в атмосфері вуглекислого газу, що породжує парниковий ефект, та стоншення озонового шару. Ці явища можна подолати тільки спільними зусиллями багатьох країн. Є ще один прояв екологічного негаразду глобального масштабу – це перенесення вітрами забруднених повітряних мас на великі відстані. Характер напрямків повітряних потоків такий, що, наприклад, Канада отримує з території США значно більше забруднюючих речовин, ніж сама викидає в атмосферу. З Центральної Європи тисячі тонн шкідливого бруду прямують з вітрами до Скандинавії. Можна також нагадати, що Дунай збирає відходи підприємств чи не з половини Європи і несе їх у Чорне море до берегів України.

Такі проблеми ніяка країна, навіть економічно потужна, вирішити поодиночі не зможе. Тому заклики до спільних дій у справі охорони довкілля лунають усе гучніше, особливо з другої половини ХХ ст. В ООН постійно діє Програма з дослідження довкілля (ЮНЕП). Найбільш впливовою неурядовою організацією, що активно вивчає екологічні проблеми, є Римський клуб. Крім того, завдання про охорону довкілля міститься в програмах діяльності багатьох регіональних міждержавних організацій (ЄС, СНД та ін.).

Ще однією глобальною проблемою, що загострилася з середини ХХ ст., є **швидке зростання кількості населення** земної кулі. Якщо на початку століття воно становило 1,5 млрд

чол., у 1950 р. – 2,5 млрд, то на початок 2000 р. перевищило 6 млрд чол. Тобто за першу половину століття воно збільшилось на 1 млрд, а за другу – на 3,5 млрд. Зараз населення планети становить уже понад 6,5 млрд жителів. Темпи зростання населення високі в цілому, але дуже нерівномірні за регіонами. Так, у Західній Європі, Північній Америці, Японії, Австралії, Новій Зеландії (тобто в розвинутих країнах) за другу половину XX ст. чисельність населення зросла в 1,5 разу, в Східній Європі і колишньому СРСР – в 1,6, а в Африці – в 3,3, Латинській Америці – в 3 і в Азії – в 2,5 разу. Отже, частка країн, що розвиваються, в населенні планети зросла з $\frac{2}{3}$ до $\frac{4}{5}$. Високі темпи зростання населення країн, що розвиваються, зумовлюються високим рівнем народжуваності. Водночас у багатьох країнах зберігається значна смертність і обмежена тривалість життя; в деяких країнах Африки вона становить лише 35–45 років. У найбідніших країнах спостерігається низький рівень письменності дорослого населення і кваліфікованості робітників.

В останні десятиріччя темпи зростання населення Землі дещо уповільнились, але це відбувається за рахунок розвинутих країн і країн Східної Європи; в деяких країнах цих регіонів кількість населення навіть зменшується. Але в країнах, що розвиваються, населення зростає все ще досить швидко, при цьому в багатьох з них темпи його приросту випереджають темпи зростання ВВП. Це призводить до загострення соціальних проблем. Зокрема, в країнах, що розвиваються, рівень безробіття вищий, ніж у розвинутих країнах. Крім суто економічних причин, така ситуація зумовлюється високою часткою молодого, працездатного населення саме в найбідніших країнах.

Отже, країни, що розвиваються, відчувають демографічний тиск набагато вищий, ніж розвинуті країни. Це об'єктивно спонукає прагнення до міграції з бідних країн до багатих. Але на шляху міграційних потоків постає чимало перешкод, які встановлюють уряди розвинутих країн з метою запобігти зайвій конкуренції для працівників своїх країн і уник-

пути небажаних змін етнічної структури свого населення. Таким чином, глобальні демографічні процеси потребують ретельного, всебічного регулювання на міжурядовому рівні. Найбільше уваги демографічним проблемам приділяють органи ООН. Тут утворена спеціальна функціональна комісія з народонаселення й розвитку. Крім того, при ООН існує ряд фондів, центрів, агентств, що займаються різними аспектами демографічних процесів: Фонд ООН у галузі народонаселення (ЮНФПА), Центр ООН з населених пунктів (Хабітат), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) та ін. Демографічні проблеми також знаходяться в центрі уваги Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ).

Для багатьох країн першочерговою проблемою залишається **продовольча**. Низький рівень продуктивності праці, нестача коштів, малоземелля, відносна перенаселеність призводять до хронічного недоїдання, а то й голоду мільйонів людей у світі. Наприкінці ХХ ст. їх кількість становила 750 млн чол. Проте перспективи тут на найближчі роки не дуже оптимістичні. За останнє десятиріччя ХХ ст. споживання пшениці на душу населення в світі зменшилося на 10%. Починаючи з 70-х років, виробництво продовольства на душу населення в Африці щороку зменшується на 1%¹. За останні 30 років минулого століття пересічнодушовий розмір ВВП в найменш розвинутих країнах скоротився на 5%, а в таких країнах, як Гаїті, Мадагаскар, Нігер реальний ВВП впав до 40–50%². Якщо пересічнодушовий розмір ВВП на початку нового століття становив 7900 доларів (за паритетом купівельної спроможності валют – ПКС), то в Сомалі він дорівнював лише 600 дол., Сьєрра-Леоне – 500, Афганістані – 700, Бурунді – 500 дол.

У цих умовах необхідне об'єднання зусиль народів світу для допомоги найслабкішим країнам. Можна беззаперечно

¹ Максимова М. В ХХ век – со старыми и новыми проблемами // МЭ и МО. – № 10. – 1998. – С. 9.

² Кузнецова Е.В. Индекс человеческого развития и тенденции его изменения в России и зарубежных странах // Вопросы статистики. – № 2. – 1999. – С. 23.

стверджувати, що без продовольчої допомоги світового співтовариства країнам зони Сахелю (північна савана) та Східної Африки в 70–80-х роках тут від голодної смерті загинули б мільйони людей. Найбільш ефективною є допомога продовольством, що здійснюється спеціалізованими організаціями системи ООН. Це – Продовольча і сільськогосподарська організація (ФАО), Всесвітня продовольча програма (ВПП), Всесвітня продовольча рада (ВПР) та ін.

Означені вище фактори діють у сукупності, взаємодії, підсилюючи один одного, і спонукають світове співтовариство до узгодженої співпраці. Найголовнішою, узагальнюючою умовою утворення міжнародних організацій є **інтернаціоналізація світової економіки** і виникнення **світового господарства**. Світове господарство можна визначити як сукупність національних економік країн світу, пов'язаних між собою мобільним фактором виробництва. На його основі формується міжнародна економіка, поглиблюються міжнародні економічні відносини.

Інтернаціоналізація світової економіки – це сукупність міжнародних відносин, що ґрунтуються на інтернаціоналізації виробництва, яке утворюється внаслідок міжнародного усупільнення виробництва в процесі міжнародного поділу праці. З другої половини ХХ ст. інтернаціоналізація світової економіки дедалі більше виявляється в міжнародній економічній інтеграції. Але, як ми вже знаємо, інтеграція може тільки тоді ефективно поширюватись, коли вона зміцнюється колективною політичною волею учасників цього процесу. Отже, інтернаціоналізація світової економіки супроводжується і політичними актами, серед яких утворення міжнародних організацій посідає чільне місце.

1.2. Типологія міжнародних організацій

На початку ХХІ ст. кількість міжнародних організацій вимірюється тисячами. Вони дуже різноманітні за складом учасників, цілями, функціями, місцем в інституційному середо-

винці міжнародного бізнесу та впливом на міжнародні відносини. Найчисленнішими є неурядові міжнародні організації, яких налічується близько 20 тисяч. Значно менше міждержавних організацій – близько 3 тис., і їх кількість зростає чи не щороку¹. Таке розмаїття організацій утруднює їх класифікацію і виокремлення типів організацій за якоюсь однією схемою. Типологія міжнародних організацій відображає такі аспекти, за якими аналізується суть і діяльність організацій. Тобто, існують певні критерії визначення типу організації залежно від того, в якому аспекті ми маємо намір її розглядати.

Основними **критеріями** типології міжнародних організацій є:

- ♦ членство суб'єктів міжнародних відносин і юридичний статус організації;
- ♦ географічне поширення;
- ♦ функціональна спрямованість;
- ♦ характер діяльності.

За складом членів та юридичним статусом організації поділяються на міждержавні і неурядові.

Міждержавні організації утворюються на основі офіційних урядових угод між країнами. Якщо угода укладається тільки між двома державами, то такі міждержавні угоди називаються двосторонніми, або **білатеральними**; вони ще не утворюють організації у звичайному розумінні. Якщо узгодження багатостороннє, то дії країн мають інституційний характер, і формується організація як інституційна одиниця міжнародних відносин. Різновидом цього типу організацій є міждержавні економічні організації (МДЕО). Прикладів міждержавних організацій чимало: ООН, НАТО, ОБСЄ та ін.; серед МДЕО – Європейський Союз, МВФ, НАФТА та ін. У роботі міждержавної організації бере участь офіційний представник уряду країни-члена; відповідальність за його дії несе уряд країни. Отже, представник країни в організації відстоює

¹ Циганкова Т.М., Гордєєва Т.Ф. Міжнародні організації. – К., КНЕУ, 2003. – С. 3.

не свою власну точку зору, а узгоджену на відповідному рівні позицію свого уряду. Наприклад, якщо член Ради Безпеки ООН голосує за певну резолюцію, то це означає, що його на таку дію уповноважили вищі урядові інстанції (президент, прем'єр-міністр, міністр закордонних справ). Свої ж якості фахівця, свій хист, інтелект представник країни проявляє в умінні переконати інших членів організації в правильності позиції свого уряду з того чи іншого питання.

Неурядові організації утворюються на основі індивідуального або колективного членства суб'єктів, які не є офіційними представниками своїх урядів. Наприклад, до Римського клубу на індивідуальній основі входять видатні вчені світу; як правило, вони не є членами уряду в своїх державах, і уряд їх не уповноважує (принаймні, формально) відстоювати офіційну точку зору. Тому члени неурядових організацій мають значно більше свободи в своїх діях, вони можуть висловлювати свою думку, незважаючи на позицію свого уряду. Це зумовлює гнучкість і оперативність в обговоренні багатьох проблем і прийнятті відповідних рішень. Але уряд не несе відповідальності за дії свого громадянина – члена неурядової організації. Якщо в МДЕО прийняте рішення зобов'язує (цілком або певною мірою) уряд до його виконання, то рішення неурядових організацій уряд може тільки взяти до уваги або навіть ігнорувати. Втім, неурядові міжнародні організації мають досить сильний вплив на міжнародні відносини. Наприклад, Лондонський клуб, що є консультативним комітетом найбільших приватних банків світу, часто ефективно вирішує питання про кредитування або реструктуризацію боргу тієї чи іншої країни у випадках, коли уряд неспроможний впоратись із ситуацією. Значна кількість неурядових організацій функціонує в економічній сфері, це міжнародні неурядові економічні організації (МНЕО). Найвідоміші з них – Міжнародна торговельна палата, Спілка міжнародних ярмарків, Міжнародний кооперативний альянс, Всесвітня конфедерація праці.

За **географічним поширенням** міжнародні організації поділяються на глобальні та регіональні. **Глобальні** організації

об'єднують країни або інші суб'єкти незалежно від того, де, в якій частині світу вони знаходяться. Найяскравішим прикладом такого типу є Організація Об'єднаних Націй, яка об'єднує переважну кількість країн нашої планети. До глобального типу можна віднести також Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світову організацію торгівлі (СОТ), Червоний хрест, Римський клуб, Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) і деякі інші. Поняттю "глобальний" у даному разі тотожний термін "трансрегіональний".

Регіональні міжнародні організації об'єднують країни, розташовані в якомусь певному регіоні, як правило, компактно, в територіальній близькості. Таких організацій чимало: Європейський Союз (ЄС), Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА), Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) та ін. Іноді регіон являє собою досить велику територію, яка може вийти за межі однієї частини світу або континенту. Наприклад, до НАТО входять країни Західної Європи і Північної Америки, до СНД – країни Східної Європи та Азії. До асоціації Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) – країни навіть чотирьох континентів: Азії, Північної Америки, Південної Америки, Австралії; зв'язуючим, стрижневим елементом тут є Тихий океан, до якого обернені або економічно тяжіють країни-члени. Об'єднуючим елементом для НАТО є Північна Атлантика, для СНД – територія колишнього СРСР. Саме прив'язка до якогось певного простору є відмітною рисою регіональних організацій.

Є випадки, коли до регіональної організації включаються країни, що належать до іншого регіону. Наприклад, до Плану Коломбо із спільного розвитку в Південній і Південно-Східній Азії входять не тільки країни цього регіону, а й Велика Британія, Австралія, Канада і США. Проте організація все ж таки залишається регіональною. Справа в тому, що План Коломбо (утворений у 1950 р.) спочатку являв собою сукупність колишніх азіатських колоній і домініонів Великої Британії, ось чому тут опинилась і сама метрополія і домініони – Австралія, Канада, Нова Зеландія. США, як і інші країни організації

трохи пізніше, опинились тут внаслідок посилення свого політичного та економічного впливу в регіоні.

За **функціональною спрямованістю** організації поділяються на організації загальної та спеціальної компетенції.

Організації **загальної компетенції** в своїй діяльності охоплюють широке коло проблем і напрямів. Безпрецедентною тут є ООН, діяльність якої простягається в сфері: політичну, екологічну, безпеки, юридичну та ін. Її органи виконують функції обговорення питань, консультативні, науково-дослідні, регулювальні, технічної допомоги та багато інших. Більшість регіональних організацій, особливо утворених у процесі економічної інтеграції, також мають багатофункціональний характер. Наприклад, функції ЄС мають широку розгалуженість; вони охоплюють: регулювання економіки в цілому, митне регулювання, сферу кредиту, валютний ринок, міграційну політику, узгодження зовнішньої політики і т. ін.

До **організацій спеціальної компетенції** відносяться міжнародні організації, в яких одна з функцій є головною, а решта (якщо вони є) – допоміжні. Найчастіше це відноситься до організацій у сфері виробництва і торгівлі, що утворилися для ефективної реалізації товару, наприклад, ОПЕК. Торгівля є також головною функцією Всесвітньої організації (СВТО) торгівлі (СОТ); функцією Світової туристської організації є сприяння розвитку міжнародного туризму.

Монофункціональних організацій чимало є серед неурядових; наприклад, Лондонський клуб призначено для кредитного регулювання, Римський клуб – для розробки соціальних та екологічних проблем і поширення знань про них. Міжнародна торговельна палата головною функцією має захист приватних підприємців у міжнародних економічних відносинах.

Рідко буває так, щоб організація мала тільки одну функцію. Отже, префікс “моно” має дещо умовний характер і означає, що якась функція є домінуючою. Але навіть і з цим застереженням не завжди можна беззаперечно віднести організацію до того чи іншого типу. Наприклад, Міжнародний валютний фонд або Всесвітній банк начебто проголошують го-

ловну-функцію вже самою своєю назвою. Проте у відповідних сферах своєї діяльності ці організації мають стільки функцій, що головну з них визначити не так уже й легко. Так, МВФ виконує такі функції: регулювання системи міжнародних розрахунків, нагляд за станом міжнародної валютної системи; надання короткострокових і середньострокових кредитів; випуск міжнародних резервних активів (СДР); надання консультацій з питань міжнародних фінансів тощо.

За **характером діяльності** міжнародні організації поділяються на універсальні, політичні, економічні, гуманітарні, культурно-просвітницькі, оборонні та ін. Характер організацій тісно пов'язаний з функціями, які вони виконують, особливо з домінуючою.

Універсальною міжнародною організацією є ООН, яка виконує функції регулювання й нагляду в найважливіших сферах людської діяльності. До універсального типу наближається Європейський Союз, у діяльності якого різноманітні економічні функції доповнилися політичними (спільне громадянство, узгоджена зовнішня політика, спільний парламент тощо).

Політичні організації об'єднують країни, для яких політична мета об'єднання має визначальний характер. Наприклад, головна мета Ліги арабських держав – захищати інтереси арабських країн у світі, координувати діяльність для піднесення добробуту, для зміцнення політичної і культурної єдності країн-членів, узгоджувати дії у військовій сфері. Схожі цілі має Організація Ісламська конференція, але в основу її політичної діяльності покладено не національну, а конфесійну солідарність. Політичний характер має Організація африканської єдності (ОАЄ), хоч серед її цілей є й економічні. В Європі також діють міжнародні організації, в яких політична функція є головною. Це – Західноєвропейський союз (ЗЕС), Рада Європи, Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ).

Організації воєнного, або оборонного, характеру тісно пов'язані з політичним типом організацій. Так, Західноєвропейський союз є воєнно-політичною організацією. Маастрихтською декларацією (1991) його визначено як “оборон-

ну складову" Європейського Союзу (ЄС), проте ці дві організації поки що діють як самостійні. Чисто військовими за характером є Північно-Атлантична оборонна організація (НАТО), колишня Організація країн Варшавської угоди.

За умовами участі в членстві міжнародні організації поділяються на відкриті й закриті. До **відкритих** організацій може увійти кожна держава, яка поділяє принципи й статут організації. До **закритих** організацій нових членів приймають тільки на запрошення засновників організації.

В системі міжнародних організацій велика частка належить **економічним організаціям**. Розвиток міжнародних відносин, поглиблення міжнародного поділу праці, міжнародна економічна інтеграція призводять до того, що вплив економічних стосунків на інші сфери міжнародного співробітництва стає дедалі вагомішим. Нині серед цілей більшості регіональних організацій співробітництво в економіці так чи інакше задеклароване. В ООН великий блок організацій, що відають суто економічними проблемами, підпорядкований Економічній і соціальній раді (ЕКОСОР): 9 функціональних комісій, 5 регіональних комісій і 18 спеціалізованих закладів (серед останніх – МВФ, Всесвітній банк, ФАО та ін.).

Міжнародні економічні організації поділяються на загальноекономічні та спеціалізовані. **Загальноекономічні** відають широким спектром економічних проблем. До них відносяться ОЕСР, а також регіональні організації інтеграційного типу – ЄС, СНД, НАФТА, АСЕАН та ін. **Спеціалізовані** економічні організації зосереджують увагу на вузькому колі проблем; проте багатьом з них належить суттєва роль у міжнародній економіці. До цього типу організацій належать, зокрема, Всесвітній банк, МВФ, Світова організація торгівлі, Всесвітня туристська організація, Міжнародна торговельна палата та багато інших.

Економічні організації, що утворилася внаслідок регіональних інтеграційних процесів, поділяються також за **ступенем інтеграції**. Основні рівні, або щаблі, регіональної економічної інтеграції такі: зона преференційної торгівлі, зона

вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний і валютний союз, політичний союз.

Зона преференційної торгівлі – початковий щабель інтеграції. На цьому етапі держави, що входять до зони, лібералізують між собою торгівлю лише обмеженою кількістю товарів, надають одна одній деякі пільги. До цього типу організацій належить СНД, а також ряд організацій Африки, Азії та Латинської Америки.

Зона вільної торгівлі відзначається тим, що держави-учасниці усувають між собою торговельні бар'єри, мито відміняється на більшість товарів. Але відносно третіх держав, що не входять до зони, кожний член проводить самостійну митну політику. До цього рівня відносяться, зокрема, Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), Північно-Американська асоціація вільної торгівлі (НАФТА), асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) та деякі інші. Проте не всі фахівці з міжнародної інтеграції виокремлюють зону преференційної торгівлі в самостійний ступінь; на думку деяких з них, першим щаблем інтеграції є саме зона вільної торгівлі. Але ретельний аналіз все ж таки визначає відмінності між цими двома типами. Між іншим, зона вільної торгівлі в межах СНД поки ще не утворена, незважаючи на прагнення до цього України та деяких інших членів.

Митний союз передбачає усунення митних тарифів у торгівлі між учасниками, а також формування спільної митної політики щодо країн; це означає, що всі члени союзу встановлюють однаковий рівень тарифів у торгівлі з іншими державами. На стадії митного союзу знаходилися країни Європейського економічного співробітництва в перше десятиліття утворення організації (1958–1968). Близько до поняття митного союзу підходять деякі латиноамериканські інтеграційні об'єднання – ЛААІ, МЕРКОСУР. По суті, митний союз утворено між Росією і Білоруссю.

Спільний ринок – це вже високий рівень інтеграції. Не тільки товари просуваються без перешкод крізь кордони; знято бар'єри для руху робочої сили, послуг, капіталів. Швидко

розвиваються і поглиблюються інтеграційні зв'язки, здійснюється спільна, узгоджена економічна політика. Цей тип інтеграції був притаманний Європейському економічному співробітництву (ЄЕС) у 1969–1992 рр. Саме ця організація отримала неофіційну назву “Спільний ринок”. Слід сказати, що повною мірою цього щаблю інтеграції поки що не досягла жодна інша міжнародна організація.

Економічний союз завершує структурну побудову економіки організації як єдиного інтеграційного об'єднання. На цьому етапі здійснюється єдина валютна політика, запроваджується спільна валюта, єдиний емісійний центральний банк. На цьому етапі знаходиться Європейський Союз з 1992 р. (після укладання Маастрихтської угоди). Логічним завершенням повної економічної інтеграції має стати **політичний союз**, на порозі якого стоїть ЄС, і який вже частково реалізується.

1.3. Основні етапи становлення й розвитку системи міжнародних організацій

Як уже зазначалося, першими міжнародними організаціями можна вважати (з певною мірою умовності) воєнні союзи держав, історія яких сягає в глибоку давнину. Щодо організацій економічного характеру, то одним з найдавніших прикладів можна вважати Ганзу – політичний і торговельний союз північно-німецьких міст, який існував у XIV–XVII ст. Центром Ганзи був Любек; її факторії розміщувались у Новгороді, Лондоні, Берліні, Брюгге. Ця організація об'єднала майже сто міст. Її функціями були: спорядження й охорона торговельних експедицій, утворення торговельних факторій у найважливіших містах, переважно в балтійських країнах, одержання всіляких торговельних привілеїв, уніфікація торговельного права. Таким чином, головною метою Ганзи був захист інтересів купецтва, яке здійснювало свої операції в цьому регіоні.

Ганзейські купці торгували переважно хлібом, а також хутром, шкірою, льоном, воском, медом, сукнами, винами,

залізними виробами. Кожний купець був абсолютно самостійним і незалежним у своїх торговельних операціях, але знаходився під захистом організації. Тривалий строк існування Ганзи свідчить про ефективність її діяльності.

Іншим, пізнішим, прикладом утворення міжнародної організації для вирішення економічних проблем був Німецький митний союз, заснований у 1834 р. На цей час Німеччина являла собою конгломерат десятків дрібних князівств, кожне з яких мало свою грошову одиницю, свою митну політику, систему мір і вагів, що дуже утрудняло торгівлю між ними і не сприяло об'єднанню в цілісну державу. Митний союз об'єднав 18 німецьких держав, головною з яких була Пруссія. В середині союзу скасовувались митні тарифи, проте встановлювались протекціоністські тарифи щодо третіх країн. Це значно послабило іноземну конкуренцію, особливо збоку Англії. Хоча Митний союз не вирішив усіх проблем (північні князівства, що відали морською торгівлею, не увійшли до нього), все ж таки він дав відчутний поштовх економічному, а згодом і політичному об'єднанню Німеччини.

Проте ці (й деякі подібні) організації, що існували до середини ХІХ ст., ще не утворили міжнародної системи. Вони існували відокремлено одна від одної, без взаємних функціональних зв'язків і не спричинили істотного впливу на світовий розвиток економічних чи політичних відносин. Можна вважати, що організації типу Німецького митного союзу певною мірою стали моделлю, прототипом для пізніших міжнародних організаційних утворень на основі економічної інтеграції.

Початок формування цілісної **системи міжнародних організацій** припадає приблизно на середину ХІХ ст. Відтоді й до нашого часу можна виокремити такі основні етапи розвитку системи:

I етап (середина ХІХ – середина 40-х років ХХ ст.) – становлення системи міжнародних організацій;

II етап (середина 40-х – кінець 50-х років ХХ ст.) – формування системи Об'єднаних Націй;

III етап (кінець 50-х – кінець 80-х років) – активізація процесу утворення й поширення міжнародних регіональних організацій;

IV етап (з початку 90-х років) – відновлення єдиної системи міжнародних економічних відносин.

Ця схема дещо умовна, оскільки чіткі межі між етапами намалювати неможливо. Так, регіональні організації виникали ще в 40-х роках (наприклад РЕВ). Проте кожний з етапів характеризується найтипівішим аспектом розвитку системи, тому її виокремлення цілком виправдане.

Простежимо основні віхи на шляху утворення міжнародних організацій.

I етап. Становлення системи міжнародних організацій (середина XIX – середина 40-х років XX ст.). Важливим спонукальним чинником утворення міжнародних організацій була промислова революція, яка завершилась у більшості європейських країн, США та Японії до 70-х років XIX ст. Європа та Північна Америка вкрились густою мережею залізниць, парове судноплавство з'єднало континенти регулярними рейсами, з'явилося телеграфне сполучення. Світ став "тісним", поштові зв'язки між людьми різних країн та регіонів ставали дедалі поширеним явищем. Але існування в кожній країні своїх норм, тарифів, методів управління, зрештою, звичаїв у сфері транспорту й зв'язку гальмувало процес утворення світової системи сполучення. Виникла потреба в міжнародних організаціях, які упорядковували б національні норми в єдину функціональну систему. І такі організації з'явилися.

У 1865 р. було утворено Всесвітній телеграфний союз, а в 1875 р. – Всесвітній поштовий союз. Ці дві організації, що існують і досі, до певної міри стали взірцем для створення пізніше вузькогалузових організацій глобального характеру, зокрема, в морському й авіаційному транспорті.

Процес упорядкування розпочався і в сфері міжнародних валютних відносин. В 1867 р. відбулася Паризька конференція, яка визначила основні правила валютної системи, заснованої на золотомонетному стандарті. До них належать: встановлення зо-

лотого змісту валют; забезпечення конвертованості валюти в золото; вільний продаж золота на міжнародних ринках; забезпечення стабільності валюти органами валютного контролю країни; формування вільно плаваючих валют у межах “золотих точок” та ін. В результаті роботи Паризької конференції не було утворено постійних міжнародних органів, але вона забезпечила умови, завдяки яким система золотомонетного стандарту діяла досить ефективно аж до Першої світової війни.

Після війни система золотомонетного стандарту розладилась. Розмежування держав воєнними діями надто утруднило міжнародні валютні потоки. Післявоєнна економіка була зруйнована, і це спричинило ослаблення національних валют. Необхідно було встановити нові правила в міжнародних валютних відносинах, які відповідали б новому етапові розвитку світової валютної системи.

Це завдання мала вирішити Генуезька міжнародна економічна конференція (1922), яка проголосила встановлення золотодевізного стандарту. Іноземна валюта провідних країн стала використовуватись у міжнародних розрахунках нарівні із золотом. Як резервну валюту найчастіше використовували долар США та фунт стерлінгів. Золоті паритети були збережені, відтворено режим вільного коливання валютних курсів. Валютне регулювання здійснювалось активною валютною політикою урядів, рішенням міжнародних конференцій та нарад. Генуезька валютна система виявила відносну ефективність до 1929 р., але світова економічна криза (1929–1933), що супроводжувалась і валютною кризою, по суті спростувала її.

На тлі валютно-кредитних криз, що частішали, все більше відчувалася відсутність наднаціональних постійно діючих організацій, які координували б політику національних банків і фінансових інститутів різних країн. Такою організацією став Банк міжнародних розрахунків (БМР), утворений у 1930 р. в м. Базелі (Швейцарія) на основі міжнародної угоди шести держав (Бельгія, Велика Британія, Німеччина, Італія, Франція, Японія), до яких згодом приєдналися ще декілька країн. За головну функцію БМР ставив сприяння співробітництву між централь-

ними банками країн, поліпшення умов міжнародних фінансових операцій, міжнародне регулювання валютно-кредитних і фінансових відносин. Хоча БМР до кінця Другої світової війни не зміг повністю досягнути поставленої мети, все ж таки він був першим закладом такого типу у валютно-кредитній сфері.

Процес інтернаціоналізації економічної діяльності, що поступово набирала сили, зумовив появу міжнародних регуляторів у сфері промисловості й торгівлі. В 1883 р. було прийнято Паризьку конвенцію з охорони промислової власності. В 1919 р. утворено Міжнародну торговельну палату (МТП) – неурядову організацію, яка об'єднала приватних підприємців, компанії різних країн світу. МТП ставить за мету сприяти розвитку підприємництва – заохоченням торгівлі, інвестицій, вільного руху капіталів, тобто її діяльність виходить за суто торговельні рамки.

У тому ж 1919 р. було засновано Міжнародну організацію праці (МОП), яка мала статус міжнародної комісії для розробки конвенцій і рекомендацій з питань трудового законодавства і поліпшення умов праці.

На першому етапі розвитку системи міжнародних організацій з'явилися утворення переважно монофункціонального, вузькоспеціалізованого характеру. Регіональних організацій практично не існувало, якщо не враховувати нетривалі воєнні союзи (Антанта, наприклад). Щодо глобальних організацій загального, багатофункціонального типу, то спробою такого утворення була Ліга Націй, яка з'явилася в 1920 р. (офіційно заснована в 1919) як політична реакція на наслідки Першої світової війни. Її метою був розвиток співробітництва між народами і гарантія миру та безпеки. Але інтереси європейських держав у цей час були настільки протилежні, що співробітництво налагодити не вдалось. Після виходу з Ліги двох найсильніших у Європі держав – Німеччини (1934) і СРСР (1939) – стало зрозуміло, що організація неспроможна досягти поставлених цілей. Ліга Націй була офіційно розпущена в 1946 р., але фактично вона припинила функціонування вже напередодні Другої світової війни.

II етап. Формування системи Об'єднаних Націй (середина 40-х – кінець 50-х років XX ст.). Другий етап формування системи міжнародних організацій був недовгим, але насиченим важливими подіями. Найголовніша з них – поява Організації Об'єднаних Націй (ООН) – унікального міжнародного утворення, яке являє собою світовий форум народів, є органом, що регулює практично всі сфери міжнародної діяльності. ООН – не просто організація. Це складна розгалужена, багатофункціональна система, що об'єднує десятки організацій різного рівня, комісій, комітетів, інститутів тощо. З появою ООН у народів світу з'явилася надія на припинення протистояння між державами, на справедливе урегулювання міжнародних проблем. Хоча ці надії виправдалися далеко не повністю, досягнення ООН у справі зміцнення довіри і порозуміння між народами – беззаперечні.

ООН була утворена в 1945 р. як прояв рішучості лідерів антигітлерівської коаліції держав назавжди покінчити з фашизмом і світовими війнами. Враховуючи сумний досвід Ліги Націй, засновники нової організації вважали за доцільне побудувати її на принципово нових засадах, передбачаючи відповідальність найсильніших держав за мир і безпеку в усьому світі. Ідея солідарності народів світу була виражена в самій назві організації – Об'єднані Нації. Вважається, що цей вислів (United Nations) сформулював президент США Ф. Рузвельт.

Головною метою ООН при її заснуванні вважалось збереження миру і демократизація міжнародних відносин. Вона й зараз посідає чільне місце в діяльності організації. Але вже дуже швидко сфера діяльності почала поширюватись, і ООН перетворилася на багатофункціональний міжнародний організм. Крім головних органів, що складають структуру ООН (Генеральна Асамблея, Рада Безпеки та ін.), їм підпорядковано багато організацій, найавторитетніших у світі, таких як Всесвітній банк або Міжнародний валютний фонд. ООН увібрала в себе навіть деякі організації, що утворилися задовго до її появи (Міжнародна організація праці, Міжнародний союз електрозв'язку – колишній Всесвітній телеграфний союз

та ін.). Компетенція ООН простягається на економіку, гуманітарну сферу, екологію, політику.

Утворення ООН – дійсно визначальна подія другого етапу розвитку системи міжнародних організацій. Але розпочався він трохи раніше, в 1944 р., з відкриття Бреттон-Вудської валютно-фінансової конференції. Серед важливих її рішень – введення золотодевізного стандарту, оснований на золоті й двох резервних валютах (долар і фунт стерлінгів), прирівняння долара до золота, введення фіксованих валютних паритетів. Але найголовнішим рішенням було заснування міжнародних валютних організацій – Міжнародного валютного фонду й Міжнародного банку реконструкції й розвитку, які розпочали діяльність у 1945 р. Вони входять до системи ООН як спеціалізовані заклади.

З інших впливових спеціалізованих закладів ООН, що утворились на цьому етапі, слід назвати Продовольчу і сільськогосподарську організацію (ФАО), Організацію з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) та Міжнародну організацію цивільної авіації (ІКАО).

Важливою подією було утворення в 1948 р. Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) – організації, яка спричинила вплив на міжнародні відносини, що не можна оцінити однозначно. Панування в цій організації розвинутих країн, насамперед “Великої сімки”, стало підставою для звинувачення її соціалістичними країнами і деякими країнами, що розвиваються, в дискримінаційній політиці. Незважаючи на це, ГАТТ, яка трансформувалася у Світову організацію торгівлі (СОТ), і сьогодні є найвпливовішою й найавторитетнішою організацією в сфері світової торгівлі.

На кінець 40-х – початок 50-х років припадає становлення системи регіональних організацій. Спочатку вони мали переважно характер політичних союзів (Ліга арабських держав, Організація американських держав, Рада Європи), воєнно-політичних (Західноєвропейський союз) та воєнних (НАТО, згодом Варшавський договір). Та поступово все більше утворюється організацій, у яких економічна функція стає доміну-

ючою. Це – Організація європейського економічного співробітництва (1948), що стала попередницею ОЕСР; Рада економічної допомоги (РЕВ, 1949); “План Коломбо” (1951), Європейське об’єднання з вугілля й сталі (1951). Але все ж таки найвищого піднесення процес регіональної інтеграції набуває на наступному етапі.

III етап. Активізація процесу утворення й поширення міжнародних регіональних організацій (кінець 50-х – кінець 80-х років). Початком цього етапу можна вважати його найважливішу подію – формування Європейського економічного співробітництва (ЄЕС), яке згодом перетворилося на економічний союз. У 1957 р. в Римі було підписано угоду про утворення на базі сполучення трьох об’єднань – Європейського об’єднання вугілля і сталі, Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом) і Європейського економічного співробітництва – організації, яка одержала офіційну назву “Європейське економічне співтовариство” і неофіційну – “Спільний ринок”. ЄЕС розпочало функціонувати з 1958 р. Його засновниками були шість західноєвропейських держав – Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди й Люксембург. Вже досить швидко співтовариство продемонструвало свою ефективність. Темпи зростання зовнішньої торгівлі між членами організації значно випереджали світовий показник; зміцнювались кооперативні виробничі зв’язки; поширився інвестиційний процес всередині ЄЕС.

Зростання економічної могутності “шістки”, її впливу на ринках Західної Європи викликали занепокоєння інших країн регіону, насамперед, Великої Британії. Як противагу ЄЕС, в 1960 р. було утворено Європейську асоціацію вільної торгівлі (ЄАВТ), до якої увійшли сім держав: Велика Британія, Данія, Португалія, Норвегія, Австрія, Швеція та Швейцарія. Трохи пізніше до “сімки” приєдналися Фінляндія, Ісландія та Ліхтенштейн. Проте ЄАВТ неспроможна була стати гідним конкурентом Європейському Співробітництву. Її внутрішній ринок виявився значно вужчим, оскільки тільки Велика Британія мала економічний потенціал, порівняльний з по-

тенціалом ФРН, Франції чи Італії. Країни “сімки” відставали в темпах інтеграції від країн ЄЕС і поступово перетворювались на аутсайдерів на західноєвропейському економічному просторі. На початку 70-х років ЄАВТ зазнала відчутного “розколу”: Велика Британія, що була економічним лідером і фактичним засновником цієї організації, вийшла з неї і у 1973 р. приєдналася до ЄЕС; разом з нею до такої ж дії вдалася і Данія, а згодом (1985) і Португалія. Це дуже послабило ЄАВТ, і вона так і не змогла в інтеграційному розвитку піднятися вище від ступеня зони вільної торгівлі.

Європейське Економічне Співтовариство дедалі міцнішало й поширювалось географічно. До кінця 80-х років до нього увійшли також Ірландія, Греція, Іспанія; учасників Спільного ринку стало дванадцятьоро. Співтовариство упорядкувало організаційну структуру, впровадило основні положення спільної економічної політики. В 1979 р. почала діяти Європейська валютна система (ЄВС), що істотно стабілізувало валютні відносини в Співробітництві; введена спільна розрахункова грошова одиниця – екю. В 1958 р. засновано Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) і Європейський фонд розвитку, в 1973 р. – Європейський фонд валютного співробітництва (ЄФВС). Поступово ліквідувались усі перешкоди на шляху внутрішнього руху факторів виробництва: капіталу, робочої сили, технології. Шенгенською угодою (1985) скасовано прикордонний контроль над пересуванням громадян в межах ЄЕС.

ЄЕС усе більше набуває рис політичного союзу, виходить за межі суто економічної організації. В 1979 р. починає діяти Європейський Парламент. В 1987 р. набув чинності Єдиний європейський акт, який констатував завершення розвитку стадії спільного ринку і накреслив шляхи до досягнення вищого рівня – економічного і політичного союзу. Таким чином, економічна інтеграція і політичне співробітництво були сполучені в єдиний процес.

На ці роки припадає розгортання діяльності Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ), яка об'єднала майже всі

соціалістичні країни: СРСР, НДР, Польщу, Чехословаччину, Угорщину, Румунію, Болгарію, Монголію, В'єтнам та Кубу. В 1971 р. була прийнята Комплексна програма соціалістичної інтеграції країн РЕВ, яка мала за мету перетворити організацію на суцільний економічний простір з високим рівнем співробітництва, на єдиний народногосподарський організм. Органами РЕВ стали: Міжнародний банк економічного співробітництва (МБЕС), утворений у 1963 р. для полегшення міждержавних розрахунків, і Міжнародний інвестиційний банк (МІБ), який засновано в 1970 р. для кредитування великомасштабних проектів у країнах-членах. Проте РЕВ, по суті, не перетворився на справжнє інтеграційне угруповання; в неринкових умовах коопераційні й інші економічні зв'язки налагоджувалися штучно, вольовими методами і не могли скласти органічно цілісної системи. Вже наприкінці 80-х років неспективність РЕВ стала очевидною.

Третій етап розвитку системи міжнародних організацій характеризується винятковою інтенсивністю процесу регіональної інтеграції. Не в останню чергу під впливом успіху ЄЕС у різних регіонах світу утворюються десятки організацій, що мають за мету економічну інтеграцію. Найбільша кількість угруповань цього типу з'явилася саме тоді. Найбільше відомі з них:

- ♦ в Азії: Рада арабської економічної єдності (1964); Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН, 1967); Організація Ісламська конференція (1971); Рада із співробітництва арабських країн Перської затоки (1981); Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АПЕК, 1989);
- ♦ в Африці: Організація африканської єдності (ОАЄ, 1963); Центральнафриканський митний і економічний союз (1966); Економічне співтовариство західноафриканських держав (ЕКОВАС, 1976);
- ♦ в Латинській Америці і Карибському басейні: Андська група (1969); Карибський спільний ринок (1973); Латиноамериканська економічна система (1975); Латино-

американське інтеграційне об'єднання (1982); Міжамериканське інвестиційне співробітництво (1989).

Економічним стимулом процесу регіональної інтеграції мали стати регіональні банки розвитку. Спочатку міркувалося, що ці банки будуть складатися тільки з представників регіональних організацій. Але вже невдовзі виявилось, що більшість із них не може існувати власними коштами, отже, за невеликим винятком (наприклад, Ісламський банк), до їх складу входять і деякі розвинуті країни.

Система регіональних банків розвитку в цілому утворилась саме на третьому етапі, коли були засновані банки: Міжамериканський банк розвитку (МаБР, 1959); Центральноамериканський банк економічної інтеграції (1960); Африканський банк розвитку (АфБР, 1964); Азіатський банк розвитку (АзБР, 1966); Карибський банк розвитку (1970); Західноафриканський банк розвитку (1973); Арабський банк економічного розвитку в Африці (1973); Банк розвитку держав Центральної Африки (1975); Східноафриканський банк розвитку (1976).

Крім того, було утворено різні регіональні фонди і програми допомоги країнам, що розвиваються (Арабський фонд економічного і соціального розвитку, Африканський фонд розвитку, Арабський валютний фонд та ін.). Ці фонди звичайно засновувались регіональними організаціями або регіональними банками розвитку.

Процес регіоналізації міжнародних відносин знайшов відбиток у завершенні побудови структури регіональних органів ООН, комісій з розвитку регіонів. Ще на попередньому етапі були утворені Економічна комісія для Європи (ЕКЄ), Економічна і соціальна комісія для Азії й Тихого океану (ЕСКАТО) та Економічна комісія для Латинської Америки й Карибського басейну (ЕКЛАК). До них тепер додалися Економічна комісія для Африки (ЕКА) та Економічна і соціальна комісія для Західної Азії (ЕСКЗА).

На третій етап припадає активізація процесу розвитку інституціональної структури міжнародного валютно-кредитного ринку. Складається група Світового банку на чолі з

МБРР: в 1956 р. утворюється Міжнародна фінансова корпорація (МФК), в 1960 р. – Міжнародна асоціація розвитку (МАР), в 1966 р. – Міжнародний центр з регулювання інвестиційних спорів, в 1988 р. – Багатостороннє агентство з гарантії інвестицій (БАГІ).

Третій етап характеризується піднесенням процесу утворення й функціонування міждержавних організацій з експорту товарів; вони, по суті, являють собою своєрідні міжнародні синдикати. Серед них найбільш впливовою є Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК), яка заснована в 1960 р. групою нафтовидобувних країн, що розвиваються. На початку 70-х років ОПЕК вдалося запровадити вигідні для себе світові ціни на нафту, що навіть викликало неабияку енергетичну кризу.

Триває удосконалення й розгалуження системи ООН. Під її патронатом утворюються організації, що обіймають якусь вузьку сферу економіки. Це – Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ, 1957), Міжнародна морська організація (ІМО, 1958), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР, 1977); особливий статус щодо ООН має Всесвітня туристська організація (СТО, 1975).

З метою координації економічних відносин у сфері світової торгівлі, поліпшення умов торгівлі, особливо з урахуванням інтересів країн, що розвиваються, утворено важливий орган ООН – Конференцію з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД, 1964). На відміну від ГАТТ, ця організація відкрита для будь-якої країни. В якійсь мірі вона мала стати альтернативою жорсткому курсові ГАТТ; втім, вона її не замінила. Відбулося певне розгалуження функцій ГАТТ і ЮНКТАД, а для координації їх дій було утворено спільний Міжнародний торговельний центр (МТЦ, 1964). Регулювання міжнародних відносин у промисловій сфері, сирияння індустріалізації країн, що розвиваються, було покладено на Організацію Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО).

Третій етап розвитку системи міжнародних організацій виявився дуже плідним. Відбувався процес галузевої диверсифікації (залучення до системи все нових сфер міжнародної

економіки); водночас система розвивалася вшир, охоплюючи все нові країни й регіони. Паралельно розвивалася регіоналізація системи та її глобалізація. Останнє стверджується не тільки зміцненням взаємодії організацій всередині системи, а й перетворенням деяких регіональних організацій у світові. Так, у 1961 р. з'явилася Організація економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР), яка “виросла” з регіональної Організації європейського економічного співробітництва. Глобалізація в розвитку системи міжнародних організацій проявляється також у тому, що вже багато країн беруть участь у декількох організаціях водночас, тобто відбувається безперервне, багатостороннє співробітництво майже всіх країн світу в єдиній системі міжнародних організацій.

IV етап. Відновлення єдиної системи міжнародних економічних відносин (з 90-х років XX ст.). Об'єктивний хід розвитку міжнародної економіки, поглиблення глобалізації міжнародних відносин усе більше виявляли неприродність розколу світового господарства на дві системи – ринкову і неринкову, соціалістичну. Все яснішою ставала нагальна необхідність економічних і соціально-політичних перетворень у соціалістичних країнах.

Знаменною віхою в процесі зближення двох систем став Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі, який було підписано в Гельсінкі ще в 1975 р. В ньому передбачались заходи щодо зміцнення довіри між країнами. В 1990 р. учасники Наради прийняли Паризьку хартію для нової Європи, декларуючи кінець ери конфронтації і початок ери демократії, миру і єдності. В 1995 р. Нарада набула нової назви – Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Нині в ОБСЄ беруть участь майже всі європейські держави, азіатські країни СНД, а також США і Канада.

Головною метою ОБСЄ проголошується мир між європейськими країнами, що сприятиме миру і безпеці в усьому світі. Вона сформулювала відомі “десять принципів”, на яких мають будуватись відносини між державами.

Для підтримки переходу країн Центральної та Східної Європи до ринкової економіки в 1990 р. було утворено Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), який надалі виділяв значні кошти на здійснення реформ в колишніх соціалістичних країнах. До речі, Україна посідає друге місце серед країн-позичальників за обсягом одержаних кредитів від ЄБРР.

Гельсінський акт можна з повною підставою вважати провозвісником нової ери економічних і політичних відносин між країнами не тільки в Європі, а й в усьому світі. 90-ті роки стали епохою розпаду системи соціалістичних країн в цілому, а також зникненням найбільшої соціалістичної держави – СРСР. Утворилась принципово нова світова ситуація, яка не могла не вплинути істотно і на стан системи міжнародних організацій.

Ліквідуються такі великі блоки, як Організація Варшавського договору та Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ). Натомість утворюються регіональні організації, які об'єднують як нові незалежні держави, так і колишні соціалістичні країни Європи. Значною мірою цей процес має характер “заповнення вакууму”: на теренах постсоціалістичного простору просто-таки мали з'явитися організації, які не дали б загаснути інтеграційному руху. Так утворилася Співдружність незалежних держав (СНД, 1991). Колишні балтійські республіки СРСР (Естонія, Латвія, Литва), а також Росія і Польща об'єдналися з іншими країнами Балтії в Раду держав Балтійського моря (1992). Причорноморські держави, в тому числі й Україна, утворили організацію під назвою Чорноморське економічне співробітництво (1992). Казахстан, Азербайджан і колишні радянські республіки Середньої Азії стали членами Організації економічного співробітництва, яке було сформовано ще в 1985 р. з ініціативи Ірану, Пакистану й Туреччини.

Другою за значенням подією на цьому етапі розвитку системи міжнародних організацій було переростання Європейського економічного співтовариства в Європейський Союз, що було підтверджено Маастрихтською угодою 1992 р. (увійшла

в дію в 1993). Суть трансформації полягає в тому, що економічний союз, який вже до цього часу сформувався, доповнився валютним і політичним союзом. Суттєвої реконструкції зазнала валютна система ЄС. Замість ЄФВС було утворено Європейський валютний інститут (1994), який здійснив валютну реформу. Сучасні валютні відносини країн ЄС базуються на Європейській системі центральних банків на чолі з Європейським центральним банком (ЄЦБ, 1999). Впроваджено спільну валюту – євро.

Авторитет ЄС, його вплив на міжнародну економіку дедалі зростає. Він стає взірцем економічного порядку для багатьох країн, насамперед для європейських, які прагнуть вступити до нього або хоча б установити з ним особливі партнерські стосунки. В 1995 р. кількість членів ЄС становила 15. В 2004 р. до Європейського Союзу приєдналося ще 10 держав. Отже, станом на 2006 рік організація налічує вже 25 країн-членів. Щодо інших країн, то ЄС також намагається налагодити з ними економічні відносини з метою прискорення інтеграції в межах усієї Європи. В 1992 р. ЄС і ЄАВТ підписали угоду про утворення Європейського економічного простору (вступила до сили в 1994). Для країн Східної і Центральної Європи ЄС розробив спеціальні програми економічного співробітництва, зокрема для країн СНД – Програму технічної допомоги (TACIS). В 1998 р. набула чинності Угода про партнерство та співробітництво між ЄС і Україною, ратифікована парламентом усіх країн-учасниць. З кінця 70-х років діють Ломейські конвенції – багатосторонні торгово-економічні угоди між ЄС і країнами, що розвиваються.

Процеси регіоналізації поширюються і на сьогоднішньому етапі. В 1994 р. укладено Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (НАФТА), що об'єднала США, Канаду та Мексику. Тоді ж утворюються: Спільний ринок Східної та Південної Африки (КОМЕСА), який трансформувався із зони преференційної торгівлі, Західноафриканський економічний і валютний союз (УЕМОА), а в 1995 р. – Південноамериканський спільний ринок (МЕРКОСУР).

Важливою подією стало перетворення ГАТТ на Світову організацію торгівлі (СОТ) із істотним розширенням функцій.

На зламі століть у динаміці розвитку системи міжнародних організацій досить чітко проступають такі **тенденції**:

- ♦ суттєво зростає вплив розвинених країн, насамперед “Великої сімки”, на функціонування найважливіших світових організацій; особливо це відчувається на діяльності МВФ, Всесвітнього банку, Світової організації торгівлі, які практично керуються клубом найсильніших держав;
- ♦ значно активізується НАТО; організація не тільки розширюється територіально, а й присвоює собі функції, які раніше належали тільки Раді Безпеки ООН (посилання військ у країни, що не є членами НАТО);
- ♦ відповідно (і дещо несподівано) знижується авторитет ООН, яка певною мірою втрачає свою дієвість у вирішенні найактуальніших проблем людства;
- ♦ Європейський Союз вує однозначно перетворюється на центр тяжіння в європейському інтеграційному процесі і, очевидно, невдовзі пошириться на всю Європу;
- ♦ аналогічну роль може виконати НАФТА щодо країн Латинської Америки і Карибського басейну;
- ♦ на основі Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АПЕК) формується потужне економічне угруповання, яке згодом може стати центром інтеграційного тяжіння на великому територіальному просторі. Уже зараз сукупний ВВП країн цієї організації становить 56 % від світового обсягу;
- ♦ у межах СНД виокремлюються локальні угруповання з більш активною мірою співробітництва: Росія – Білорусь, Росія – Киргизстан – Узбекистан – Таджикистан, Україна – Грузія – Азербайджан – Молдова. Поки що неясно, чи вони стануть осередками оптимізації інтеграційних процесів на просторі Співдружності, чи, навпаки, призведуть до його подрібнення і трансформації в якісь нові організації.

ХРОНОЛОГІЯ УТВОРЕННЯ Й РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

- 1865 Всесвітній телеграфний союз.
- 1875 Всесвітній поштовий союз.
- 1919 Міжнародна організація праці (МОП).
- 1919 Міжнародна торговельна палата (МТП).
- 1920 Ліга націй.
- 1930 Банк міжнародних розрахунків (БМР).
- 1945 Організація Об'єднаних Націй (ООН).
- 1945 Міжнародний валютний фонд (МВФ).
- 1945 Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР).
- 1945 Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО).
- 1945 Ліга арабських держав (ЛАД).
- 1946 ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО).
- 1947 Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО).
- 1947 Міжнародний союз організацій електрозв'язку.
- 1948 Генеральна угода з тарифів та торгівлі (ГАТТ).
- 1948 Організація європейського економічного співробітництва.
- 1948 Організація американських держав (ОАД).
- 1948 Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ).
- 1949 Рада Європи.
- 1949 Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ).
- 1951 «План Коломбо».
- 1951 Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС).
- 1956 Міжнародна фінансова корпорація (МФК).
- 1957 Римська угода про утворення ЄЕС та Євратома.
- 1957 Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ).
- 1958 Міжнародна морська організація (ІМО).
- 1958 Європейський інвестиційний банк (ЄІБ).
- 1958 Європейський фонд розвитку (ЄФР).
- 1959 Міжамериканський банк розвитку (МаБР).
- 1960 Міжнародна асоціація розвитку (МАР).
- 1960 Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ).
- 1960 Бенілюкс.
- 1960 Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК).
- 1960 Центральньоамериканський банк економічної інтеграції.
- 1961 Організація економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР).
- 1963 Міжнародний банк економічного співробітництва (МБЕС).
- 1963 Організація африканської єдності (ОАЄ).

- 1964 Конференція ООН з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД).
- 1964 Міжнародний торговельний центр ЮНКТАД / СОТ.
- 1964 Африканський банк розвитку (АфБР).
- 1966 Азіатський банк розвитку (АзБР).
- 1966 Центральоафриканський митний і економічний союз.
- 1966 Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС).
- 1967 ООН з промислового розвитку (ЮНІДО).
- 1967 Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН).
- 1969 Андська група.
- 1970 Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ).
- 1970 Міжнародний інвестиційний банк (МІБ).
- 1971 Організація Ісламська конференція.
- 1973 Карибський спільний ринок.
- 1973 Європейський фонд валютного співробітництва (ЄФВС).
- 1973 Арабський банк економічного розвитку в Африці.
- 1973 Західноафриканський банк розвитку.
- 1975 Всесвітня туристська організація (ВТО).
- 1975 Латиноамериканська економічна система (ЛАЕС).
- 1975 Банк розвитку держав Центральної Африки.
- 1975 Ісламський банк розвитку.
- 1976 Економічне співробітництво західноафриканських країн (ЕКОВАС).
- 1976 Східноафриканський банк розвитку.
- 1977 Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР).
- 1977 Арабський валютний фонд.
- 1977 Утворення Європейської валютної системи (ЄВС).
- 1982 Латиноамериканське інтеграційне об'єднання.
- 1985 Організація економічного співробітництва (ОЕС).
- 1988 Багатостороннє агентство з гарантії інвестицій (БАГП).
- 1989 Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АПЕК).
- 1990 Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР).
- 1991 Співдружність Незалежних Держав (СНД).
- 1992 Підписання угоди про утворення Європейського Союзу (ЄС).
- 1992 Рада співробітництва Балтійських держав.
- 1992 Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС).
- 1994 Утворення Європейського економічного простору.
- 1994 Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА).
- 1994 Асоціація карибських держав (КАРИКОМ / АКД).

- 1994** Європейський валютний інститут (ЄВІ).
- 1994** Спільний ринок Східної і Південної Африки (КОМЕСА).
- 1995** Світова організація торгівлі (СОТ).
- 1995** Південноамериканський спільний ринок (МЕРКОСУР).
- 1995** Близькосхідний банк розвитку.
- 1998** Ратифікація країнами ЄС Угоди про партнерство та співробітництво між ЄС і Україною.
- 1999** Європейський центральний банк (ЄЦБ).
- 2000** Європейсько-Азіатське економічне співтовариство (ЄврАзЕС).
- 2003** Підписано угоду про утворення Єдиного економічного простору.
- 2004** Вступ до ЄС 10 нових держав-членів.
- 2004** План дій Україна – Європейський Союз. “Європейська політика сусідства”.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає регулювальна суть міжнародних організацій?
2. Які чинники впливають на утворення міжнародних організацій?
3. За якими критеріями класифікуються міжнародні організації?
4. Як визначаються регіональні організації за ступенем організації?
5. Які риси характеризують міжнародні організації як систему?
6. У чому полягає суть сучасного етапу розвитку системи міжнародних організацій?

Тести

1. Наслідком якого процесу є міжнародна економічна інтеграція:
 - а) розвиток міжнародної торгівлі;
 - б) утворення ТНК;

- в) міжнародний поділ праці;
- г) утворення міжнародних політичних угруповань;
- д) науково-технічна революція?

2. Які форми міжнародних інтеграційних угруповань Ви знаєте:

- а) зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, зона преференційної торгівлі;
- б) міжнародний ринок, митний союз, спільний ринок, політичний союз, зона преференційної торгівлі;
- в) світовий ринок, зона вільної торгівлі, митний союз, валютний союз, політичний союз;
- г) спільний ринок, міжнародний ринок, митний союз, зона вільної торгівлі, економічний союз?

3. Які риси характерні для митного союзу:

- а) усунення внутрішніх тарифів;
- б) усунення внутрішніх тарифів, спільний зовнішній тариф;
- в) усунення внутрішніх тарифів, спільний зовнішній тариф, вільний рух чинників виробництва;
- г) усунення внутрішніх тарифів, спільний зовнішній тариф, вільний рух чинників виробництва, єдина валютна система?

4. Інтеграційне угруповання має такі риси: усунуто внутрішні тарифи, створено спільний зовнішній тариф, здійснено вільний рух капіталу і робочої сили. Визначте природу цього угруповання:

- а) зона вільної торгівлі;
- б) митний союз;
- в) спільний ринок;
- г) економічний союз.

5. Визначте міжнародні державні організації регіонального типу:

- а) ОЕСР, ЄС, НАФТА, ОАЄ, СНД;
- б) ОЕСР, ЄС, АСЕАН, ЮНКТАД, СНД;
- в) ЄАВТ, ЄС, НАФТА, СНД, АСЕАН;
- г) ЄС, ЮНІДО, СНД, НАФТА, АТЕС.

6. Визначте міжнародні організації глобального типу:

- а) ООН, ОЕСР, МВФ, СОТ, ЮНЕСКО;
- б) ООН, НАТО, МВФ, СОТ, АТЕС;

- в) ООН, МВФ, ЮНЕСКО, СОТ, ОАЄ;
- г) ООН, ОАЄ, СНД, СОТ, МБРР.

7. Визначте організації загальної компетенції:

- а) ООН, СОТ, МВФ, ОЕСР, ЮНЕСКО;
- б) ООН, ОЕСР, ЄС, НАФТА, СНД;
- в) ОЕСР, НАТО, СОТ, ЄС, СНД;
- г) НАТО, МВФ, СОТ, МБРР, НАФТА.

8. Визначте організації спеціальної компетенції:

- а) ООН, МВФ, ОЕСР, СОТ, ЮНЕСКО;
- б) ООН, ОЕСР, ЄС, НАФТА, СНД;
- в) НАФТА, ЄС, СНД, ГУАМ, ЄАВТ;
- г) МВФ, СОТ, ЮНЕСКО, МБРР, ЮНІДО.

9. Для якої з наведених організацій головною метою є здійснення досліджень з екологічних проблем:

- а) Паризький клуб;
- б) Римський клуб;
- в) Лондонський клуб?

10. Формування системи міжнародних організацій розпочалося з:

- а) XIV ст.;
- б) початку XIX ст.;
- в) середини XIX ст.;
- г) початку XX ст.

11. До неурядових міжнародних організацій належать:

- а) ООН, МВФ, СОТ, ЮНЕСКО;
- б) МТП, Лондонський клуб, Римський клуб, Червоний хрест;
- в) МТП, Лондонський клуб, Паризький клуб, Червоний хрест;
- г) Лондонський клуб, Паризький клуб, Римський клуб, Червоний хрест.

12. У якому році утворено Європейський Союз?

- а) 1951;
- б) 1957;
- в) 1992;
- г) 1999.

Розділ 2

МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Ключові поняття: *норми міжнародного права; міжнародні договори; міжнародні звичаї; міжнародні кодекси поведінки; джерела формування нормативної основи діяльності міжнародних організацій; принципи міжнародного права; імунітети міжнародної організації; цілі міжнародної організації; компетенція міжнародної організації; функції міжнародної організації; організаційна структура міжнародної організації.*

2.1. Правові норми і принципи функціонування міжнародних організацій

Міжнародні організації є суб'єктами міжнародного права. Міжнародне право, зокрема міжнародне економічне право – це сукупність принципів і норм, що регулюють відносини між його суб'єктами. Нормативна база складається із прав та обов'язків міжнародного права. **Норми** міжнародного права окреслюють “межі дозволеного” в міжнародних відносинах, встановлюють своєрідні правила поведінки для суб'єктів, в тому числі для міжнародних організацій.

Міжнародні правові норми утворюються на основі узгоджень між учасниками міжнародних відносин. Якщо угода офіційно декларується суб'єктами, то така норма зветься договірною; якщо ж норму не декларують, але мають її на увазі і не заперечують, то вона зветься міжнародним звичаєм.

Договори бувають двосторонніми й багатосторонніми, залежно від кількості учасників. Звичайно договори, на підставі яких утворюються міжнародні організації, є багатосторонніми. У міжнародних договорах (угодах) закріплюються норми й принципи, що регулюють міжнародні відносини. Договори поділяються на загальні й конкретні. В загальних дого-

ворах втілюються норми, що визнані як універсальні, розраховані на тривалий час. Більшість договорів, що відносяться до міжнародних організацій, є саме загальними. Щодо конкретних угод, то вони звичайно укладаються між двома державами й мають короткостроковий характер (наприклад, угода про спорудження якогось об'єкту спільними зусиллями).

Міжнародні звичаї – це норми, що складаються внаслідок довгострокової практики міжнародних відносин. Звичай можуть встановлюватись на підставі постанов міжнародних судових організацій (наприклад, Міжнародного суду ООН), офіційних заяв голів держав або урядів, національного законодавства держав. Звичай визначається всіма учасниками міжнародних договорів, так би мовити, “мовчки”, як таке, що не потребує додаткових дискусій. Наприклад, за звичай приймається норма: всі держави мають суверенітет над своїми природними ресурсами.

Міжнародні правові норми можуть складатися внаслідок рішень міжнародних організацій або конференцій. До таких рішень, наприклад, відноситься Декларація ООН про встановлення Нового міжнародного економічного порядку. Рішення можуть мати обов'язковий або рекомендаційний характер. Залежно від характеру рішень визначають “м'яке право” (soft law) – рішення-рекомендації або “тверде право” (hard law) – обов'язкові рішення. Рекомендаційні рішення приймаються переважно пленарними (вищими) органами організацій і адресуються державам-членам. Обов'язкові рішення спрямовані переважно на виконання внутрішніми органами організацій (затвердження бюджету, контроль за виконаннями постанов, прийняття нових членів, фінансова політика тощо). Більшість рішень Генеральної Асамблеї ООН рекомендаційні, але в практиці міжнародних відносин рідко яка держава може їх ігнорувати. Так само й рішення МВФ: незважаючи на їх переважно рекомендаційний зміст, вони сприймаються до виконання беззаперечно.

Інколи рекомендації являють собою ціле зведення, систему норм, що визначають дії суб'єктів міжнародних відносин у

тій чи іншій сфері. Такі норми мають назву **міжнародних кодексів поведінки**. Вони систематизують правила поведінки членів організації в міжнародному співробітництві в певній галузі відносин. Так, розроблено норми регулювання перевезень торговельним флотом, кодекс поведінки транснаціональних корпорацій, кодекс поведінки держав при передачі високих технологій тощо. Звичайно кодекси поведінки розробляються організаціями системи ООН.

Таким чином, можна узагальнити **джерела** формування нормативної основи діяльності міжнародних організацій. До них відносяться:

- ◆ міжнародні угоди;
- ◆ рішення міжнародних організацій та конференцій;
- ◆ міжнародні звичаї;
- ◆ міжнародні кодекси поведінки.

Крім договірних і звичайних норм, важливу роль у правовому регулюванні діяльності міжнародних організацій відіграють **принципи** міжнародного права. Принципи трактуються як норми, що мають обов'язковий характер для всіх учасників міжнародних організацій. Принципи поділяються на загальні та спеціальні.

Загальними є принципи, які втілюють найпоширеніші норми поведінки суб'єктів і охоплюють широкий спектр міжнародних відносин. Загальні принципи базуються на природних законах поведінки, які склалися в суспільних відносинах протягом століть. До загальних принципів відносяться, зокрема: принцип мирного співіснування держав; принцип суверенної рівності держав; принцип співробітництва держав; принцип добровільного виконання міжнародних обов'язків; принцип взаємовигоди в міждержавних стосунках.

Спеціальні принципи охоплюють дещо вужчу сферу відносин між суб'єктами міжнародного права і мають більш конкретний характер. Серед спеціальних принципів можна назвати: принцип свободи вибору форми організації зовнішньоекономічних зв'язків, принцип суверенітету держав

на свої природні ресурси, принцип найбільшого сприяння в зовнішній торгівлі.

Прикладом поєднання загальних і спеціальних принципів є система принципів, задекларована Організацією Об'єднаних Націй:

- ♦ суверенна рівність всіх членів.
- ♦ сумлінне виконання взятих на себе зобов'язань, згідно зі Статутом;
- ♦ вирішення міжнародних суперечок мирними засобами;
- ♦ утримання в міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування проти іншої держави;
- ♦ надання ООН усілякої допомоги в усіх її діях, що застосовуються відповідно цим принципам.

Серед названих принципів перші чотири мають загальний характер, а п'ятий – спеціальний, бо він поширюється тільки на членів ООН і не обов'язковий для інших держав.

Найбільш чітко **загальні принципи** міжнародних відносин сформульовані в Заключному акті Наради з безпеки й співробітництва в Європі (підписано 35 європейськими та північноамериканськими державами в Гельсінкі в 1975). Вони відомі як “Десять принципів”, що регулюють міжнародні відносини в усьому світі і охоплюють найважливіші сфери зовнішньої діяльності держав. Ось ці принципи:

1. Суверенна рівність, поважання прав, притаманних суверенітету.
2. Незастосування сили або погрози силою.
3. Непорушність кордонів.
4. Територіальна цілісність держав.
5. Мирне урегулювання спорів.
6. Невтручання у внутрішні справи інших держав.
7. Поважання прав людини і основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань.
8. Рівноправність і право народів на самовизначення.
9. Співробітництво між державами.
10. Сумлінне виконання міжнародно-правових обов'язків.

Як бачимо, в “Десять принципів” увійшли всі чотири загальних принципи, сформульовані ООН. Загальні принципи Заключного акту Гельсінської наради використовуються в діяльності багатьох міжнародних організацій і відтворюються в їх статутах, програмах і угодах. Так, у Статуті СНД записані всі десять принципів як основа діяльності організації. Ті чи інші принципи в різних визначеннях є взірцем для здійснення політики майже всіх регіональних міждержавних організацій. Найпопулярнішим є перший принцип: “Суверенна рівність, поважання прав, притаманних суверенітету”. Так, головним принципом Латиноамериканської економічної системи (ЛАЕС) є: “суверенна рівність і незалежність держав”; Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АПЕК) – “рівноправне партнерство”; Організації африканської єдності (ОАЄ) – “суверенна рівність усіх держав членів”; Економічного співтовариства держав Західної Африки (ЕКОВАС) – “Рівність і незалежність держав-членів” тощо.

Розглянемо трохи докладніше зміст і значення деяких загальних принципів.

Принцип “суверенної рівності держав-членів” є основоположним у діяльності міжнародних організацій. Це виходить із логічного міркування про доцільність для будь-якої держави брати участь тільки в такому співтоваристві, де її права й інтереси не будуть утиснуті іншими членами. Реалізація цього принципу ґрунтується на добровільності членства: якщо держава не бачить для себе політичної або економічної вигоди від участі в організації, то вона не вступить до неї. На принципі “суверенної рівності” особливо наполягають країни, що розвиваються, колишні колонії і взагалі країни, що за своїм економічним, політичним, військовим потенціалом поступаються іншим членам організації, особливо колишнім метрополіям. До речі, в Статуті СНД цей принцип, по суті, декларується двічі, тільки в різних модифікаціях: “держави-члени суверенні й рівні” і “держави-члени є самостійними і рівноправними суб'єктами міжнародного права”. Таке підсилення тези має на-

голосити, що, по-перше, СНД – це вже не СРСР, а по-друге – що Росія вже не є “старшим братом”.

Треба зазначити, що попри важливість і загальне сприймання цього принципу, в міжнародній практиці він реалізується не завжди. Так, у деяких організаціях (МВФ, окремі органи ЄС) при прийнятті рішень різні члени наділені неоднаковою кількістю голосів; отже, принцип рівності порушується. В багатьох організаціях (ОЕСР, МВФ, МБРР та ін.) діяльність здійснюється під неофіційним, але реальним тиском “Великої сімки”. Таким чином, принцип “суверенної рівності” можна розглядати як ідеал, який поки що цілком не досягнуто в наших реаліях.

Все ж таки, значення цього принципу важко переоцінити, бо він стоїть на перешкоді явної дискримінації слабкіших членів з боку найдужчих.

Принцип “незастосування сили або погрози силою” є актуальним в наші часи, коли військові конфлікти в різних регіонах планети ще не вщухли. Вирішення проблем, навіть найгостріших, має здійснюватися цивілізованими методами, шляхами переговорів і пошуками компромісу. Сила може бути вагомим аргументом, але не завжди справедливим. Дотримання принципу “незастосування сили” дозволило запобігти чимало яким озброєним конфліктам або вгамувати їх у другій половині ХХ ст. Прикладом може бути напад Іраку на Кувейт, який припинено внаслідок прийняття рішучої резолюції з боку ООН. Проте й зараз повна реалізація цього принципу викликає труднощі. Навіть Рада Безпеки ООН у виключних випадках мусить застосовувати військову силу, що є порушенням принципу.

З принципом “незастосування сили” логічно пов’язаний принцип “мирного урегулювання спорів”.

Близькі один до одного за змістом принципи “непорушність кордонів” і “територіальна цілісність держав”. Багато конфліктів у світі починається саме з територіальних суперечок, з намагання перекроїти карту регіону. Територіальні претензії одних держав до інших мають місце й зараз. Іноді во-

ни мають об'єктивну підставу. Наприклад, кордони багатьох африканських держав повторюють межі, які утворилися внаслідок угод між колоніальними державами в минулому. Цілі народи опинилися в двох, трьох або більше державах. Якби сьогодні не діяли принципи “непорушності кордонів” та “територіальної цілісності держав”, ми стали б свідками нескінченних воєн, що точилися б на Африканському континенті. Ці два принципи в цілому сприяли збереженню миру в Європі майже всю другу половину XX ст. Збройний конфлікт виник саме тоді, коли з розпадом Югославії склалася непроста й суперечлива ситуація з кордонами та взаємними територіальними претензіями між новоутвореними державами.

Принцип “рівноправності і права народів на самовизначення” актуальний тому, що сьогодні політична карта світу характеризується наявністю держав з різним соціально-економічним і політичним устроєм. Цей принцип забороняє здійснювати дискримінацію будь-якої держави, економічний або політичний лад якої не подобається іншим членам світової співдружності. Якщо народ обрав певну соціально-економічну систему, то це його право, яке потрібно поважати. На жаль, цей принцип ігнорується досить часто. Найбільше порушень було за часів “холодної війни”, коли й західні, й соціалістичні країни, по суті, заперечували право на існування ладу, що не-сумісний з їх уявленням про демократію та справедливість; це супроводжувалось активною дискримінаційною політикою з обох боків, а також втручанням у справи “третього світу” з намаганням перетягти молоді держави на свій бік. Така політика була також порушенням принципу “Невтручання у внутрішні справи”.

Навіть зараз, коли “холодна війна” начеб-то скінчилася, ці два принципи де-не-де ігноруються. З трибун ООН, ОЕСР, НАТО, ЄС та інших організацій деякі країни, а особливо їх політичні лідери, оголошуються недемократичними; такі країни підлягають офіційній дискримінації із встановленням санкцій (Ірак, Афганістан, Югославія). Підставою для таких дій є сьомий принцип – “поважання прав людини і основних

свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань”. Коли світова спільнота вирішує, що цей принцип порушено в якійсь країні, вона не зупиняється перед санкціями і навіть військовим втручанням, порушуючи тим самим інші принципи. Отже, основні загальні принципи міжнародних відносин, незважаючи на привабливість кожного з них по-одиноці, іноді утворюють суперечливу ситуацію, коли їх треба застосовувати комплексно. Системи пріоритетності принципів поки що не розроблено.

Принцип “сумлінного виконання міжнародно-правових обов’язків” задекларовано не дарма. Справа в тому, що звичайно міжнародні організації не мають у своїх структурах механізму примусу; отже, якщо хтось із членів організації не буде виконувати взяті на себе обов’язки згідно із статутом або рішенням організації, то вона практично не зможе функціонувати.

Спеціальні принципи є підставою для дії організації в конкретній сфері, часто притаманній тільки цій організації. Наприклад, Світова організація торгівлі (СОТ) декларує такі принципи:

- ♦ торгівля без дискримінації (принцип найбільшого сприяння);
- ♦ розширений доступ до ринків;
- ♦ сприяння справедливій конкуренції;
- ♦ захист через тарифи;
- ♦ заохочення розвитку і економічних реформ.

З цих принципів перший і останній застосовують і деякі інші організації; решта – специфічні саме для СОТ.

Спеціальні принципи можуть також використовуватись в регіональних інтеграційних об’єднаннях, коли необхідно підкреслити специфічність регіону. Наприклад, серед принципів, що лежать в основі діяльності Латиноамериканської асоціації інтеграції (ЛААІ), є такі:

- ♦ плюралізм в політичних і економічних питаннях;
- ♦ конвергенція угод, що ведуть до утворення спільного ринку Латинської Америки;

- ♦ диференційоване відношення на основі трьох категорій держав-членів (розвинуті, середньорозвинуті, найменш розвинуті країни).

Організацією африканської єдності (ОАЄ) задекларовані ще й такі принципи:

- ♦ рішуче засудження політичних убивств і підривної діяльності з боку сусідніх держав або будь-якої іншої держави;
- ♦ боротьба за повне визволення ще залежних африканських територій;
- ♦ слідування політиці неприєднання.

Ці принципи відтворюють найболючіші аспекти політичної ситуації, що притаманні Африканському континенту сьогодні.

Діяльність економічного співтовариства держав Західної Африки спирається, зокрема, на такі принципи:

- ♦ сприяння демократичній системі правління;
- ♦ збалансований і справедливий розподіл тягара та вигод.

Одним з принципів функціонування Ісламського банку розвитку (ІБР) є те, що він не стягає відсотків за наданий кредит, оскільки це суперечило б нормам шаріату; свої витрати банк покриває за рахунок прибутку від інвестицій.

Таким чином, міжнародні організації в своїй діяльності спираються на норми й принципи міжнародного права. Вони набувають певної правоздатності та дієздатності, беруть участь у створенні й застосуванні міжнародних норм. Міжнародна організація має юридичний статус, може брати участь у дипломатичних відносинах.

Міжнародна організація має певні привілеї та імунітети. Її посадові особи мають право використовувати свої прямі обов'язки на території будь-якої країни-члена. Майно організації не може бути націоналізоване, конфісковане урядом країни, в якій воно знаходиться. Керівні особи та службовці організації в своїх діях несуть відповідальність тільки перед організацією. Їх діяльність скерована насамперед на користь організації, й вони повинні ігнорувати втручання уряду своєї

країни, якщо воно суперечить інтересам організації. Привілеї та імунітети організації затверджені низкою міжнародних рішень і постанов, наприклад, Конвенцією про привілеї й імунітети Об'єднаних Націй 1946 р.

Положення про імунітет передбачає, що організація не підлягає оподаткуванню з боку уряду країни, де розташовані її офіси. Уряд країни не має права вимагати документацію організації для перегляду або вилучення. Він також не може порушувати судової справи відносно організації, користуючись нормами національного права; якщо якась особа (фізична або юридична) звертається до суду своєї країни з позовом до організації, то суд відмовляє в прийнятті позова.

Як приклад можна навести юридичний статус штаб-квартири ООН у Нью-Йорку. Майно організації виведене з прямого оподаткування відповідними організаціями США; громадсько-правові відносини співробітників штаб-квартири регулюються внутрішніми правилами організації, а втручання національних законодавчих органів США можливе тільки за угодою керівництва ООН.

Набуваючи певних прав, міжнародна організація несе й відповідальність за свою діяльність у цілому або за дії своїх окремих працівників. Якщо, виконуючи свої функції, організація мимоволі завдала шкоди якійсь країні, вона мусить компенсувати збитки. Так, часто військові операції сил ООН або НАТО супроводжуються екологічними негараздами, а то й матеріальними збитками для мирного населення. В такому разі організація виділяє кошти для відшкодування втрат.

У зв'язку з порушенням норм поведінки окремими членами організацій міжнародне право передбачає застосування **санкцій** проти порушників. Найчастіші порушення можна згрупувати таким чином: невиконання постанов організації; відхилення в своїх діях від принципів, записаних у статуті організації; невиконання своїх фінансових обов'язків; агресія проти іншої держави.

Залежно від тяжкості порушення застосовуються такі санкції:

- ♦ припинення права голосування в органах організації;
- ♦ позбавлення технічної і фінансової допомоги;
- ♦ тимчасове припинення членства в організації;
- ♦ виключення з організації;
- ♦ застосування збройних сил проти порушника.

Так, Росія в 2000 р. тимчасово була позбавлена права голосу в Парламентській Асамблеї Ради Європи у зв'язку з подіями в Чечні. Міжнародний валютний фонд неодноразово відмовляв у наданні чергових траншів державам, що своєчасно не сплачували борг. В 70-х роках Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) позбавила Португалію всіх видів допомоги через колоніальну політику, яку проводила тоді держава; Португалія була також виключена з ІКАО, ІМО, ЮНЕСКО. Через політику апартеїду Південно-Африканська Республіка була виключена з багатьох міжнародних організацій. Агресія Іраку проти Кувейту викликала втручання збройних сил ООН для встановлення миру в регіоні.

2.2. Організаційно-функціональна структура міжнародних організацій

Кожна організація визначає свої цілі, сферу компетенції, функції, організаційну структуру, механізм прийняття рішень та їх виконання (схема 2.1).

Найперше, з чого починається організація, -- це визначення **цілей** її діяльності. Якщо цілі визначено чітко, їх досягнення реально обгрунтовано, то така організація буде функціонувати ефективно (за інших обставин). Якщо ж головна мета сформульована розпливчато, якщо цілей забагато й вони не відповідають реальній ситуації, то це буде гальмувати діяльність організації або взагалі вона стане нежиттєздатною. Можна ствердити, що Ліга Націй поставила перед собою недосяжну мету: зберегти мир в умовах, коли суперечки між її головними учасниками досягли апогею, а фашистська ідеологія виключає розумні компроміси. І навпаки, головна мета, декларована ООН, – “підтримка міжнародного миру й безпеки

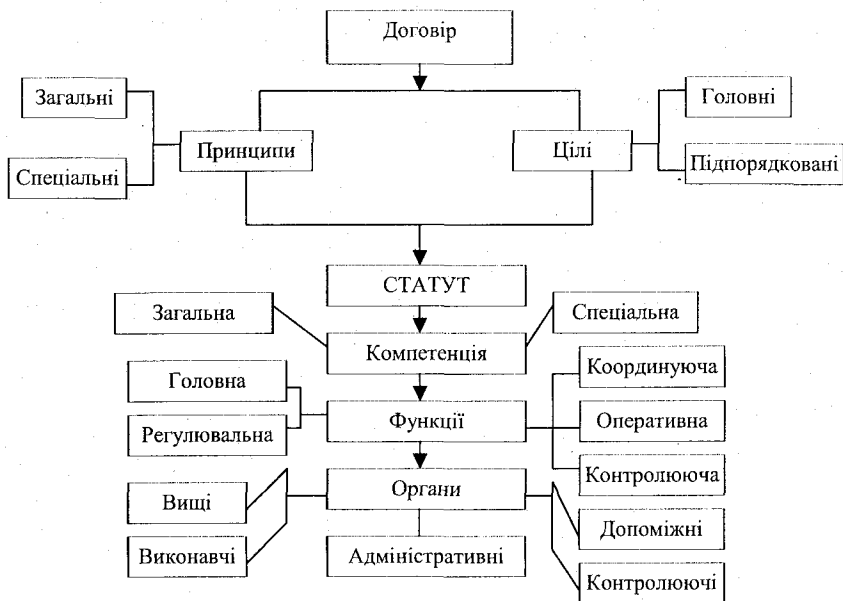

Схема 2.1. Формування організаційно-функціональної структури міжнародної організації

прийняттям ефективних колективних засобів і мирним урегулюванням спорів” виявилася досяжною. Незважаючи на цілу низку локальних конфліктів, у другій половині XX ст. вдалося запобігти новій світовій війні. Це сталося через усвідомлення керівниками найсильніших країн того факту, що сучасна світова війна вже не виявить переможця.

Звичайно цілі міжнародних організацій поділяються на головну і підпорядковані.

Головна ціль (мета) організації визначає, для чого, власне, її засновники вирішили згуртуватися. Часто головна мета формулюється досить чітко. Наприклад, ось як вона задекларована Міжнародним банком реконструкції і розвитку (МБРР): “Сприяння реконструкції й розвитку територій держав-членів шляхом заохочення капіталовкладень для виробничих цілей”.

Тут вказана не тільки ціль, але й спосіб її досягнення. Буває й так, що головна ціль сформульована в загальному вигляді, обіймаючи широкий діапазон міжнародних відносин. Так, головною метою Міжнародної асоціації розвитку (МАР) є “сприяння економічному розвитку”; Світової організації торгівлі (СОТ) – “зміцнення світової економіки”; Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АПЕК) – “підтримка економічного зростання й розвитку на спільне благо всіх народів Азіатсько-Тихоокеанського регіону й тим самим сприяння зростанню й розвитку світової економіки”.

Підпорядковані цілі конкретизують головну мету, більш чітко визначаючи сферу діяльності організації. Наприклад, СОТ, після проголошення головної мети, далі формулює ціль, яка, власне, розкриває її суть: “спрямування зусиль на розширення торгівлі, збільшення інвестицій, зайнятості й підвищення рівня доходів у всьому світі”; отже, визначається, що торгівля – основна сфера діяльності організації. Серед цілей МАР є така: “підвищення рівня життя в країнах, що розвиваються” І дійсно, МАР у своїй діяльності орієнтована насамперед на цю групу країн.

Для Міжнародного валютного фонду (МВФ) головною метою є “підтримка загальної системи розрахунків”. А далі вказано цілі, які конкретизують, розкривають суть головної мети:

- ♦ спостереження за станом міжнародної валютної системи;
- ♦ сприяння стабільності обмінних курсів валют та упорядкування валютних взаємовідносин;
- ♦ надання короткострокових і середньострокових кредитів та ін.

Так само, Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) за головну мету має “сприяння збалансованому й стійкому розвитку спільного ринка в інтересах Співтовариства”, а потім конкретизує механізм її досягнення: “надання позик і гарантій на некомерційній основі в цілях поліпшення фінансування в усіх секторах економіки”.

Головні й підпорядковані цілі організації можна розмежувати не завжди. Буває, що за своїм змістом цілі, які проголошує організація, рівнозначні, мають однаковий ранг. Ось, наприклад, цілі Європейського Союзу:

- ♦ утворення тісного союзу народів Європи;
- ♦ сприяння збалансованому й спільному економічному й соціальному прогресу;
- ♦ затвердження Європейського Союзу на міжнародній арені шляхом здійснення спільної зовнішньої політики.

Тут ми бачимо три, хоч і пов'язані між собою, але самостійні сфери діяльності: внутрішня політика (в межах Союзу), соціально-економічна сфера і зовнішня політика.

Організація африканської єдності (ОАЄ) проголошує такі цілі:

- ♦ сприяння єдності й солідарності африканських країн;
- ♦ координація зусиль щодо підвищення рівня життя африканських народів;
- ♦ захист суверенітету, територіальної цілісності й незалежності народів Африки;
- ♦ ліквідація всіх форм колоніалізму в Африці.

Тут також ціль віддзеркалює окрему сферу, й усі вони однаково важливі.

Цілі міжнародної організації, а також принципи її діяльності записуються в **Статуті**, який являє собою установчий документ. Всі члени організації повинні в своїх діях дотримуватися основних положень Статуту.

Цілі організацій значною мірою окреслюють рамки її компетенції. **Компетенція організації** – це об'єкт, сфера предметної діяльності, коло проблем, якими вона буде займатись. Крім цього, до поняття компетенції входить комплекс повноважень, якими організація наділяється для виконання своїх функцій.

Залежно від кола проблем, якими займаються організації, вони поділяються на організації загальної компетенції й організації спеціальної компетенції.

Організації **загальної компетенції** відають відразу великою кількістю сфер міжнародної діяльності – економічною,

політичною, культурною, екологічною, соціальною тощо. До таких організацій належать ООН, майже всі регіональні організації інтеграційного характеру, ОЕСР та деякі інші. Так, у діяльності ООН майже немає сфери міжнародних відносин, на які не поширювалась б її компетенція. Межі компетенції Організації Чорноморського економічного співробітництва: транспорт і комунікації; інформатика; стандартизація і сертифікація продукції; енергетика; гірнича промисловість; туризм; сільське господарство; охорона здоров'я; наука й технологія. Бачимо, що діапазон компетенції досить широкий, хоча тут відсутні, наприклад, такі сфери, як зовнішня політика, оборона, валютна політика. А от при заснуванні СНД передбачалося співробітництво в сферах ширших і важливіших: зовнішня політика, оборона, економічна й фінансова політика, екологія, культура.

Організації **спеціальної компетенції** мають вузький діапазон і конкретніші напрямки діяльності. Наприклад, СОТ усю свою діяльність здійснює в сфері міжнародної торгівлі. Компетенція Всесвітнього банку обмежується наданням довгострокових кредитів і фінансування програм розвитку переважно бідних країн; компетенція МВФ – регулювання міжнародної валютної системи і надання короткострокових кредитів.

У розвитку міжнародних організацій існує тенденція до розширення меж їх компетенції аж до появи елементів **наднаціональності** в їх функціональній структурі¹.

Це означає, що держава-член передає добровільно організації частину своїх суверенних прав. Найбільш яскраво це відтворюється в постановах Ради Безпеки ООН, яка вирішує питання безпеки в цілих регіонах світу. Іншим прикладом є політика Європейського Союзу; тут уже багато функцій передано державами під ведення організації: митна політика, валютна політика, ціноутворення, міграційна служба тощо. Все більше наднаціональної компетенції набуває Міжнародний валютний

¹ *Нешатаева Т.Н.* Международные организации и право. Новые тенденции в международно-правовом регулировании. – М.: Дело, 1999. – С. 74–81.

фонд. Він фактично примушує уряди держав здійснювати певну валютну політику, вимагає пред'являти повну інформацію про економічний стан країни, а також може застосовувати санкції (у вигляді припинення фінансування країни).

Виходячи з цілей та компетенції організації, визначаються її функції. **Функціями** міжнародної організації вважається зовнішній прояв її діяльності щодо виконання своїх завдань¹.

Організація може виконувати свої функції в межах визначеної компетенції. Функції поділяються на головну, регулюючі, координуючі, контролюючі й оперативні.

Головна функція полягає у визначенні відповідності інтересів учасників організації її цілям. Вона тісно пов'язана зі змістом компетенції організації. Ось, наприклад, як формулюється головна функція ЮНІДО: "Являти собою світовий форум з питань промислового розвитку". Головна функція Міжнародної торговельної палати (МТП): "Привертати увагу держав до проблем бізнесу", Міжамериканського банку розвитку (МаБР): "Сприяти вкладенням державного й приватного капіталу в Латинську Америку в цілях розвитку".

Регулювальні функції полягають у розробленні стандартів поведінки членів організації, методів і форм досягнення цілей, а також у регулюванні відносин з іншими суб'єктами міжнародного права.

Суть **координуючої функції** полягає в узгодженні інтересів і дій учасників організації. Це особливо важливо для організації універсального характеру, з широкими сферами діяльності, великою кількістю членів і різноманітністю цілей. Такою організацією є насамперед ООН. В її структурі утворено навіть спеціальний орган – Економічну й Соціальну Раду (ЕКОСОР) для координації економічної та соціальної діяльності як членів ООН, так і інших її органів організацій.

Оперативні функції полягають у виконанні конкретної роботи організації відповідно з її цілями й компетенцією. На-

¹ *Международное право* /Под ред. Колосова Ю.М., Кузнецова В.Н. – М.: Международные отношения, 1998. – С. 179.

приклад, серед оперативних функцій ЮНКТАД є такі: обговорення питань торгівлі й розвитку на міжурядовому рівні; ведення переговорів і досягнення консенсусу; технічне співробітництво.

Контролюючі функції полягають у спостереженні за виконанням рішень організації, а також за розвитком ситуації в сфері її діяльності (моніторинг). Так, контрольна функція ЮНКТАД сформульована таким чином: “Моніторинг, здійснення рішень і прийняття наступних заходів”.

Розглянемо різновиди функцій на прикладі МВФ. Ось його функціональна структура¹:

1. Підтримка загальної системи розрахунків.
2. Спостереження за станом міжнародної валютної системи.
3. Сприяння стабільності обмінних курсів валют і впорядкування валютних відносин.
4. Надання короткострокових і середньострокових кредитів.
5. Поповнення валютних резервів країн-членів шляхом розподілу спеціальних прав запозичення.
6. Надання консультацій.

Серед цих функцій перша – головна, друга – контролююча, третя – регулююча, решта – оперативні.

Функціональна структура організації тісно пов’язана з її **організаційною структурою**. Окремі органи утворюються саме для тих або інших функцій. Кожний структурний підрозділ організації має чітко окреслену компетенцію своєї діяльності. Організаційна структура відрізняється ієрархічністю й субординацією, тобто визначаються органи вищі, виконавчі, допоміжні тощо.

Класифікувати органи міжнародної організації можна за різними критеріями. Найчастіше застосовується функціональний принцип. Згідно з ним органи поділяються

¹ Шреплер Х.-А. Международные экономические организации. Справочник. – М.: Международные отношения, 1999. – С. 93.

на вищі, виконавчі, допоміжні, контролюючі й адміністративні.

Вищі (головні) органи відають найважливішими сферами діяльності організації, приймають рішення з найважливіших питань, причому ці рішення остаточні. Вищий орган визначає загальну політику організації, її принципи; розглядає бюджетні й фінансові питання; має право переглянути й доповнити статут; приймає рішення щодо вступу нових членів до організації або виключення із її складу. Проте вищі органи не виконують оперативних функцій. Найчастіше до складу вищих органів входять представники усіх держав, і тоді такий орган називається **пленарним**.

Вищим органом ООН є Генеральна Асамблея, яка складається з усіх учасників. Вона обговорює будь-які питання в межах компетенції ООН, надає відповідні рекомендації, визначає політику ООН, її програму й основні напрями діяльності, затверджує бюджет. В Європейському Союзі вищим органом є Європейська Рада, до якої входять усі голови держав або урядів членів організації. Рада визначає основні стратегічні напрями діяльності ЄС. Аналогічні функції має Рада ОЕСР. Вищим органом СНД є Рада голів держав, яка складається з президентів країн-учасниць. Вона приймає рішення з основних питань міжнародного співробітництва. Ці питання являють собою найгостріші проблеми, від вирішення яких залежить саме існування СНД. До них, зокрема, належить визначення зовнішньої політики щодо третіх країн, утворення єдиного економічного простору, участь у колективних збройних угрупованнях тощо.

Виконавчі органи впроваджують у життя рішення і постанови, що приймаються вищим та деякими іншими органами. Вони здійснюють оперативні функції і (за окремими винятками) не займаються законотворчою діяльністю. Виконавчі органи різних організацій мають специфічні назви і склад. Наприклад, таким органом в МБРР і МВФ є Рада директорів-виконавців (Виконавча рада). В МАР, МФК і БАГІ він має назву: Виконавчий директорат, або просто Директорат. В цих ор-

ганізаціях виконавчий орган складається із представників не всіх держав (як у вищому органі), а з декількох обраних або призначених осіб. Так, наприклад, виконавча рада МВФ складається тільки з 24 директорів-виконавців. В такому разі ми маємо справу з **органами з обмеженим складом**. Найчастіше в таких органах представлені наймогутніші й найвпливовіші країни; поряд з цим, частина представників обирається (або призначається) за принципом “географічної справедливості”: щоб дотримувалася рівновага між окремими континентами, регіонами, соціально-політичними групами країн.

Виконавчий орган не обов’язково складається з обмеженої кількості членів, іноді в нього входять представники всіх держав-членів. Так, виконавчим органом ОБСЄ є Рада міністрів закордонних справ, яка складається з відповідних міністрів усіх країн. У Європейському Союзі виконавчі функції належать Раді Європейського Союзу і Європейській комісії. Рада представлена міністрами всіх країн-членів, але склад їх змінюється залежно від кола питань, що обговорюються (це міністри закордонних справ, або економіки, або фінансів тощо).

В СНД постійним виконавчим органом є Координаційно-консультативний комітет; до нього входять по два представники від кожної держави-члена. Крім того, певною мірою виконавчі й координаційні функції здійснюють Рада голів урядів і Рада міністрів закордонних справ.

Роль виконавчих органів в діяльності міжнародних організацій досить значна. Незважаючи на те, що в ієрархічній піраміді вони підпорядковані вищому органу, їхній авторитет інколи буває, принаймні, не нижчим. Справа в тому, що пленарні органи звичайно приймають рішення, які вироблені й рекомендовані виконавчими органами. Так, у Міжнародному валютному фонді Рада директорів може припинити користування коштами фонду для якоїсь країни, а Рада керуючих (вищий орган) лише підтверджує це рішення на своїй сесії¹.

¹ *Нешатаева Т.Н.* Международные организации и право. Новые тенденции в международно-правовом регулировании. – М.: Дело, 1999. – С. 63.

Адміністративні органи також мають справу з виконанням поточних функцій. Але їхній ранг поступається рангу виконавчих органів. Адміністративні органи займаються повсякденною організаційною роботою, яка спрямована переважно на внутрішні справи організації. Найчастіше ці функції виконує **секретаріат**. До його сфери входить підготування документації до проведення конференцій та нарад; організація й проведення переговорів між організацією й іншими суб'єктами міжнародного права; організація технічної допомоги державам-членам; матеріально-технічне забезпечення організації.

Взагалі, функції секретаріату дещо ширші за суто адміністративні. Часто він являє собою орган з дуже розгалуженою сферою компетенції. Так, Секретаріат ЮНІДО складається з шести підрозділів: Державних програм і фінансування; досліджень і публікацій; людських ресурсів і підприємництва; промисловості й охорони зовнішнього середовища; інвестицій і технологічного розвитку; адміністративного. Тут адміністративна функція є лиш однією серед інших. Секретаріат ОЕСР складається з 13 директоратів, серед яких є адміністративний. В Секретаріаті ОБСЄ серед чотирьох департаментів є адміністративно-бюджетний.

Отже, секретаріат – це розгалужений орган, який часто налічує чимало співробітників. Наприклад, у Секретаріаті ООН їх 20 тисяч. Вони наймаються на контрактній основі і в своїх діях відповідальні тільки перед організацією. Звичайно це люди висококваліфіковані, компетентні, сумлінні й чесні.

Хоча секретаріат займає підпорядковане місце в організаційній структурі, часто його очолює особа, що знаходиться на вершині ієрархічної піраміди і є головним її представником у міжнародних відносинах. В Організації Об'єднаних Націй таку роль виконує **Генеральний секретар**. Але незважаючи на свій незаперечний авторитет, Генеральний секретар підзвітний у своїх діях Генеральній Асамблеї ООН. Посада Генерального секретаря є також у деяких інших організаціях, наприклад у Всесвітній туристській організації, ОЕСР, ОПЕК та ін. А от у Виконавчому секретаріаті СНД такої посади немає.

Специфічним **контрольним органом** є міжнародні суди. Вони не тільки розв'язують суперечки між членами організацій, а й сліdkують за дотриманням норм і принципів поведінки, що записані в статуті. Таким органом є, зокрема, Міжнародний суд ООН, який надає юридичні консультації й робить висновки з важливих правових питань. Суди є також у багатьох регіональних організаціях: ОБСЄ (Арбітражний і мировий суд), ЄС (Європейський суд), СНД (Економічний суд) та ін. На відміну від більшості інших органів, де рішення мають переважно рекомендаційний характер, постанови міжнародних судів обов'язкові до виконання.

Решта органів міжнародних організацій називається **допоміжними**. Кожний такий орган здійснює якусь одну, чітко визначену функцію. Назва "допоміжний" – досить умовна, оскільки часто функція, яку виконує орган, має важливе значення. Але ці органи не займаються правотворчою діяльністю, в своїх діях вони підпорядковані вищому, а то й виконавчому органам. Наприклад, Генеральній Асамблеї ООН підпорядковані такі органи, як Центр ООН по населеним пунктам (ХАБІТАТ), ЮНКТАД та ін. До відома ЕКОСОР відносяться функціональні й регіональні комісії, програми, спеціалізовані заклади. Більшість із них є, по суті, організаціями в системі ООН (МВФ, СБ, ЮНЕСКО та ін.), хоча й називаються органами.

В організаціях з вузькою сферою діяльності (порівняно з ООН) допоміжні органи виокремлюються чіткіше. Ось які допоміжні органи має Світова організація торгівлі (СОТ): Рада з торгівлі товарами; Рада з торгівлі послугами; Рада з торгівлі інтелектуальною власністю; Комітет з торгівлі й довкілля; Комітет з бюджетних, фінансових й адміністративних питань.

З позиції функціонального підходу до класифікації органів розглянемо як приклад організаційну структуру Міжнародного валютного фонду. Вона складається з таких органів:

1. Рада керуючих;
2. Рада директорів-виконавців;
3. Комітет МВФ із статистики платіжних балансів;
4. Директор-розпорядник.

Тут під першим стоїть вищий орган, далі – виконавчий, ще далі – допоміжний, нарешті – адміністративний.

Крім функціонального, є й інші критерії класифікації органів міжнародних організацій. Виходячи з характеру членства, виокремлюються: міжурядові, міжпарламентські органи, органи, що складаються з осіб в особовій якості, органи, що складаються з національних комітетів та груп.

Найпоширенішим типом органів за цією класифікацією є **міжурядові органи**. Вони складаються з осіб, призначених урядами держав-членів. Це можуть бути голови держав, голови урядів, міністри, дипломати. Міжурядові органи утворені практично в усіх міждержавних організаціях, у тому числі економічних (МДЕО).

Міжпарламентські органи складаються з депутатів, які або обираються населенням країн-членів у процесі загальних прямих виборів (Європейський парламент), або призначаються національними парламентами. Звичайно міжпарламентські органи притаманні регіональним організаціям. Так, Європейський Союз має Європейський парламент, Рада Європи – парламентську Асамблею, СНД – Міжпарламентську асамблею, ОБСЄ – Парламентську асамблею, КАРИКОМ – Асамблею парламентарів Карибського співтовариства, АСЕАН – Міжпарламентську організацію тощо.

Міжпарламентські органи звичайно приймають рішення рекомендаційного характеру; деякою мірою вони виконують функції контролю щодо діяльності виконавчих органів. Європейський парламент ЄС має дещо ширші повноваження: він має право приймати постанови й директиви.

Особливістю міжпарламентських органів є те, що депутати в них гуртуються за по країнами, а за партійною належністю.

Органи з осіб в особливій якості характерні здебільшого для неурядових міжнародних організацій. Такі органи складаються з фахівців високої кваліфікації, вчених, юристів, економістів, працівників культури тощо. Наприклад, органи Римського клубу складаються з провідних вчених світу. Але й

у міждержавних організаціях є органи, в яких працюють переважно не офіційні представники держав, а особи, наймані за контрактом або запрошені як висококваліфіковані фахівці. Вже згадувалося, що в Секретаріаті ООН працюють десятки тисяч фахівців-неурядовців. В ЮНЕП (Програма ООН з довкілля) більшість органів сформовано з фахівців у галузі охорони навколишнього середовища.

В Міжнародній фінансовій корпорації (МФК) є два органи, що складаються з осіб в особовій якості: Банківська консультативна комісія та Діловий консультативний комітет. Перший орган складається з 10 керівників провідних фінансових інститутів; другий – з провідних промисловиків, банкірів і державних діячів, які мають неабиякий досвід у питаннях бізнесу.

Органи з комітетів та груп також характерні переважно для неурядових організацій. Вони складаються з національних комітетів країн (наприклад, національні осередки Червоного Хреста), груп, корпорацій, компаній, фірм, національних підприємницьких організацій тощо. Яскравим прикладом цього типу є організаційна структура Міжнародної торговельної палати (МТП). Вищий орган її (Рада) складається з представників, що призначаються національними комітетами й групами, торговельно-промисловими палатами держав. Головна вимога – щоб цілі місцевих організацій не були політичними. Ще один орган МТП – Всесвітня промислова рада з питань довкілля – складається з вищих керівників 90 великих корпорацій.

Важливим елементом механізму функціонування міжнародних організацій є процедура **прийняття рішень**. Рішення можуть прийматися простою більшістю голосів, кваліфікованою більшістю й консенсусом.

Для прийняття рішення **простою більшістю** достатньо набрати 50 % + 1 голос. Така процедура застосовується звичайно для прийняття рішень загального характеру, наприклад, при затвердженні денного засідання асамблеї або конференції.

Важливі питання, рішення по яких може викликати гострі суперечки, голосуються **кваліфікованою більшістю**; в цьому

разі за прийняття необхідно не менше ніж дві третини голосів членів організації.

Останнім часом усе більше рішень затверджується **консенсусом**. Ця процедура виявляється в попередньому узгодженні інтересів всіх членів організації і досягненні спільного погодження; резолюція приймається без голосування.

Процедура голосування в міжнародних організаціях має особливості. При голосуванні в пленарних органах кожна делегація має **один голос**, незважаючи на політичну й економічну потужність країни-члена; цим досягається демократичність дій організації. Але в деяких органах, особливо в таких, які відають фінансовими й кредитними ресурсами, існує **зважена система** прийняття рішень. Кожна країна-член має певну **квоту** голосів відповідно до свого економічного потенціалу та внеску в спільний фонд організації. Наприклад, при голосуванні в Раді Європейського Союзу квоти між членами ЄС розподіляються так:

- ◆ Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія – по 29 голосів;
- ◆ Іспанія й Польща – по 27;
- ◆ Нідерланди – 13;
- ◆ Бельгія, Угорщина, Греція, Португалія, Швеція, Чехія – по 12;
- ◆ Данія, Ірландія, Литва, Австрія, Словаччина, Фінляндія – по 7;
- ◆ Кіпр, Естонія, Латвія, Люксембург, Мальта, Словенія – по 4.

Усього – 321 голос.

У Міжнародному валютному фонді США мають 17,8 % голосів; Японія й Німеччина – по 5,5; Франція й Велика Британія – по 5,0 %, Україна – 0,7 % голосів (а саме – 10 223). “Велика сімка” володіє в цій організації 45 % голосів і хоча не може заблокувати прийняття рішення, але має дуже великий вплив на процес його розробки та голосування.

Особливий характер має процедура прийняття рішень в Раді Безпеки ООН. Рада складається з 15 членів, в тому числі

п'ятеро – постійні (США, Китай, Велика Британія, Росія, Франція). Для того щоб рішення було затверджено, достатньо 9 голосів. Але постійні члени мають право “вето”: якщо хоч один з них проголосував “проти”, то рішення не приймається, хоча б інші 14 проголосували “за”. Така процедура передбачена тому, що Рада Безпеки вирішує найгостріші проблеми війни та миру, в тому числі питання про застосування військової сили в якійсь країні. Ось чому потрібна згода на це наймогутніших країн світу, інакше може статися конфлікт глобального виміру.

А ось яким чином приймаються рішення Радою Європейського Союзу, що мають бути узгоджені з Парламентом. Проект рішення Ради передається для розгляду в Європейський парламент. Якщо після першого читання члени Парламенту не мають зауважень, то рішення затверджується. Якщо ж зауваження є, Рада кваліфікованою більшістю висловлює свої побажання відносно змін законопроекту й відправляє цей документ на новий розгляд Парламенту.

Парламенту надається три місяці, щоб ухвалити, змінити або відхилити проект. Якщо Парламент ухвалив новий варіант проекту, то закон вважається прийнятим; якщо ж відхилив, – то закон провалено. Парламент приймає або відхиляє проект голосуванням абсолютної більшості своїх членів.

Питання для самоконтролю

1. На яких правових нормах ґрунтується функціонування міжнародних організацій?
2. Чим відрізняються міжнародні звичаї від міжнародних договорів?
3. Що таке “міжнародні кодекси поведінки”?
4. Чим відрізняються спеціальні принципи міжнародного права від загальних?
5. Які форми санкцій може застосувати міжнародна організація щодо своїх членів?

6. Як співвідносяться головна мета і підпорядковані цілі міжнародної організації?
7. Що таке "компетенція організації"?
8. Визначте функціональну структуру організації.
9. Визначте організаційну структуру міжнародної організації.
10. Як здійснюється процедура прийняття рішень в міжнародних організаціях?

Тести

1. Серед наведених загальних принципів міжнародного економічного співробітництва знайдіть один, який не є загальним:

- а) принцип мирного співіснування;
- б) принцип суверенної рівності держав;
- в) принцип найбільшого сприяння в торгівлі;
- г) принцип сумлінного виконання міжнародних обов'язків;
- г) принцип взаємовигоди в економічних відносинах.

2. Серед наведених принципів міжнародного економічного співробітництва знайдіть один, який не є спеціальним:

- а) принцип юридичної рівності й неприпустимості дискримінації;
- б) принцип свободи вибору форми організації зовнішньоекономічних зв'язків;
- в) принцип суверенітету держав на природні ресурси;
- г) принцип взаємовигоди в економічних відносинах;
- г) принцип найбільшого сприяння в торгівлі.

3. Визначте, до якої категорії відноситься функція міжнародної організації, що визначає сфери відповідності інтересів держав-учасниць:

а) головна;	б) регулювальна;
в) оперативна;	г) контролююча.

4. Визначте, до якої категорії відноситься функція міжнародної організації, що встановлює стандарти поведінки:

а) головна;	б) регулювальна;
в) оперативна;	г) контролююча.

5. Визначте, до якої категорії відноситься функція міжнародної організації, що визначає відповідність фактичного стану справ в організації до встановлених норм і еталонів:

- а) головна;
- б) регулювальна;
- в) оперативна;
- г) контролююча.

6. Визначте серед цілей МВФ головну мету:

- а) спостереження за станом міжнародної валютної системи;
- б) підтримка загальної системи розрахунків;
- в) сприяння стабільності обмінних курсів валют;
- г) надання кредитів.

7. Серед наведених нижче організацій визначте організації загальної компетенції:

- а) ООН, ОЕСР, СНД, НАФТА;
- б) МВФ, СОТ, МТП, ІКАО;
- в) ООН, МВФ, ОЕСР, НАФТА;
- г) ОЕСР, МВФ, СОТ, ІКАО.

8. Серед наведених організацій визначте організації спеціальної компетенції:

- а) ООН, ОЕСР, СНД, НАФТА;
- б) МВФ, СОТ, МТП, ІКАО;
- в) ООН, МВФ, ОЕСР, НАФТА;
- г) ОЕСР, МВФ, СОТ, ІКАО.

9. Вищим органом ООН є:

- а) Генеральна Асамблея;
- б) Рада Безпеки;
- в) Секретаріат;
- г) ЕКОСОР.

10. Як називаються органи міжнародної організації, які здійснюють оперативні функції?

- а) вищі;
- б) пленарні;
- в) виконавчі;
- г) адміністративні;
- г) контролюючі.

Розділ 3

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ТА МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Ключові поняття: *Організація Об'єднаних Націй; мета ООН; сфери діяльності ООН; принципи діяльності ООН; напрями діяльності ООН на перспективу; Генеральна Асамблея; Рада Безпеки; Економічна і соціальна рада; функціональні комісії ЕКОСОР; регіональні комісії ЕКОСОР; Міжнародний суд; Секретаріат; Генеральний секретар; спеціалізовані заклади ООН; Програма розвитку ООН; Всесвітня продовольча програма; Програма з довкілля; Фонд у галузі народонаселення; Фонд розвитку інвестицій; Міжнародний торговельний центр.*

3.1. Мета та принципи діяльності ООН

Організація Об'єднаних націй – ООН (United Nations – UN, United Nations Organization – UNO) була утворена в 1945 р. Дата ратифікації її Статуту – 24 жовтня – відзначається як День ООН. Засновниками була 51 держава, серед яких – і Україна. Нині в складі ООН налічується 185 країн-учасниць з 234 країн світу. Решта країн не є членами ООН переважно через те, вони не повністю незалежні (наприклад, Фарерські Острови, Норфолк, Мідуей та ін.). Деякі держави не приєдналися до ООН з принципових міркувань, оскільки, на думку їх урядів, це може порушувати їх конституційний статут приєднання. До них належать Ватикан і Швейцарія; але й вони мають в ООН своїх спостерігачів. Крім них, статус спостерігачів надано деяким організаціям (Європейський Союз, Організація африканської єдності, Організація Ісламська конференція, Міжнародний комітет Червоного хреста та ін.).

Членами ООН можуть стати миролюбні держави, які беруть на себе зобов'язання згідно зі Статутом ООН. Нові члени

приймаються рішенням Генеральної Асамблеї за рекомендацією Ради Безпеки.

Офіційними мовами в ООН прийняті: англійська, російська, іспанська, французька, китайська, арабська; робочими мовами, що вживаються в повсякденній роботі, є англійська і французька.

За типологічною класифікацією ООН – глобальна, універсальна, багатофункціональна, міждержавна організація.

Як уже згадувалося в попередніх розділах, головною метою при утворенні ООН передбачалось збереження миру в усьому світі, запобігання військових конфліктів. Але поступово поле діяльності Організації розширювалось, охоплюючи інші напрями міжнародного політичного співробітництва, економічні й соціальні відносини, культуру, науку, екологію тощо. Можна з певністю твердити, що немає такої сфери в міжнародних відносинах, яка була б поза увагою ООН. При цьому найдинамічнішим виявилось розширення компетенції ООН саме в соціально-економічній сфері.

Переважає більшість програм, комісій, спеціалізованих закладів, фондів Організації спрямована на регулювання економічного співробітництва між її членами. Серед спеціалізованих закладів є могутні організації, які беззаперечно керують сьогодні найважливішими сферами міжнародної економіки, – МВФ, Всесвітній банк, Світова організація торгівлі. В структурі ООН є органи, що регулюють міжнародні економічні відносини на галузевому рівні (ЮНІДО, ФАО, ІКАО, та ін.), й такі, що координують співробітництво між країнами на регіональному рівні (регіональні комісії ЕКОСОР).

Чим глибше розвивається міжнародний поділ праці, тим тіснішими й різноманітнішими стають міжнародні економічні стосунки, тим складнішою й розгалуженішою стає структура ООН. З'являються нові напрями діяльності, нові органи, програми, фонди. ООН своєчасно реагує на політичні й економічні зрушення, що відбуваються в світі. Так, з розпадом колоніальної системи виникла велика група держав, що розвиваються. Цим країнам конче необхідна економічна допомога, й

ООН взяла на себе основне завдання з вирішення проблеми. В 1960 р. було утворено Міжнародну асоціацію розвитку (МАР), головна мета якої – кредитування саме цієї групи країн. В 60-х роках засновано Програму розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), що також спрямована насамперед на допомогу країнам, що розвиваються, – Конференцію з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД), Організацію з промислового розвитку (ЮНІДО) з аналогічними пріоритетами.

Діяльність ООН супроводжується значними витратами коштів, тому для підтримки функціонування Організація утворює відповідні фонди й щороку затверджує бюджет. Внесок кожної країни відповідає її економічній могутності. Найбільшу частку вносять США (25% усіх коштів), далі йдуть Японія (21), Німеччина (10), Франція (6,5), Велика Британія (5,1), Італія (5,4). Частка України становить 0,2%.

Оскільки ООН є універсальною, глобальною організацією, то й цілі її діяльності мають широкомасштабний, узагальнюючий характер. Вже йшлося, що започаткованою метою ставилося збереження миру в усьому світі, але поступово коло цілей розширилося. Втім і тепер цілі організації охоплюють найважливіші сфери й проблеми міжнародних відносин:

- ♦ підтримка міжнародного миру й безпеки шляхом прийняття ефективних колективних заходів і мирного урегулювання спорів;
- ♦ розвиток дружніх відносин між націями на основі поважання принципів рівноправності та самовизначення народів;
- ♦ забезпечення міжнародного співробітництва по вирішенню міжнародних економічних, соціальних, культурних і гуманітарних проблем, заохочення поважання прав людини для всіх людей без будь-яких винятків;
- ♦ перетворення ООН на центр узгоджених зусиль для досягнення цих цілей.

Ми бачимо, що всі цілі пов'язані між собою й логічно впливають одна з одної. Сфера економічних відносин

віддзеркалюється в третьому блоці цілей. Соціально-економічні цілі тут сформульовані дуже стисло, але вони розгалужуються й конкретизуються в структурі цілей окремих органів і організацій системи ООН.

Розглянемо докладніше зміст цілей та їх актуальність. Підтримка міжнародного миру й безпеки була продекларована головною метою по гарячих слідах Другої світової війни. Руйнівні наслідки війни були такі очевидні й вражаючі, що народи планети одностайно визначили мир як найзначнішу цінність для людства. Головні зусилля ООН були спрямовані на запобігання третьої світової війни. І ось вже більш як півсторіччя вона справляється з цим завданням, і вже тільки це виправдовує сподівання на ООН як на гарант мирного співіснування народів. Проте регіональні конфлікти, в тому числі із застосуванням сили, виникають і досі в різних куточках земної кулі. Можна нагадати війни в Кореї, В'єтнамі, на Близькому Сході (між Ізраїлем та арабськими країнами, між Іраном та Іраком, Іраком і Кувейтом), між Лівією й Чадом, Ефіопією й Сомалі, громадянські війни в Заїрі, Анголі та ін. Практично в усіх цих випадках ООН докладала зусиль до припинення військових дій, і це здебільшого давало позитивні наслідки. Колективна воля членів світового форуму, яким є ООН, спроможна подолати агресивні наміри й дії екстремістських режимів, врегулювати складні й суперечливі відносини між державами.

Значної уваги ООН надає запобіганням війн, тобто усуненню суперечностей до того, як вони перетворюються на збройне протистояння. В цьому відношенні треба сказати насамперед про заходи щодо нерозповсюдження атомної зброї і припинення гонки озброєнь. Крім того, в багатьох випадках ООН в особі Генерального секретаря виступила арбітром у вирішенні складних міжнародних конфліктів.

Наступна мета – розвиток дружніх відносин між націями – органічно пов'язана з головною метою. Саме через порозуміння між народами можна встановити стійкий і міцний мир на Землі. В цьому плані виокремлюються два напрямки подолання протистоянь: Захід–Схід та Північ–Південь. Про-

тиріччя Захід–Схід ґрунтувалось на антагонізмі двох соціальних систем – ринкової (капіталістичної) й соціалістичної. До середини 80-х років воно було головною проблемою в справі збереження миру на планеті. Найгострішими були 40-ві й 50-ті роки ХХ ст. Але поступове налагодження зв'язків між обома блоками (причому не тільки політичних, а й економічних, культурних), знімало гостроту протистояння, збільшувало взаємозалежність між країнами, надавало можливість широким колам суспільства по обидві сторони реально, без упередження зайнятися пошуками шляхів до цивілізованого поєднання. На сьогодні суперечність між Заходом і Сходом майже вичерпано, і чимала заслуга в цьому належить ООН.

Протиріччя по напрямку Північ–Південь ґрунтуються на існуванні суттєвої розбіжності в економічних рівнях між розвинутими країнами (Північна Америка, країни Європи, Японія) і країнами, що розвиваються. Уряди й громадськість країн Півдня схильні звинувачувати багаті країни в несправедливій політиці щодо бідних країн. В цьому є певний сенс, особливо якщо зауважити, що значна частка країн, що розвиваються, була в колоніальній залежності. Але, з іншого боку, такі звинувачення не завжди обґрунтовані й часто слугують виправдовуванням безпорадної внутрішньої політики національних лідерів деяких країн. Організація Об'єднаних Націй здійснює суттєвий внесок в подолання цього протистояння. Насамперед, під її егідою створено фонди, програми, комісії, організації, що спрямовані на допомогу найбіднішим країнам. В 1974 р. було розроблено концепцію й прийнято програму Нового міжнародного економічного порядку (НМЕП), яка була затверджена Генеральною Асамблеєю ООН. Ця програма (докладніше про неї – в п. 3.3.) – наслідок вимог країн, що розвиваються, про перебудову механізму міжнародного співробітництва, зокрема в сферах фінансів і кредиту. ООН здійснює заходи з вирішення проблеми боргів країн, що розвиваються; значна частина цих боргів скасована, що поліпшує становище найбідніших країн. Вона очолює процес мобілізації ресурсів на подолання масової злиденності в світі.

ООН багато зробила для викорінювання залишків колоніалізму й расизму. Завдяки ООН завершився практично процес деколонізації; певну роль тут відіграла Рада з опіки, яка допомогла адаптуватися деяким колишнім колоніям до статусу незалежності. Завдяки фондам ООН щороку численна група людей з найбідніших країн набуває освіти й високу кваліфікацію фахівців, у тому числі в наукових центрах розвинутих країн.

У третьому блоці цілей наголос робиться на міжнародному співробітництві для вирішення соціально-економічних і гуманітарних проблем, що стають сьогодні перед людством. Це насамперед проблеми міжнародних економічних відносин. Вже згадувалося, що в структурі ООН діють багато органів, організацій і програм, що регулюють економічні відносини між країнами як на галузевому, так і на регіональному рівнях; загальне керівництво процесом регулювання здійснює ЕКОСОР. Докладніше діяльність цих закладів розглянуто далі.

Одним з пріоритетних напрямів функціонування ООН у гуманітарній сфері є збереження й поширення знань про культурні надбання людства. Вона розробляє і втілює в життя програми підтримки розвитку національної культури всіх країн і регіонів. Країнам, що розвиваються, в цьому відношенні надається особлива допомога. Завдяки ООН збережено від загибелі багато унікальних пам'яток історії й культури в багатьох куточках світу (наприклад, Ангкор-Ват у Камбоджі, Боробудур в Індонезії). Велику роль у поширенні знань про культуру народів світу, а також досягнень сучасної науки й освіти відіграє орган ООН – Організація з освіти, науки й культури (ЮНЕСКО).

Загострення економічних проблем у світі спонукало ООН до розробки заходів щодо охорони довкілля. Світовий океан, повітряний простір, Антарктида були визначені як спільне надбання людства, охорона якого має бути справою всіх народів світу. Для координації зусиль у сфері екології утворено спеціальну Програму з довкілля – ЮНЕП.

ООН дбає про найменш захищені верстви населення. З цією метою в її структурі існують спеціальні фонди та програми. Се-

ред них – управління по справах біженців; Фонд розвитку для жінок (ЮНІФЕМ); Фонд у галузі народонаселення (ЮНФПА); Бюро з допомоги в разі стихійного лиха (ЮНДРО); Всесвітня продовольча програма (ВПП) та ін. Завдяки гуманітарній допомозі ООН вдалося врятувати від голодної смерті мільйони людей у Східній Африці й зоні Сахелю (напівпустелі Західної Африки) під час тривалої посухи. Термінова допомога продовольством і медикаментами надається населенню, потерпілому внаслідок бойових дій у різних регіонах.

Важливою гуманітарною метою є забезпечення прав людини. Для координації зусиль ООН у цій сфері в складі Секретаріату є посада Верховного Комісара з прав людини. Серед гуманітарних програм ООН є також програми боротьби з наркотиками і курінням, боротьби зі СНІДом тощо.

Нарешті, заключною (але не менш важливою) метою є перетворення ООН на центр спільних зусиль націй для здійснення попередніх цілей. Важливим завданням є розробка такої стратегії ООН, яка поєднала б інтереси націй на державному рівні із сподіваннями широких верств усього людства на стійкий мир, забезпечене життя й справедливе відношення до прав людини. На міжнародному рівні має бути зважений підхід між національним суверенітетом і загальною світовою відповідальністю. Це означає, що держава – член ООН добровільно віддає частину своїх національних функцій у ведення Організації, з тим щоб забезпечити спільні інтереси людства. ООН, таким чином, набуває наднаціонального статусу. Статут ООН передбачає, що коли зобов'язання держав згідно зі Статутом виявляється в суперечності з їх зобов'язаннями з якихось інших міжнародних угод, то переважну силу мають зобов'язання по статуту ООН. Тенденція перетворення ООН на всесвітній наднаціональний орган відбувається не просто, долаючи опір урядів, політичних рухів і суспільних груп. Вона поки ще не стала всесвітнім урядом, але така модель ООН розглядається багатьма політиками й науковцями. Нині актуальною проблемою є залучення до участі в системі ООН не тільки урядів, а й усіх елементів громадськості: громадян та їх ор-

ганізацій, ділових кіл, науково-дослідних закладів, засобів масової інформації.

Принципи діяльності ООН логічно пов'язані з її цілями. Вони є взірцем, еталоном міжнародних відносин для будь-якої країни і відповідають поняттям справедливості й гуманності, які прийняті в людському спілкуванні. Головні принципи:

- ♦ суверенна рівність усіх членів;
- ♦ сумлінне виконання взятих на себе за Статутом обов'язків;
- ♦ вирішення міжнародних суперечок мирними способами і таким чином, щоб не завдати погрози міжнародному миру, безпеці й справедливості;
- ♦ утримання в міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування проти іншої держави;
- ♦ надання Організації всілякої допомоги в усіх її діях, які вона застосовує відповідно цим принципам.

Ці принципи можна розглядати як ідеал міжнародних відносин. Проте вони поки що повністю не реалізуються. Вже згадувалося, що принцип суверенної рівності всіх членів не дотримується в Раді Безпеки, а також у деяких організаціях (МВФ, МБРР), де голоси членів зважуються відповідно до їх політичної та економічної могутності. Інші принципи також порушуються час від часу окремими державами внаслідок локальних конфліктів. Деякі члени ООН, особливо найбагатші, інколи відмовляються сплачувати свою частку на здійснення заходів ООН, якщо вони з ними не згодні. Все це свідчення того, що відносини між державами, національний "менталітет" на міждержавному рівні ще далекі від ідеалу, а ООН – поки ще не ідеальна організація. Але саме формулювання принципів, що відповідають сподіванням людства, і величезна повсякденна праця членів ООН та її співробітників щодо втілення цих принципів у життя викликає повагу до Організації і надії на кращі перспективи.

На початку нового тисячоліття перед ООН постають нові завдання. Стисло найзначніші цінності людства в міжнародних відносинах Генеральний Секретар Кофі Аннан визначив

так: свобода; рівність і солідарність, терпимість; відмова від насилля; повага до природи; спільна відповідальність. Основними напрямками діяльності ООН мають стати:

- ♦ скорочення наполовину крайнього зuboжіння населення найбідніших країн до 2015 р.;
- ♦ всі діти мають одержати принаймні початкову освіту;
- ♦ боротьба зі СНІДом; до 2010 р. серед молоді захворюваність повинна скоротитись на 25%;
- ♦ сприяння розвитку сільського господарства в Африці;
- ♦ надання країнам, що розвиваються, додаткових пільг в експорті їх традиційної продукції;
- ♦ запобігання конфліктів; найкращим шляхом до цього є сприяння економічному розвитку й забезпеченню прав людини в усіх країнах;
- ♦ зміцнення ефективності миротворчих операцій ООН;
- ♦ гнучкіше й цілеспрямованіше застосування санкцій;
- ♦ скорочення озброєнь;
- ♦ ефективне вирішення економічних проблем, особливо пов'язаних зі зміною клімату, дефіцитом водних ресурсів; руйнуванням ґрунтів і винищенням лісів.

Ці напрями діяльності ООН були сформульовані в “Декларатії тисячоліття”, затвердженій Генеральною Асамблеєю у вересні 2000 р. напередодні ХХІ століття. Голови держав і урядів, що зібралися на Асамблею, знову заявили про свою прихильність до цілей і принципів Статуту ООН, які довели свою непідвладність часу й універсальний характер. “Їх актуальність і здатність слугувати джерелом натхнення зростають у міру того, як країни й народи стають все більш взаємопов'язаними й взаємозалежними”, – говориться в декларації¹. Представники країн – членів ООН висловили рішучість встановити справедливий і міцний мир в усьому світі згідно з метою й принципами Статуту. Було підтверджено зобов'язання підтримати зусилля, спрямовані на забезпечення суверенної рівності усіх держав, поваги до їх територіальної цілісності

¹ <http://www.un.org/russian/document/declarat/summitdecl.htm>.

й політичної незалежності, врегулювання суперечок мирними способами, невтручання у внутрішні справи держав, на міжнародне співробітництво у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного або гуманітарного спрямування.

Значної уваги в Декларації було надано проблемам, спричиненим процесом глобалізації. “Ми вважаємо, – заявили представники, – що головним завданням, яке стоїть перед нами сьогодні, є забезпечення того, щоб глобалізація стала позитивним фактором для всіх народів світу. Це пов’язано з тим, що, хоч глобалізація відкриває широкі можливості, її благами зараз користуються надто нерівномірно й нерівномірно розподіляються її витрати. Ми усвідомлюємо, що країни, які розвиваються, і країни з перехідною економікою стикаються з особливими труднощами в плані прийняття засобів у зв’язку з вирішенням цієї головної задачі. Саме тому глобалізація може набути повністю всеохоплюючий і справедливий характер лише через широкоосяжні й наполегливі зусилля щодо формування спільного майбутнього, підґрунтям якого є наша спільна приналежність до роду людського в усій його різноманітності”¹.

Україна як член ООН завжди відчувала свою відповідальність і беззаперечно дотримувалася принципів і норм організації, докладала свої зусилля в діяльність ООН щодо вирішення важливих проблем людства. Така позиція України незмінна. Виступаючи на Пленарному засіданні Генеральної Асамблеї у вересні 2005 року, Президент України В.А. Ющенко заявив: “Україна усвідомлює свою відповідальність. Ми ще раз підтверджуємо свою прихильність цілям міжнародного розвитку, визначеним у “Декларації тисячоліття”, й готові сприяти їх досягненню. Для всіх народів ми готові бути надійним партнером у політичних, економічних, екологічних і гуманітарних проектах. Україна готова разом шукати можливості для консолідації зусиль”².

¹ <http://www.un.org/russian/document/declarat/summitdecl.htm>.

² <http://www.un.org/russian/summit2005/ukraine.pdf>.

3.2. Організаційно-функціональна структура ООН

ООН має дуже розгалужену організаційну структуру, яка складається з великої кількості керівних органів, комісій, комітетів, організацій, програм, конференцій, центрів тощо. Але провідна роль у керівництві Організацією належить головним органам. Їх шість (табл. 3.1):

- ♦ Генеральна Асамблея.
- ♦ Рада Безпеки.
- ♦ Економічна й соціальна рада (ЕКОСОР).
- ♦ Міжнародний суд.
- ♦ Секретаріат.
- ♦ Рада з Опіки.

Таблиця 3.1

Організаційна структура ООН

Головні органи	Допоміжні органи				
Генеральна Асамблея	Головні комітети	Постійні комітети	Близько-східне агентство	Автономні організації	Програми, фонди, центри
Рада Безпеки	Військово-штабний комітет	Постійні комітети			
ЕКОСОР	функціональні комісії	Регіональні комісії	Постійні комісії	Спеціалізовані заклади	Програми, фонди, центри
Секретаріат, Генеральний секретар	Верховний комісар з прав людини				
Міжнародний суд					
Рада з опіки					

Генеральній Асамблеї й ЕКОСОР організаційно підпорядковано більшість другорядних органів, а також практично всі спеціалізовані заклади ООН, про що йтиметься нижче. Всі органи, крім Суду, містяться в Нью-Йорку, Міжнародний суд має штаб-квартиру в місті Гаага (Нідерланди).

Розглянемо основні функції головних органів.

1. Генеральна Асамблея (ГА) – вищий орган ООН. Вона являє собою своєрідний світовий парламент, в якому є представники всіх членів ООН, тобто майже всіх країн світу. ГА – найдемократичніший орган ООН, оскільки кожний представник має один голос, незважаючи на розмір країни, її економічну могутність та політичний вплив. Важливі рішення приймаються в ГА кваліфікованою більшістю в дві третини голосів, звичайні рішення – простою більшістю. В цілому резолюції Генеральної Асамблеї мають рекомендаційний характер, але практично їх сприймають до виконання всі члени ООН. Навіть у Статуті Організації передбачено позитивне ставлення членів до резолюції ГА. Крім того, в компетенції Асамблеї є рішення обов'язкового характеру: прийняття нових членів або виключення з ООН, обрання Генерального секретаря, затвердження бюджету ООН, вибори непостійних членів Ради Безпеки, вибори членів ЕКОСОР, Ради з опіки, а також рішення деяких адміністративно-технічних питань. Останнім часом все більше резолюцій ГА приймається на основі консенсусу. Це найбільш ефективний метод прийняття рішень, оскільки виключає протиріччя між інтересами окремих представників.

Найважливіші **функції** Генеральної Асамблеї:

- ♦ зміцнення міжнародного миру;
- ♦ пом'якшення міжнародного напруження;
- ♦ скорочення озброєнь і роззброєння;
- ♦ створення умов для дружніх відносин між державами.

До компетенції Генеральної Асамблеї відносяться обговорення будь-яких питань у межах Статуту ООН. Вона розглядає загальні принципи співробітництва в справі міжнародної безпеки, проблеми співробітництва держав у політичній, економічній, екологічній, науково-технічній галузях. Генеральна

Асамблея прийняла низку резолюцій з питань, що мають для людства надзвичайно важливе значення. До них відносяться, зокрема: Загальна декларація прав людини; Декларація про ліквідацію всіх форм расової дискримінації; Декларація про заборону застосування ядерної зброї; Декларація про міжнародне співробітництво в цілях роззброєння; Декларація про надання незалежності колоніальним країнам. Втілення в життя цих рішень сприяло тому, що мир у світі став стійкішим, а міжнародні відносини – більш гуманними й справедливими.

Являючи собою своєрідний форум націй, Генеральна Асамблея дає змогу представникам держав прилюдно висловити свою точку зору з будь-якої проблеми, зіставити різні підходи до їх оцінки, виявити межі співпадання позицій і знайти компромісне вирішення проблеми.

Регулярні сесії Генеральної Асамблеї відбуваються у вересні-грудні кожного року. Крім пленарних засідань, представники працюють у головних комітетах ГА (їх усього шість), які розглядають такі питання:

- 1) роззброєння й безпеки;
- 2) економічні й фінансові;
- 3) соціальні й гуманітарні;
- 4) спеціальні політичні й питання деколонізації;
- 5) адміністративні й бюджетні;
- 6) правові питання.

Генеральній Асамблеї організаційно підпорядковані дві автономні організації – Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) і Світова туристська організація (СТО). Крім того, ГА регулює роботу ще низки закладів сумісно з ЕКОСОР. Про них йтиметься далі.

2. Рада Безпеки несе головну відповідальність за підтримку міжнародного миру й безпеки. Вона складається з 15 членів, з яких 5 постійні (США, Росія, Китай, Велика Британія, Франція), а решта обирається Генеральною Асамблеєю на дворічний строк за принципом ротації. В 1999 р. непостійним членом була обрана Україна. Непостійні члени обираються за принципом: п'ять від Азії й Африки, два – від Латинської Аме-

рики, два – від Західної Європи й один від Східної Європи. Для прийняття рішення необхідно, щоб за нього проголосувало не менше ніж 9 членів Ради. Але постійні члени мають право “вето”, і якщо хоч один з них проголосував проти, то резолюція не затверджується. Такий принцип голосування був прийнятий з самого початку утворення ООН, коли означені п’ять країн (замість Росії тоді був СРСР) були вирішальною силою в усіх міжнародних справах. Отже, якщо всі постійні члени згодні з якимось рішенням (незважаючи на розбіжність їх інтересів з багатьох інших питань), то воно буде втілене в життя без серйозних перешкод. В цілому ця практика себе виправдала; може, саме принцип прийняття найважливіших рішень запобіг ООН від наслідування сумної долі Ліги Націй, яка розпалася через неспроможність великих держав узгодити свої рішення. Останнім часом з’являються пропозиції політиків про розширення складу постійних членів з тим, щоб Рада Безпеки більше відповідала новим реаліям. Наприкінці XX ст. суттєво зросла економічна й політична роль Японії, Німеччини, а також Індії, Бразилії й деяких інших нових індустріальних країн; вони є претендентами на поповнення складу постійних членів Ради.

Рішення Ради Безпеки обов’язкові для виконання всіма членами ООН і не підлягають оскарженню в інших органах. В окремих випадках, якщо приймається рішення з дуже складної справи, Рада може звернутися до Міжнародного суду за юридичною консультацією.

Головна функція Ради Безпеки – запобігання збройних конфліктів між країнами або їх приборкання. Для цього розроблено особливий механізм, систему заходів, яка складається з різного рівня дій, залежно від стадії розвитку конфлікту. До них належить: превентивна дипломатія; осуд агресивних дій; посередництво по врегулюванню конфлікту; направлення спостерігачів ООН в зону конфлікту; введення миротворчих сил для роз’єднання сторін, що воюють, або для приборкання агресора; економічні санкції.

Найгуманнішим (й нерідко – найефективнішим) методом є превентивна дипломатія. Це політичні й дипломатичні захо-

ди, спрямовані на запобігання озброєного протистояння конфліктуючих сторін. Рада діє як доброзичливий посередник між ворогуючими країнами. Часто місію посередництва за дорученням РБ виконує Генеральний секретар. Превентивні заходи включають також, у разі потреби, встановлення демілітаризованих зон по обидва боки кордону між конфліктуючими країнами. Превентивна дипломатія супроводжується заохоченням сторін до миру, спонуканням їх до переговорів, мирного урегулювання конфлікту.

Якщо превентивні дії не дали позитивного результату і воєнні дії розпочались, Рада Безпеки виступає із заявою про осуд обох або однієї зі сторін. Осуд не слід розцінювати як просто декларацію морального характеру. Він є попередженням про наступні дії ООН.

Для всебічної й глибокої оцінки суті конфлікту й форм його прояву Рада Безпеки надсилає своїх спостерігачів в зону конфлікту. Це цивільні й військові фахівці, іноді навіть невеликі військові угруповання (але без повноважень на збройні дії), їх називають “блакитними беретами”. Спостерігачі виносять остаточне рішення про подальші заходи щодо приборкання конфлікту.

В разі неможливості врегулювати конфлікт мирними засобами Рада Безпеки вдається до збройного втручання. В район конфлікту надсилаються озброєні угруповання ООН (“блакитні каски”). Вони або утворюють зону, що роз’єднує війська протилежних сторін, або беруть участь у військових операціях на боці однієї зі сторін. Прикладом застосування “буферних” сил може бути використання збройних сил ООН в Південному Лівані для роз’єднання палестинських військових угруповань “хезболлах” та ізраїльських військ. Щодо операцій проти однієї з конфліктуючих сторін, то приклади недавніх часів – це воєнні дії проти Іраку (в Ірако-Кувейтській війні) і проти Югославії (конфлікт між сербами й албанцями в Косово).

Треба зазначити, що останнім часом Рада Безпеки передо-ручає проведення військових операцій або якійсь групі країн

(найчастіше – США і Великій Британії), або міжнародній воєнній організації (НАТО, Західно-Європейський Союз). Обґрунтовується така політика нестачею коштів в ООН для озброєння власних сил. Але ця практика має очевидні хиби. Справа в тому, що на відміну від ООН, міжнародні військові союзи не можуть діяти з об'єктивних позицій. У наведених вище прикладах США й Велика Британія ще до виникнення конфлікту мали упереджене ставлення проти уряду Іраку. Діючи на боці албанців у Косово, політичні лідери країн НАТО не приховували, що їх головною метою було усунення президента Югославії. Отже, в таких ситуаціях важко сподіватись на справедливе вирішення конфлікту, навіть беручи до уваги, що мотивація ООН відносно уведення збройних сил могла бути обґрунтованою. До того ж підміна військ ООН військами організацій, що не підпорядковані ООН, суперечить Статуту Організації¹.

Одним із заходів, які застосовуються в разі неможливості вирішити конфлікт мирними заходами, є санкції, що не пов'язані з військовими операціями. Насамперед – це економічні санкції. Якщо уряд країни, що порушує міжнародне право, не прислухається до вимог ООН, Рада Безпеки може прийняти рішення про обмеження економічних стосунків з країною: ліквідація пільг у торгівлі, припинення кредитування й фінансування, позбавлення технічної допомоги тощо. У деяких випадках вводиться повне ембарго на економічні зносини з країною.

Такі заходи були застосовані свого часу проти Південної Родезії й Південно-Африканської Республіки за політику апартеїду, пізніше – проти Лівії, Іраку, Югославії. У перших двох випадках політика санкцій себе виправдала і сприяла скасуванню расистських режимів у цих африканських країнах. Взагалі ж військові операції й санкції – це крайній та неоднозначний захід. Від цього потерпає насамперед мирне населен-

¹ *Международное право*/Под ред. Колосова Ю.М., Кузнецова В.И. – М.: Международные отношения, 1998. – С.197.

ня країни, проти якої спрямовані військові операції й економічні санкції, оскільки такі дії супроводжуються руйнуванням не тільки воєнних, але й цивільних об'єктів, ведуть до загибелі мирних людей та різкому зниженню їх рівня життя. Але страждають не тільки "провідні" країни, а й ті, що мають економічні інтереси в районі конфлікту. Так, Україна щороку втрачає десятки мільйонів внаслідок того, що мости через Дунай у Югославії зруйновано військами НАТО, і наше Дунайське пароплавство не може здійснювати торговельні операції в Європі в повному обсязі.

Засіданням Ради Безпеки керує Голова, який переобирається щомісяця.

3. Економічна і соціальна рада (ЕКОСОР) – головний координуючий орган ООН в сфері економіки, соціальних відносин, екології, охорони здоров'я, культури, науки й освіти. Найважливіші економічні й соціальні проблеми, що постають перед світовою спільнотою, розглядаються й вирішуються в ЕКОСОР та в численних її підрозділах. Вона координує діяльність таких міжнародних велетнів, як МВФ, Всесвітній банк, Світова організація торгівлі та інших галузевих міжнародних організацій. Через посередництво ЕКОСОР узгоджують свої відносини з іншими органами й організаціями ООН регіональні економічні організації (ЄС, СНД, НАФТА та ін.), а також неурядові міжнародні економічні організації (МНЕО). Економічна і соціальна рада перетворилася на форум, де зіставляються й узгоджуються точки зору представників країн світу з економічних і гуманітарних питань, виробляється спільні принципи міжнародних економічних відносин.

ЕКОСОР має розгалужену організаційну систему. До її складу входять дев'ять функціональних комісій, п'ять регіональних комісій, шість постійних комітетів; їй також підпорядковано 18 спеціалізованих закладів, програми, центри тощо.

Функціональні комісії ЕКОСОР (табл. 3.2):

1. Статистична;
2. З народонаселення й розвитку;

Таблиця 3.2

Організаційно-функціональна структура ЕКОСОП

Функціональні комісії	Регіональні комісії	Комітети	Спеціалізовані заклади	Програми, фонди, центри (спільно з ГА)
1. Статистична 2. З народонаселення й розвитку 3. Із соціального розвитку 4. З прав людини 5. Зі становища жінок 6. Щодо запобігання злочинності 7. З наркотиків 8. З науки й техніки 9. Зі стійкого розвитку	1. Європейська економічна комісія 2. Економічна комісія для Африки 3. Економічна і соціальна комісія для Азії й Тихого океану 4. Економічна комісія для Західної Азії 5. Економічна комісія для Латинської Америки	1. З програми й координації 2. З природних ресурсів 3. З неурядових організацій 4. По переговорах з міжурядовими закладами 5. По ТНК 6. З населених пунктів 7. Групи 8. експертів: 9. З розвитку планування 10. З оподаткування 11. З транспортування небезпечних вантажів 12. З економічних, соціальних і культурних прав 13. З національних ресурсів 14. З нових джерел енергії 15. З державного управління й фінансів	1. МВФ 2. МБРР 3. МАР 4. МФК 5. БАГІ 6. ФАО 7. ІКАО 8. ІМО 9. МОП 10. МСЕ 11. ВПС 12. МФСР 13. ЮНЕСКО 14. ВООЗ 15. ВОІВ 16. ВМО 17. ЮНІДО 18. СОТ	1. Всесвітня продовольча програма (ВПП) 2. Міжнародний торговельний центр ЮНКТАД/ СОТ 3. Центр з населених пунктів (ХАБІТАТ) 4. ЮНКТАД 5. Міжнародна програма з наркотиків 6. Програма розвитку ООН (ПРООН) 7. Програма з довкілля (ЮНЕП) 8. Фонд по народонаселенню (ЮНІФЕМ) 9. Навчальний та науково-дослідний інститут (ЮНІТАР)

3. З соціального розвитку;
4. З прав людини;
5. З становища жінок;
6. Щодо запобігання злочинності;
7. З наркотиків;
8. З науки й техніки;
9. Зі стійкого розвитку.

Функціональні комісії охоплюють переважно соціальну сферу діяльності ЕКОСОР; принаймні, 6 з них (з 2-ї по 7-му) прямо займаються вирішенням актуальних соціальних проблем. Щодо Статистичної комісії, то її функція полягає в доробці й обробці величезного фактичного матеріалу з економічного й соціального становища всіх країн світу. Завдяки цій комісії людство має найточнішу й найповнішу інформацію про соціально-економічне становище будь-якого регіону, країни, окремих верств населення. Важлива роль належить Статистичній комісії в підготовці дослідів, доповідей по міжнародних питаннях з економічних, соціальних, екологічних проблем. Комісія з науки й техніки ставить перед собою завдання розповсюджувати інформацію про новітні відкриття в цій сфері та сприяти втіленню наукових досягнень і технологій у виробництво, особливо в країнах, що розвиваються. На підвищення економічного розвитку членів ООН, насамперед найбідніших країн, спрямована діяльність Комісії зі стійкого розвитку.

Регіональні комісії ЕКОСОР утворені для координації міжнародних економічних відносин на рівні регіонів. Ось ці комісії:

1. Європейська економічна комісія (ЄЕК).
2. Економічна комісія для Африки (ЕКА).
3. Економічна і соціальна комісія для Азії й Тихого океану (ЕСКАТО).
4. Економічна й соціальна комісія для Західної Азії (ЕСКЗА).
5. Економічна комісія для Латинської Америки і Карибського басейну (ЕКЛАК).

Розглянемо їх діяльність трохи докладніше.

Європейська економічна комісія (ЄЕК) була утворена ще в 1947 р. До складу її членів, поряд з європейськими країнами, входять також США і Канада, Ізраїль та азійські республіки колишнього СРСР. Керівні органи ЄЕК містяться в Женеві. Головна мета Комісії – аналізувати економічну й соціальну ситуацію, що утворюється на просторі Європи й Південної Америки. Для цього ЄЕК регулярно організовує наради, практикуми, семінари, наукові поїздки. До участі в них залучаються міжнародні галузеві організації, фахівці, представники ділових кіл. Програма цих заходів передбачає обмін інформацією, розробку правил і стандартів, планування й виконання оперативних проектів. Пріоритетні напрями діяльності ЄЕК:

- ◆ навколишнє середовище;
- ◆ енергетика;
- ◆ транспорт;
- ◆ статистика;
- ◆ торгівля;
- ◆ економічний аналіз.

У 90-х роках доквілля поступово виходить на одне з чільних місць у сфері інтересів ЄЕК. Для цього в її структурі утворені: Програма дій у галузі навколишнього середовища в Центральній і Східній Європі; Програма захисту навколишнього середовища в Європі; Загальноєвропейська стратегія з біологічної й ландшафтною різноманітності.

Кардинальні соціально-економічні й політичні зміни, що сталися в Центральній і Східній Європі, надали нового імпульсу й нових напрямів у діяльності ЄЕК. Для сприяння реформам в країнах з перехідною економікою в рамках ЄЕК розроблено План дій, у якому передбачено основні принципи діяльності й заходи щодо цієї групи країн. Для реалізації Плану утворена Координаційна група з оперативної діяльності. Вона організовує конференції й наради з актуальних проблем реформування економіки. Зокрема, в 1997 р. під її егідою в Україні була проведена Робоча нарада щодо малих і середніх підприємств та їх ролі в міжнародній торгівлі. Європейська

економічна комісія встановила й активізувала свої стосунки з СНД і Організацією Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС).

Зважаючи на економічні труднощі, що існують у країнах Центральної й Східної Європи, ЄЕК фінансує участь представників цих країн у нарадах, семінарах та поїздках.

За результатами обговорень ЄЕК готує рекомендації для ЕКОСОР. Структурно Комісія складається з десяти допоміжних органів – комітетів та інститутів, – кожний з яких видає певною галуззю економіки (енергетика, транспорт, сільське господарство, торгівля, наука й техніка тощо).

Найважливіші й найцікавіші висновки економічного аналізу ЄЕК публікує в журналах: “Economic Survey of Europe” і “Economic Bulletin for Europe”.

Економічна й соціальна комісія для Азії й Тихого океану (ЕСКАТО). Заснована в 1947 р. До її складу входять 45 азіатських держав (в тому числі Росія й азіатські республіки колишнього СРСР), США, Австралія, Франція, Велика Британія; крім того, 10 держав (островні країни Тихого океану) є асоційованими членами. Штаб-квартира знаходиться в м. Бангкок (Таїланд).

Головною метою ЕСКАТО є сприяння економічному й соціальному розвитку в регіоні. Основні напрями діяльності Комісії:

- ♦ регіональне економічне співробітництво;
- ♦ пом'якшення проблем злиденності шляхом економічного й соціального розвитку;
- ♦ навколишнє середовище.

Так само, як і ЄЕК, ЕСКАТО являє собою форум для обговорення найактуальніших проблем регіону в економічній та соціальній сферах. Особливої уваги надається забезпеченню технічної допомоги для країн, що розвиваються. В рамках ЕСКАТО засновано Статистичний інститут для Азії й Тихого океану (знаходиться в Токіо), який готує висококваліфікованих фахівців для країн регіону.

Під головуванням ЕСКАТО утворено низку комітетів і програм для втілення рішень конференцій та нарад. Серед них: Комітет по Меконгу (освоєння водних ресурсів басейну однієї з найбільших азіатських рік); Комітет по координації спільної розвідки мінеральних ресурсів на азіатському шельфі.

Спільно з ЄЕК у рамках ЕСКАТО розроблено Спеціальну програму для країн Центральної Азії (СПЕКА). Вона спрямована на підтримку азіатських країн з перехідною економікою, що утворились після розпаду СРСР (Казахстан, Узбекистан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан).

Секретаріат ЕСКАТО складається з відділів, які координують співробітництво країн на галузевому рівні (промисловість, сільське господарство, торгівля, довкілля тощо).

Економічна й соціальна комісія для Західної Азії (ЕСКЗА) була утворена в 1973 р. Виокремлення цього регіону з великого Євразійського континенту обумовлено специфічними політичними й економічними умовами. Усі члени ЕСКЗА (їх 13) – арабські країни, майже всі вони мають значний видобуток нафти. Це регіон нестабільний в політичному відношенні, отже, зміцнення співробітництва між членами ЕСКЗА є нагальним завданням. Це є головною метою Комісії. Вона досягається шляхом аналізу проблем економічного й соціального характеру й вироблення відповідних рекомендацій як країнам-членам, так і ЕКОСОР загалом.

ЕСКЗА організовує конференції й семінари, де ці проблеми обговорюються, публікує відповідну інформацію. Провідними напрямками досліджень і обговорень є: сільське господарство й продовольство, довкілля, населенні пункти, промисловість, міжнародна торгівля, демографія, транспорт та ін.

Штаб-квартира Комісії міститься в Аммані (Йорданія).

Економічна комісія для Африки (ЕКА) утворена в 1958 р., керівництво міститься в Аддіс-Абебі (Ефіопія). В її роботі беруть участь представники 53 африканських держав. Головною метою Комісії є сприяння економічному й соціальному розвитку в Африці. Для цього вона застосовує такі форми

діяльності: організує зустрічі голів держав, голів урядів і міністрів африканських країн для всебічного обговорення економічних і соціальних проблем континенту; розробляє програми соціально-економічного розвитку; надає консультативні послуги з питань управління господарством; організує навчальні заклади для підготовки кваліфікованих фахівців. Під патронатом ЕКА знаходиться Африканський навчальний і науково-дослідний інститут зі становища жінок, Всеафриканська служба документації й інформації.

В рамках ЕКА утворені Багатонаціональні центри з планування й оперативного управління, які розробляють і втілюють соціально-економічні програми по окремих регіонах Африки. Галузеві відділи Комісії координують практичну реалізацію програм і наукових досліджень з галузей народного господарства (сільське господарство, промисловість, торгівля, природні ресурси, туризм, людські ресурси тощо).

Економічна комісія для Латинської Америки і Карибського басейну (ЕКЛАК) заснована в 1948 р. До її складу входять представники 41 держави; поряд з латиноамериканськими країнами це також США, Канада, Франція, Італія, Португалія, Велика Британія, Нідерланди. Присутність європейських держав пояснюється тим, що вони на момент заснування Комісії були метрополіями низки залежних країн в цьому регіоні або мають з ними тісні економічні зв'язки. Керівництво Комісії знаходиться в Сантьяго (Чилі).

Головне в діяльності ЕКЛАК – аналіз соціально-економічної ситуації в регіоні та розробка планів розвитку. Вона організовує міжурядові наради, здійснює досліді, надає інформацію й технічну допомогу, готує висококваліфікованих фахівців народного господарства.

Основні напрями діяльності: економічний розвиток, довкілля, продовольство й сільське господарство, міжнародна торгівля, енергетика, транспорт, наука й техніка.

До складу ЕКЛАК входять Інститут економічного й соціального планування Латинської Америки і Карибського басейну та Латиноамериканський демографічний центр.

Крім функціональних і регіональних комісій, до складу ЕКОСОР входять постійні **комітети** й комісії, що координують співробітництво Ради з іншими організаціями та об'єднанням, а також керують окремими програмами. Комітетів шість:

1. Комітет з програми й координації.
2. Комітет з природних ресурсів.
3. Комітет з неурядових організацій.
4. Комітет по переговорах з міжурядовими закладами.
5. Комісія з транснаціональних корпорацій.
6. Комісія з населених пунктів.

Особливу увагу слід звернути на Комітет з неурядових організацій і Комісію з транснаціональних корпорацій, оскільки вони координують відносини ООН з об'єднаннями, що не входять до складу Організації. Саме через ЕКОСОР Міжнародні неурядові організації, в тому числі економічні (МНЕО), беруть участь у роботі ООН і спілкуються з міжурядовими організаціями.

ЕКОСОР координують роботу **спеціалізованих закладів** ООН, які, по суті, є самостійними, досить потужними й авторитетними організаціями. Їх вісімнадцять:

1. Міжнародний валютний фонд (МВФ).
2. Міжнародний банк реконструкції й розвитку (МБРР).
3. Міжнародна асоціація розвитку (МАР).
4. Міжнародна фінансова корпорація (МФК).
5. Багатостороннє агентство з гарантій інвестицій (БАГІ).
6. Продовольча й сільськогосподарська організація (ФАО).
7. Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО).
8. Міжнародна морська організація (ІМО).
9. Міжнародна організація праці (МОП).
10. Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ).
11. Всесвітній поштовий союз (ВПС).
12. Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР).

13. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО).
14. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ).
15. Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ).
16. Всесвітня метеорологічна організація (ВМО).
17. Організація з промислового розвитку (ЮНІДО).
18. Світова організація торгівлі (СОТ).

З цього списку спеціалізовані організації галузевого характеру будуть розглянуті докладно в окремих розділах.

Економічний та соціальний раді підпорядковані також окремі програми, фонди й центри; деякими з них ЕКОСОР керує спільно з Генеральною Асамблеєю. До них, зокрема, відносяться: Всесвітня продовольча програма (ВПП); Центр з населених пунктів (Хабітат); Програма розвитку ООН (ПРООН); Фонд розвитку ООН для жінок (ЮНІФЕМ). Докладніше про цю групу допоміжних органів ЕКОСОР мова буде йти в розділі 3.3.

До складу ЕКОСОР входять також органи експертів: Комітет з розвитку планування; Спеціальна група експертів з міжнародного співробітництва в галузі оподаткування; комітет з транспортування небезпечних вантажів; комітет з економічних, соціальних і культурних прав; комітет з національних ресурсів; комітет з нових джерел енергії; Народи експертів з державного управління й фінансів.

Керівництво ЕКОСОР складається з 54 членів, причому щороку з них переобирається третина (18 чоловік); отже, за три роки склад повністю оновлюється. Рішення ЕКОСОР приймаються простою більшістю.

4. Міжнародний суд – головний юридичний орган ООН. Його призначенням є врегулювання будь-яких спорів, що виникають між країнами. Він розглядає саме міждержавні спори і не займається юридичними справами, що відносяться до суперечок між приватними особами з різних країн або між організацією й приватною особою.

Суд складається з 15 незалежних суддів, які обираються Генеральною Асамблеєю й Радою Безпеки. Критерієм для обрання є компетентність, а не належність до конкретної країни. Кандидатами в судді є висококваліфіковані юристи, які проявили себе в своїй країні чи на міжнародній арені компетентними, сумлінними й порядними фахівцями. Судді обираються на 9-річний строк і можуть бути переобрані.

Процедура звертання до Міжнародного суду є добровільною; якщо країна не хоче передавати свою справу до Суду, її не можна принудити. Але якщо дві країни погодилися на вирішення своєї суперечки Судом, його рішення вже є обов'язковим до виконання. Для прийняття рішення необхідно не менше ніж 9 голосів суддів. Якщо конфліктуюча сторона не згодна з рішенням і не хоче його виконувати, Суд може звернутися до Ради Безпеки для прийняття заходів примусу.

Міжнародний суд функціонує згідно зі своїм Статутом. Всі члени ООН автоматично є учасниками Суду; до його спірияння можуть звертатися навіть держави – нечлени ООН.

Суд займається справами, що стосуються міжнародного права. До його компетенції відносяться тлумачення договорів між державами, делімітація кордонів, порушення міжнародних зобов'язань. Щодо питань, пов'язаних з воєнними діями, озброєним втручанням, окупацією, – то це вже компетенція Ради Безпеки. Серед справ, якими займався Міжнародний суд, можна назвати врегулювання конфлікту між Лівією й Чадом, розмежування морського кордону між Данією й Норвегією (в районі Гренландії та Ян-Майєна), сухопутного кордону між Буркіна Фасо і Малі, морського шельфу в Егейському морі між Грецією й Туреччиною тощо.

Міжнародний суд здійснює також консультативні функції. Він надає висококваліфіковані консультації та висловлює інформацію з будь-якої юридичної справи для органів ООН і міжнародних організацій. Консультативні висновки, які надає Суд іншим органам ООН, не обов'язкові, але є важливою підставою для прийняття остаточного рішення відповідним органом.

Судочинство в Міжнародному суді ведеться англійською або французькою мовами.

5. Секретаріат ООН виконує адміністративну й оперативну роботу. Він перетворює в життя рішення, що прийняті іншими органами, здійснює організаційне й технічне забезпечення конференцій і нарад. Секретаріат виконує практичну роботу щодо миротворчих операцій і санкцій відповідно рішень Ради Безпеки. Він готує економічні огляди, організує дослідження з актуальних проблем людства. До функцій Секретаріату належить повсякчасна підготовка різноманітної документації, включно переклади з однієї мови на інші.

Роботу Секретаріату забезпечуються близько 20 тис. працівників. Здебільшого це молоді, енергійні люди, що зарекомендували себе кваліфікованими й сумлінними фахівцями. Персонал Секретаріату поділяється на чотири категорії: фахівці; співробітники польової служби (працюють у відрядженнях з місією моніторингу або контролю); співробітники загального обслуговування; господарсько-технічні служби.

Очолює Секретаріат **Генеральний секретар**, який призначається Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки. Він подає ГА щорічні доповіді про роботу ООН, а також звертає увагу РБ на гострі ситуації в світі, що можуть порушити мир. Основні функції Генерального секретаря:

- ♦ керівництво Секретаріатом;
- ♦ офіційне представництво ООН в глобальному вимірі;
- ♦ постійні контакти з державами – членами ООН;
- ♦ роз'яснення функцій ООН світовій громадськості, неурядовому й приватному секторам;
- ♦ координація в системі ООН;
- ♦ постійне спостереження за розвитком подій у світі;
- ♦ продукування ідей і визначення стратегій;
- ♦ надання добрих послуг конфліктуючим сторонам у критичних міжнародних ситуаціях.

Виходячи з діапазону й значення функцій Генерального секретаря, його ролі в системі ООН, неважко дійти висновку, що він має бути людиною неабияких здібностей; йому мають

бути притаманні якості, які задовольнили б представників усіх країн-членів, а загалом і все людство. До таких якостей належать: висока моральність; дипломатична майстерність; аналітичні, адміністративні, управлінські здібності, вміння генерувати оригінальні ідеї, комунікабельність, фізична витриманість, а також почуття міри й гумору. До того ж він повинен досконало володіти англійською або французькою мовою.

Але й це ще не все. Генеральний секретар як політична фігура повинен влаштовувати керівництво великих держав світу. Ось чому його кандидатура висувається саме Радою Безпеки, де постійні представники мають право "вето". Якщо жоден з постійних членів не заперечує проти претендента на цю посаду, значить, знайдено компромісного політика, який зможе знаходити мову з представниками найпотужніших держав, часто антагоністів у міжнародній політиці. За неформальною домовленістю, Генеральним секретарем не повинен бути представник якоїсь держави, що є членом Ради Безпеки. За винятком самого першого, всі Секретарі були представниками нейтральних країн, які не входять до воєнних блоків. Ще однією вимогою до обрання Генерального секретаря є дотримання географічної справедливості: бажано, щоб поступово цей пост посідали представники різних континентів, регіонів, груп країн.

Генеральний секретар обирається строком на 5 років, після чого він може бути переобраний ще на один строк. За всю історію існування ООН Генеральними секретарями були:

Трюгве Лі (Норвегія, 1946–1953);

Даг Хаммаршельд (Швеція, 1953–1961);

У Тан (Бірма, 1961–1971);

Курт Вальдхайм (Австрія, 1971–1981);

Хав'єр Перес де Куельяр (Перу, 1981–1991);

Бутрос Бутрос Галі (Єгипет, 1991–1996);

Кофі Аннан (Гана, з 1997).

Діяльність Генерального секретаря не тільки дуже напружена, а й часом супроводжується ризиком для життя. Так, Даг Хаммаршельд, регулюючи збройний конфлікт в Заїрі, загинув у цій країні в авіакатастрофі за загадкових обставин.

З 1993 р. у складі Секретаріату засновано посаду **Верховного комісара з прав людини**, який працює під керівництвом Генерального секретаря.

6. Рада з опіки була утворена для допомоги деяких колишніх колоній, які вже вийшли з-під гніту метрополій, але були ще не в змозі здійснювати цілком самостійне врядування. Таких підопічних територій у системі ООН було 11. До середини 90-х років всі вони стали повністю незалежними, отже, Рада з опіки (яка складається з Росії, США, Великої Британії, Франції й Китаю) вичерпала свою функцію. Кофі Аннан запропонував перетворити цей орган на форум колективної опіки над світовим довкіллям.

3.3. Соціально-економічні органи ООН

Організація Об'єднаних Націй має в своїй структурі цілу низку програм, фондів і центрів різної спрямованості. Більшість із них утворено для надання соціально-економічної допомоги країнам, міжнародним організаціям та окремим верствам населення, що знаходяться в скрутному становищі. Ці органи підпорядковані Генеральній Асамблеї та Економічній і соціальній раді, які здійснюють, здебільшого, спільне керівництво ними. Ось основні програми, фонди й центри ООН у соціально-економічній сфері.

Програми

- ♦ Програма розвитку ООН (ПРООН).
- ♦ Всесвітня продовольча програма (СПП).
- ♦ Програма з довкілля (ЮНЕП).
- ♦ Міжнародна програма з контролю за наркотиками.

Фонди

- ♦ Фонд з галузі народонаселення (ЮНФПА).
- ♦ Фонд розвитку для жінок (ЮНІФЕМ).
- ♦ Дитячий фонд (ЮНІСЕФ).
- ♦ Фонд розвитку інвестицій (ЮНКДФ).

Центри

- ♦ Центр з населених пунктів (ХАБІТАТ).
- ♦ Бюро Координатора ООН з допомоги в разі стихійного лиха.
- ♦ Управління Верховного комісара ООН в справах біженців.
- ♦ Навчальний і науково-дослідний інститут ООН.
- ♦ Університет ООН.
- ♦ Всесвітня продовольча рада (ВІПР).
- ♦ Міжнародний торговельний центр ЮНКТАД / СОТ.

До цієї ж групи допоміжних органів належить також Конференція з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД); про неї буде йти мова в розділі про міжнародні торговельні організації.

Розглянемо найважливіші програми й фонди ООН.

Програма розвитку ООН (ПРООН) – United Nations Development Programme (UNDP). Утворена в 1965 р. Головна мета ПРООН – надання допомоги країнам, що розвиваються, для прискорення їх економічного зростання. Програма фінансується за рахунок добровільних внесків; найбільші донори – розвинуті країни (США, Японія, Нідерланди, Данія, Швеція, Німеччина, Норвегія).

До основних функцій ПРООН належать:

- ♦ розроблення проектів і програм розвитку;
- ♦ розподіл коштів на втілення проектів;
- ♦ технічна допомога;
- ♦ консультативні й експертні послуги;
- ♦ організація семінарів і навчання фахівців за кордоном;
- ♦ підготовка національних управлінських кадрів;
- ♦ сприяння здійсненню реформ;
- ♦ надання допомоги в надзвичайних ситуаціях.

Головні сфери діяльності ПРООН: боротьба із злиденністю; розвиток управлінської діяльності; технічне співробітництво між країнами, що розвиваються; навколишнє середовище; раціональне використання природних ресурсів; участь жінок у соціальному управлінні.

Структурно до ПРООН входять такі блоки:

- ♦ програма “Добровольці ООН”;
- ♦ Глобальний екологічний фонд;
- ♦ Фонд ООН для розвитку в інтересах жіноцтва;
- ♦ Фонд капітального розвитку ООН.

Фонд капітального розвитку фінансує перспективні проекти розвитку, пов'язані з інфраструктурою життєзабезпечення населення, поліпшення життя людей у найменш розвинутих країнах. Глобальний екологічний фонд спрямований на запобігання екологічних криз і відшкодування наслідків забруднення навколишнього середовища. Програма “Добровольці ООН” виявляється у надсиланні фахівців до найменш розвинутих країн для надання технічної допомоги. Фонд для інтересів жіноцтва спрямований на підтримку й підвищення статусу жінок у суспільстві, особливо їх ролі в управлінні соціально-економічними й політичними процесами.

Допомога ПРООН надається тільки урядам або через їх посередництво. Останнім часом серед цілей Програми з'явилося сприяння в проведенні економічних реформ країнам з перехідною економікою; особлива увага при цьому приділяється розвитку приватного сектора.

Керівництво Програмою здійснює Виконавча рада, яка складається з 36 членів, що обираються на сесії ЕКОСОР. Очолює ПРООН Адміністратор, який призначається Генеральним секретарем ООН після консультації з Виконавчою радою. Штаб-квартира ПРООН знаходиться в Нью-Йорку.

Програма з довкілля (ЮНЕП) – United Nations Environment Programme (UNEP) заснована в 1972 р. Вона стала наслідком роботи Стокгольмської Конференції ООН з проблем навколишнього середовища. Конференція виробила збалансований і комплексний підхід до рішень екологічних проблем на глобальному рівні. У Стокгольмі було прийнято два важливі документи – Декларацію про навколишнє середовище й План заходів щодо захисту довкілля. Декларація наголошувала, що навколишнє середовище обумовлює інтелектуальне, соціальне й духовне зростання людини. Охорона і відтворення природного середовища є необхідною умовою для

людського добробуту; відповідальність за це лягає не тільки на уряди, а й на кожну людину. План заходів визначив організаційні форми охорони довкілля. На підставі рекомендацій, що містились у Плані заходів, і було утворено ЮНЕП.

Основна мета Програми – співробітництво країн для захисту й поліпшення навколишнього середовища.

Функції ЮНЕП:

- ♦ розробка рекомендацій щодо політики захисту довкілля;
- ♦ загальне керівництво діяльністю й координація програм у галузі збереження природного середовища;
- ♦ підготовка доповідей про стан навколишнього середовища в світі та за регіонами;
- ♦ спостереження за станом навколишнього середовища (екологічний моніторинг);
- ♦ сприяння міжнародним науковим організаціям у здійсненні екологічних досліджень;
- ♦ технічні заходи з ліквідації шкоди, заподіяної навколишньому середовищу.

Керівний орган ЮНЕП – Рада керуючих, що складається з представників 58 держав. Раду обирає Генеральна Асамблея. Оперативні функції виконує Секретаріат ЮНЕП і Рада з координації діяльності в галузі навколишнього середовища; обидва органи очолює директор-виконавець. Фінансування Програми здійснюється з Добровільного фонду ЮНЕП. Штаб-квартира знаходиться в Найробі (Кенія).

За участю ЮНЕП було розроблено низку конвенцій щодо захисту довкілля (з біологічної різноманітності, про зміну клімату тощо). Серед основних напрямів діяльності ЮНЕП – збереження генетичних ресурсів біосфери, запобігання загибелі екосистеми. Світова хартія природи, прийнята ООН у 1982 р., є важливим кроком на шляху досягнення цієї мети.

ЮНЕП координує свою діяльність з ЮНЕСКО й ПРООН, оскільки останні дві організації частково мають справу з різними екологічними аспектами міжнародних відносин.

Фонд розвитку інвестицій (ФРІ) – UN Capital Development Fund (UNCDF) утворено в 1966 р. Головна мета – сприяння країнам, що розвиваються, в надходженні інвестицій, наданні допомоги й позик. Фонд обслуговує насамперед найменш розвинуті країни. Ресурси Фонду формуються переважно за рахунок добровільних внесків.

Деякі інші програми й фонди будуть розглянуті в розділах, присвячених галузевим блокам міжнародних організацій.

Таким чином, ООН є організацією, що охоплює практично всі сфери життєдіяльності людини на рівні міжнародних відносин. Це зумовлює дуже розгалужену організаційно-функціональну структуру Організації. Ця структура, як і напрями діяльності ООН, характеризується динамічністю в часі. Якщо в світі відбуваються важливі зрушення в політичній, економічній, соціальній та в інших сферах, ООН реагує на них утворенням відповідно нових органів, організацій, комісій, що беруть під контроль вирішення нових проблем.

Велика роль ООН в координації світових економічних процесів. Усі міждержавні економічні організації, які є в світі, прямо входять до структури ООН (спеціалізовані заклади) або підтримують з нею постійні робочі стосунки (регіональні організації). З неурядовими економічними організаціями ООН також здійснює координаційні зв'язки (через ЕКОСОП). Отже, ООН являє собою глобальну систему міжнародних економічних зв'язків, упорядкованих у розгалуженій мережі міжнародних організацій.

Питання для самоконтролю

1. З якою метою була утворена Організація Об'єднаних Націй?
2. До якого типу організацій належить ООН?
3. Які мови застосовуються в ООН як офіційні і які – як робочі?
4. Які цілі діяльності має ООН?

5. Як узгоджуються цілі та сфери діяльності ООН?
6. У чому полягають принципи діяльності ООН?
7. Назвіть головні органи ООН.
8. У чому полягають функції ЕКОСОП?
9. Назвіть спеціалізовані заклади ООН.
10. Які допоміжні органи входять до структури ООН?

Тести

1. Визначте тип організації, до якої належить ООН:

- а) галузева;
- б) універсальна;
- в) регіональна;
- г) закрита.

2. ООН була заснована:

- а) в 1919 р.;
- б) в 1945 р.;
- в) в 1949 р.;
- г) в 1958 р.

3. Чи можуть міжнародні організації мати статус спостерігача при ООН?

- а) так;
- б) ні.

4. Визначте головну мету утворення ООН:

- а) розвиток дружніх відносин між націями на ґрунті поважання принципу рівності і самовизначення народів;
- б) міжнародне співробітництво з вирішення проблем економічного, соціального, культурного й гуманітарного плану;
- в) підтримка міжнародного миру й безпеки;
- г) формування центру узгодження зусиль націй для досягнення спільних цілей.

5. У переліку найважливіших принципів ООН є одне положення, яке належить не до принципів, а до цілей; назвіть його.

- а) суверенна рівність усіх членів організації;
- б) сумлінне виконання взятих на себе зобов'язань;
- в) вирішення міжнародних суперечок мирними засобами;

- г) сприяння економічному співробітництву держав з неоднаковими рівнями соціально-економічного розвитку;
- г) готовність держав надати ООН усіляку допомогу в її діях згідно зі Статутом.

6. Головними органами ООН є (визначте цілком правильну добірку):

- а) Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, ЮНКТАД, ЮНЕСКО, Міжнародний суд, Рада з опіки;
- б) Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, ЮНЕСКО, ЕКОСОР, МВФ, Секретаріат;
- в) Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, ЮНКТАД, ЮНІДО, Міжнародний суд, Секретаріат;
- г) Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, ЕКОСОР, Міжнародний суд, Секретаріат, Рада з опіки;
- г) Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, ЮНКТАД, ЕКОСОР, Міжнародний суд, Секретаріат.

7. Більшість рішень Генеральної Асамблеї:

- а) обов'язкові;
- б) рекомендаційні.

8. Генеральна Асамблея ООН складається з:

- а) представників усіх членів організації;
- б) обраних представників.

9. При голосуванні в Генеральній Асамблеї:

- а) кожна країна має один голос;
- б) кількість голосів країни залежить від її економічної потужності.

10. Скільки голосів членів Ради Безпеки достатньо, щоб рішення було прийнятим, якщо не застосовується "вето":

- а) 15;
- б) 12;
- в) 9;
- г) 5?

11. Рішення Ради Безпеки:

- а) обов'язкові;
- б) рекомендаційні.

12. Рішення Міжнародного суду:

- а) обов'язкові;
- б) рекомендаційні.

13. Серед наведених груп організацій системи ООН визначте такі, що відають промисловістю і торгівлею:

- а) ЮНІДО, ЮНКТАД, МАГАТЕ, СОТ;
- б) МБРР, МАР, МФК, БАГІ;
- в) ІКАО, ІМО, МСЕ, ВПС;
- г) ФАО, МФСР, ВПП.

14. Серед наведених груп організацій системи ООН визначте такі, що відають транспортом і зв'язком:

- а) ЮНІДО, ЮНКТАД, МАГАТЕ, СОТ;
- б) МБРР, МАР, МФК, БАГІ;
- в) ІКАО, ІМО, МСЕ, ВПС;
- г) ФАО, МФСР, ВПП.

15. У якій з наведених організацій системи ООН головною метою є охорона довкілля?

- а) ЮНКТАД;
- б) ЮНЕСКО;
- в) ЮНЕП;
- г) ЮНІСЕФ?

Розділ 4

МІЖДЕРЖАВНІ ЕКОНОМІЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Ключові поняття: загальна компетенція міжнародної організації; консультативна група держав; Організація економічного співробітництва й розвитку; цілі ОЕСР; організаційно-функціональна структура ОЕСР; Група Семи; Група Дев'яти; Група Десяти; Група Одинадцяти; Група П'ятнадцяти; Група Двадцяти чотирьох; Група Сімдесяти семи.

До групи міждержавних організацій загальної компетенції належать МДЕО, сфера економічних інтересів яких дуже широка, практично необмежена. Будь-яка проблема економічного плану може стати об'єктом уваги такої організації. Як уже зазначалося в розділі 1, загальна економічна компетенція притаманна ООН, Раді Європи, ОЕСР та регіональним інтеграційним об'єднанням. Але діяльність регіональних міждержавних організацій все ж таки просторово обмежується, і тому вони виокремлюються в самостійну типологічну групу. Щодо Організації економічного співробітництва й розвитку, то вона є глобальною економічною організацією загальної компетенції. Глобальний характер діяльності ОЕСР зближує цю організацію з ООН. Різниця ж полягає в тому, що, незважаючи на багатофункціональну діяльність, функції ОЕСР не виходять за межі соціально-економічної сфери. Інша відмінність: ООН є відкритою організацією, а ОЕСР – напівзакрита. Хоча статутом передбачається можливість будь-якої організації стати членом ОЕСР, в дійсності засновники організації здійснюють жорсткий відбір кандидатів.

Загальною компетенцією в економічній сфері характеризуються й консультативні групи держав ("Група Семи", "Група Десяти" тощо). У точному значенні слова вони не є організаціями: у них відсутній статут, немає постійних органів,

наради відбуваються не за графіком, а лише тоді, коли постає нагальна необхідність. Але їх роль у міжнародних відносинах досить велика, особливо “Групи Семи”. Їх рішення беруть до уваги такі організації, як ОЕСР, Всесвітній Банк, МВФ та ін. Ось чому консультативні групи доцільно розглянути разом з МДЕО.

4.1. Організація економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР) – Organization for Economic Cooperation and Development (OECD)

Свою назву й сучасну цілеспрямованість ОЕСР здобула в 1960 р. Вона стала спадкоємицею Організації європейського економічного співробітництва (ОЄЕС), що була утворена в 1948 р. для сприяння реалізації “плану Маршалла”. Нагадаємо, що цей план був спрямований на економічну допомогу США країнам Європи, що постраждали внаслідок світової війни. За відомих політичних обставин “планом Маршалла” були охоплені тільки західноєвропейські країни. Вже до середини 50-х років план практично було виконано, Західна Європа не тільки відновила зруйноване господарство, а й перевершила довоєнний рівень. Більше того, найбільші країни цього регіону – ФРН, Франція, Велика Британія, Італія – за деякими економічними показниками наблизилися до США і не мали вже колишньої потреби в допомозі з боку США й Канади. Вони вже самі були здатні на економічну допомогу менш розвинутим країнам.

В цих умовах мета організації змінилася. Із регіональної організації, якою, по суті, була ОЄЕС, нове об'єднання перетворилося на організацію глобального типу, яке об'єднує наймогутніші в економічному (та й у політичному) відношенні країни світу. Нині ОЕСР – своєрідний клуб найбагатших держав. “Переступаючи” до цього клубу є: розвинуті ринкові відносини, високий рівень життя, демократизація країни. Якщо нова країна входить до ОЕСР, то це означає, що вона вже нале-

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

жить до типу економічно розвинутих країн. Правда, ставити знак тотожності між ОЕСР і групою розвинутих країн, мабуть, не зовсім варто, бо є винятки, прояк ітиметься трохи нижче. ОЕСР складається з 29 країн-членів:

США	Швейцарія	Австрія
Японія	Нідерланди	Фінляндія
Німеччина	Бельгія	Нова Зеландія
Франція	Люксембург	Туреччина
Велика Британія	Португалія	Мексика
Італія	Греція	Республіка Корея
Іспанія	Норвегія	Польща
Канада	Данія	Угорщина
Австралія	Ірландія	Чехія
Швеція	Ісландія	

У роботі ОЕСР бере участь також Європейський Союз на правах колективного члена.

Деякі пояснення щодо складу організації. Усі західноєвропейські країни (включаючи Туреччину) стали її членами як отримувачі допомоги за “планом Маршалла”. США, Канада, Австралія й Нова Зеландія за цим самим планом виступали як “донори”. Японія увійшла до “клубу” згодом як високорозвинута держава. Щодо Мексики й Республіки Корея, то це, за типологією, поки що нові індустріальні держави, правда, з високими темпами розвитку. Польща, Угорщина й Чехія стали членами ОЕСР наприкінці 90-х років як країни, що виявили найвищий рівень економічних перетворень серед країн з перехідною економікою. Останні шість країн у наведеному списку поступаються за рівнем економічного розвитку решті членів ОЕСР; ось чому їх поки ще не можна повністю зарахувати до типологічної групи розвинутих держав. Але їх членство в ОЕСР визначає перспективу подальшого розвитку. Розширення складу членів ОЕСР означає, що поступово ця організація втрачає свою напівзакритість і стає дійсно глобальною. Участь в ОЕСР відкриває для країни-члена великі мож-

ливості для рівного співробітництва з найбагатшими державами.

Основна мета ОЕСР:

- ♦ сприяння стійкому розвитку світової економіки;
- ♦ забезпечення високого рівня економічного зростання, зайнятості й добробуту в країнах-членах;
- ♦ забезпечення фінансової стабільності як у країнах-членах, так і в усьому світі;
- ♦ сприяння розширенню світової торгівлі на багатосторонній недискримінаційній основі згідно з міжнародними обов'язками;
- ♦ лібералізація руху капіталів;
- ♦ сприяння ефективному використанню економічних ресурсів;
- ♦ заохочення досліджень і професійної підготовки в галузі науки й техніки;
- ♦ сприяння економічному розвитку країн, що розвиваються.

Ми бачимо, що цілі ОЕСР виходять за суто корпоративні межі й мають глобальну спрямованість. Це означає, що метою засновників ОЕСР є організація, яка координує й регулює міжнародні зв'язки на великому світовому просторі. Таким чином, ОЕСР набуває рис ООН, дублює її функції в сфері економіки. Проте дієвість її заходів вища, враховуючи політичну монолітність країн-членів і потужні важелі економічного впливу. Рішення, що приймає ОЕСР, беруться до уваги при розгляданні відповідних проблем економічними органами ООН.

Організаційно-функціональна структура. ОЕСР складається з п'яти головних органів, двох автономних органів (агентств), Центру досліджень у галузі освіти й Центру розвитку ОЕСР, а також численних комітетів, робочих груп та експертних комісій (їх понад 200).

Головні органи ОЕСР:

1. Рада.
2. Виконавчий комітет.

3. Комітет сприяння розвитку (КСР).
4. Секретаріат.
5. Центр із співробітництва з європейськими країнами з перехідною економікою.

Рада – вищий орган ОЕСР. Вона складається з представників країн-членів. На своїх засіданнях Рада розглядає кардинальні питання економічної політики. Залежно від змісту питання, що обговорюється, Рада збирається раз на рік на рівні міністрів фінансів або економіки, торгівлі, закордонних справ. Звичайні засідання відбуваються двічі на місяць на рівні постійних представників. Рішення приймаються консенсусом, вони обов'язкові для держав-членів. До речі, це відрізняє ОЕСР від економічних органів ООН, де рішення здебільшого рекомендаційні. Обов'язковість виконання рішень підвищує дієвість ОЕСР.

Виконавчий комітет здійснює оперативні й контролюючі функції, готує засідання Ради. Він складається із 14 членів. З них 7 – постійні члени (від США, Японії, Німеччини, Франції, Великої Британії, Італії, Канади), а 7 щороку призначаються за ротаційним принципом. Для обговорення питань утворено також **Виконавчий комітет в особливому складі**, до якого входять вищі посадові особи держав-членів.

Комітет сприяння розвитку (КСР) розробляє програми розвитку країн-членів ОЕСР, а також допомоги країнам, що розвиваються, й країнам з перехідною економікою. Він визначає обсяг ресурсів, необхідних для підйому економіки, боротьби із злиденністю в найменш розвинутих країнах. У 1993 р. Комітет прийняв рішення, згідно з якими допомога, що входить до поняття “офіційна допомога розвитку”, поширюється й на країни Центральної та Східної Європи.

Центр із співробітництва з європейськими країнами з перехідною економікою було засновано в 1990 р., коли кардинальні соціально-економічні зрушення в соціалістичних країнах ставали реальністю. Метф Центру: координувати співробітництво ОЕСР з цією групою країн у галузі економічної й соціальної політики; надавати технічну допомогу;

організовувати програми розвитку й контролювати їх виконання.

Країни, що співробітничать із Центром, поділяються на дві групи. Перша група складається з Албанії, Болгарії, Казахстану, Латвії, Литви, Естонії, Румунії, Словаччини, Словенії, Монголії, Росії та України. Для цієї групи діє регулярна програма допомоги. Друга група складається із країн (переважно Центральної Європи), які швидше всього йдуть шляхом реформування економіки. З цієї групи три держави (Польща, Чехія й Угорщина) вже стали членами ОЕСР.

Центр здійснює підготовку фахівців з таких галузей: конкуренція, ринок праці, соціальна політика, банківська справа, фінансова система, оподаткування, торгівля, інвестиції, промисловість, сільське господарство, енергетика, освіта, навколишнє середовище, статистика¹. Форма підготовки кадрів – семінари, практикуми, технічні місії та ін. Фахівці, що одержали підготовку через Центр, краще адаптуються до нових економічних реалій і здатні ефективніше здійснювати реформування національної економіки.

Секретаріат ОЕСР складається з 13 директоратів, що відають основними комітетами: економіка; статистика; навколишнє середовище; співробітництво в галузі розвитку; торгівля; фінанси; податки й підприємництво; наука, технологія й промисловість; інформатика й комунікація; бюджет і фінанси; адміністрація й персонал.

Секретаріат очолює генеральний секретар, якого призначає Рада на 5 років. Секретаріат виконує повсякденну оперативну роботу, забезпечує діяльність Ради й Виконавчого комітету.

До складу ОЕСР входять комітети, що здійснюють координаційну роботу в широкому діапазоні економічних проблем. Вони утворені за галузевим принципом (схема 4.1). Ось лише деякі з них:

¹ Шреплер Х.-А. Международные экономические организации. Справочник. – М.: Международные отношения, 1999. – С. 167.

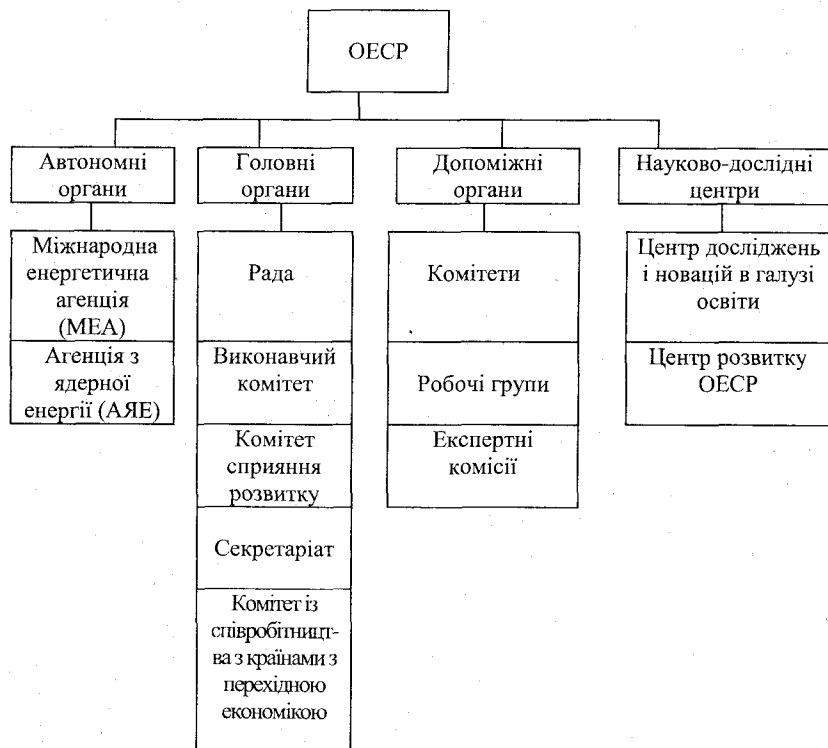

Схема 4.1. Організаційно-функціональна структура ОЕСР

- ◆ з економічної політики;
- ◆ з економіки й розвитку;
- ◆ зі сприяння розвитку;
- ◆ з торгівлі;
- ◆ з руху капіталів і невидимих послуг;
- ◆ з фінансових ринків;
- ◆ з податкової політики;
- ◆ з права й політики відносно конкуренції;
- ◆ зі споживчої політики;
- ◆ з туризму;

- ◆ з морського транспорту;
- ◆ з міжнародних інвестицій та багатонаціональних підприємств;
- ◆ з енергетичної політики;
- ◆ з промисловості;
- ◆ з наукової й технічної політики;
- ◆ з політики в галузі інформації;
- ◆ в справах освіти;
- ◆ з питань робочої сили й соціальної політики;
- ◆ з питань державного управління;
- ◆ з охорони довкілля;
- ◆ із сільського господарства та ін.

Склад комітетів відповідає аналогічним міністерствам і відомствам, які є в урядових структурах держав-членів.

Система ОЕСР включає два **автономні органи** – Міжнародну енергетичну агенцію (МЕА) та Агенцію з ядерної енергії (АЯЕ). Ці агенції є форумом для обговорення енергетичних проблем, що постають перед членами ОЕСР. Докладніше про їх діяльність йдеться в розділі 5.

Серед допоміжних органів ОЕСР слід виокремити два науково-дослідні **центри**.

Центр досліджень і новацій у галузі освіти (ЦДНО) утворено в 1968 р. для сприяння науковим дослідженням у сфері освіти з метою її програмного розвитку. Центр розробляє й апробує нові методи й моделі освіти, розповсюджує інформацію про новітні системи навчання.

Центр розвитку ОЕСР аналізує й узагальнює досвід про розробку й впровадження в життя економічних ідей, економічної політики з метою підвищення ефективності управління економікою, надання нового імпульсу розвитку народного господарства країн-членів. Цей досвід і знання Центр надає в розпорядження також країнам, що розвиваються. Центр має бібліотеку, яка містить роботи з економічних і соціальних проблем країн, що розвиваються.

4.2. Консультативні групи держав

Це об'єднання держав для вирішення нагальних проблем економічного плану. Як уже йшлося, консультативні групи – це не організації в повному розумінні цього слова (відсутність статуту, постійних керівних органів), але їх функції, по суті, збігаються з функціями міждержавних економічних організацій, тому доречно ознайомитися хоча у загальних рисах з їх діяльністю.

Консультативні групи держав мають назву або клубів (Паризький клуб), або груп. Функції клубів будуть розглянуті в розділі про міжнародні валютно-кредитні організації. Групи держав формуються для вирішення проблем міжнародної економіки, які постають у процесі розвитку міжнародних відносин. Країни групуються залежно від спільності інтересів у сфері світової економіки. Назва груп відповідає їх чисельності.

Найвідоміші **консультативні групи країн** з проблем міжнародної економіки: Група Семи; Група Дев'яти; Група Десяти; Група Одинадцяти; Група П'ятнадцяти; Група Двадцяти чотирьох; Група Сімдесяти семи.

Група Семи (Г-7) – найвпливовіша у вирішенні економічних проблем. Її склад: США, Японія, Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія, Канада. Це країни з найпотужнішим економічним потенціалом, тому від позиції Г-7 багато в чому залежить напрям розвитку світової економіки. Група семи (“Велика сімка”) була утворена в 1975 р. для обговорення глобальних економічних проблем, переважно валютного й фінансового плану. Засідання групи проводяться один раз на рік на рівні голів країн або урядів і постійно – на рівні міністрів фінансів, керівників центральних банків. На нарадах Г-7 обговорюються кардинальні проблеми світової економіки, ситуація з курсами валют, питання збалансованості національних економік. Підсумком нарад є розробка спільного економічного курсу держав “Сімки”, визначення їх позицій до найважливіших проблем.

Група Семи обговорює не тільки економічні, а й політичні проблеми в тих аспектах, які мають відношення до економіки. Останнім часом у роботі Г-7 бере участь і Росія, тому інколи “Сімку” називають “Вісімкою”. Проте участь Росії обмежується, здебільшого, обговоренням саме політичних проблем. Втім, Росія за часів президентства В. Путіна намагається відігравати у “Вісімці” більшу роль, зокрема в питаннях вирішення енергетичних проблем. У 2006 р. Росія в порядку ротації стала головуючою в Групі Восьми.

Група Дев'яти (Г-9) включає Австрію, Бельгію, Болгарію, Данію, Фінляндію, Угорщину, Румунію, Швецію, Сербію. Вона призначена для вирішення проблем економіки Європи з наголошенням на Центральну Європу.

Група Десяти (Г-10) об'єднує Бельгію, Канаду, Францію, Італію, Німеччину, Японію, Нідерланди, Швейцарію, Велику Британію і США. Спостерігачами в групі є: Банк міжнародних розрахунків (БМР), Європейська Комісія, МВФ і ОЕСР. Це потужна і впливова група, що акцентує свою увагу на вирішенні валютно-кредитних проблем як у глобальному вимірі, так і особливо в Європі.

Група Одинадцяти (Г-11) включає латиноамериканські держави й призначена для обговорення економічної ситуації в регіоні та прийняття узгодженої економічної політики.

Група П'ятнадцяти (Г-15) охоплює досить різноманітну групу держав, об'єднаних не за географічною ознакою, а через спільність економічних проблем, що постають перед ними. Це країни, що розвиваються, в Азії (Індія, Індонезія, Сінгапур, Малайзія), Африці (Єгипет, Алжир, Нігерія, Сенегал, Зімбабве), Латинській Америці (Аргентина, Бразилія, Мексика, Перу, Венесуела); від Європи в групі присутня Сербія. Склад Г-15 показує, що вона поєднує країни переважно “нові індустріальні”.

Група Двадцяти чотирьох (Г-24) складається майже з усіх тих, що входять до Г-15, а також деяких інших країн, що розвиваються (Ефіопія, Габон, Гана, Гватемала, Пакистан, Шрі-Ланка та ін.). Функції практично такі самі, як і в Г-15.

Група Сімдесяти семи (Г-77) об'єднує майже всі країни, що розвиваються, а також соціалістичні країни (Китай, КНДР, Куба), деякі країни з перехідною економікою (Монголія, Румунія, Сербія). Метою Г-77 є сприяння реформуванню економіки, підняття економічного рівня країн, які мають суттєві проблеми в розвитку соціально-економічної сфери.

Деякі інші функції консультативних груп держав, а також функції Паризького і Лондонського клубів буде розглянуто в розділі 7.

Питання для самоконтролю

1. Якими рисами характеризуються економічні організації загальної компетенції?
2. За якими принципами утворюється склад членів ОЕСР?
3. У чому полягають цілі ОЕСР?
4. Схарактеризуйте організаційно-функціональну структуру ОЕСР.
5. У чому полягають особливості регулюючих функцій консультативних груп держав?
6. Яку роль у регулюванні міжнародних економічних відносин відіграє Група Семи (Восьми)?

Розділ 5

МІЖДЕРЖАВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ З РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН НА ГАЛУЗЕВОМУ РІВНІ

Ключові поняття: сутність організацій галузевого напрямку; Організація з промислового розвитку (ЮНІДО); Міжнародна агенція з атомної енергії (МАГАТЕ); Агенція з ядерної енергії (АЯЕ); Міжнародна енергетична агенція (МЕА); Європейська організація ядерних досліджень (ЦЕРН); Продовольча й сільськогосподарська організація (ФАО); Всесвітня продовольча програма (ВПП); Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР); Міжнародна морська організація (ІМО); Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО); Європейська конференція міністрів транспорту (ЄКМТ); Європейська конференція цивільної авіації (ЄКАК); Європейська організація з безпеки повітряної навігації (Євроконтроль); Всесвітній поштовий союз (ВПС); Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ).

Для великої кількості міждержавних організацій сферою компетенції є галузі народного господарства – промисловість, енергетика, сільське господарство, транспорт тощо. Переважна більшість таких організацій належить до системи ООН, але в своїй діяльності вони фактично досить самостійні. Частина галузевих організацій входить до системи ОЕСР, а є чимало й таких, що не входять до якоїсь глобальної системи (наприклад, ОПЕК або Банк міжнародних розрахунків). Міждержавні організації галузевого рівня переважають за чисельністю; до того ж, згадаймо, саме з цього типу організацій почалось формування сучасної системи МДЕО (Міжнародний поштовий союз, Міжнародний союз електрозв'язку та ін.).

Найважливіші й найвідоміші МДЕО галузевого рівня можна згрупувати так:

1. Організації з регулювання в галузі промисловості й енергетики: ЮНІДО, МАГАТЕ, МЕА, АЯЕ, ЦЕРН.

2. Організації з регулювання в галузі сільського господарства й продовольства: ФАО, МФСР, ВПП, ВПР.

3. Організації з регулювання в галузі транспорту й зв'язку: ІМО, ІКАО, МСЕ, ВПС.

4. Організації з регулювання міжнародної торгівлі: СОТ, ЮНКТАД, організації з регулювання товарних ринків (ОПЕК та ін.).

5. Міжнародні валютно-кредитні організації: Всесвітній банк, МВФ, ЄБРР, БМР, ЄІБ, регіональні банки розвитку.

6. Організації з регулювання в соціальній сфері: МОП, ЮНЕСКО, ЮНФПА, Хабітат, ЮНІСЕФ, ВООЗ, ВТО.

У цьому розділі будуть розглянуті організації, що належать до 1, 2, 3 груп. Щодо організацій з регулювання міжнародної торгівлі й організацій валютно-кредитної і соціальної сфер, то вони будуть виокремлені в самостійні розділи, зважаючи на їх численність і складні функції.

5.1. Організації з регулювання в галузі промисловості й енергетики

До цієї групи належать організації системи ООН (ЮНІДО й МАГАТЕ), системи ОЕСР (МЕА й АЯЕ), а також самостійний науково-дослідний центр – ЦЕРН.

Організація з промислового розвитку – ЮНІДО (United Nations Industrial Development Organization – UNIDO) ЮНІДО була заснована рішенням Генеральної Асамблеї ООН в 1967 р.; з 1985 р. має статус спеціального закладу ООН. Підпорядкована ЕКОСОР, свою діяльність узгоджує з ПРООН. Утворення ЮНІДО пов'язано з необхідністю сприяння країнам, що розвиваються, подолати труднощі на шляху їх індустріалізації. Отже, дійсно є зв'язок між метою ЮНІДО й ПРООН; але цілі ЮНІДО вужчі й конкретніші: вони охоплюють сферу промисловості й спрямовані на індустріалізацію країн.

Головна мета ЮНІДО – координувати зусилля ООН у сприянні промислового розвитку й співробітництва в цій га-

лузі на глобальному, регіональному й національному рівнях. Організація об'єднує 166 членів, серед яких є й Україна.

Основні цілі ЮНІДО:

- ♦ індустріалізація країн, що розвиваються, подолання їх труднощів з ресурсами й інфраструктурою;
- ♦ сприяння в проведенні реформ країнам з перехідною економікою, зокрема в приватизації промислових підприємств;
- ♦ надання технічної допомоги країнам, що розвиваються.

У 90-х роках увага ЮНІДО поширилась і на країни з перехідною економікою, що виявилось у формуванні цілей, але основним об'єктом діяльності організації все ж таки залишаються країни, що розвиваються, особливо африканські. Серед пріоритетів у діяльності ЮНІДО слід назвати:

- ♦ пріоритетну індустріалізацію країн Африки;
- ♦ допомогу малим і середнім підприємствам;
- ♦ надання технічної допомоги країнам, що розвиваються;
- ♦ промисловий розвиток сільських районів;
- ♦ поширення промислової інформації, сприяння інвестиціям і технічному прогресу;
- ♦ підвищення конкурентоспроможності промислових товарів країн, що розвиваються;
- ♦ сприяння в ефективному використанні національних природних ресурсів;
- ♦ доквілля й енергетика.

Особливої уваги ЮНІДО надає поширенню в країнах, що розвиваються, сучасних методів виробництва, програмування й управління, поширенню інформації. Значні кошти виділяються для підготовки національних кадрів у галузі промисловості: ЮНІДО надає консультативну допомогу шляхом проведення конференцій, нарад; організує зустрічі представників промислового бізнесу, профспілок і споживачів. Крім того, консультації здійснюються групами фахівців з окремих галузей і конкретних проблем. У рамках ЮНІДО створено Банк промислової і технічної інформації, який систематизує технічну документацію, особливо з новітніх технологій.

Технічна допомога також полягає в наданні країнам, що розвиваються, матеріальних і фінансових ресурсів, промислового устаткування, інженерно-консультативних послуг. У межах технічного співробітництва виокремлюються такі блоки: переробна промисловість агропромислового комплексу (харчова, шкіряна, текстильна, деревообробна); хімічна промисловість (біотехнологія, фармацевтична, органічний синтез); машинобудування (електроніка, металообробка, сільськогосподарське машинобудування).

Структура ЮНІДО складається з таких органів:

Головні органи:

1. Генеральна конференція.
2. Рада з промислового розвитку (РПР).
3. Секретаріат, Генеральний директор.
4. Представництва ЮНІДО на місцях.

Допоміжні органи:

1. Комітет з програм і бюджету.
2. Технічні комітети.

Генеральна конференція є вищим органом ЮНІДО. Вона складається з представників усіх держав-членів і проводить свої сесії один раз на два роки. Конференція виробляє стратегію ЮНІДО, її політику в найважливіших питаннях, затверджує бюджети, здійснює контроль за ефективним використанням фінансових ресурсів. Рішення затверджуються більшістю в дві третини голосів, причому кожен представник має один голос.

Рада з промислового розвитку (РПР) виконує оперативні функції: слідкує за виконанням затверджених програм роботи, виконанням бюджетів, рішень Конференції. Рада складається з 53 членів, які розподіляються за таким принципом: 33 від країн, що розвиваються; 15 – від розвинутих країн; 5 – від країн з перехідною економікою. Рада має досить велику вагу в системі ЮНІДО; по суті, вона, разом з Комітетом з програм і бюджету, визначає основні програми допомоги й розробляє бюджети, які потім лише затверджуються Конференцією. РПР готує й надає на розгляд Генеральній Асамблеї

ООН (через ЕКОСОП) щорічну доповідь про діяльність усієї ЮНІДО.

Секретаріат здійснює організаційну роботу. Він складається з шести департаментів (програми по країнах й з фінансування; досліджень і публікацій; людських ресурсів і підприємництва; промисловості й охорони довкілля; інвестицій і технологічного розвитку; адміністративний. Кожний департамент здійснює оперативні функції в певній вузькій галузі. Секретаріат очолює **Генеральний директор**, який є головним адміністративним керівником ЮНІДО. Він представляє Організацію на офіційних форумах.

Комітет з програм і бюджету надає Раді рекомендації з розробки бюджету, квотам внесків, по програмам роботи ЮНІДО. Комітет складається з 27 членів, які обираються за принципом географічної справедливості. Хоч комітет є допоміжним органом, його роль у вирішенні фінансових питань досить велика. Жодна фінансова програма або бюджет не будуть затверджені Конференцією, якщо вони попередньо не були погоджені Комітетом та Радою.

Технічні комітети утворюються Конференцією або Радою в разі необхідності вирішення тих або інших проблем щодо надання технічної допомоги.

Важливе значення в діяльності ЮНІДО має розроблення й реалізація **програм** індустріалізації й соціально-економічного розвитку країн, що розвиваються. Серед них необхідно назвати:

- ♦ Друге десятиліття промислового розвитку Африки (1993–2002 р.);
- ♦ Спеціальні програми промислового розвитку в арабських країнах і країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону;
- ♦ Регіональна програма співробітництва для промислового розвитку країн Латинської Америки й Карибського басейну;
- ♦ Програма індустріалізації 47 найменш розвинутих країн;

- ♦ Програма інтеграції жінок у процеси промислового розвитку.

Як уже згадувалось, у своїй діяльності ЮНІДО активно співробітничав з ПРООН. У країнах, що розвиваються, представники – резиденти ПРООН виконують водночас функції представників ЮНІДО. Їх заступниками є директори ЮНІДО з програм по країнах. Ці директори також є старшими радниками урядів країн, що розвиваються, з питань промислового розвитку.

Діяльність ЮНІДО супроводжується значними **фінансовими витратами** на цілі розвитку. Кошти для фінансування складаються з декількох джерел. Головним є кошти ПРООН. Іншими джерелами є обов'язкові внески членів ЮНІДО та добровільні внески членів ЮНІДО. Витрати, що здійснюються за рахунок обов'язкових внесків, називаються регулярними бюджетами. Витрати з добровільних внесків мають назву оперативного бюджету. Регулярний бюджет призначено на адміністративну й науково-дослідну діяльність ЮНІДО. Кошти оперативного бюджету йдуть на фінансування технічної допомоги. За рахунок оперативного бюджету формується Фонд промислового розвитку; він призначений для оперативного, швидкого покриття фінансових потреб країн, що розвиваються, в цілях індустріалізації.

Штаб-квартира ЮНІДО знаходиться у Відні (Австрія). Організація надає інформацію з питань промисловості, бізнесу й технологій через мережу INTIBNET, що об'єднується з Банком промисловості і технічної інформації ЮНІДО (ІНТІБ).

Міжнародна агенція з атомної енергії МАГАТЕ (International Atomic Energy Agency – IAEA)

МАГАТЕ заснована в 1956 р. Це автономна організація в системі ООН. Автономний статус надає МАГАТЕ певної самостійності у вирішенні завдань, що постають перед нею.

Головна мета МАГАТЕ складається з двох аспектів:

- ♦ сприяння широкому використанню атомної енергії в мирних цілях;

- ♦ протидія використанню атомної енергії у військових цілях.

Утворення організації й визначення її головної мети прийшлося на час, коли атомна зброя та її застосування стали вже реальністю. Світ побачив, якою жахливою, руйнівною силою може стати атом. Водночас виявилася практична можливість використати його в мирних цілях; в 1954 р. було збудовано першу в світі атомну електростанцію (в м. Обнінськ). МАГАТЕ взяла на себе функції контролю за розповсюдженням атомної сировини й матеріалів за їх цільовим призначенням.

Головна мета МАГАТЕ визначає її основні **цілі** та **функції**:

- ♦ гарантії недопущення того, щоб допомога МАГАТЕ (у вигляді атомної сировини, матеріалів та інформації) використовувались у військових цілях;
- ♦ сприяння розвитку атомної енергетики в мирних цілях, відповідна матеріальна й технічна допомога країнам, які мають у цьому потребу;
- ♦ здійснення системи контролю за нерозповсюдженням ядерної зброї;
- ♦ сприяння науково-дослідним роботам в галузі ядерної енергетики й практичному її застосуванні в мирних цілях;
- ♦ надання інформації з усіх аспектів ядерної науки й техніки;
- ♦ здійснення консультацій з проблем ядерної технології в практичних ситуаціях;
- ♦ підготовка фахівців по використанню атомної енергії в мирних цілях.

Членами МАГАТЕ є 123 держави, також і Україна. Керівництво Агенції міститься у Відні.

Організаційно-функціональна структура МАГАТЕ:

- ♦ Генеральна конференція;
- ♦ Рада керуючих;
- ♦ Секретаріат;
- ♦ Науково-консультативний комітет.

Генеральна конференція – вищий орган МАГАТЕ. Вона складається з представників усіх держав-членів. Конференція здійснює загальне керівництво політикою і програмою Агенції. На її щорічній сесії розглядаються найактуальніші питання з проблем використання атомної енергії. Конференція також затверджує бюджет і приймає до організації нових членів.

Рада керуючих є виконавчим органом і здійснює оперативну роботу. Вона складається з представників 35 держав; з них 22 обираються Генеральною конференцією за принципом географічної справедливості, а 13 призначаються Радою з числа країн, найбільш розвинутих у галузі ядерної технології. Рада має два постійні комітети: з адміністративних і бюджетних питань; з технічної допомоги. Рада аналізує програму Агенції, розробляє проект бюджету, готує звіти про роботу. Вона також затверджує угоди про гарантії безпеки й публікує стандарти безпеки.

Секретаріат здійснює адміністративно-технічне керівництво організацією. Його очолює **генеральний директор**, якого призначає Рада, а затверджує Конференція. Генеральний директор є вищою адміністративною посадовою особою, він відповідає за здійснення програм і заходів, схвалених іншими органами Агенції. Протягом останніх років МАГАТЕ очолює Мохамед Ель-Барадеї.

Науково-консультативний комітет є допоміжним органом. Він складається з 15 найавторитетніших вчених у галузі атомної енергії. Комітет розробляє рекомендації з науково-технічних програм для генерального директора.

Одна з головних функцій МАГАТЕ полягає в застосуванні системи гарантій для забезпечення того, щоб ядерні матеріали, призначені для мирних цілей, не використались для озброєння. Система гарантій складається з трьох блоків:

- ♦ звітність про використання атомних матеріалів;
- ♦ технічні засоби контролю за контейнерним зберіганням матеріалів;
- ♦ інспекції.

Прийняття гарантій є добровільною справою. Але якщо держава підписала угоду про гарантії, то вона повинна надавати Агенції всю інформацію про використання атомної енергії й науково-практичні роботи в цій галузі, а також допускати інспекторів МАГАТЕ для перевірки. Гарантії розповсюджуються як на ядерні, так і на неядерні держави, які використовують атомні матеріали в мирних цілях (наприклад, мають атомні електростанції, що працюють на довізній сировині).

Інспектуванню підлягають усі держави-члени МАГАТЕ, за винятком великих держав. Але в добровільному порядку США, Росія, Китай, Франція й Велика Британія також поставили деякі свої ядерні установи під гарантії Агенції. Угоду про гарантії повинні укласти з МАГАТЕ держави, що не мають зброї, але є учасниками Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), Договору про заборону ядерних випробувань у Латинській Америці (Договір Тлателолко) або Договору про утворення без'ядерної зони в південній частині Тихого океану (Договір Раротонга).

Останніми роками представники МАГАТЕ ретельно перевіряли наявність ядерної зброї в Іраку (напередодні озброєного втручання в цю країну низки держав), але не знайшли її. У 2006 р. виник конфлікт навколо атомних програм Ірану, й МАГАТЕ зайняла рішучу позицію недопущення процесу збагачення атомної сировини в цій країні, бо це об'єктивно створює умови для виготовлення ядерної зброї.

Технічна допомога – інший важливий напрям діяльності МАГАТЕ. Вона призначена для становлення й розвитку національних систем ядерної енергетики для мирних цілей. Технічна допомога включає:

- ♦ надання послуг експертів;
- ♦ підготовку національних кадрів у галузі атомної енергетики;
- ♦ поставку обладнання для АЕС та наукових лабораторій.

Технічне співробітництво фінансується Фондом технічної допомоги й співробітництва, а також коштами ПРООН.

Серед функцій МАГАТЕ є також: розробка планів ядерної безпеки; знешкодження діяльності атомних установок; радіаційний захист; використання атомних матеріалів (ізотопи тощо) в медицині, фармацевтиці, сільському господарстві; теоретичні дослідження в галузі ядерної фізики, радіобіології та ін. МАГАТЕ є спонсором Міжнародного центру теоретичної фізики в Трієсті (Італія), має Лабораторію морського середовища в Монако. Агенція поширює інформацію про можливості використання атомної енергії в мирних цілях. Зокрема разом з АЯЕ, вона публікує “Червону книгу” з інформацією про ресурси, виробництво урану й попит на нього. МАГАТЕ пропонує також цілу серію програм та послуг по заходах безпеки на АЕС¹. Ці програми набувають особливого значення після Чорнобильської катастрофи.

**Агенція з ядерної енергії –
АЯЕ (Nuclear Energy
Agency – NEA)**

АЯЕ входить до системи ОЕСР, заснована в 1958 р. Спочатку мала назву Європейської агенції з ядерної енергії; в 1972 р. з регіональної організації перетворилась на глобальну. Існування ще однієї агенції, поряд з МАГАТЕ, має рацію, оскільки частка країн ОЕСР у виробництві енергії на атомних електростанціях сягає 80%. До того ж, на відміну від МАГАТЕ, Агенція з ядерної енергії контролює увагу саме на раціональному використанні атомної енергії в мирних цілях; до її функцій не входить контроль за військовим використанням ядерної сировини й матеріалів.

Головна мета АЯЕ – сприяння співробітництву країн ОЕСР у використанні ядерної енергії. Висхідною ідеєю при цьому є погляд на атомні електростанції як на ефективне й економічно безпечне джерело енергії. **Цілями Агенції** є:

- ♦ координація й регулювання політики використання атомної енергії в країнах-членах;
- ♦ аналіз положення атомної енергетики в світовій енергетичній системі;

¹ Шреплер Х.-А. Международные экономические организации. – М.: Международные отношения, 1999. – С. 143–144.

- ♦ сприяння обміну науково-технічною інформацією в галузі атомної енергетики;
- ♦ організація міжнародних досліджень і наукових програм.

Членами АЯЕ є всі члени ОЕСР (за винятком Нової Зеландії).

Функціональна структура Агенції складається з трьох блоків:

- ♦ Рада ОЕСР;
- ♦ Виконавчий комітет з ядерної енергії (складається з представників країн-членів);
- ♦ Постійні Комітети.

Основними напрямками діяльності АЯЕ є: дослідження тенденцій у розвитку атомної енергії; безпека функціонування обладнання АЕС; захист від радіації; утилізація ядерних залишків; правові аспекти експлуатації ядерних установ; розробка інформаційних програм у галузі атомної енергетики для держав-нечленів.

Агенція співробітничав з МАГАТЕ і Європейською комісією ЄС.

Постійні комітети АЯЕ є допоміжними органами. Вони розробляють програми для Виконавчого комітету, спеціалізуючись по таких напрямках: розвиток ядерної енергії й паливний цикл; регулювання діяльності в галузі ядерної енергії; безпека ядерного обладнання; захист від радіації й охорона здоров'я.

Агенція проводить широку просвітницько-інформаційну роботу. Вона організує семінари, симпозиуми, конференції з проблем мирного використання атомної енергії. В її рамках діє Банк даних з питань атомної енергетики. АЯЕ організує регулярні науково-технічні публікації.

**Міжнародна енергетична
агенція – МЕА
(International Energy
Agency – IEA)**

Це автономний орган ОЕСР. Заснована в 1974 р. як засіб подолання енергетичної кризи, що вибухнула на початку 70-х років. На відміну від АЯЕ, Міжнародна енергетична

агенція поширює увагу на всі види енергетики, а не тільки на атомну.

Головною **метою** МЕА є регулювання енергетичного ринку країн-членів, забезпечення його стабільності й запобігання енергетичних криз. Основні **цілі** Агенції:

- ♦ поліпшення структури балансу попиту й пропозицій на світовому ринку енергоносіїв;
- ♦ економічна безпека експлуатації енергетичних установ;
- ♦ забезпечення оперативної інформації про ринок нафти та інших енергоносіїв;
- ♦ співробітництво з країнами-нечленами й міжнародними організаціями для вирішення енергетичних проблем глобального характеру.

Значна увага приділяється використанню різноманітних енергоносіїв, пошуку і втіленню в практику альтернативних, екологічно безпечних джерел енергії. МЕА проводить дослідження по ефективному використанню палива з метою скорочення частки нафти в світовому енергобалансі, оскільки її запаси обмежені.

Організаційно-функціональна структура МЕА:

- ♦ Керівна рада;
- ♦ Постійні групи й спеціальні комітети;
- ♦ Секретаріат.

Керівна рада складається з високих посадових осіб країн-членів, які є відповідальними за національну енергетику; часто це міністри енергетики. Це вищий орган МЕА, який вирішує кардинальні питання енергетичної політики.

Постійні групи й спеціальні комітети є оперативними органами; вони спеціалізуються на певних напрямках діяльності МЕА: співробітництво країн-членів у проведенні спільної енергетичної політики; енергетика, дослідження й технології; надзвичайні ситуації; ринки нафти; зв'язки з державами-нечленами.

Секретаріат виконує повсякденну роботу. Він очолюється виконавчим директором, має штат експертів з питань енергетики.

**Європейська організація
ядерних досліджень –
ЦЕРН (European
organization for Nuclear
Research – CERN)**

Організація утворена в 1954 р. Це – науково-дослідна організація, яка тісно пов'язана з розвитком атомної енергетики. Абревіатура CERN походить з первісної назви організації французькою мовою: Conseil Européen pour la Recherche Nukleare. До складу організації входять 19 країн Західної і Центральної Європи. З СНД тут поки що нікого немає; Росія має статус спостерігача.

Головною метою ЦЕРН є співробітництво європейських країн у галузі ядерних досліджень. Наголос робиться на фундаментальні дослідження. Ця мета визначає подальші цілі Організації:

- ♦ відмова від будь-якої діяльності в цілях ядерних озброєнь;
- ♦ створення й експлуатація міжнародних лабораторій для дослідження часток високих енергій;
- ♦ публікації й забезпечення доступу до результатів експериментальних і торговельних праць.

В основному ЦЕРН займається проблемами ядерної фізики. Він має великий протонний прискорювач на території Франції й Швейцарії для здійснення необхідних дослідів. ЦЕРН організовує семінари, курси лекцій, готує фахівців у галузі ядерної фізики. У його розпорядженні є Школа з вивчення прискорювачів, Обчислювальна школа, Європейська школа фізики.

Організаційна структура ЦЕРН складається з Ради, комітетів і Генерального директора.

Рада – вищий керівний орган. До неї входять по два представники від кожної держави-члена; один з них – урядовий представник, а другий – вчений. Рада визначає загальну політику ЦЕРН, основні напрями наукових досліджень, затверджує бюджет. Бюджет фінансується за рахунок внесків держав-членів.

Допоміжними органами є **комітети**: Комітет Ради, Комітет наукової політики й Фінансовий комітет.

Генеральний директор є вищим адміністративним керівником та офіційним представником ЦЕРН. Йому підпорядковані директорати: досліджень, адміністрації й координації.

5.2. Організації з регулювання в галузі сільського господарства й продовольства

До цієї групи належать: Продовольча й сільськогосподарська організація (ФАО), Всесвітня продовольча програма (ВПП), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР), Всесвітня продовольча рада (ВПР). Всі вони входять до системи ООН. Їх штаб-квартири знаходяться в одному місті – Римі, що сприяє координації спільних дій цих організацій. Вони мають спільну мету: ліквідувати голод у світі й підвищити рівень харчування через підйом сільськогосподарського виробництва. В той же час кожна з організацій має свої специфічні функції, вони немовби доповнюють одна одну в досягненні спільної мети. Розглянемо цю специфіку на прикладі перших трьох організацій.

Продовольча й сільськогосподарська організація ФАО (Food and Agricultural Organization – FAO)	Це один з найстаріших спеціалізованих закладів ООН, заснований ще в 1945 р. До її складу входить 169 держав і Європейський Союз. Україна не є членом ФАО; із СНД до цієї організації входять лише Вірменія й Киргизстан.
--	--

Головна мета ФАО – ліквідація голоду й поліпшення харчування. Досягнення мети вбачається через підвищення продуктивності сільського господарства, рибальства й лісництва та через справедливий розподіл продовольства. Прямуювання до цієї мети буде логічно супроводжуватись розвитком сільських місцевостей й поліпшенням життя сільського населення.

Функції ФАО:

- ♦ розробка й здійснення програм допомоги сільському господарству;
- ♦ надання консультацій урядам з питань політики й планування в галузі сільського господарства;
- ♦ аналіз і розповсюдження інформації про сільське господарство й продовольчу ситуацію в світі;
- ♦ обговорення на міждержавному рівні проблем продовольства й сільського господарства.

Особлива увага надається раціональному використанню ресурсів – земельних, водних, біологічних. Йдеться про заходи проти ерозії, засолення й заболочення ґрунтів; ефективне використання зрошувальних систем; збереження генетичного фонду біоресурсів, насамперед лісів і риби. Розробляються й реалізуються програми інвестицій у сільське господарство.

Допомога ФАО спрямована переважно на країни, що розвиваються; саме їм надається основана маса технологічної документації, консультації з прогресивних методів виробництва в агропромисловому комплексі.

Діяльність ФАО здійснюється в двох напрямках:

- ♦ регулярні програми, що фінансують ФАО, спрямовані на організацію консультацій та послуг членам організації;
- ♦ програми на місцях, що фінансуються національними трастовими фондами, ПРООН і ФАО, забезпечують надання допомоги урядам і сільському населенню.

Джерелами формування коштів для реалізації програм є: внески держав-членів; трастові фонди членів; ПРООН; внески Всесвітнього банку.

Організаційна структура ФАО складається з таких органів (схема 5.1):

1. Конференція.
2. Рада ФАО.
3. Секретаріат, Генеральний директор.
4. Регіональні відділи.

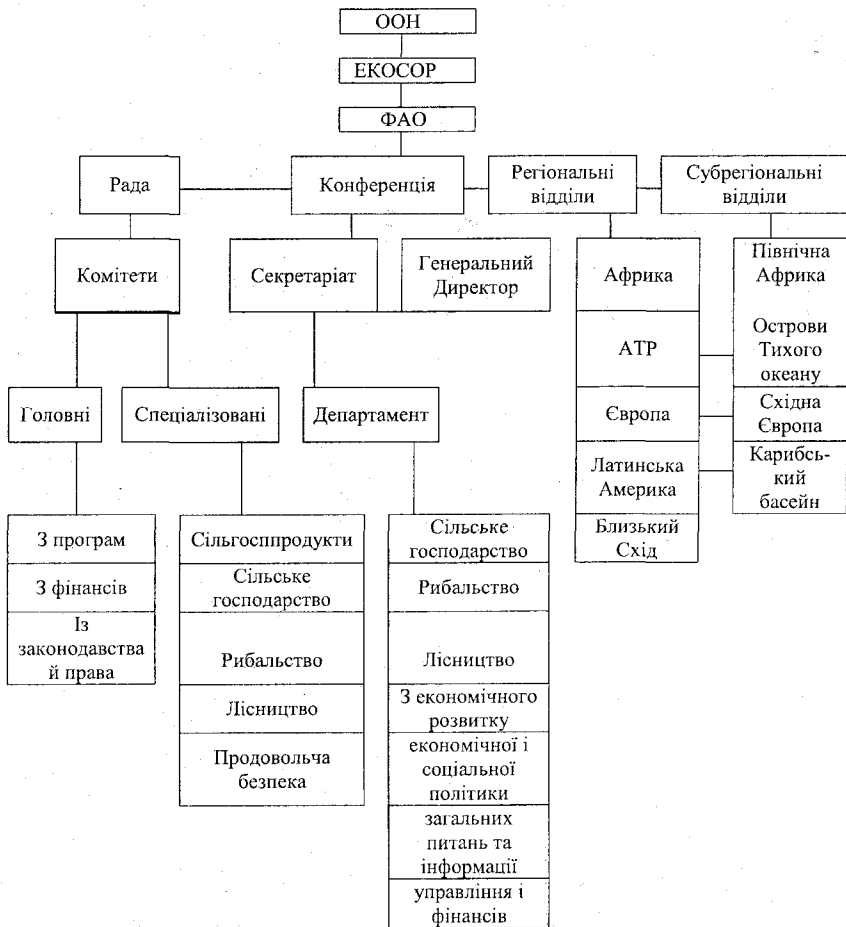

Схема 5.1. Організаційно-функціональна структура ФАО

Конференція – вищий орган ФАО. Вона складається з представників держав-членів. Конференція визначає програму діяльності організації, затверджує бюджет, розглядає найактуальніші проблеми в галузі продовольства й сільського господарства.

Рада ФАО є виконавчим органом. Керівництво Радою здійснюють представники 49 держав-членів. Основна робота Ради виконується через **комітети**. Серед них: три головні (з програм; з фінансів; із законодавства та права) і п'ять спеціалізованих (сільськогосподарська продукція; сільське господарство; рибальство; лісництво; світова продовольча безпека).

Секретаріат здійснює повсякденну оперативну роботу. До його складу входять сім **департаментів**, що відають основними напрямками діяльності ФАО: сільського господарства; рибальства; лісництва; розвитку; економічної й соціальної політики; загальних питань й інформації; управління й фінансів. Секретаріат очолює **Генеральний директор**, який обирається Конференцією; він є офіційним представником ФАО на міжнародних форумах.

Регіональні відділи утворені для надання практичної допомоги на місцях:

- ♦ для Африки;
- ♦ для Азіатсько-Тихоокеанського регіону;
- ♦ для Європи;
- ♦ для Латинської Америки і Карибського басейну;
- ♦ для Близького Сходу;
- ♦ Бюро зв'язку з Південною Америкою;
- ♦ Бюро зв'язку з ООН.

Крім того, є ще субрегіональні відділи:

- ♦ для Південної й Східної Африки;
- ♦ для островів Тихого океану;
- ♦ для Східної Європи;
- ♦ для Карибського басейну;
- ♦ для Північної Африки.

Представники ФАО працюють у більше ніж 100 країнах.

До складу ФАО входить також **Інвестиційний центр**, який сприяє розробці інвестиційних програм для країн, що розвиваються.

ФАО здійснює значну **інформаційну** програму в галузі продовольства й сільського господарства. В Римі розташова-

ний Світовий центр сільськогосподарської інформації, який контролює спектр даних з цієї галузі. Інформаційна система ФАО має два напрями:

- ♦ глобальна система інформації про продовольство й сільське господарство (відомості про негативні явища в галузі з метою їх запобігання або знешкодження);
- ♦ система географічної інформації (дані про земельні, біологічні й водні ресурси).

ФАО організує регулярні конференції з проблем продовольства й сільського господарства. Серед них: Всесвітня продовольча конференція (1974); Міжнародна конференція з харчування (1994); Всесвітня зустріч на вищому рівні з продовольчого забезпечення (1996).

Всесвітня продовольча програма – ВПП (World Food Programs – WFP) ВПП є організаційним елементом системи ООН. Вона була заснована в 1962 р. як центральна міжнародна організація по розподілу продовольчої допомоги. У своїй діяльності ВПП співробітничав з ФАО та ПРООН.

Головна мета Програми – надання продовольчої допомоги країнам, які мають низький економічний рівень розвитку або потерпали від стихійного лиха. Цій меті підпорядкована координація надзвичайної допомоги продовольством, яка здійснюється органами й організаціями ООН.

Допомога ВПП реалізується через уряди країн, до яких вона спрямована. Надходження продовольства й грошових коштів до ВПП здійснюється через країни-донори.

Організаційно-функціональна структура ВПП складається з двох органів:

- ♦ Комітет з політики й програм продовольчої допомоги;
- ♦ Секретаріат.

Комітет – керівний орган ВПП. До нього входять представники 42 держав-членів ООН, з них 27 – з країн, що розвиваються, 15 – з розвинутих країн. Половину членів Комітету обирає ЕКОСОП, другу половину – ФАО. Комітет розробляє загальні напрями діяльності ВПП, визначає регіони й країни,

які потребують продовольчої допомоги, розробляє відповідні програми допомоги. Він щороку звітує про діяльність ВПП перед ЕКОСОП і Радою ФАО. Комітет також затверджує бюджети ВПП.

Секретаріат здійснює оперативну роботу, він реалізує програми, розроблені Комітетом. Очолює Секретаріат **Виконавчий директор**, який є офіційним представником ВПП на міжнародних форумах.

Фінансування СПП здійснюється в основному за рахунок країн-донорів, які надають або грошові кошти, або продовольчі товари. Третина грошових коштів покриває внутрішні витрати ВПП (адміністративні, транспортні й інші витрати), решта йде на допомогу країнам. Для того щоб допомога була стабільною й не залежала від несподіванок, при ВПП засновано **Міжнародний надзвичайний продовольчий резерв**, який контролює необхідні запаси продовольства; ці запаси зберігаються в країнах-донорах і в разі потреби негайно надходять у розпорядження ВПП.

ВПП впливає на формування цін світового ринку. Якщо ціни на зерно дуже високі, а зерна невиває, ВПП із резервних запасів викидає його на ринок за низькими цінами. На одержані кошти закуповується продовольство.

Для здійснення контролю за продовольчою ситуацією у світі при ВПП діє Міжнародна інформаційна система з продовольчої допомоги (INTERFAIS).

**Міжнародний фонд
сільськогосподарського
розвитку – МФСР
International Fund for
Agricultural Development –
IFAD)**

Цей фонд є спеціалізованим органом системи ООН. Заснований у 1977 р. **Головна мета МФСР** – сприяти розвитку сільського господарства в країнах, що розвиваються, для подолання голоду й злиденності.

Функції МФСР:

- ♦ надавати позики і кредити на пільгових умовах для здійснення проектів і програм з удосконалення виробництва продовольства в країнах-членах;

- ♦ фінансувати розвиток сільських районів і населених пунктів;
- ♦ надавати фінансову допомогу дрібним фермерам і безземельним селянам у країнах, що розвиваються.

Членами МФРС є 158 держав, що поділяються на три категорії: категорія А – 22 розвинуті країни ОЕСР; категорія В – 12 країн – експортерів нафти (члени ОПЕК); категорія С – 124 країни, що розвиваються. Країни категорій А і В є донорами, країни категорії С – одержувачами допомоги. Україна не є членом Фонду; з країн СНД до нього входять (до категорії С) Азербайджан, Вірменія, Грузія, Киргизстан, Таджикистан. Внески країн-донорів є основним джерелом фінансування Фонду.

Фонд фінансує проекти й програми, які розробляються для країн, що розвиваються, й спрямовані на прискорення розвитку сільського господарства, вирішення продовольчої проблеми. **Проекти** охоплюють такі основні напрями:

- ♦ сільськогосподарський розвиток;
- ♦ розвиток сільських районів і населених пунктів;
- ♦ кредитування;
- ♦ меліорація;
- ♦ тваринництво;
- ♦ переробка сільськогосподарської продукції;
- ♦ підготовка кадрів;
- ♦ рибальство;
- ♦ зберігання й збут продукції.

Фонд надає позики на пільгових і звичайних умовах. Пільгові позики безпроцентні, з 50-річним строком погашення, причому початок погашення – через 10 років.

Організаційна структура МФРС:

- ♦ Рада керуючих;
- ♦ Виконавча рада;
- ♦ Президент.

Рада керуючих – вищий орган. Вона складається з представників усіх країн-учасниць. Рада вирішує кардинальні питання діяльності Фонду, визначає його стратегію.

Виконавча рада – оперативний орган. До її складу входить 18 членів Фонду, по 6 із кожної категорії. Виконавча рада здійснює поточну роботу, затверджує позики й субсидії для фінансування проектів.

Президент здійснює загальне керівництво Фондом.

Крім головних органів, до структури МФСР входять також шість **департаментів**:

- ♦ аналізу й досліджень;
- ♦ економічної політики й стратегії щодо ресурсів;
- ♦ управління програмами;
- ♦ послуг з питань управління й кадрів;
- ♦ внутрішнього аудиту;
- ♦ юридичних послуг.

Разом з ФАО для допомоги країнам, що розвиваються, МФСР заснував **Інвестиційний центр**.

Таким чином, ми вже можемо виявити різницю в аспектах діяльності між ФАО, ВПП і МФСР. Якщо ФАО займається комплексними проблемами продовольства й сільського господарства, то ВПП надає основної уваги розподілу продовольства, а МФСР – розвитку сільського господарства.

5.3. Організації з регулювання в галузі транспорту й зв'язку

До цієї групи належать: Міжнародна морська організація (ІМО), міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО), Всесвітній поштовий союз (ВПС), Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ), а також регіональні галузеві організації – Європейська конференція міністрів транспорту (ЄКМТ), Європейська конференція цивільної авіації (ЄКАК), Європейська організація з безпеки повітряної навігації (ЄВРОКОНТРОЛ). Утворення цих організацій зумовлено необхідністю тісного співробітництва, координації дій, щоб забезпечити чітке й бездоганне функціонування систем транспорту й зв'язку, які вже давно набули глобального характеру.

Міжнародна морська організація – ІМО (International Maritime Organization – IMO)

Міжнародна морська організація заснована в 1958 р. Є спеціалізованим органом ООН. До її складу входять 155 держав, у тому числі Україна.

Головна мета ІМО – сприяння міжнародному співробітництву в галузі морських перевезень і морської торгівлі, а також встановлення режиму безпеки на морі. В розвиток головної мети Організація накреслила такі **цілі**: співробітництво й обмін інформацією між урядами з технічних питань щодо міжнародного торговельного судноплавства; сприяння розробці й прийняттю стандартів і норм щодо безпеки на морі й морської навігації; запобігання забруднення морів і океанів; скасування дискримінаційних дій та обмежень у міжнародному судноплаванні.

Функції ІМО:

- ♦ розроблення й прийняття конвенції з питань навігаційної безпеки й запобігання забрудненню Світового океану;
- ♦ розроблення й прийняття рекомендацій з різних питань міжнародного судноплавства (вантажні перевезення; технологія; навколишнє середовище; пошуки й рятування на морі; радіозв'язок; підготовка кадрів);
- ♦ розроблення програм технічного співробітництва між країнами-членами;
- ♦ обговорення актуальних проблем міжнародного судноплавства й поширення інформації про новітні досягнення в техніці й управлінні навігацією.

Організаційна структура:

- ♦ Асамблея;
- ♦ Рада;
- ♦ Комітети;
- ♦ Секретаріат.

Асамблея – вищий орган ІМО, складається з представників усіх держав-членів. Вона обговорює актуальні проблеми міжнародного судноплавства, затверджує програму дій і бюджет, вирішує питання про надання фінансової допомоги, затверджує кандидатуру генерального секретаря.

Рада складається із 40 представників держав-членів. Вона є виконавчим органом і здійснює оперативну роботу (розроблення бюджету й програм для розгляду їх на Асамблеї).

Комітети відають окремими питаннями міжнародного судноплавства, переважно технічного характеру:

- ♦ з безпеки на морі;
- ♦ з правових питань;
- ♦ по захисту морського середовища;
- ♦ з технічного співробітництва;
- ♦ із забезпечення морського судноплавства.

Секретаріат складається з шести відділів: безпеки кораблів; морського середовища; правових питань і міжнародних зв'язків; конференцій; технічного співробітництва; управління. Секретаріат очолює генеральний секретар.

Штаб-квартира ІМО знаходиться в Лондоні.

До системи ІМО належать відомі **наукові й навчальні центри**: Світовий морський університет в Мальмьо (Швеція), Морська транспортна академія ІМО в Трієсті (Італія), Морська транспортна академія ІМО й Міжнародний інститут морського права ІМО у Ла-Валетті (Мальта).

Міжнародна організація цивільної авіації – ІКАО (International Civil Aviation Organization – ICAO) утворена в 1947 р., є спеціалізованим закладом системи ООН. До неї входять 185 держав-членів, а також Україна. Штаб-квартира знаходиться в Монреалі (Канада).

Головна мета ІКАО – створити умови безпеки на міжнародних авіалініях, координувати дії держав-членів для бездоганного функціонування глобальної системи авіатранспорту.

Цілями ІКАО є: сприяти будівництву цивільних літаків та їх експлуатація; забезпечувати потреби населення в безпечних, регулярних та ефективних перевізках авіатранспортом; підвищувати ефективність користування авіатранспортом за рахунок спрощення процедурних формальностей (митні, імміграційні, санітарні вимоги при перетині кордонів); сприяти безпеці польотів.

Функції ІКАО:

- ♦ розроблення міжнародних стандартів, рекомендацій і практичних заходів щодо безпеки, регулярності й ефективності повітряних перевезень;
- ♦ розроблення правил польотів, складання аеронавігаційних карт;
- ♦ керівництво системами авіаційного електрозв'язку (радіочастоти);
- ♦ сприяння країнам, що розвиваються, у створенні й експлуатації власної авіатранспортної системи;
- ♦ забезпечення системи контролю за польотами, утворення мережі метеорологічних станцій і радіомаяків, пошукових й рятувальних організацій і засобів.

Організаційна структура ІКАО:

- ♦ Асамблея;
- ♦ Рада;
- ♦ Спеціальні комітети;
- ♦ Регіональне бюро;
- ♦ Секретаріат.

Асамблея є вищим органом ІКАО; вона складається з представників країн членів. Асамблея визначає принципи діяльності ІКАО, затверджує бюджет, контролює діяльність інших органів ІКАО.

Рада – виконавчий орган. Вона складається з представників 33 країн і здійснює оперативну поточну роботу організації. Рада виконує рішення Асамблеї, розробляє міжнародні норми й правила в галузі аеронавігації.

До складу ІКАО входять **7 комітетів**:

- ♦ з повітряного транспорту;
- ♦ із спільної підтримки авіаційних служб;
- ♦ з фінансів;
- ♦ з кадрів;
- ♦ правовий;
- ♦ з контролю за протиправним втручанням в міжнародні перевезення;
- ♦ з технічного перевезення.

Секретаріат очолює генеральний секретар, він здійснює адміністративні функції. Секретаріат поділяється на 5 департаментів (бюро): з аеронавігації; з повітряного транспорту; з технічного співробітництва; з права; з адміністрації й послуг.

ІКАО має **регіональні бюро** в містах Бангкок, Дакар, Ліма, Мехіко, Найробі й Париж. Вони сприяють розвитку цивільної авіації в регіонах, консультують уряди країн-членів з технічних, правових і комерційних питань авіатранспорту, співробітничать з національними організаціями цивільної авіації.

Європейська конференція міністрів транспорту – ЄКМТ (European Conference of Ministers of Transport – ECMT)

Утворена в 1953 р. Конференція має тісні функціональні зв'язки з ОЕСР. Вона знаходиться в штаб-квартирі ОЕСР у Парижі. Її Секретаріат входить до складу Секретаріату ОЕСР.

Таке підпорядкування визначилося ще тоді, коли ОЕСР була європейською регіональною організацією. Утворення спеціальної організації з регулювання транспорту саме в Європі пояснюється надзвичайною густотою транспортної мережі в регіоні й великою інтенсивністю руху всіх видів транспорту.

Головна мета ЄКМТ – ефективне використання й розвиток загальноєвропейської транспортної мережі міжнародного значення.

Членами ЄКМТ є 31 європейська держава; Україна поки ще не увійшла до цієї організації.

Організаційна структура ЄКМТ:

- ♦ Рада міністрів транспорту;
- ♦ Комітет заступників;
- ♦ Допоміжні органи;
- ♦ Секретаріат.

Рада міністрів – вищий орган ЄКМТ. Вона складається з міністрів транспорту всіх країн-членів і вирішує основні напрями діяльності Конференції.

Комітет заступників – виконавчий орган, складається із заступників міністрів. Він відає підготовкою сесії Ради, практично реалізує рішення Ради, розробляє проекти постанов.

Допоміжні органи концентрують увагу на конкретних проблемах: шляхова безпека, шляховий рух, знаки й сигнали, транспорт і довкілля; залізниці; внутрішні водні шляхи; міський транспорт; статистика; економічні дослідження в галузі транспорту; інтеграція нових членів тощо.

Секретаріат виконує адміністративну роботу. Він складається з двох відділів: транспортна політика й економічні дослідження; адміністративний відділ. Секретаріат очолює генеральний секретар, який відповідає за роботу всієї організації.

Основні **напрями діяльності ЄКМТ** формуються навколо таких проблем:

- ♦ транспортна політика й інвестиції в транспортний сектор;
- ♦ розвиток інфраструктури;
- ♦ проблеми залізничного, автомобільного й річкового транспорту;
- ♦ міські перевезення;
- ♦ шляхова безпека й дорожні правила;
- ♦ транспорт і охорона довкілля;
- ♦ застосування нових технологій на транспорті.

З 90-х років ЄКМТ виявляє активну зацікавленість у залученні країн Центральної та Східної Європи до загальноєвропейської транспортної мережі, до європейського “транспортного ринку”. В 1994 р. на острові Крит відбулася Загальноєвропейська транспортна конференція, яка прийняла декларацію про сприяння такій інтеграції. Йшлося про інвестиції в транспортну систему країн Центральної та Східної Європи, створення механізму фінансування розвитку їх транспортних мереж, розробку загальноєвропейської транспортної політики. На цій конференції була прийнята важлива резолюція про утворення транс’європейських транспортних коридорів, які набули назви “критських коридорів”. Таких коридорів дев’ять; чотири з них проходять через Україну. Докладніше про них – у розділі 8.

Однією з проблем загальноєвропейської транспортної інтеграції є пристосування транспортних нормативів і правил, що діють у Східній Європі, до західноєвропейських. Ця проблема знаходиться в центрі уваги Ради міністрів.

Європейська конференція ЄКАК утворена в 1954 р. для координації функціонування повітряного цивільної авіації – **ЄКАК** транспорту в Європі. Підтримує тісні (European Civil Aviation Conference – ECAC) зв'язки з ІКАО і ЄВРОКОНТРОЛ.

Налічує в своєму складі 33 країни-члени, поки що без України.

Головна мета ЄКАК – координація, ефективне використання й безпека авіації в Європі. Існування організації зумовлено виключно щільністю мережі авіатранспорту в регіоні. Повітряний транспорт у Європі досягає граничної насиченості, що утворює проблеми як на повітряних трасах, так і в аеропортах, особливо в години пік. Тому контроль і координація при авіаперевезеннях стають дедалі актуальнішими.

Функції ЄКАК мають здебільшого консультативний характер. Організація вивчає ситуацію з повітряним транспортом, визначає проблеми й надає рекомендації країнам-членам щодо їх розв'язання.

Організаційна структура ЄКАК:

- ♦ Пленарна конференція.
- ♦ Координаційний комітет.
- ♦ Постійні комітети, робочі групи.
- ♦ Секретаріат.

Пленарна конференція складається з представників держав-членів; звичайно це генеральні директори з цивільної авіації в своїх країнах або інші посадові особи в сфері транспорту. Конференція визначає основні напрями діяльності ЄКАК, розглядає кошторис витрат, ухвалює резолюції з конкретних питань.

Координаційний комітет складається з президента, віце-президента й голів постійних комітетів. Це виконавчий орган, він забезпечує роботу організації у проміжках Пленарної конференції.

Постійні комітети здійснюють оперативну роботу. Їх п'ять: економічної політики; безпеки; контролю за аеронавігацією; оптимізації повітряного сполучення; зі зв'язків з іншими країнами.

Секретаріат очолює секретар; він виконує адміністративні функції.

У розвиток головної мети ЄКАК розробляє заходи по створенню єдиної загальноєвропейської системи авіанавігації. Це означає, зокрема, прийняття єдиних стандартів, уніфікація правил експлуатування авіаліній, єдині технічні норми, а також утворення єдиного органа управління повітряним рухом у Європі.

В 1990 р. була прийнята **Програма гармонізації й інтеграції аеронавігаційного контролю – ЕПГІАП**; її реалізація передбачається вже на початку ХХІ ст. Керувати Програмою буде ЄВРОКОНТРОЛ.

Європейська організація з безпеки повітряної навігації – ЄВРОКОНТРОЛ (European Organization for the Safety of Air Navigation – EUROCONTROL)

Ця організація утворена в 1963 р. До її складу входить 20 європейських держав; Україна поки що не є членом цієї організації. Штаб-квартира знаходиться в Брюсселі (Бельгія). Підтримує координаційні зв'язки з ЄКАК.

Головна мета ЄВРОКОНТРОЛ – сприяння співробітництву країн-членів у досягненні безпеки в повітряному просторі. На відміну від ЄКАК, ЄВРОКОНТРОЛ не тільки координує діяльність національних цивільних авіакомпаній, а й узгоджує її з функціонуванням військової авіації. До поняття головної мети організації входить поєднання свободи повітряного пересування з потребами оборони.

До **цілей ЄВРОКОНТРОЛ** належать:

- ♦ реалізація заходів до поліпшення координації систем аеронавігаційного контролю по всій Європі;
- ♦ реалізація Європейської програми гармонізації й інтеграції аеронавігаційного контролю (ЕПГІАП);
- ♦ утворення єдиного Центру управління повітряним рухом;

- ♦ здійснення досліджень і розробок щодо удосконалення аеронавігаційного контролю в Європі.

Організаційна структура:

- ♦ Постійна комісія з безпеки повітряної навігації;
- ♦ Агенція з безпеки повітряної навігації;
- ♦ Комітет керуючих, Генеральний директор.

Постійна комісія складається з міністрів цивільної авіації держав-членів. Вона визначає загальну політику організації, затверджує постанови й директиви.

Агенція з безпеки є виконавчим органом, вона реалізує рішення, прийняті Комісією.

Комітет керуючих складається з високих посадових осіб, представників цивільної і військової авіації в країнах-членах. Комітет приймає рішення з організаційно-технічних питань, розробляє інвестиційні програми, кошторис і бюджет організації. Комітет очолює **Генеральний директор**, який відповідає за ефективне функціонування організації. Комітет здійснює керівництво Агенцією з безпеки.

До складу Агенції входять такі служби:

- ♦ Центр управління повітряним сполученням в Брюсселі;
- ♦ Головне оперативне управління;
- ♦ Правління з розробки й реалізації ЕПГІАП;
- ♦ Центр аеронавігаційного контролю в Маастрихті;
- ♦ Експериментальний центр ЕВРОКОНТРОЛ в Бретіні (Франція);
- ♦ Інститут повітряної навігації в Люксембурзі.

Програма ЕПГІАП передбачає сприяння державам-членам в освоєнні нового обладнання й прикладів, підготовці тендерних оцінок, підготовці проектів розвитку національного повітряного флоту.

ЕВРОКОНТРОЛ розробив комп'ютерні системи, що забезпечують бездоганні аеронавігаційні данні, дозволяють розмежовувати за часом польоти цивільних і військових літаків.

Діяльність ЕВРОКОНТРОЛ фінансується за рахунок внесків держав-членів і сплати аеронавігаційних послуг. Ор-

ганізація підписала угоду з країнами-членами про сплату спеціальних податків за такі послуги. Двосторонню угоду про аеронавігаційні податки підписала з ЕВРОКОНТРОЛ і Україна, яка користується європейським повітряним простором. За затримку сплати податків улітку 2000 р. український літак із спортсменами на борту було затримано в Лондонському аеропорту на вимогу ЕВРОКОНТРОЛ (згодом літак було звільнено).

Всесвітній поштовий союз – ВПС (Universal Postal Union – UPU)

Це одна з найстаріших міжнародних організацій; заснований у 1874 р. Глобалізація міжнародних відносин супроводжується стрімким розвитком світової інформаційної системи, в тому числі й поштової мережі. Без єдиних стандартів, норм, правил її функціонування було б неможливе. Завдання координації світових поштових відправлень і взяв на себе ВПС.

Головна мета ВПС – забезпечувати високу ефективність функціонування світової поштової мережі через поглиблення міжнародного співробітництва в галузі зв'язку. Досягнення мети здійснюється підвищенням якості роботи поштових служб, наданням технічної допомоги державам-членам у галузі поштового обслуговування.

У своїй діяльності ВПС спирається на систему угод: статут, загальний регламент, Всесвітню поштову Конвенцію, угоди ВПС про різні види послуг. Ці угоди обов'язкові для виконання державами-членами. Члени ВПС формують єдину поштову територію під назвою "Всесвітній поштовий союз". Ця територія характеризується трьома принципами: просторова єдність; свобода транзиту; уніфікований тариф. ВПС розробляє правила міжнародних відправлень на підставі Всесвітньої поштової конвенції й багатосторонніх угод.

Членами ВПС є 190 держав, серед них – і Україна. Штаб-квартира знаходиться в Берні (Швейцарія).

Організаційна структура ВПС:

- ♦ Конгрес;
- ♦ Виконавча рада;

- ♦ Консультативна рада з поштових досліджень;
- ♦ Міжнародне бюро.

Конгрес – вищий орган ВПС, він складається з представників усіх країн-членів. Конгрес затверджує програму дій організації та її бюджет.

Виконавча рада нараховує 40 членів, які обираються з дотриманням принципу географічної справедливості. Вона координує роботу інших органів Союзу, розробляє пропозиції й рекомендації Конгресу. Рада також розробляє правові норми, контролює надання технічної допомоги. В складі Ради є **комісії**, що займаються різними проблемами: загальні питання; правила поштової служби; звичайна кореспонденція; авіапошта; посилки; банківські поштові послуги (грошові перекази); технічна допомога.

Консультативна рада з поштових досліджень складається з 35 членів. Вона вивчає технічні, виробничі й економічні проблеми, відає професійною підготовкою кадрів для країн, що розвиваються.

Міжнародне бюро виконує функції секретаріату, тобто адміністративну роботу. Його очолює генеральний директор.

Єдина поштова територія ВПС включає понад 670 тис. поштових відділів. Крім власне поштових відправлень, ВПС надає фінансові послуги (поштові перекази, оплата грошових чеків, послуги ощадкас). Союз деякою мірою контролює випуск поштових марок; він прийняв своєрідний “Філателістичний кодекс честі” щодо зображень на марках (вони не повинні бути образливими для інших країн, мають ґрунтуватись на загальнолюдських моральних принципах тощо).

ВПС є спеціалізованим органом ООН. Офіційна мова – французька.

**Міжнародний союз
електрозв'язку – МСЕ
(International
Telecommunication
Union – ITU)**

МСЕ було засновано в 1865 р. (під назвою Міжнародний телеграфний союз), коли розвиток телеграфного сполучення поставив нагальне завдання щодо уніфікації технічних

засобів і методів функціонування телеграфу в глобальному

вимірі. Згодом до телеграфу додалося радіо, а потім і інші засоби електрозв'язку. Свою теперішню назву МСЕ отримав у 1934 р.

До МСЕ входять 184 держави, серед них і Україна. Штаб-квартира організації знаходиться в Женеві.

Головна мета МСЕ – забезпечення ефективного функціонування світової мережі телекомунікацій. **Цілями** союзу є: розширення міжнародного співробітництва для раціонального використання електрозв'язку; надання технічної допомоги країнам, що розвиваються; співробітництво з іншими організаціями в сфері інформатики й зв'язку.

Організаційна структура МСЕ:

- ◆ Повноважна конференція;
- ◆ Адміністративна рада;
- ◆ Сектори: радіозв'язку, стандартизації, розвитку електрозв'язку;
- ◆ Генеральний секретаріат.

Повноважна конференція – вищий орган, складається з представників усіх держав-членів. Вона визначає основні принципи діяльності МСЕ, розробляє й доповнює міжнародні конвенції з електрозв'язку, затверджує бюджет, обирає Адміністративну раду, генерального секретаря й директорів секторів.

Адміністративна рада функціонує в період між сесіями Конвенції. До її складу входять 43 представники країн-членів. Рада є, по суті, виконавчим органом. Вона втілює в життя рішення, прийняті Конвенцією. Особлива увага приділяється застосуванню новітньої техніки й сучасних методів електрозв'язку в країнах-членах.

Сектори організують світові конференції, на яких обговорюються актуальні проблеми електрозв'язку. **Сектор радіозв'язку** розглядає норми радіозв'язку. **Сектор стандартизації електрозв'язку** вивчає технічні й тарифні питання й розробляє відповідні стандарти систем електрозв'язку, узгоджує національні системи в єдину міжнародну. **Сектор розвит-**

ку електрозв'язку відає переважно технічними питаннями розвитку глобальної мережі електрозв'язку. У своїй роботі він спирається на наукові комісії, що забезпечують його новітньою інформацією про науково-технічний прогрес у галузі зв'язку.

Генеральний секретаріат готує доповіді про зрушення в сфері електрозв'язку, публікує відповідну інформацію, координує діяльність МСЕ з іншими міжнародними організаціями. Його очолює генеральний секретар. Секретаріат кожні чотири роки організує світові виставки з електрозв'язку – ТЕЛЕКОМ.

МСЕ публікує інформацію про систему електрозв'язку, в тому числі через CD-ROM.

Питання для самоконтролю

1. Які групи організацій відносяться до галузевого регулювання?
2. Які цілі ставить перед собою ЮНІДО?
3. У чому полягають пріоритети в діяльності ЮНІДО?
4. Які організації регулюють розвиток енергетичної сфери?
5. У чому полягає головна мета МАГАТЕ?
6. У чому полягає різниця між МЕА і АЯЕ?
7. Які організації сприяють вирішенню глобальної продовольчої проблеми?
8. Які важливі функції виконує ФАО?
9. До якої групи країн спрямована Всесвітня продовольча програма?
10. На які категорії розподіляються члени Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку?
11. Які чинники зумовили утворення міжнародних організацій у сфері транспорту й зв'язку?
12. Що таке "критські коридори"?

Тести

1. З організацій енергетичної галузі назвіть таку, що належить до структури ООН:

- а) МАГАТЕ; б) МЕА; в) АЯЕ; г) ЦЕРН.

2. З організацій енергетичної галузі назвіть такі, що належать до структури ОЕСР:

- а) МАГАТЕ, ЦЕРН; б) МЕА, АЯЕ.

3. Головним напрямом діяльності ЮНІДО є сприяння промислового розвитку:

- а) індустріально розвинутим країнам;
б) країнам, що розвиваються;
в) країнам з транзитивною економікою.

4. Головним джерелом коштів для ЮНІДО є:

- а) ЕКОСОР; б) ПРООН; в) ОЕСР; г) МВФ.

5. Які групи держав не підлягають інспектуванню з боку МАГАТЕ?

- а) члени Договору Тлателолко;
б) члени Договору Раротонга;
в) постійні члени Ради Безпеки ООН;
г) учасники Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

6. Яка з організацій у сфері атомної енергетики контролює використання ядерної сировини у військових цілях?

- а) МАГАТЕ; б) АЯЕ; в) МЕА.

7. Яка з організацій сфери сільського господарства й продовольства має надзвичайний продовольчий резерв?

- а) ФАО; б) ВПП; в) ВПР; г) МФСР.

8. Яка організація має регіональні відділи для надання практичної допомоги на місцях у сфері продовольства?

- а) ФАО; б) ВПП; в) ВПР; г) МФСР.

9. Чи є Україна членом ФАО?

- а) так; б) ні.

10. Яка з організацій узгоджує діяльність цивільних авіакомпаній з військовими?

- а) ІКАО; б) ЄКАК; в) Євроконтрол.

Розділ 6

ОРГАНІЗАЦІЇ З РЕГУЛЮВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Ключові поняття: специфіка регулювання в соціальній сфері; Міжнародна організація праці (МОП); Міжнародний трудовий кодекс; конвенції й рекомендації МОП; Міжнародна конференція праці; Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки й культури (ЮНЕСКО); програма ЮНЕСКО; Всесвітня туристська організація (ВТО).

До цієї групи належить досить велика кількість організацій, які мають чітко виражену соціальну спрямованість своєї діяльності. Це – Міжнародна організація праці (МОП), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки й культури (ЮНЕСКО), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Фонд ООН у галузі народонаселення (ЮНФПА), Центр ООН з населених пунктів (Хабітат), Фонд ООН для допомоги дітям (ЮНІСЕФ), Фонд розвитку для жінок (ЮНІФЕМ), Всесвітня туристська організація (ВТО) та ін.

Більшість організацій цієї групи належать до системи ООН. Розглянемо найвідоміші й найвпливовіші організації.

6.1. Міжнародна організація праці – МОП (International Labor Organization – ILO)

МОП була утворена в 1919 р. як автономна організація в складі Ліги Націй; з 1946 р. стала спеціалізованим закладом ООН. До неї входять 170 країн-членів, у тому числі Україна. Штаб-квартира знаходиться в Женеві. Особливістю МОП, яка відрізняє її від інших міжнародних організацій, є те, що представництво кожної країни-члена складається з трьох соціальних верств: урядовців, підприємців, трудівників.

Головна мета МОП – сприяти встановленню соціальної справедливості в сфері праці, захищати інтереси трудящих на підставі соціального партнерства, поліпшувати умови праці.

Після Другої світової війни основні цілі й принципи МОП знайшли підтвердження й розширення у Філадельфійській декларації, в якій наголос робився на широку співпрацю з країнами, що розвиваються.

У 1946 р. МОП стала першим спеціалізованим закладом у системі ООН. У 1969 р. у зв'язку з 50-ю річницею МОП їй було присуджено Нобелівську премію миру.

МОП має чотири головні стратегічні цілі:

- ♦ розвиток та реалізація норм і принципів у сфері праці;
- ♦ створення ширших можливостей для жінок і чоловіків щодо забезпечення достойної зайнятості;
- ♦ розширення охоплення й підвищення ефективності соціального захисту для всіх;
- ♦ зміцнення тристоронньої структури й підтримка соціального діалогу.

Функції: нормативна діяльність; технічне співробітництво; підготовка досліджень і публікацій.

Нормативна діяльність полягає в розробленні міжнародних Конвенцій і рекомендацій з регулювання умов праці, зайнятості, прибутків, соціального забезпечення й основних прав людини та управління працею. Розроблення нормативів є головним напрямом діяльності МОП. Держава-член зобов'язана регулярно надсилати до Організації звіти про виконання її Конвенцій, а також інформацію про відповідність національного законодавства нормативам МОП. Серед конвенцій важливе місце посідають питання заробітної плати, тривалості робочого дня, соціального страхування, відпусток, що оплачуються, служби найму робочої сили, робітничої інспекції. Конвенції й рекомендації МОП складають **“Міжнародний трудовий кодекс”**, що є основою регулювання трудових відносин у країнах-членах.

Конвенції й рекомендації МОП – акти міжнародно-правового регулювання праці. Вони не є міжнародними договорами

й не потребують ратифікації. Конвенції й рекомендації являють собою звернення до держав з побажанням включити відповідні норми до національного законодавства.

Конвенції й рекомендації МОП охоплюють практично всі питання у сфері праці. До них належать деякі основні права людини, зокрема свобода об'єднання, право на створення організації, трудові відносини, політика в галузі зайнятості, умови праці, соціальне забезпечення, техніка безпеки й охорони праці, зайнятість і права мігрантів.

Положення мігрантів взагалі є однією з центральних проблем, що знаходиться в сфері уваги МОП. Ще на першій сесії Генеральної конференції МОП у 1919 р. була прийнята рекомендація "Про взаємність у сфері відносин до трудящих-іноземців". Права мігрантів забезпечуються Конвенцією №97 "Про трудящих-мігрантів". Згідно з цим документом, країни-члени МОП зобов'язуються діяти без дискримінації за ознакою національності, раси, релігії або статі і надавати не менш сприятливі, ніж для власних громадян, умови в заробітній платі, тривалості робочого часу, соціальній забезпеченості. Мігранти мають бути забезпечені житлом, мають право брати участь у колективних договорах. Послуги, що робляться мігрантам державними службами працевлаштування, надаються безкоштовно.

У Конвенції №43 (прийнята в 1975) наголошується, що країни-члени МОП зобов'язані розробляти й здійснювати національну політику, спрямовану на сприяння й гарантію рівності можливостей у відношенні праці і зайнятості, соціального забезпечення для осіб, що перебувають на законних підставах, як мігрантам, так і членам їхніх родин.

Технічне співробітництво полягає в розробленні й втіленні в життя проєктів з різних аспектів трудових відносин у країнах-членах. Найактуальнішими темами проєктів є: підготовка кадрів; зайнятість і розвиток; планування робочої сили; ринок праці; умови праці й виробниче середовище; соціальне забезпечення; трудові відносини; робітнича освіта; права трудящих-мігрантів; МОП і міжнародний професійковий рух.

Для реалізації технічних проєктів МОП відряджує експертів та місії у відповідні країни.

Дослідницька діяльність МОП виявляється в підготовці оглядів ситуації в сфері праці в окремих країнах і регіонах, в аналізі галузевих і регіональних проблем праці; в оцінюванні тенденцій соціально-економічного розвитку. МОП публікує огляди, видає бюлетені з питань трудових відносин.

Організаційна структура:

- ♦ Міжнародна конференція праці;
- ♦ Адміністративна рада;
- ♦ Міжнародне бюро праці (секретаріат).

Міжнародна конференція праці – вищий орган. Кожна країна на її сесіях представлена чотирма делегатами: два – від уряду, один – від підприємців, один – від трудівників. Конференція розробляє конвенції й рекомендації з питань праці; в порядку контролю розглядає доповіді держав про застосування ратифікованих конвенцій; затверджує програму й бюджет організації.

В межах тристоронньої структури представників роботодавці й трудящі є соціальними партнерами; МОП сприяє соціальному діалогу між профспілками й роботодавцями при розробленні національної політики із соціальних та економічних питань.

Кожні два роки Конференція приймає дворічну програму діяльності й бюджет МОП, який фінансується державами-членами. Конференція є також міжнародним форумом, на якому обговорюються трудові й соціальні проблеми, що мають світове значення.

Адміністративна рада – виконавчий орган. Вона складається з 56 членів (28 – представники урядів, по 14 – від підприємців і трудівників). Із загальної кількості 10 місць в урядовій групі резервується для десяти найрозвинутіших країн (серед них і Росія).

Міжнародне бюро праці готує документацію, збирає й поширює інформацію, здійснює дослідження, організує наради.

Секретаріат МОП, дослідницький центр і видавництво знаходяться в Женеві. Адміністрація й управління здійснюються через регіональні, обласні й галузеві бюро, які існують у більше ніж у 40 країнах. Адміністративній раді і Бюро допомагають тристоронні комітети, які охоплюють основні галузі промисловості. Рада і Бюро користуються також послугами **комітетів експертів** з таких питань:

- ♦ професійна підготовка;
- ♦ розвиток управління;
- ♦ техніка безпеки й охорона праці;
- ♦ трудові відносини;
- ♦ навчання трудящих.

Держави-члени МОП періодично проводять регіональні наради для вивчення питань з регулювання трудових відносин у тих чи інших регіонах.

6.2. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки й культури – ЮНЕСКО (United National Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO)

ЮНЕСКО заснована в 1946 р. До неї входять 183 держави-члени, серед них і Україна. В середині 80-х років США і Велика Британія вийшли з організації, звинувативши її в “надмірній політизації”. Штаб-квартира знаходиться в Парижі.

Головна мета ЮНЕСКО – сприяти зміцненню миру й безпеки через розвиток міжнародного співробітництва в галузі освіти, науки й культури. **Цілі організації**: поглиблювати порозуміння за допомогою засобів масової інформації; розвивати народну освіту й поширювати культуру; зберігати, поглиблювати й поширювати знання.

Функції ЮНЕСКО: розробляти й здійснювати соціальні програми; організовувати світові конференції з проблем освіти, науки й культури; охороняти пам'ятки історії й культури; здійснювати публікації з питань освіти й культури.

Розробка й здійснення **програм** – одна з головних форм діяльності ЮНЕСКО. Найважливіші програми:

- ♦ програма ліквідації неписьменності;
- ♦ програма технічної допомоги;
- ♦ програма “Наука, технологія й суспільство”;
- ♦ програма “Людина й біосфера” (Man and Biosphere – МAB);
- ♦ загальна програма інформації;
- ♦ міжнародна програма розвитку комунікацій;
- ♦ програма “Початкова освіта для всіх”;
- ♦ програма перекладів ЮНЕСКО (переклад найславніших творів світової літератури) тощо.

Великого значення надає ЮНЕСКО поширенню **інформації** з питань освіти, науки й культури. В 1978 р. була прийнята Декларація про вклад засобів масової інформації в справу зміцнення миру, розвиток прав людини. Велика група країн, що розвиваються, і соціалістичних країн звинуватила західні країни в “інформаційному імперіалізмі й колоніалізмі” й почала кампанію за утворення “нового міжнародного інформаційного порядку”. Саме це й стало приводом для виходу США й Великої Британії з ЮНЕСКО; цей акт негативно позначився на діяльності організації, оскільки вона позбулася членів, що давали найбільші внески до її бюджету.

Основні сфери діяльності ЮНЕСКО:

- ♦ виховання;
- ♦ наука;
- ♦ культура;
- ♦ комунікації;
- ♦ соціальні науки й розвиток;
- ♦ мир і права людини.

Значна робота здійснюється з охорони пам'яток історії й культури; ЮНЕСКО взято під охорону понад 300 пам'яток світового значення, серед них і “Софію Київську”. Кожні два роки ЮНЕСКО складає перелік пам'ятних дат, присвячених видатним особам та історичним подіям у сфері освіти, науки, культури й комунікацій.

Організаційна структура ЮНЕСКО:

- ◆ Генеральна конференція;
- ◆ Виконавча рада;
- ◆ Національні комісії;
- ◆ Регіональні бюро;
- ◆ Секретаріат.

Генеральна конференція – вищий орган ЮНЕСКО, складається з представників усіх країн-членів, що мають по одному голосу. Конференція визначає цілі й програму діяльності ЮНЕСКО, скликає міжурядові конференції з питань освіти, природничих і гуманітарних наук, поширення загальних знань, обирає генерального директора.

Виконавча рада складається з 51 члена, які обираються за принципом географічної справедливості (з них 4 місця – для країн Східної Європи). Членами Ради повинні бути особи, компетентні в галузі мистецтва, літератури, науки, освіти й поширення знань, авторитетні кожен у своїй галузі. Виконавча рада готує порядок денний Генеральної конференції, розробляє бюджет, реалізує рішення, прийняті Конференцією.

Національні комісії координують роботу ЮНЕСКО з відповідними урядовими органами країн-членів. Вони консультують уряди, інформують громадськість про програми ЮНЕСКО.

Регіональні бюро (їх близько 50) підтримують зв'язок ЮНЕСКО з регіонами, на які розгалужені держави-члени.

Секретаріат здійснює адміністративну роботу. Він складається з департаментів: виховання, природничі науки, соціальні й гуманітарні науки, культура, комунікація, інформація й інформатика. Секретаріат очолює **Генеральний директор**.

ЮНЕСКО підпорядковані **міжнародні комісії** з питань освіти, науки й культури. Серед них:

- ◆ Міжнародна комісія з історії наукового й культурного розвитку людства;
- ◆ Міжнародна океанографічна комісія;
- ◆ Комісія з культури й розвитку;
- ◆ Міжнародна комісія з питань освіти в XXI ст.

В м. Гамбурзі функціонує Інститут ЮНЕСКО з питань виховання.

Щомісяця виходить журнал “Кур’єр ЮНЕСКО”, що містить, зокрема, багато цікавих даних про культуру народів світу.

6.3. Всесвітня туристська організація – ВТО (World Tourism Organization – WTO)

Всесвітня туристська організація заснована в 1975 р.; вона стала спадкоємницею утворених ще в 1925 р. “Офіційних організацій з пропаганди туризму”. Має особливий статус у системі ООН. Включення ВТО до групи організацій соціальної сфери пояснюється тим, що туризм – форма відпочинку людей. До організації входить 130 дійсних членів, серед них України поки що немає. Штаб-квартира знаходиться в столиці Іспанії – Мадриді.

Головна мета ВТО – розвивати міжнародний туризм як засіб, що сприяє економічному розвитку, зміцненню миру й порозумінню між народами. Особливої уваги надається розвитку туризму в країнах, що розвиваються.

Функції ВТО:

- ♦ надання консультацій країнам-членам в галузі туризму (складання планів і проєктів; розроблення техніко-економічних обґрунтувань; передача технологій);
- ♦ співробітництво між країнами в галузі охорони довкілля;
- ♦ сприяння підвищенню якості послуг у сфері туризму;
- ♦ підготовка кадрів для туристського бізнесу;
- ♦ інформаційна діяльність (збирання, аналіз і поширення інформації про розвиток туризму в країнах і регіонах).

Організаційна структура ВТО:

- ♦ Генеральна асамблея;
- ♦ Виконавча рада;
- ♦ Секретаріат.

Генеральна асамблея – вищий орган ВТО, складається з представників дійсних членів організацій. Обговорює найважливіші проблеми розвитку світового туризму, ухвалює відповідні резолюції, приймає декларації, в яких містяться основні принципи туристської діяльності.

Виконавча рада складається з 25 членів. Вона аналізує роботу ВТО, розробляє пропозиції для Генеральної асамблеї. В складі Ради є допоміжні органи: Технічний комітет з програм і координації; Бюджетно-фінансовий комітет; Комітет сприяння; Статистичний комітет; Комітет експертів з питань безпеки й охорони туристів.

Секретаріат виконує адміністративні функції. Його очолює **Генеральний секретар**, який керує роботою з виконання резолюцій і рішень, прийнятих Асамблеєю й Радою, подає Раді доповіді й звіти про діяльність ВТО, проекти програм і бюджету.

ВТО публікує довідник “WTO News and Information Bulletin”.

Питання для самоконтролю

1. Якими є критерії для віднесення міжнародної організації до групи регулюючих у сфері соціальних відносин?
2. У чому полягає головна мета МОП?
3. У чому полягає принцип тристороннього представництва держави-члена МОП?
4. Які стратегічні цілі має МОП?
5. У чому полягає суть конвенцій МОП?
6. Які положення передбачені в конвенціях і рекомендаціях МОП відносно мігрантів?
7. Які функції виконує Міжнародна конференція праці?
8. Які цілі ставить перед собою ЮНЕСКО?
9. Назвіть найважливіші програми ЮНЕСКО.
10. У чому полягає головна мета Всесвітньої туристської організації організації?

Розділ 7

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ

Ключові поняття: Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ); Світова організація торгівлі (СОТ); протекціонізм і фритредерство; принцип найбільшого сприяння; принцип національного режиму в міжнародній торгівлі; принцип захисту національної промисловості; принцип сприяння справедливій конкуренції; Конференція ООН з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД); Міжнародний торговельний центр (МТЦ); Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ); міжнародні організації з урегулювання світових товарних ринків; організація країн-експортерів нафти (ОПЕК); Арабський союз чавуну та сталі (АСЧС).

Нині світова торгівля – одна з найактивніших форм міжнародних економічних відносин. Поглиблення процесу міжнародного територіального поділу праці з другої половини ХХ ст. зумовило надзвичайне прискорення темпів зростання міжнародної торгівлі. Якщо за 40 років до Другої світової війни обсяг міжнародної торгівлі зріс у два рази, то за 50 післявоєнних років – більше ніж у 30 разів¹. За іншими підрахунками, тільки з 1960 по 1997 р. обсяг світової торгівлі збільшився в 41 раз (у поточних цінах) і досяг майже 11 трлн дол.²

При цьому середньорічні темпи зростання обсягів товарообігу протягом усього періоду перевищували темпи зростання світового виробництва.

Така сама тенденція зберігається й на початку нового століття. Темпи зростання міжнародної торгівлі, за винятком окремих років, вищі від темпів зростання світового валового продукту, про що свідчить табл. 7.1.

¹ *Международные экономические отношения*/Под. ред. В.Е. Рыбалкина. – М.: ЮНИТИ, 1999. – С. 138.

² *Устинов И.Н.* Мировая торговля. Статистическо – аналитический справочник. – М.: Экономика, 2000. – С. 25.

Таблиця 7.1

Щорічні темпи приросту міжнародної торгівлі й світового валового продукту, %¹

Міжнародна торгівля	Пересічно за 1991–2000 рр.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.
	6,5	0,1	3,1	4,5	6,8	6,6
Світовий валовий продукт	2,0	2,2	4,2	5,1	4,9	4,7

¹ WTO: World Trade Report 2005; World Development indicators database, World Bank, 2005.

Такий швидкий розвиток світової торгівлі не в абиякій мірі залежить від утворення в другій половині XX ст. світової системи регулювання торгівлі, основою якої стали міжнародні економічні організації. Ще до війни робилися спроби створити механізм, який упорядкував би національні норми й правила міжнародної торгівлі, призвів їх до єдиного стандарту з тим, щоб усунути тарифні й нетарифні перепони на шляху міжнародного руху товарів. Протекціонізм у міжнародній торговельній політиці був пануючою формою. Навіть наприкінці 40-х – початку 50-х років тарифні ставки становили 40%. Спроби пом'якшити протекціоністські бар'єри робилися Лігою Націй та окремими угрупованнями країн, але всі вони закінчилися невдачею.

Тільки починаючи з другого етапу розвитку системи міжнародних організацій (з кінця 40-х років) вдалося розробити й реалізувати досить ефективний механізм регулювання світової торгівлі. Досить сказати, що середня ставка мита на товари знизилася з 40% до 3 % на початок 2000 р. Найважливішу роль у цьому процесі відіграли організації ГАТТ/СОТ, ЮНКТАД, ЮНСІТРАЛ, регіональні економічні комісії ООН, Міжнародна торговельна палата. Важливе місце в системі регулювання світової торгівлі посідають також міжурядові ор-

ганізації з регулювання окремих ринків (ОПЕК та ін.). Успіх процесу міжнародних торговельних відносин багато в чому залежить від того, що проблеми торговельної політики постійно знаходяться в центрі уваги Організації Об'єднаних Націй. Найавторитетніші організації цієї сфери (СОТ, ЮНКТАД і ЮНСІТРАЛ) входять до системи ООН, а МТП підтримує з нею тісні стосунки.

У цьому розділі розглядаються організації: Світова організація торгівлі (СОТ); Конференція ООН з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД); Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ); міжурядові організації з регулювання товарних ринків; Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ). Щодо Міжнародної торговельної палати (МТП), то її як неурядову організацію буде розглянуто у розділі 12.

7.1. Світова організація торгівлі – СОТ (World Trade Organization – WTO)

Світова організація торгівлі – головний міжнародний регулятор світової торгівлі. Вона перетворена з Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) в 1995 р. Оскільки основні положення й принципи ГАТТ увійшли до СОТ, іноді організацію означають спільною аббревіатурою: ГАТТ/СОТ.

Ідея утворення міжнародної організації з регулювання світової торгівлі, яка б була дійовою, спромоглась, нарешті, подолати перешкоди, які створюються протекціоністською політикою держав, сягає середини 40-х років. Ініціатором виступили США, які особливо були в цьому зацікавлені. По закінченню Другої світової війни Сполучені Штати стали наймогутнішою державою світу, обсяг їх промисловості становив 51% усього виробництва неосоціалістичних країн. Але американські товари не так вже й легко просувалися на закордонні ринки, оскільки скрізь наштовхувалися на тарифні й нетарифні бар'єри. Справа ускладнювалася ще й тим, що колоніальні держави (Велика Британія, Франція, Португалія та ін.) в торгівлі зі своїми колоніями застосовували префе-

ренційну систему, тобто мали необмежені пільги, вільний доступ до ринків великої кількості країн, чого були позбавлені США. Тому ще в листопаді 1945 р. американці розробили “Пропозиції щодо розширення торгівлі й зайнятості”, які передбачали скасування деяких обмежень у світовій торгівлі й забезпечення рівних для всіх країн можливостей щодо доступу до світових джерел сировини. На ґрунті цих пропозицій було розроблено статут Міжнародної торговельної організації, головною метою якої була б лібералізація світової торгівлі.

Прийняття статуту планувалося на конференції ООН у Гавані, яка відбулася в 1947–1948 рр. Але статут так і не був ратифікований через суперечливість у його тексті й через неоднаковість підходів до вирішення проблеми серед країн, що зібрались у Гавані (їх тоді було 23). Отож, утворення МТО не відбулося. Проте залишився в силі один документ – протокол про тимчасову угоду, що регулює міжнародні торговельні відносини до ратифікації статуту. Цей документ мав назву **Генеральної угоди з тарифів і торгівлі – ГАТТ (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT)**. Таким чином, тимчасова угода стала основою організації, що діяла майже півстоліття.

Головною метою ГАТТ було забезпечення умов для розвитку міжнародної торгівлі, послаблення торговельних бар’єрів та регулювання торговельних спорів. Текст Генеральної угоди містив такі основні положення:

- ♦ визначення сфери застосування режиму найбільшого сприяння в міжнародній торгівлі;
- ♦ порядок митного оподаткування;
- ♦ правила торговельної політики в міжнародній торгівлі (національний режим щодо внутрішнього оподаткування, застосування податків, субсидії в торгівлі тощо).
- ♦ сприяння розвитку зовнішньої торгівлі країн, що розвиваються.

Основною формою діяльності ГАТТ було проведення міжнародних багатосторонніх торговельних переговорів – **раундів**, на яких обговорювались актуальні проблеми торговель-

ної політики і визначались юридичні норми, правила й принципи світової торгівлі. Таких раундів (а кожний з них тривав по декілька років) до 1995 р. відбулося вісім. Восьмий, Уругвайський, раунд (1986–1993) і прийняв рішення про претворення ГАТТ у Світову організацію торгівлі (СОТ).

СОТ налічує вже півтори сотні членів (147 – на середину 2004 р.). Україна, як і більшість інших країн СНД, поки ще не прийнята до цієї організації, хоча заявку до вступу подала ще 30 листопада 1993 р. Понад 30 держав мають статус спостерігача в СОТ, серед яких – і Україна. Штаб-квартира СОТ знаходиться в Женеві.

Головною метою СОТ є лібералізація міжнародної торгівлі, усунення дискримінаційних перешкод на шляху потоків товарів та послуг, вільний доступ до національних ринків і джерел сировини. Досягнення цієї мети забезпечить зміцнення світової економіки, зростання інвестицій, розширення торговельних зв'язків, підвищення рівня зайнятості й доходів в усьому світі.

Функції СОТ¹:

- ♦ нагляд за станом світової торгівлі й надання консультацій з питань управління в галузі міжнародної торгівлі;
- ♦ забезпечення механізмів улаштування міжнародних торговельних спорів;
- ♦ розроблення й прийняття світових стандартів торгівлі;
- ♦ нагляд за торговельною політикою країн;
- ♦ обговорення нагальних проблем міжнародної торгівлі.

Основні функції СОТ зафіксовані Марракеською угодою про заснування цієї організації. Так, функції в галузі торгівлі товарами сформульовані у Додатку 1А угоди “Багатосторонні угоди з торгівлі товарами” (табл. 7.2).

¹ Шреплер Х.-А. Международные экономические организации. Справочник. – М.: Международные отношения, 1999. – С. 102.

Багатосторонні торговельні угоди¹

Назва угоди	Основний зміст
Генеральна угода з тарифів і торгівлі 1994 р.	Визначає основи режиму торгівлі товарами, права та обов'язки членів СОТ у цій сфері
Угода про сільське господарство	Визначає особливості регулювання торгівлі сільськогосподарськими товарами та механізм застосування заходів державної підтримки сільськогосподарського виробництва і субсидування експорту
Угода про застосування санітарних і фітосанітарних заходів	Визначає умови застосування заходів санітарного та фітосанітарного контролю
Угода про текстиль та одяг	Визначає особливості регулювання торгівлі текстилем та одягом
Угода про технічні бар'єри в торгівлі	Визначає умови застосування стандартів, технічних регламентів, процедур сертифікації
Угода про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи	Містить положення, спрямовані на ліквідацію та недопущення наслідків інвестиційних заходів, що можуть спричинити обмеження або порушення торгівлі
Угода про застосування Статті VI ГАТТ 1994 р.	Визначає правила порушення і проведення антидемпінгових процедур
Угода про застосування Статті VII ГАТТ 1994 р.	Визначає правила оцінки митної вартості товарів
Угода про перевідвантажувальну інспекцію	Визначає умови проведення перевідвантажувальних інспекцій
Угода про правила визначення походження товарів	Визначає принципи та порядок визначення походження товарів
Угода про процедури ліцензування імпорту	Встановлює процедури та форми ліцензування імпорту
Угода про субсидії та компенсаційні заходи	Визначає умови та процедури застосування субсидій і заходів, спрямованих на боротьбу із субсидуванням
Угода про захисні заходи	Визначає умови та процедури застосування заходів щодо протидії зростаючому імпорту (в разі загрози шкоди вітчизняному виробнику)

¹ Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ/За ред. Т.М. Циганкової. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 30–31.

Наступні додатки визначають угоди про інші аспекти торговельних правил:

- ◆ Додаток 1В: Генеральна угода про торгівлю послугами;
- ◆ Додаток 1С: Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності;
- ◆ Додаток 2: Домовленість про правила та процедури врегулювання суперечок;
- ◆ Додаток 3: Механізм з огляду торговельної політики;
- ◆ Додаток 4: Багатосторонні торговельні угоди з обмеженою кількістю учасників (містять Угоду про торгівлю авіатехнікою та угоду про державні закупки).

Розглянемо основні **принципи** діяльності СОТ¹:

Принцип найбільшого сприяння (принцип недискримінації). Він полягає в тому, що країна мусить надати своєму партнерові по СОТ такі самі привілеї, які вона надає будь-якій іншій державі. Якщо уряд країни застосовує якусь нову пільгу в торгівлі з іншою державою, то ця пільга обов'язково повинна поширитись на торгівлю з рештою країн-членів СОТ. Тобто не може бути односторонніх пільг, бо це означатиме дискримінацію інших партнерів.

Принцип національного режиму. Ось як декларується принцип найбільшого сприяння в Статті І ГАТТ: "...будь-яка перевага, сприяння, привілеї чи імунітет, які надаються будь-якою стороною, що домовляється, відносно будь-якого товару, що походить з будь-якої іншої країни чи призначений для будь-якої іншої країни, повинні негайно і безумовно надаватися аналогічному товару, що походить із території всіх інших сторін чи призначений для території всіх інших сторін"². Його суть у тому, що країни-учасниці повинні встановлювати для товарів своїх партнерів по СОТ такий самий режим, як і для своїх товарів на власному ринку.

¹ Герчикова И.Н. Международные экономические организации: регулирование мирохозяйственных связей и предпринимательской деятельности. – М.: Консалтбанк, 2000. – С. 146–148.

² *Результати* Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів. Тексти офіційних документів. – К.: Вимір, 1998. – С. 438.

Принцип захисту національної промисловості. У статті III ГАТТ цей принцип задекларовано так: "...внутрішні податки й інші внутрішні збори та закони, правила й вимоги, які стосуються внутрішнього продажу, пропозиції до продажу, купівлі, транспортування, розподілу чи використання товарів, а також правила внутрішнього кількісного регулювання, які встановлюють вимоги щодо змішування, переробки чи використання товарів у певних кількостях чи пропорціях, не повинні застосовуватися до імпортованих чи вітчизняних товарів таким чином, щоб створювати захист для вітчизняного виробництва"¹. Якщо все ж таки країна мусить ввести імпортні тарифи для захисту своєї промисловості, то це мають бути саме митні тарифи, а не торговельно-політичні заходи (квоти, дискримінаційні стандарти тощо). Справа в тому, що багато урядів країн намагаються адміністративно обмежити імпорт. Іноді вони вдаються до дотепних заходів. Так, у 60-х роках, у розпал "автомобільних війн" між розвинутими державами, Японія прийняла жорсткі стандарти щодо вихлопу шкідливих речовин з авто, завчасно перебудувавши технологію виготовлення своїх автомобілів. США й країни Західної Європи до цього готові не були, й поставки їх машин в Японію на деякий час практично припинилися.

Принцип утворення стійкої основи торгівлі. Це означає, що тарифні рівні, які узгоджені в рамках СОТ, не можуть переглядатися окремою країною-членом в односторонньому порядку.

Принцип сприяння справедливій конкуренції має відношення до субсидій і демпінгу. Ці заходи засуджуються. Якщо ж якась країна їх застосовує, то її торговельний партнер має право використати компенсаційні заходи, які піveledували б ці дії. Але основна позиція СОТ полягає в забороні застосування субсидій та демпінгу.

Принцип дій у найзвичайних ситуаціях. Якщо країна потерпає від якогось непередбаченого лиха (стихія, соціальні за-

¹ *Результати Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів. Тексти офіційних документів.* – К.: Вимір, 1998. – С. 441.

ворушення), то вона може тимчасово вийти за межі взятих на себе торговельних обов'язків (може підвищити тариф, увести квоти тощо), але за узгодженням із СОТ.

Принцип регіональних торговельних домовленостей означає, що для регіональних інтеграційних угруповань може встановлюватись особливий режим, виняток з узгоджених правил. Наприклад, в ЄС країни-члени встановили між собою найсприятливіший торговельний режим, без усяких обмежень. Такі надзвичайні пільги жодна країна ЄС не надає іншим партнерам по СОТ, що є порушенням принципу найбільшого сприяння. Розв'язання цієї суперечливості вбачається у створенні міжрегіональних зон вільної торгівлі, де всі торговельні бар'єри будуть усунені. Наприклад, ЄС і ЄАВТ в 1994 р. утворили Європейський економічний простір (по суті, зону вільної торгівлі).

Принцип найбільшого сприяння, який, за задумом, має стати стрижневим у міжнародному торговельному механізмі, в практичному застосуванні викликає значні суперечності між країнами. Різні рівні економічного розвитку держав-членів становлять їх в неоднакові умови в процесі усунення тарифних і нетарифних перепон. Слабкіша країна, в якій промисловість тільки-но проростає, виявляється беззахисною перед натиском товарів індустріально розвинутої держави. Ось чому країни, що розвиваються, вже тривалий час ведуть боротьбу проти формальної рівності всіх членів організації. В 1965 р. (в рамках "Кеннеді-раунда") їм удалося відстояти резолюцію, за якою для них було проголошено "принцип невзаємності". Він означає: якщо багата країна надає бідному члену організації якісь пільги, то вона не повинна очікувати від нього відповідного еквівалентного надходження. Тобто, якщо розвинуті країни мусять знімати торговельні бар'єри, то країни, що розвиваються, мають право їх зберігати деякою мірою на деякий час.

Водночас розвинуті країни наполягали на прийнятті "принципу градації", за яким бідна країна позбавляється пільгового режиму "невзаємності", якщо її індустріальний рівень підвищився.

Попри те, що СОТ є спадкоємицею ГАТТ, між цими організаціями є певні розбіжності. По-перше, ГАТТ вважалась тимчасовим закладом, а СОТ – постійна організація; ГАТТ не мала статусу спеціалізованого закладу ООН, а СОТ – має. По-друге, сфера діяльності ГАТТ обмежувалася торгівлею товарами, а Світова організація торгівлі займається також торгівлею послугами й торговельними аспектами інтелектуальної власності.

Сфера діяльності СОТ охоплює: митно-тарифне урегулювання; антидемпінгове урегулювання; використання субсидій і компенсацій; нетарифні обмеження; діяльність митних союзів і зон вільної торгівлі; торговельні аспекти захисту прав інтелектуальної власності; торгівлю окремими товарами (текстиль, сільгосппродукція, авіатехніка тощо); торговельні аспекти інвестиційних заходів та ін.

Найактуальнішою проблемою залишається удосконалення торговельних правил, які задовольнили б усіх учасників СОТ. Це стосується насамперед ліквідації тарифних і нетарифних обмежень, а також встановлення єдиних технічних стандартів на товари. Щодо торговельних аспектів інвестицій, то передбачається поширити на зарубіжні інвестиції такий самий режим найбільшого сприяння, що існує в міжнародній торгівлі. Зберігається політика надання пільг країнам, що розвиваються: їх товари мають доступ на ринки розвинутих країн без тарифних обмежень і квотування. На першій Конференції СОТ (Сінгапур, 1996) одним з найважливіших завдань проголошено сприяння інтеграції країн, що розвиваються, найменш розвинутих країн і країн з перехідною економікою в “багатосторонню систему регулювання світової торгівлі”.

Організаційно-функціональна структура СОТ (табл. 7.3):

1. Конференція міністрів.
2. Генеральна рада.
3. Рада з торгівлі товарами.
4. Рада з торгівлі послугами (ГАТС).
5. Рада з торговельних аспектів прав інтелектуальної власності (ТРИПС).

6. Галузеві комітети, робочі групи.
7. Секретаріат.

Таблиця 7.3

Організаційно-функціональна структура СОТ

Головні органи	Допоміжні органи	
Конференція		
Генеральна рада	<p>Комітети:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. З торгівлі й розвитку. 2. З торгівлі й довкілля. 3. З платіжного балансу. 4. З бюджету, фінансів й адміністративних питань 	<p>Органи:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. З моніторингу торговельної політики. 2. З розглядання спірних питань
Рада з торгівлі товарами	<p>Комітети:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. З технічних бар'єрів у торгівлі. 2. З адміністративної політики. 3. З імпортного ліцензування. 4. Із захисних заходів. 5. З доступу на ринки. 6. Із сільського господарства. 7. Із санітарних заходів 	<ol style="list-style-type: none"> 8. З інвестицій. 9. З прав походження. 10. Із субсидій та компенсацій. 11. З оцінки митної вартості. 12. З моніторингу за торгівлею технічними товарами. 13. З регіональних торговельних угод. 14. З державних закупівель
Рада з торгівлі послугами	<ol style="list-style-type: none"> 1. Комітет з торгівлі фінансовими послугами. 2. Робоча група з професійних послуг 	
Рада з торговельних прав інтелектуальної власності		
Секретаріат	Відділ технічного співробітництва й професійної підготовки кадрів	

Конференція міністрів є вищим органом СОТ. Вона складається з міністрів торгівлі (або інших відповідних міністерств) і скликається раз на два роки. Всі члени мають один голос, а рішення приймаються консенсусом. На Конференції розглядаються найактуальніші питання регулювання торговельної політики, подальшої лібералізації міжнародної торгівлі, удосконалення правил і стандартів у торгівлі. Однією з проблем, зокрема, є узгодження стандартів і правил, що існують у найменш розвинутих країнах, із західними стандартами. Справа в тому, що трудові й екологічні стандарти розвинутих країн вищі, а це удорожчує товар і знижує його конкурентоспроможність. Природно, що на підтягуванні стандартів до західного рівня наполягають розвинуті країни; країни що розвиваються, – проти, бо низький рівень заробітної плати й відсутність (переважно) витрат на екологічну безпеку здешевлює їх товари¹.

Сесії Конференції міністрів відбуваються, як правило, раз на два роки. На них обговорюються й приймаються рішення з принципових питань. Так, на першій конференції (1996, м. Сінгапур) було прийнято Угоду з лібералізації торгівлі в галузі інформаційних технологій; на четвертій (2001, м. Доха) обговорювалися питання з урегулювання промислових тарифів, функціонування ТРІПС, правил СОТ щодо субсидій, антидемпінгу й т. ін.

Генеральна рада – виконавчий орган. Вона складається з представниць країн-членів і здійснює поточну роботу. Окремі засідання Рада проводить як Комісія з регулювання спорів або як Комісія з контролю торговельної політики. Раді підпорядковані органи, що відають деякими групами товарів: цивільна авіація; молочні продукти; яловичина. Генеральній раді підпорядковані також комітети: Комітет з торгівлі й довкілля; Комітет з торгівлі й розвитку; Комітет з бюджетних, фінансових і адміністративних питань; Комітет з обмежень, пов'язаних з платіжним балансом. Окремі функції Генеральна рада делегує радам з торгівлі товарами, послугами й інтелектуальною власністю.

¹ Герцкова И.Н. Международные экономические организации. – М.: Консалтбанк, 2000. – С. 152.

Генеральна рада затверджує фінансові правила та бюджет більшістю у дві третини голосів. Кожен член СОТ повинен вносити до організації свою частку видатків відповідно до встановленої квоти.

Рада з торгівлі товарами здійснює контроль за дотриманням багатосторонніх угод з торгівлі товарами. Їй підпорядковано 14 комітетів, які відають питаннями доступу до ринків, сільського господарства, заходами щодо санітарії й фіто-санітарії, інвестицій, субсидій і компенсацій, мита, технічних перешкод у торгівлі, антидемпінгової практики, ліцензування імпорту тощо. Комітет з регіональних торговельних угод розробляє механізм узгодження між регіональними угрупованнями й багатосторонньою торговельною системою щодо застосування принципу найбільшого сприяння.

Рада з торгівлі послугами надає допомогу групам переговорів з таких питань: базові телекомунікації, рух фізичних осіб, послуги з морських перевезень. Їм підпорядковані Комітет з торгівлі фінансовими послугами й Робоча група з професійних послуг.

Генеральна угода з торгівлі послугами (GATS – General Agreement on Trade of Services – GATS), на основі якої функціонує Рада з торгівлі послугами, була прийнята в процесі Уругвайського раунду переговорів.

ГАТС складається з трьох блоків:

- а) загальні положення, що містять концепції, принципи та правила торгівлі послугами;
- б) додатки, що стосуються регулювання специфічних сфер послуг;
- в) специфічні зобов'язання кожного з членів СОТ щодо доступу на ринок та національного режиму.

Серед загальних зобов'язань у торговельній угоді визначено режим найбільшого сприяння, національний режим, прозорість та доступ до ринку¹.

¹ Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ/За ред. Т.М. Циганкової. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 290.

Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРІПС – Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights – TRIPS) здійснює контроль за дотриманням інтелектуальної власності (права на літературні твори, твори мистецтва, винаходи тощо), а також бореться з міжнародною торгівлею підробленими товарами.

Угода ТРІПС набрала чинності з 1995 р. Вона ґрунтується на таких принципах:

- ♦ встановлення стандартів охорони та виконання прав інтелектуальної власності;
- ♦ надання режиму охорони країнам найбільшого сприяння;
- ♦ дотримання міжнародних конвенцій щодо охорони інтелектуальної власності.

До об'єктів інтелектуальної власності, згідно з правилами ТРІПС, належать: авторське право; товарні знаки; географічні зазначення; промислові зразки; патенти; компонування інтегральних мікросхем; нерозголошувана інформація¹.

Секретаріат – виконує поточну адміністративну роботу; його очолює генеральний директор. До секретаріату входить відділ технічного співробітництва й професійної підготовки; він надає допомогу країнам, що розвиваються, у формі інформації, довідкової документації, посилення місій, організації семінарів. Діють також курси підготовки кадрів з галузі торговельної політики (до них також залучаються слухачі з країн Східної Європи).

Спільно з ЮНКТАД Світова організація торгівлі утворила Міжнародний торговельний центр (МТЦ), про який йтиметься далі.

Країни, що не входять до СОТ, знаходяться в не вигідних умовах. По суті, вони підлягають торговельній дискримінації, бо на них не поширюються пільги, які члени СОТ надають один одному. До нечлена СОТ можуть бути застосовані

¹ Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ/За ред. Т.М. Циганкової. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 332–333.

санкції, такі, наприклад, як встановлення квот, звинувачення в демпінгу тощо. Ось чому Україна намагається вступити до цієї організації й веде відповідні переговори.

Вступ до СОТ являє собою довгу й складну процедуру¹. Спочатку країна подає в СОТ меморандум про свою торговельну політику. СОТ утворює робочу групу з вивчення меморандуму: чи відповідають принципи торговельної політики країни правилам СОТ. Далі СОТ провадить з країною-претендентом двосторонні переговори з питань доступу на її ринок товарів та послуг інших країн. Якщо переговори виявились успішними, то робоча група складає доповідь для Конференції міністрів СОТ з відповідною рекомендацією. Голосування на Конференції визначає, прийнято країну до СОТ чи ні. Як правило, за прийняття нового члена до СОТ необхідно не менше ніж 2/3 голосів.

7.2. Конференція Організації Об'єднаних Націй з торгівлі й розвитку – ЮНКТАД (United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD)

ЮНКТАД – орган Генеральної Асамблеї ООН, заснована в 1964 р. Її утворення ґрунтувалося на тій підставі, що ГАТТ була напівзакритою організацією, своєрідним “клубом обраних”, вхід до якого був закритим для багатьох країн. Тому за ініціативою соціалістичних і низки країн, що розвиваються, було вирішено створити орган в системі ООН, який би регулював міжнародну торгівлю за принципами, як передбачалося, більш справедливими. Головна ідея полягає в переносі наголосу в механізмі регулювання на користь країн, що розвиваються, особливо найменш розвинутих. Ці принципи знайшли особливе відбиття в “Хартії економічних прав і обов’язків держав”, яку було розроблено ЮНКТАД і прийнято Генеральною Асамблеєю в 1976 р.

¹ Киреев А. Международная экономика. Ч. 2. – М.: Международные отношения, 1999. – С. 286.

До складу ЮНКТАД входять 192 держави, серед них і Україна. Штаб-квартира організації знаходиться в Женеві.

Головна мета ЮНКТАД – сприяння розвитку міжнародної торгівлі для прискорення міжнародного розвитку, особливо країн, що розвиваються.

Цілі ЮНКТАД:

- ◆ активізація міжурядового співробітництва розвинутих країн;
- ◆ зміцнення співробітництва країн, що розвиваються, між собою;
- ◆ координація дій багатосторонніх інститутів у галузі міжнародної торгівлі й розвитку;
- ◆ мобілізація людських і матеріальних ресурсів через спільні дії урядів і суспільства;
- ◆ активізація співробітництва між державним і приватним секторами.

Цілі ЮНКТАД визначили її функції¹:

1. Регулювання торговельних та економічних відносин між державами.
2. Розробка заходів з регулювання міжнародної торгівлі сировиною.
3. Розробка принципів торговельної політики.
4. Аналіз тенденції світового розвитку й міжнародної торгівлі.
5. Обговорення актуальних проблем міжнародних економічних відносин.
6. Координація діяльності органів і закладів ООН з питань міжнародної торгівлі й розвитку.
7. Співробітництво з міжнародними організаціями в сфері міжнародної торгівлі (насамперед із СОТ).

Діяльність ЮНКТАД виходить з таких **принципів**: рівноправність держав у міжнародних торговельних відносинах; недопустимість дискримінації й економічного тиску; поширення

¹ Герчикова И.Н. Международные экономические организации. – М.: Консалтбанк, 2000. – С. 155–159.

режиму найбільшого сприяння в міжнародній торгівлі; надання пільг країнам, що розвиваються, на основі "невзаємності"; скасування преференцій, якими користуються розвинуті країни на ринках найслабкіших країн; сприяння розширенню експорту з країн, що розвиваються. Ці й деякі інші принципи задекларовані в документі під назвою "Принципи міжнародних торговельних відносин і торговельної політики".

ЮНКТАД брала активну участь у розробці принципів "Нового міжнародного економічного порядку", який був ініційований політиками країн, що розвиваються. В цьому напрямі, зокрема, Конференція наполягає на обмеженні практики антидемпінгових заходів, які широко застосовуються розвинутими країнами проти менш розвинутих (Україна також від цього потерпає); на відмові від торговельних блокад та ембарго. ЮНКТАД визначає, що різні групи країн мають неоднакові можливості, тому в міжнародній торгівлі необхідно врахувати проблеми менш розвинутих країн. Напередодні сесії ЮНКТАД (1996) була проведена зустріч міністрів "Групи-77", яка складається з країн, що розвиваються; вони обговорювали проблеми стимулювання розвитку економіки в умовах лібералізації торгівлі й глобалізації світової економіки.

Оскільки сировина залишається поки що основним експортним товаром для найменш розвинутих країн, ЮНКТАД приділяє торгівлі сировиною особливу увагу. Утворено спеціальні дослідні групи з сировинних товарів, укладено відповідні міжнародні угоди, підписано конвенції щодо умов торгівлі сировиною. За ініціативою ЮНКТАД була розроблена й прийнята Інтегрована програма для сировинних товарів (ІПСТ) у 1976 р.; метою програми є стабілізація цін на сировину й сприяння найменш розвинутим країнам щодо її промислового оброблення.

В розробці міжнародного механізму торговельної політики важливе місце займають заходи щодо визначення преференцій для країн, що розвиваються, щодо усунення тарифних перепон, поліпшення структури їх експорту. Особлива увага приділяється найменш розвинутим країнам, які не мають ви-

ходи до моря (таких багато в Африці), й острівним країнам.

Крім суто торговельних, ЮНКТАД відає й іншими питаннями міжнародного економічного співробітництва. Це валюта і фінанси, морські перевезення, страхування передачі технологій, міжнародні інвестиції.

Аналітична діяльність ЮНКТАД охоплює такі сфери¹: тенденції світової економіки і їх вплив на процес розвитку; макроекономічна політика; конкретні проблеми розвитку, використання успішного досвіду розвитку країнами, що розвиваються й країнами з перехідною економікою; питання, пов'язані з фінансовими потоками й заборгованостями. За результатами досліджень складається банк інформації, яка надається країнам-членам.

Організаційна структура ЮНКТАД:

1. Конференція.
2. Рада з торгівлі та розвитку.
3. Секретаріат.

Конференція – вищий орган ЮНКТАД. Вона збирається на сесії один раз на чотири роки на рівні міністрів і визначає головні напрями політики міжнародної торгівлі й розвитку. Рішення Конференції переважно рекомендаційні, вони не обов'язкові до прийняття усіма членами; цим ЮНКТАД суттєво відрізняється від СОТ, де рішення обов'язкові до виконання.

Рада з торгівлі та розвитку – виконавчий орган; особливістю є можливість участі в його роботі представників усіх країн-членів, які побажають (тепер їх 146). Рада проводить щорічні сесії, на яких обговорюються питання глобальної політики, проблеми торгівлі, валютно-фінансових відносин, торговельної політики, економічних реформ.

Раді підпорядковані **функціональні комісії**: Комісія з торгівлі товарами та послугами та з сировини; Комісія з інвестицій, технології й фінансів, Комісія з підприємницької діяльності.

¹ *Международные экономические отношения*/Под ред. Е.Ф. Жукова. – М.: ЮНИТИ, 1999. – С. 442.

Секретаріат є частиною Секретаріату ООН. Його очолює Генеральний секретар, який є заступником Генерального секретаря ООН. До Секретаріату входять дві служби: координації й політики; зовнішніх відносин. Крім того, в своїй роботі Секретаріат спирається на 9 відділів:

- ♦ сировинних товарів;
- ♦ міжнародної торгівлі;
- ♦ сфери послуг;
- ♦ економічного співробітництва між країнами, що розвиваються;
- ♦ глобальної взаємозалежності;
- ♦ ТНК та інвестицій;
- ♦ науки та техніки;
- ♦ найменш розвинених країн;
- ♦ послуг в сфері управління.

У спільному із СОТ відомі ЮНКТАД керує Міжнародним торговельним центром.

Фінансування ЮНКТАД здійснюється з таких джерел: кошти ПРООН, Європейської комісії, Світового банку, окремих країн-донорів. Серед останніх – переважно західноєвропейські країни та Японія.

ЮНКТАД має непрості відносини із СОТ; по суті, вони є конкурентами в сфері регулювання світової торгівлі. Серед членів ЮНКТАД чисельно переважають країни, що розвиваються; їх представникам вдається втілювати принципи й рішення, які часто не в інтересах розвинутих країн (хоча б, наприклад, поширення принципу “невзаємності”). Ось чому держави, які мають беззаперечний авторитет у СОТ, намагаються надати більшу вагу в міжнародних торговельних відносинах саме цій організації. І дійсно, авторитет СОТ вищий, ніж у ЮНКТАД. Не останню роль у цьому відіграє принцип прийняття рішень: рекомендаційний їх характер у ЮНКТАД дає змогу подекуди їх ігнорувати, а це послаблює її авторитет. Висловлювалися навіть думки: а чи потрібна взагалі ЮНКТАД? Але згодом вдалося розмежувати функції двох організацій: ЮНКТАД розробляє загальні торговельно-

політичні принципи в контексті розвитку, а СОТ відає суто торговельними питаннями.

7.3. Міжнародний торговельний центр ЮНКТАД/СОТ – МТЦ (International Trade Center UNCTAD/WTO – ITC)

МТЦ є спільним допоміжним органом СОТ та ООН. Був утворений у 1964 р. в рамках ГАТТ, а з 1968 р. увійшов також до структури ЮНКТАД. Членами МТЦ є члени СОТ та ЮНКТАД. Штаб-квартира знаходиться в Женеві.

Головна мета МТЦ – усунення дублювання й паралелізму в діяльності СОТ і ЮНКТАД зі сприяння розвитку торгівлі в країнах, що розвиваються.

Основні функції МТЦ:

- ♦ надання країнам, що розвиваються, технічної допомоги в розвитку торгівлі, насамперед, у стимулюванні експорту;
- ♦ забезпечення країн-членів інформацією про ринкові можливості для традиційних і нетрадиційних товарів;
- ♦ удосконалення техніки імпорتنих операцій з метою раціонального використання валютних ресурсів;
- ♦ навчання урядових службовців, підприємців і викладачів технології експортно-імпорتنих операцій;
- ♦ здійснення наукових дослідів з питань зовнішньої торгівлі.

Цілі й функції МТЦ відповідають змісту основних сфер діяльності Центру¹:

1. Розвиток ринку продуктів.
2. Розвиток ринку послуг.
3. Торговельна інформація.
4. Підготовка кадрів.
5. Міжнародне управління попитом і пропозицією.

¹ Шрепpler X.-A. Международные экономические организации: Справочник. – М.: Международные отношения, 1999. – С. 45.

6. Планування заходів, спрямованих на стимулювання торгівлі.

Ці напрями діяльності МТЦ були визначені резолюцією ЕКОСОР в 1973 р.

Розвиток ринку продуктів передбачається здійснити за рахунок підвищення якості товарів, підтримки експорту (особливо приватного сектору), його диверсифікації. Надання послуг з техніки торгівлі також спрямовано, насамперед, на приватний сектор.

Значна увага приділяється утворенню національної системи інформації щодо товарів, послуг, ринків і торговельної діяльності підприємств та організацій; кожна країна повинна мати таку систему. Для успішного прориву на міжнародні ринки країна, що розвивається, має потребу в кадрах фахівців. Для цього МТЦ сприяє їх підготовці в національних навчальних закладах (надання стипендій тощо), організує практичне навчання на торговельних підприємствах.

МТЦ розробляє і втілює національні й регіональні програми розвитку торгівлі, надає консультації з розробки національної зовнішньоторговельної політики.

Особлива увага в діяльності МТЦ приділяється найменш розвинутим країнам. В 1995 р. була прийнята програма технічної допомоги під назвою "Технічне співробітництво для Африки в рамках багатосторонньої торговельної системи на базі "Уругвайського раунду"; вона спрямована на посилення конкурентоспроможності найменш розвинутих африканських країн.

Організаційна структура:

1. Генеральна рада СОР, Рада з торгівлі й розвитку ЮНКТАД;
2. Об'єднана консультативна група (ОКГ) у справах МТЦ;
3. Наради заступника генерального секретаря ЮНКТАД, заступника генерального директора СОР й директора-виконавця МТЦ;
4. Секретаріат.

Генеральна рада СОТ і Рада з торгівлі й розвитку ЮНКТАД визначають керівні принципи діяльності МТЦ, вони є його вищим органом.

Об'єднана консультативна група (ОКГ) є виконавчим органом. Вона надає рекомендації з розробки програм вищому органу, розробляє план роботи Центру. Цей план є частиною загального Середньострокового плану ООН. В 1991 р. ОКГ визначила такі пріоритети діяльності МТЦ:

- ♦ сприяння торгівлі з метою скорочення злиденності (особливо через стимулювання експорту із сільських районів);
- ♦ технічна допомога найменш розвинутим країнам;
- ♦ торговельне й економічне співробітництво по напрямку “Південь–Південь” між країнами, що розвиваються;
- ♦ участь жінок в розвитку торгівлі;
- ♦ розвиток підприємництва в галузі експорту;
- ♦ врахування екологічного фактора в процесі розвитку експорту (наприклад, слід уникати культивування монокультури, щоб запобігти виснаженню земель);
- ♦ розвиток людських ресурсів.

Секретаріат очолює директор-виконавець; він виконує адміністративну роботу, узгоджує діяльність усіх органів МТЦ, організує роботу консультантів по проектах.

Фінансування МТЦ здійснюється однаковими коштами від СОТ і ООН. Діяльність МТЦ з технічної допомоги країнам, що розвиваються, й країнам з перехідною економікою фінансується за рахунок внесків ПРООН, міжнародних організацій і добровільних внесків. Робочі програми фінансує Глобальний трастовий фонд.

МТЦ має розвинуту **інформаційну структуру** з питань міжнародної торгівлі. Регулярно публікуються книги, довідники, огляди ринків, навчальні матеріали. Центр має бібліотеку, яка містить широку інформацію, призначену переважно для організацій. Служба новин Центру публікує збірку “International Trade Forum”.

7.4. Комісія Організації Об'єднаних Націй з прав міжнародної торгівлі – ЮНСІТРАЛ (United Nations Commission on International Trade Law – UNCITRAL)

ЮНСІТРАЛ заснована в 1966 р. Вона є головним правовим органом ООН у галузі прав міжнародної торгівлі.

Функції ЮНСІТРАЛ:

- ♦ уніфікація права міжнародної торгівлі;
- ♦ координація роботи міжнародних організацій в сфері права міжнародної торгівлі;
- ♦ сприяння широкої участі держав в існуючих міжнародних конвенціях і розробці нових міжнародних конвенцій з права міжнародної торгівлі;
- ♦ підготовка кадрів у галузі права міжнародної торгівлі, особливо для країн, що розвиваються.

Законодавство, яке розробляє Комісія, поширюється на такі галузі: купівля-продаж товарів, арбітраж, електронна торгівля, обігові документи, фінансування проектів, банкрутство, гарантії, будівельні контракти, акредитиви, морські перевезення.

Діяльність ЮНСІТРАЛ знаходить головне вираження в розробці й прийнятті **конвенцій** – документів, у яких містяться узгоджені норми, принципи й стандарти в галузі міжнародного торговельного права. Найвідоміші конвенції:

- ♦ Конвенція про позову давність у міжнародній купівлі-продажу товарів (1974); вона встановила уніфіковані норми щодо строків, у які має розпочинатися розгляд спорів, що виникли на підставі контрактів, а також строки позовної давності;
- ♦ Конвенція ООН про морське перевезення вантажів (“Гамбурзьке право”, 1978); вона затвердила уніфікований правовий режим, який регулює права і обов’язки відправників вантажів, агентів, що здійснюють перевезення, мореплавських компаній, отримувачів, який виникає згідно з угодою про морське перевезення вантажів;

- ♦ Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (Віденська конвенція, 1980);
- ♦ Конвенція ООН про міжнародні перевідні векселі й міжнародні прості векселі (1988);
- ♦ Типовий закон про міжнародні кредитові трансферти (1992);
- ♦ Типовий закон про електронну комерцію (1996);
- ♦ Типовий закон про транскордонну неплатоспроможність (1997).

Найбільш змістовною була Віденська конвенція про договори міжнародної купівлі-продажу товарів¹. Вона встановила єдині норми регулювання купівлі-продажу, що багато де в чому усунуло розходження в національних законодавствах. Єдині норми створюють передумови для повного порозуміння між торговими партнерами, визначають обов'язки продавця й покупця. Конвенція встановила перелік об'єктів купівлі-продажу, на які поширюються її ідеї, а також визначила ознаки договору, до яких Конвенція не застосовується. Конвенція надає партнерам широкі можливості для укладення взаємовигідної торговельної угоди; якщо ж взаємовідносини партнерів не урегульовані контрактом, застосовуються положення Конвенції.

Положення Конвенції є нормами права; вони застосовуються тільки в угодах міжнародного характеру і не є обов'язковими для внутрішніх національних торговельних систем. Але ЮНСІТРАЛ здійснює постійну роботу щодо уніфікації національних законодавств, що регулюють купівлю-продаж товарів.

Склад ЮНСІТРАЛ обмежується 60-ма країнами-членами, які обираються за принципом ротації від регіонів: Африка, Азія, Східна Європа, Західна Європа та Північна Америка, Латинська Америка. Наразі від Східної Європи в організації функціонують такі держави: Білорусь (термін до 2010), Литва

¹ Герчикова И.Н. Международные экономические организации. – М.: Консалтбанкир, 2000. – С. 359.

(2007), Польща (2010), Росія (2007), Македонія (2007), Сербія (2010), Туреччина (2007), Ховатія (2007), Чехія (2010). Члени ЮНСІТРАЛ обираються строком на 6 років.

Секретаріат ЮНСІТРАЛ розташований у Відні; він нараховує 19 службовців, 11 з яких належать до професійного персоналу, а 8 є допоміжними адміністративними працівниками.

До складу Комісії належать шість робочих груп, які виконують підготовчу роботу, передбачену програмою ЮНСІТРАЛ. До складу кожної з робочих груп входять всі країни – члени Комісії. За допомогою Секретаріату вони складають проекти законів, які потім виносяться на розгляд Комісії.

7.5. Міжнародні організації з урегулювання світових товарних ринків

Міжнародні організації з урегулювання світових товарних ринків мають за мету нормалізацію ситуації на ринках товарів, в основному ринків сировини й сільськогосподарської продукції. Основні цілі таких організацій:

- ♦ регулювання цін на товари з тим, щоб уникнути їх різких коливань;
- ♦ запобігання затворюванню на ринках відповідних товарів;
- ♦ встановлення справедливого співвідношення між цінами на сировинні та промислові товари;
- ♦ усунення надмірної конкуренції між товаровиробниками за рахунок розподілу ринків учасниками організації;
- ♦ забезпечення стабільних поставок товару на світові ринки.

Форми міжнародного регулювання товарних ринків досить різноманітні. Це – міжурядові угоди, що діють під егідою ЮНКТАД; міжурядові угоди, що об'єднують країни-експортери та країни-імпортери товару; організації країн-експортерів. Міжурядові угоди, розроблені в системі ЮНКТАД, реалізу-

ються на основі Міжнародних товарних угод (МТУ) і діяльності Міжнародних дослідних груп (МДГ).

Міжнародні товарні угоди спрямовані на стабілізацію цін на світових товарних ринках шляхом встановлення раціонального співвідношення між попитом і пропозицією. Для цього ЮНКТАД прийняла Інтеграційну програму для сировинних товарів (1976) і заснувала Спільний фонд для сировинних товарів. МТУ – це угоди в системі ЮНКТАД, і вони, по суті, не є організаціями. Щодо міжнародних організацій, то вони поділяються на такі групи:

- ♦ багатосторонні товарні організації;
- ♦ міждержавні організації виробників та експортерів сировини.

Багатосторонні організації складаються з експортерів сировинних і сільськогосподарських товарів та їх найважливіших імпортерів. Вони також поділяються на окремі групи: міжнародні організації; міжнародні ради; міжнародні консультативні комітети; міжнародні дослідні групи. Багатосторонні організації діють в системі ООН.

Міжнародні організації головною метою вважають запобігання різних коливань цін на товар – як у бік підвищення, так і в бік падіння. Вони регулюють такі ринки:

- ♦ какао;
- ♦ кава;
- ♦ натуральний каучук;
- ♦ цукор;
- ♦ зерно;
- ♦ тропічна деревина;
- ♦ джут.

Міжнародні ради складаються в рамках міжнародних товарних угод. Їх метою є урегулювання відносин між учасниками угод шляхом надання інформації про стан і розвиток певних товарних ринків і узгодження світових цін. Міжнародні ради контролюють ринки маслинової олії, олова й зерна.

Міжнародні консультативні комітети також надають учасникам угод інформацію про кон'юнктуру ринку, обговорюють

проблеми співвідношення виробництва й експорту товарів, сприяють врегулюванню цін. Відомі два комітети: Міжнародний комітет з бавовни й Комітет ЮНКТАД з вольфраму.

Міжнародні дослідні групи з сировинних товарів працюють під егідою ЮНКТАД. Вони здійснюють аналіз тенденцій на сировинних ринках і надають відповідні рекомендації країнам-учасникам. Комітети аналізують ринки: натурального каучуку, свинцю й цинку, нікелю, міді.

Міждержавні організації країн – виробників і експортерів сировини складаються тільки з виробників та експортерів і не включають нетто-споживачів сировини. Вони представлені об'єднаннями країн, що розвиваються (за незначними винятками). Утворення організацій цього типу стало спробою протистояти диктату споживачів, якими є переважно високорозвинуті країни. Значною мірою цієї мети вдалося досягти. Частка товарних асоціацій у поставках на світовий ринок сировини й продовольства сягає 55%, а по деяких товарах – навіть 80–90%¹. Так, організація ОПЕК постачає 80% нафти, Асоціація країн-виробників олова – 90% цього металу, Асоціація країн-виробників натурального каучуку – 95% каучуку від всього обсягу відповідного ринку.

Міжнародні організації експортерів сировини нараховують майже три десятки. Найбільш відомі й впливові:

Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК);

Асоціація країн-експортерів залізної руди (АІЕК);

Арабський союз чавуну і сталі (АСЧС);

Асоціація країн-виробників олова (АТПК);

Асоціація країн-виробників натурального каучуку (АНРПК);

Рада виробників какао-бобів;

Організація з кави;

Міжафриканська організація з кави (ІАКО);

Федерація кави Америки;

Міжнародна асоціація країн-виробників і експортерів чаю;

¹ Герчикова И.Н. Международные экономические организации. – М.: Консалтбанк, 2000. – С. 191–192.

Союз країн-експортерів бананів (УПЕБ);

Група країн-експортерів цукру Латинської Америки й Карибського басейну (ГЕПЛАСЕА);

Організація країн-експортерів джуту.

Найвпливовішою й дієвішою з цих організацій є ОПЕК. Розглянемо її докладніше.

Організація країн-експортерів нафти – ОПЕК
(**Organization of the Petroleum Exporting Countries – OPEC**)

Ця організація утворена в 1960 р. Її заснували країни, що переважно належать до регіону Перської затоки, який має найбільші розвідані поклади нафти у світі (Іран, Ірак, Кувейт, Саудівська Аравія, а також Лівія й

Венесуела). Згодом до організації приєдналися Алжир, Габон, Індонезія, Катар, Нігерія, Об'єднані Арабські Емірати. Таким чином, ОПЕК складається з 12 країн-членів. Штаб-квартира знаходиться у Відні.

ОПЕК з'явилась як відповідь на необмежене панування транснаціональних нафтових компаній (Брітіш пертолеум, Галф ойл, Стандарт ойл оф Каліфорнія та ін.) на світовому ринку нафти. Вони диктували ціни, обсяги видобутку й продаж нафти. Узгоджені дії країн ОПЕК лишили ці компанії їх монополістичного положення й самі почали встановлювати розміри видобутку нафти та її експорту, що істотно впливає на ціни. Фактично зараз ОПЕК виступає колективним монополістом, що контролює значну частину нафтового ринку. Найсильнішою акцією ОПЕК було різке підняття цін (майже в 10 разів) на початку 70-х років, що викликало енергетичну кризу в світі. Особливо постраждали країни, що не мають енергетичних ресурсів; відчули “нафтовий шок” також великі імпортери нафти серед розвинених країн (Японія, США, Італія, Франція). Високі ціни на нафту стимулювали розвиток енергозберігаючих технологій. Згодом ціни впали, але все ж таки вони значно вищі, ніж до початку 70-х років.

Головна мета ОПЕК – стабілізація світових цін на нафту на рівні, який забезпечує інтереси країн-членів.

Цілі:

- ◆ координація нафтової політики країн-членів;
- ◆ забезпечення стійких прибутків;
- ◆ регулярне постачання нафти споживачам;
- ◆ охорона довкілля.

Головним механізмом регулювання нафтового ринку ОПЕК вважає визначення загального граничного обсягу видобутку нафти й розподіл в його межах між країнами-членами. Якщо ціни стоять занадто високо, обсяг видобутку й продажу розширюється; коли ціни падають, приймаються колективні заходи до скорочення видобутку. Ця процедура непроста, вона ускладнюється економічними й політичними моментами. Кожна країна хоче мати більшу квоту (зараз найбільша квота у Саудівської Аравії); до того ж, визначення компромісного рішення ускладнюється політичними суперечками (табл. 7.4).

Таблиця 7.4

Квоти на видобуток нафти деякими країнами – членами ОПЕК (млн. бареллей на добу, 2005 р.)¹

Країна	Квота
Алжир	0,894
Індонезія	1,451
Іран	4,110
Кувейт	2,247
Лівія	1,500
Нігерія	2,306
Катар	0,726
Саудівська Аравія	9,099
ОАЕ	2,444
Венесуела	3,223

¹ “Зеркало недели”, 2006, №22.

Організаційна структура ОПЕК:

1. Конференція.
2. Рада керуючих.

3. Секретаріат.

4. Економічна комісія ОПЕК.

Конференція – вищий орган ОПЕК. Вона складається з делегатів усіх країн-членів, звичайно це міністри нафти. Конференція визначає основні напрями політики організації, приймає рішення, затверджує обсяги видобутку нафти, переглядає квоти, обирає президента Конференції. Рішення приймаються одностайним голосуванням. Допоміжними органами, на які спирається конференція, є комітети.

Рада керуючих є виконавчим органом. Вона відповідає за втілення в життя резолюцій, прийнятих Конференцією, розробляє бюджет організації, готує доповіді й рекомендації для розгляду на Конференції.

Секретаріат підпорядкований Раді керуючих. На чолі його стоїть генеральний секретар, який є вищою посадовою особою ОПЕК. До структури Секретаріату входить дослідний відділ, що складається з трьох департаментів: енергетичних досліджень, економіки й фінансів, банку даних.

Економічна комісія є спеціалізованим органом у системі ОПЕК. Вона розробляє заходи по стабілізації міжнародних ринків нафти, слідкує за рівнем цін.

Для підтримки країн, що розвиваються, ОПЕК утворила **Фонд міжнародного розвитку ОПЕК (1979)**. Фонд надає цим країнам пільгові позики для здійснення проєктів розвитку, програм і регулювання платіжного балансу. Ресурси Фонду складаються з добровільних внесків держав-членів ОПЕК, а також з прибутків, одержаних від інвестиційних і кредитних операцій.

Членами Фонду є ті самі держави, що й в ОПЕК, але управління Фондом й ОПЕК роздільне, оскільки їх основні функції неоднакові: ОПЕК займається регулюванням нафтових ринків, а Фонд надає допомогу країнам, що розвиваються. Допомогу Фонду може отримати будь-яка країна цієї групи, за винятком самих членів ОПЕК. Позики можуть надаватись також міжнародним інститутам, які сприяють країнам, що розвиваються.

ОПЕК намагається встановити ділові стосунки з іншими організаціями – із системою ООН, з Європейським Союзом. Проте між ОПЕК і розвинутими країнами, що є найбільшими імпортерами нафти, напруження не зникає: їх інтереси діаметрально протилежні.

Арабський Союз чавуну і сталі – АСЧС (Arabian Iron and Steel Union – AISU) заснований у 1971 р. Союз налічує понад 85 компаній з 14 арабських країн, які виробляють продукцію чорної металургії й займаються активною маркетинговою політикою. До АСЧС входять: Алжир, Бахрейн, Єгипет, Ірак, Йорданія, Кувейт, Ліван, Марокко, Катар, Саудівська Аравія, Сирія, Туніс, Мавританія. Штаб-квартира Союзу знаходиться в Аль-Джазаїрі (Алжир), регіональні офіси є в Дамаску і Каїрі.

Компанії – члени АСЧС виробляють близько 90% усього виробництва сталі в арабських країнах, яке в 2005 р. становило 19 млн т, і готової металопродукції – 19 млн т. Діяльність АСЧС орієнтована на широкий діапазон виробництва металу (залізо, сталь, ферросплави, чавунні болванки, металева стружка та ін.).

АСЧС поєднує в собі компанії із широким спектром діяльності:

- ♦ постачальники залізної руди та металобрухту;
- ♦ виробники металопродукції;
- ♦ кінцеві споживачі;
- ♦ постачальники допоміжних матеріалів;
- ♦ дистриб'юторські компанії та металотрейдери.

Союз встановлює активні зв'язки як з арабськими так і міжнародними організаціями:

- ♦ Арабською організацією по промисловому розвитку;
- ♦ Країнами Перської затоки з промислової і консультативної взаємодії;
- ♦ Програмою розвитку ООН (ПРООН);
- ♦ Асоціаціями з експорту сталі;
- ♦ ЮНІДО;
- ♦ Міжнародним інститутом чавуну і сталі.

Арабський союз чавуну і сталі ставить перед собою такі цілі:

- ♦ розширення виробництва продукції;
- ♦ широка диверсифікація продуктів; якщо раніше більшість компаній виробляла лише один вид продукції (переважно арматурну сталь), то тепер асортимент виробництва розширюється;
- ♦ залучення інвестицій; до початку 90-х років сталеливарна промисловість була підконтрольна державі, з переходом же до приватної власності до галузі пішли іноземні інвестиції;
- ♦ впровадження нових технологій;
- ♦ експортна орієнтація;
- ♦ перехід від стратегії захисту до стратегії конкуренції; компанії почали вести торгівлю на відкритих ринках, які підпадають під вплив попиту та пропозиції, а не субсидарної та протекціоністської політики.

АСЧС публікує журнал “Arab Steel” арабською та англійською мовами; це єдиний арабський журнал, який висвітлює проблеми в галузі чорної металургії. АСЧС проводить конференції з проблем у галузі чорної металургії та споріднених галузей, таких як виробництво труб. Також АСЧС організує щорічні симпозіуми та виставки з різноманітних питань у галузі чорної металургії.

Україна активно розвиває співробітництво в галузі чорної металургії з арабськими країнами, в тому числі із членами АСЧС. Серед найбільших імпортерів металевої продукції з України – Єгипет, Сирія, Алжир, Йорданія, Саудівська Аравія, Туніс, Марокко, Ліван.

Питання для самоконтролю

1. Яка роль міжнародної торгівлі в міжнародних економічних відносинах?
2. З чого складається механізм регулювання світової торгівлі?

3. Як еволюціонувала структура Світової організації торгівлі?
4. У чому полягає різниця між ГАТТ і СОТ?
5. У чому полягають функції СОТ?
6. В чому суть принципу “найбільшого сприяння в торгівлі”?
7. Назвіть головні органи керівництва СОТ.
8. Що потрібно для вступу до СОТ?
9. У чому полягає головна мета ЮНКТАД?
10. Як розрізняються СОТ і ЮНКТАД за своїми цілями?
11. Для чого утворено Міжнародний торговельний центр?
12. Назвіть основні конвенції ЮНСІТРАЛ.
13. На які групи поділяються міжнародні організації з урегулювання світових товарних ринків?
14. За якими принципами визначаються обсяги видобутку нафти і квоти в ОПЕК?
15. Які цілі визначив Арабський союз чавуну й сталі?

Тести

1. До якого типу організацій відноситься СОТ?
 - а) універсальна;
 - б) спеціалізована.
2. Чи є Україна членом СОТ?
 - а) так;
 - б) ні.
3. Вкажіть на суттєву різницю між ГАТТ і СОТ:
 - а) ГАТТ не була членом ООН, а СОТ – є;
 - б) ГАТТ об'єднувала розвинуті країни, а СОТ – також і такі, що розвиваються;
 - в) правила ГАТТ поширювалися тільки на торгівлю товарами, а СОТ – також і на послуги.
4. Принцип “найбільшого сприяння в торгівлі” означає:
 - а) скорочення митних тарифів у торгівлі між країнами;
 - б) надання країні-партнеру з торгівлі таких самих пільг, які надані будь-якій іншій країні;

- в) надання країні-партнеру з торгівлі валютних пільг.
- 5. До якого типу організацій відноситься ЮНКТАД?**
- а) відкрита;
б) закрита.
- 6. З ініціативи яких країн була утворена ЮНКТАД?**
- а) розвинутих;
б) таких, що розвиваються.
- 7. Рішення ЮНКТАД мають:**
- а) обов'язковий характер;
б) рекомендаційний характер.
- 8. Чи є Україна членом ЮНКТАД?**
- а) так;
б) ні.
- 9. Яка організація дієво підтримує гасло "нового економічного порядку"?**
- а) СОТ;
б) ЮНКТАД;
в) ЮНСІТРАЛ.
- 10. Основною метою ЮНСІТРАЛ є:**
- а) рівноправне і всебічне торговельне співробітництво між країнами;
б) розширення світової торгівлі;
в) зміцнення співробітництва країн, що розвиваються, в сфері міжнародної торгівлі;
г) координація роботи міжнародних організацій з питань права міжнародної торгівлі.
- 11. Основним регулятором в політиці ОПЕК на міжнародному ринку є:**
- а) тарифи;
б) квоти;
в) демпінг.
- 12. До якого типу організацій відноситься ОПЕК?**
- а) відкрита;
б) закрита.

Розділ 8

МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНО-КРЕДИТНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Ключові поняття: *Світова валютна система; міжнародні валютно-фінансові конференції; Міжнародний валютний фонд; Група Всесвітнього банку; Європейський центральний банк; Європейський банк реконструкції й розвитку; клуби кредиторів; консультативні групи країн; регіональні банки розвитку; Банк міжнародних розрахунків.*

8.1. Сучасна система міжнародних валютно-кредитних організацій

Інституціональну структуру міжнародного валютно-кредитного ринку складає сукупність міжнародних банків, валютних бірж, валютних фондів, державних установ і міжнародних організацій, через які здійснюється рух капіталу в сфері міжнародних економічних відносин. Міжнародні фінансові інститути є елементами системи валютно-кредитних відносин.

Міжнародні валютні відносини як економічне явище стали утворюватись ще в античну й феодальну давнину, спочатку в формі обміну іноземних монет, дисконту внесків, а потім у формі розрахунків між банками різних країн. Проте цілісна система валютно-кредитних відносин складається лише з середини ХІХ ст., коли розвиток міжнародного поділу праці стимулював процес формування світового господарства, міжнародної економіки, міжнародного валютно-кредитного ринку. До цього часу належить утворення міжнародних банків і формування міжнародних фінансових центрів.

З розвитком міжнародної економіки, диверсифікації міжнародних економічних відносин ускладнювались і валютно-кредитні відносини. Міжнародна роль найбільших банків зростала. Збільшувалась кількість їх клієнтів (приватні фірми,

інші іноземні банки, уряди іноземних держав тощо), а також обсяги валютних угод. Але цей процес гальмувався неупорядкованістю міжнародних валютно-кредитних відносин, практично некерованістю валютних ринків, неоднозначністю й суперечливістю валютної політики різних країн. Виникла нагальна потреба в заходах міжнародного характеру, що перетворили б досить-таки стихійні валютно-кредитні відносини в упорядковану систему. Необхідні були наднаціональні органи, які встановлювали б “правила гри” на міжнародному валютному ринку. Такими тимчасовими органами стали міжнародні конференції, які юридично оформили статус світової валютної системи на основних етапах її розвитку (схема 8.1).

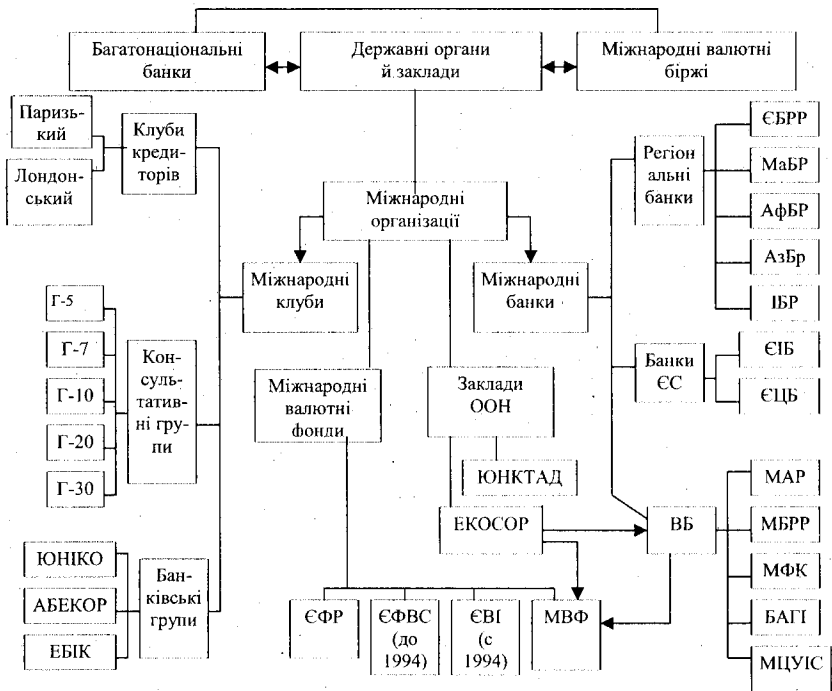

Схема 8.1. Інституційна структура міжнародної валютно-кредитної системи

Міжнародні економічні (валютно-фінансові) конференції – це специфічне явище в інституціональній системі міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин. За своєю суттю вони близькі (але не тотожні) міжнародним організаціям. Спільне у конференцій і організацій полягає в їх призначенні – це регулятори світового валютно-кредитного ринку. Проте функції конференцій ширші, ніж функції організацій; часто організація утворюється як наслідок рішень конференції (наприклад, Міжнародний валютний фонд був заснований за постановою Бреттон-Вудської конференції). Інша відмінність у термінах функціонування. Конференція – короткостроковий орган; міжнародні ж організації можуть функціонувати десятки років. Конференція, таким чином, не є інститутом у повному розумінні цього слова. Але вона відіграє важливу організаційну роль у формуванні інституціональної системи. Як уже зазначалося в 1-му розділі, найважливішими конференціями світового значення були: Паризька конференція (1867); Генуезька міжнародна конференція (1922); Бреттон-Вудська валютно-фінансова конференція (1944); Ямайська Угода країн-членів МВФ (1976).

Поява **міжнародних організацій** (у повному розумінні цього слова) у валютно-кредитній сфері відноситься вже до першої половини ХХ ст. В 1930 р. було утворено Банк міжнародних розрахунків (БМР), а в 1945 р. – Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Міжнародний банк реконструкції й розвитку (МБРР).

Міжнародний валютний фонд було засновано як валютно-фінансову організацію міжнародного співробітництва. У своїй діяльності він сполучає функції регулювання, фінансування й консультації. З 1946 р. МВФ має статус спеціалізованого органу ООН, але в своїй діяльності він користується фактичною самостійністю. Основна функція МВФ полягає у фінансуванні й кредитуванні країн-членів. При цьому, якщо на початку своєї діяльності МВФ надавав кредити переважно розвинутим країнам, то з 70-х років наголос усе більше робиться на країни, що розвиваються. В 90-х роках для МВФ склалася но-

ва ситуація, коли до нього увійшла група колишніх соціалістичних країн. Надання допомоги цим країнам МВФ обумовлює низкою умов, підчас досить жорстких.

Міжнародний банк реконструкції й розвитку (МБРР) був утворений водночас із МВФ, його засновниками були 44 країни. Діяльність МБРР спочатку була спрямована на фінансування реконструкції економіки європейських країн, що постраждали під час війни. Згодом сфера його діяльності значно розширилася й охопила Латинську Америку, Африку, Близький Схід та інші регіони Азії. В основі діяльності МБРР – допомога країнам-членам в їх економічному розвитку, насамперед таким, що розвиваються. Членами МБРР можуть стати тільки учасники МВФ; таким чином, ці дві організації тісно пов'язані, мають спільну політику.

Поступово функції МБРР ускладнювалися. Зросли його фінансові ресурси, збільшилася кількість філій. Членами МБРР стала більшість країн світу (в тому числі й Україна). Він перетворився на світову глобальну організацію, що регулює валютно-кредитний ринок. Згодом МБРР очолив об'єднання, яке одержало назву Всесвітнього банку. **Всесвітній банк** – це група, що складається з п'яти організацій: МБРР, Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Багатостороння агенція гарантування інвестицій (БАГІ) й Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС).

Міжнародна асоціація розвитку (МАР) утворена в 1960 р. як юридично самостійний партнер МБРР для фінансування найменш розвинутих країн. Проте фактично самостійність цієї організації обмежена, оскільки в неї з МБРР – спільні керівні органи, спільний персонал та організаційно-технічні засоби.

Міжнародна фінансова корпорація (МФК) і Багатостороння агенція з гарантування інвестицій (БАГІ) являють собою організації-філії Всесвітнього банку. МФК утворена в 1956 р. Її призначення – сприяти розвитку приватного бізнесу в країнах, що розвиваються, причому кредити надаються при-

ватним компаніям на ринкових умовах. БАГІ було засновано в 1988 р. країнами-членами Всесвітнього банку. Його головна мета – стимулювати прямі зарубіжні інвестиції в країни, що розвиваються, шляхом страхування ризиків некомерційного характеру. Головна функція – надавати страхові гарантії іноземним інвесторам від некомерційних ризиків.

Міжнародний валютний фонд і Всесвітній банк сформували кістяк сучасної інституціональної валютно-кредитної системи. Всі інші інститути, зокрема регіональні, так або інакше залежать від них, знаходяться під впливом їх економічної політики. Це пояснюється не в останню чергу тим, що країни, які входять до регіональних інститутів (наприклад, до Європейського інвестиційного банку), є водночас членами МВФ і Всесвітнього Банку.

Після Другої світової війни утворилася система соціалістичних країн; вирішенням її економічної інтеграції стала Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ), заснована в 1949 р. Згодом у РЕВ виникла необхідність в інститутах, які регулювали б валютно-кредитні відносини соціалістичних держав. Такими інститутами стали **Міжнародний банк економічного співробітництва (МБЕС)** та **Міжнародний інвестиційний банк (МІБ)**. МБЕС був заснований у 1963 р. для здійснення багатосторонніх розрахунків у перевідних рублях. Він проводив операції в перевідних рублях і конвертованій валюті, здійснював кредитну емісію перевідного рубля. Міжнародні розрахунки здійснювались у перевідних рублях.

Міжнародний інвестиційний банк був утворений у 1970 р. Його основною метою було надання довгострокових кредитів для розвитку економіки країн-членів. Переважна частина кредитів надавалася в конвертованій валюті і тільки 10% – у перевідних рублях. У 90-х роках МБЕС і МІБ стали відчувати величезні труднощі, пов'язані з нестачею ресурсів, з платіжками. З розпадом системи соціалістичних країн і РЕВ їх функції, по суті, вичерпались.

Найефективніше діють валютно-кредитні інститути, що з'явилися внаслідок західноєвропейської економічної інтег-

рації. Вони стали інструментом валютної політики спочатку Європейських співтовариств, а потім – і Європейського Союзу.

Основними елементами валютної інтеграції в Західній Європі є: узгоджений режим валют; утворення колективної валюти; спільні фонди взаємного кредитування тощо. Регулювальну роль в інтеграційному процесі відіграють державні валютно-кредитні й фінансові інститути. Найважливіші з них: **Європейський інвестиційний банк** (ЄІБ, утворений у 1958 р.); **Європейський фонд розвитку** (ЄФР, 1958); **Європейський фонд валютного співробітництва** (ЄФВС, 1973), який потім був трансформований в **Європейський валютний інститут** (ЄВІ, 1994), **Європейський валютний фонд** (1979).

До 1979 р. в основному була сформована Європейська валютна система (ЄВС), яка призначена надати імпульс економічній інтеграції. ЄВС являє собою сукупність економічних відносин, пов'язаних з функціонуванням валюти в країнах “Спільного ринку” (згодом ЄС). У 1994 р. утворено Європейський валютний інститут, який розпочав підготовку організації Європейської системи центральних банків і утворення Європейського центрального банку. З 1999 р. здійснюється трансформація Європейського валютного інституту в **Європейський центральний банк** (ЄЦБ), який розташований у Франкфурті-на-Майні. Як підсумок валютної інтеграції в рамках ЄС відтоді діє **Європейський валютний союз** (ЄВС).

Соціально-економічні й політичні зрушення в світі утворили нову ситуацію у відносинах між Західною і Східною Європою, коли вже ясно визначилася тенденція до зближення всіх європейських країн, у тому числі до економічного. Необхідними стали інститути, що були б інструментами всіх європейських країн. Одним з них став **Європейський банк реконструкції й розвитку** (ЄБРР), утворений у 1990 р. практично всіма європейськими країнами, а також США, Канадою, Японією й деякими іншими неєвропейськими державами.

Інтеграційні процеси на рівні регіонів сприяли утворенню регіональних міждержавних економічних угруповань і в інших частинах світу. Становлення валютної інтеграції в цих

регіонах потребувало створення відповідних валютно-кредитних інститутів у вигляді регіональних банків і валютних фондів. Найбільші з них: **Міжамериканський банк розвитку** (МаБР, 1959), **Африканський банк розвитку** (АфБР, 1964), **Азіатський банк розвитку** (АзБР, 1965), **Ісламський банк розвитку** (ІБР, 1976), **Арабський валютний фонд** (АВФ, 1977). Банки розвитку призначені для створення сприятливих умов економічного зростання країн, що розвиваються. Крім того, вони повинні сприяти здійсненню політики регіоналізму, зміцненню регіональної політичної солідарності, а також етнічної й конфесійної солідарності (в цьому відношенні взірцями є Ісламський банк розвитку й Арабський валютний фонд).

Згодом стало зрозуміло, що тільки своїми власними силами країни, що розвиваються, через обмеження коштів не в змозі забезпечити міждержавне кредитування й розв'язати регіональні валютно-кредитні й фінансові проблеми. Тому до членів більшості регіональних банків входять і розвинуті держави. Так, у Міжамериканському банку розвитку, крім 26 латиноамериканських держав, членами є США, Велика Британія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Японія, Канада, Франція та ще низка неамериканських країн. Аналогічна ситуація в Міжамериканському банку розвитку. При цьому розвинуті країни посідають ключові позиції в регіональних банках і мають переважачий вплив на їх політику.

Своєрідними інститутами в структурі міжнародних валютно-кредитних відносин є **клуби кредиторів** і **консультативні групи країн**. Найвідоміші й найвпливовіші в міжнародних відносинах – Паризький і Лондонський клуби кредиторів.

Паризький клуб утворено в 1956 р. як неформальну організацію урядів країн-кредиторів для розв'язання проблеми заборгованості. Клуб здійснює нагляд за процесом сплати боргів і веде переговори з країнами-боржниками з питань реструктуризації боргів. Членами клубу є переважно розвинуті країни ОЕСР. Головою клубу традиційно є представник міністерства фінансів Франції. Члени Паризького клубу бе-

руть на себе зобов'язання кредитувати один одного в національних валютах, а також – треті країни в рамках спільної угоди про позики. Крім того, вони надають валюту Міжнародному валютному фонду. Клуб розробляє умови позик, приймає рішення про пролонгацію заборгованості, а також припинення платежів по боргам.

Лондонський клуб – неурядова організація, яка об'єднує майже 600 найбільших приватних банків-кредиторів. Банки – члени клубу укладають з урядом країни-боржника угоду про умови погашення боргу, його реструктуризації. Угода про реструктуризацію можлива тільки в тому випадку, якщо країна-боржник приймає програму МВФ зі структурного керування своєї економіки, причому її виконання жорстко контролюється.

Таким чином. Паризький і Лондонський клуби, формально незалежні організації, тісно координують свою роботу з МВФ. У сфері їх діяльності з 90-х років опинилися країни з перехідною економікою; від рішення клубів багато де в чому залежить доля величезної заборгованості й майбутнього кредитування цих країн, в тому числі й України.

У міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносинах зростаючу роль відіграють **консультативні групи** провідних країн світу. Це також своєрідні клуби на міждержавному рівні, які здійснюють загальне регулювання міжнародних економічних процесів, в тому числі й у валютно-кредитній сфері.

Група п'яти (Г-5) складається зі США, Японії, Німеччини, Франції, Великої Британії. Утворена в 1985 р. з метою стабілізації курсів національних валют й розробки для цього відповідних заходів.

Група семи (Г-7) “Велика сімка” складається з Г-5 плюс Канада й Італія. Вона обговорює широке коло економічних проблем. Про неї йшлося в розділі 4.

Група десяти (Г-10) об'єднує Бельгію, Канаду, Францію, Італію, Німеччину, Японію, Нідерланди, Швецію, Швейцарію, Велику Британію, США (Швейцарія стала одинадцятою вже

після сформування групи). Основна мета групи – вирішувати проблеми міжнародної валютної системи.

Група двадцяти (Г-20) об'єднує Г-10 і ще 10 розвинутих країн. Мета – співробітництво у вирішенні проблем міжнародної валютної системи.

Особливий вид у груповій консультативній системі являє **Група тридцяти (Г-30)**. Це некомерційна організація провідних банкірів, економістів, бізнесменів, створена для обговорення ключових проблем, неофіційного обміну думками, консультацій з економічних питань, у тому числі й валютно-кредитних.

Регулювання міжнародних відносин у валютно-кредитній і фінансовій сфері здійснюють неспецифічні органи ООН, тобто організації, діяльність яких виходить за межі цієї сфери. Це насамперед ЕКОСОП, потім ЮНКТАД та деякі інші органи й організації.

Таким чином, наприкінці ХХ ст. утворилася розгалужена й досить складна інституціональна структура міжнародного валютно-кредитного ринку. Основними її структурними блоками є такі групи інститутів:

1. Державні органи й заклади, що контролюють міжнародну валютно-кредитну діяльність країни, – міністерства (фінансів, економіки), національні банки й інші установи.
2. Багатонаціональні банки (БНБ).
3. Валютні біржі.
4. Міжнародні валютно-кредитні організації, які в свою чергу, поділяються на групи й види:
 - 4.1. Міжнародний валютний фонд (МВФ);
 - 4.2. Група Всесвітнього банку (МБРР, МАР, МФК, БАП, МЦУІС);
 - 4.3. Банк міжнародних розрахунків (БМР);
 - 4.4. Група Європейських міжнародних банків, організаційно пов'язаних з ЄС (ЄІБ, ЄЦБ);
 - 4.5. Регіональні банки розвитку;

- 4.6. Неспецифічні органи ООН (ЕКОСОР, ЮНКТАД);
- 4.7. Клуби кредиторів (Паризький, Лондонський);
- 4.8. Консультативні групи (Г-5, Г-7, Г-10, Г-20, Г-24, Г-30, Г-77 та ін.).

Отже, можна тепер визначити призначення й основні цілі інституціональної системи валютно-кредитного ринку.

Головне призначення міжнародних фінансових інститутів – регулювати міжнародні валютно-кредитні і фінансові відносини з метою ефективного розвитку світогосподарських зв'язків.

Основні цілі міжнародних інститутів:

- ♦ стійкий і поступальний розвиток економіки;
- ♦ прискорення міжнародної валютної інтеграції як на регіональних рівнях, так і в глобальному вимірі;
- ♦ нормалізація й стабілізація міжнародних валютно-кредитних відносин;
- ♦ лібералізація й координація валютно-кредитної політики у відносинах між країнами;
- ♦ надання економічної допомоги країнам, що розвиваються, та країнам з перехідною економікою шляхом надання кредитів і консультативної допомоги;
- ♦ збирання й оброблення інформації, наукові дослідження з проблем міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин.

8.2. Міжнародний валютний фонд – МВФ (International Monetary Fund – IMF)

МВФ засновано в 1945 р. згідно з рішенням Бреттон-Вудської конференції. Членами Фонду є 182 держави, в тому числі й Україна. Штаб-квартира МВФ знаходиться у Вашингтоні.

Основні цілі МВФ:

- ♦ зміцнювати міжнародне співробітництво в галузі валютної політики;

- ♦ забезпечувати життєздатність міжнародної системи платежів і стабілізація ринку іноземної валюти;
- ♦ надавати кредити країнам-членам.

Із самого свого заснування МВФ мав сприяти подоланню проблем неконвертованості валют, торговельних і платіжних обмежень, нестабільності валютного ринку, які панували в 30-ті й 40-ві роки. Найскладнішою є проблема стабілізації валютного ринку. Суттєва зміна позицій ключових валют (долар США, євро, фунт стерлінгів) може дестабілізувати світові фінансові ринки. Для зниження валютного ризику центральні банки країни можуть скоротити операції з іноземною валютою, і це також зменшує ефективність функціонування міжнародного валютного ринку. Щоб запобігти такій ситуації, МВФ вдається до цілого комплексу заходів, які будуть розглянуто далі.

Організаційна структура МВФ:

1. Рада керуючих.
2. Виконавча рада (директорат).
3. Директор-розпорядник.
4. Комітет з розвитку.

Рада керуючих – вищий орган МВФ. Вона складається з керуючих від кожної країни-члена (звичайно це голови центральних банків або міністри фінансів) та їх заступників. Рада збирається на засіданні один раз на рік.

Компетенція Ради: прийняття нових членів, визначення їх квот, розподіл СДР, а також актуальні політичні питання, що постають перед МВФ. Рада може тимчасово припинити право участі якоїсь країни в процедурі голосування за порушення вимог Статуту.

Процедура голосування є суттєвим інструментом діяльності МВФ. Залежно від важливості питання, що обговорюється, рішення приймається простою або кваліфікованою більшістю. Звичайно рішення приймається простою більшістю, але з найважливіших питань необхідна “спеціальна більшість” – 70 або 85% голосів. Країни-члени мають неоднакову кількість голосів; вона залежить від частки кожної країни

(квоти) в капіталі Фонду. Кожна держава має 250 базових (вихідних) голосів плюс ще по одному голосу за кожні 100 тисяч одиниць СДР, які вона має в Фонді. Тому розподіл голосів дуже нерівномірний (табл. 8.1).

Таблиця 8.1

**Частка голосів деяких країн у Раді керуючих МВФ
(за станом на середину 2005 р.), %¹**

Країна	Частка голосів, %	Країна	Частка голосів, %
США	17,4	Китай	3,0
Японія	6,2	Італія	3,3
Німеччина	6,1	Росія	2,8
Франція	5,1	Нідерланди	2,4
Велика Британія	5,1	Індія	2,0
Канада	3,0	Україна	0,6

¹ www.imf.org

Країни ОЕСР мають 63% голосів, решта країн – 37%.

При Раді керуючих утворено **Тимчасовий комітет** на рівні міністрів країн-членів (24 особи), який консулює Раду з питань, пов'язаних з поточним контролем за світовою валютною системою.

Виконавча рада або Рада директорів (директорат) складається з 24 директорів, 5 з яких призначаються країнами з найбільшими квотами (США, Німеччина, Японія, Велика Британія, Франція).

Виконавча рада засідає тричі на тиждень і керує поточною діяльністю МВФ, включно розподіл кредитів країнам-членам. Виконавча рада призначає директора-розпорядника.

Директор-розпорядник має трьох заступників, один з яких – перший. За традицією директором-розпорядником є громадянин Європи, а його першим заступником – громадянин США. Директор-розпорядник – головний офіційний представник Фонду на міжнародних форумах, ділових зустрічах. Він голосує у Виконавчій раді.

Комітет з розвитку – спільний орган МВФ і МБРР, відає питаннями надання реальних ресурсів країнам, що розвиваються. Складається з 24 членів; звичайно це міністри фінансів країн-учасниць. Комітет надсилає аналітичні доповіді й рекомендації Раді керуючих МВФ і МБРР.

Функції Міжнародного валютного фонду МВФ виконує такі групи функцій: нагляд за валютною політикою країн-членів; кредитно-фінансова діяльність, технічна допомога; емісія СДР (схема 8.2).

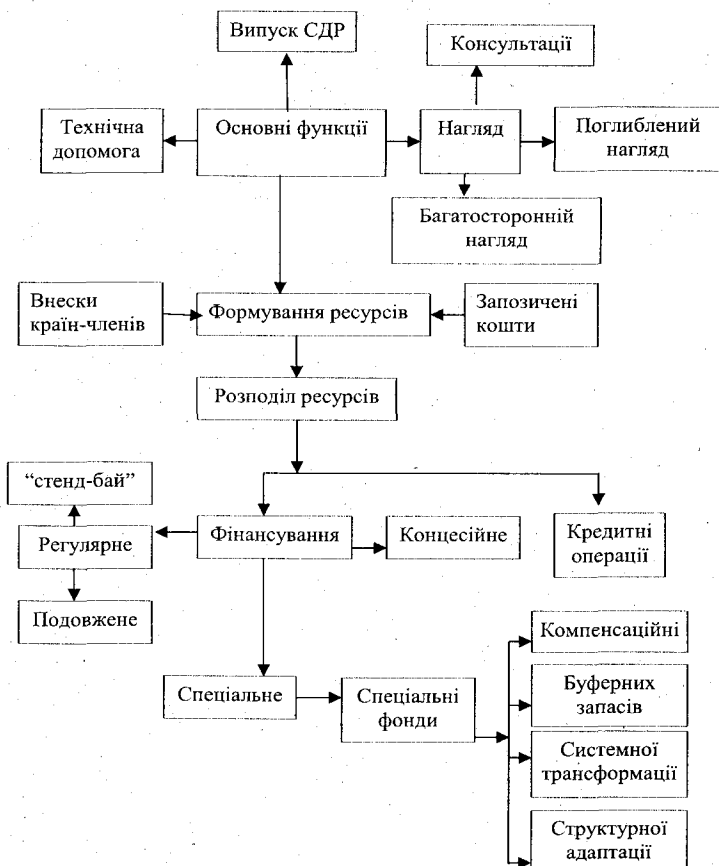

Схема 8.2. Функціональна структура МВФ

Нагляд являє собою спостереження за політикою країн-членів у галузі встановлення валютних курсів. Кожна країна зобов'язана надати МВФ за його запитом інформацію, необхідну для здійснення нагляду. Це – інформація про реальний грошовий, бюджетний і зовнішній сектори економіки, про структурну політику уряду (приватизація, ринок праці, навколишнє середовище). В процесі нагляду виявляються потенційні дисбаланси, які можуть дестабілізувати валютні курси. За підсумками нагляду МВФ надає урядам відповідні рекомендації.

Нагляд здійснюється в трьох основних формах: консультації, багатосторонній нагляд, поглиблений нагляд.

Консультації являють собою підсумкову діяльність місії МВФ, які щороку навідують країну-члена й ведуть переговори з керівниками основних економічних інститутів, з міністрами фінансів, економіки, директорами центральних банків. За результатами переговорів місія складає свою думку про стан економіки країни й розробляє відповідні рекомендації. Ці документи доповідаються на засіданні Виконавчої ради, яка приймає остаточне рішення.

Багатосторонній нагляд здійснюється у формі аналізу Виконавчою радою міжнародної економіки в цілому. Аналіз міститься в спеціальній доповіді “Світовий економічний огляд” (“World Economic Outlook”), на основі якої складається прогноз розвитку світової економіки на найближчі 2–3 роки. Прогноз включає визначення темпів зростання реального ВВП, інфляції, стану платіжних балансів, розмірів зовнішнього боргу, умов торгівлі, обсягів міжнародних резервів. У процесі аналізу виявляється місце кожної країни-члена в міжнародній економіці й специфіка її проблем.

Поглиблений нагляд здійснюється на прохання уряду країни з метою виправлення мікроекономічних дисбалансів. Звичайно він проводиться тоді, коли країна опиняється у важкому фінансовому становищі, має велику зовнішню заборгованість і просить перенести строки платежів по зовнішньому боргу. В такому разі МВФ здійснює поквартальний аналіз

економіки країни. За наслідками аналізу розробляються рекомендації з коригування економічної політики; цим рекомендаціям уряд повинен неухильно слідувати.

Кредитно-фінансова діяльність

Кредитно-фінансова діяльність є однією з найважливіших функцій МВФ. Вона полягає у використанні фінансових ресурсів МВФ країнами-членами й кредитуванні за допомогою залучених ресурсів.

Формування ресурсів МВФ. Структура ресурсів фонду складається з двох блоків:

- ♦ внесок кожної країни в уставний капітал МВФ відповідно з її квотою;
- ♦ позичені кошти: кредитні лінії від урядів і центральних банків його членів.

Квоти. Внесок кожної країни в капітал Фонду здійснюється на 25% в іноземній твердій валюті (раніше – золотом), а решта – в національній валюті. Розміри квот установлюються на підставі частки ваги країни в світовій економіці. При цьому враховується: розмір ВВП країни; пересічномісячні резерви; пересічнорічні поточні платежі й надходження. У зв'язку з цим квоти серед членів розподіляються нерівномірно. На США припадає 17,4% загальної суми квот, Японію – 6,2, Німеччину – 6,1, на Велику Британію й Францію – по 5,1%. Частка 25 розвинутих країн становить 62,8%. Частка України – 0,6%.

Квоти періодично переглядаються, звичайно через кожні п'ять років, у зв'язку з тим, що змінюється місце країни в світовій економіці.

Фонд також використовує **позичені кошти**. За узгодженням з “Групою десяти” (Г-10) МВФ користується кредитом країн “Десяти” в межах ліміту до 17 млрд СДР. Крім того, Фонд одержує позики в центральних банків і казначейств Саудівської Аравії і деяких інших держав. Загальна величина запозичених коштів не повинна перевищувати 60% загального обсягу квот.

Кредитно-фінансова діяльність МВФ здійснюється в двох модифікаціях:

- ♦ угода, або трансакція (transaction), яка полягає в наданні країнам коштів із власних ресурсів Фонду;
- ♦ операція (operation), яка полягає в наданні посередницьких фінансових і технічних послуг за рахунок запозичених коштів.

Кредитні операції здійснюються тільки з центральними банками і стабілізаційними фондами.

Угода, або трансакція, не є кредитуванням у повному розумінні цього слова. Це фінансова допомога. Вона являє собою обмін національної валюти на відповідну суму іноземної валюти. Коли країна бере кредит МВФ, вона здійснює купівлю іноземної валюти за власну; коли сплачує борг – здійснює зворотну операцію: викуповує власну валюту за іноземну.

Країни-члени можуть використати ресурси МВФ відповідно з їх квотами. Квота поділяється на 4 частини, які називаються **траншами**. Перший кредитний транш – до 25% квоти. Ця частина квоти називається **першою часткою квоти**; вона може бути використана автоматично за першою вимогою. Перша частка квоти називається також **резервною часткою**. Сума позик, що надається Фондом понад резервну частку країни, називається її **кредитною позицією**. Резервна частка і кредитна позиція разом утворюють **резервну позицію** країни.

Якщо ж країна бажає одержати кошти, що перевищують її резервну позицію, то МВФ виставляє більш жорсткі вимоги для її отримання. Особливо вони зростають при наданні третього і четвертого траншів. Умови, які при цьому висуває МВФ, стосуються проведення урядом країни певної економічної політики. Вона повинна бути спрямована на зниження дефіциту національного бюджету до визначеного відсотка від ВВП, поліпшення торговельного балансу, обмеження номінальної заробітної плати до певного рівня. Стабілізаційні програми Фонду включають також скорочення державних витрат на освіту здоров'я, пенсійне забезпечення. Вони містять часто вимоги збільшення податків, особливо непрямих, скасування субсидій на продовольчі товари. Іноді однією з вимог є девальвація національної валюти. У зв'язку з цим виконання жорстких програм МВФ в країнах з дефіцитом платіжного балансу

часто призводить (принаймні, на деякий час) до обмеження життєвого рівня населення.

Механізм фінансування. Фінансові ресурси МВФ надаються у формі трьох модифікацій, які називаються фінансовими можливостями: регулярні, концесійні і спеціальні.

1. Регулярне фінансування, в свою чергу, поділяється на короткострокове й подовжене.

Короткострокове або “стенд-бай” (stand-by) здійснюється в межах резервних угод строком на 12–18 місяців. Це фінансування для виправлення короткострокових макроекономічних дисбалансів. Надається траншами в 25% від квоти. Купівля валюти здійснюється на умовах 2–7% щорічних. Крім того, надаючи кредит, МВФ стягує одноразовий комісійний збір у розмірі 0,5% від суми угоди. Викуп валюти має відбутися через 5 років.

Подовжені угоди укладаються строком на три роки. Вони спрямовані на підтримку економічних реформ у країнах-членах. Викуп валюти має відбутися не пізніше, ніж через 10 років.

2. Концесійне фінансування призначене для найменш розвинутих країн, чий дохід на душу населення не перевищує 825 доларів. Цей вид фінансування надається на пільгових умовах під 0,5% щорічних з виплатою боргу через 10 років.

3. Спеціальне фінансування надається у зв'язку з надзвичайними обставинами. До них належить стихійне лихо, соціальні заворушення, різке падіння цін на експортні товари або підвищення їх – на імпорتنі. Спеціальне фінансування здійснюється також з урахуванням труднощів перехідного періоду, що відноситься, зокрема, до країн Центральної та Східної Європи.

Для такого виду фінансування створено **спеціальні фонди:**

- ♦ **Фонд компенсаційного й непередбаченого фінансування** дає можливість допомагати державам-членам у разі збитків від стихійного лиха та інших зовнішніх причин;
- ♦ **Фонд фінансування буферних запасів** призначено для відновлення запасів сировини або накопичення його резервів;
- ♦ **Фонд системної трансформації** надає фінансову допомогу країнам, що відчувають труднощі в торговельній

та платіжній системах у зв'язку з переходом до ринкової економіки;

- ♦ **Фонд структурної адаптації** призначено для надання допомоги в проведенні структурних економічних реформ в країнах, що розвиваються й мають низький дохід, а також для реалізації середньострокових макро-економічних програм. Цей фонд обслуговує також країни з перехідною економікою.

Кошти, одержані зі спеціальних фондів, є доповненням до кредитних часток країн-членів; вони дозволяють збільшити в МВФ запас їх національної валюти понад встановлені межі.

Розміри фінансування. В рамках регулярного фінансування країна може одержати коштів до 300% своєї квоти; за концесійною угодою – до 50%; спеціальне фінансування здійснюється в розмірі до 30% квоти.

Кредитні операції МВФ. Попри фінансових операцій Фонд здійснює й чисто кредитні. До середини 70-х років кредити надавалися переважно розвинутим країнам; потім ситуація різко змінилася, і практично всі кредити йдуть у країни, що розвиваються, і в країни з перехідною економікою. Про це свідчать дані (табл. 8.2)¹.

Таблиця 8.2

Кредити МВФ в 1990–1998 рр.

Країни	Млрд СДР	% до підсумку
Всі країни	85407	100,0
Центральна і Східна Європа	6717	7,9
Країни СНД,	18631	21,8
в тому числі:		
Білорусь	190	0,2
Казахстан	538	0,6
Росія	15125	17,7
Україна	2062	2,4
Країни Балтії	421	0,5
Країни, що розвиваються	59638	69,8
Розвинуті країни	0	0,0

¹ *Международные валютно-кредитные и финансовые отношения*/Под ред. Л.Н. Красавиной. – М.: Финансы и статистика, 2000. – С.450.

За станом на середину 2005 р. загальна сума кредитів МВФ становила 49,8 млрд. СДР¹.

МВФ часто укладає угоду з країною-членом із зобов'язанням надати певну суму кредиту в момент її звернення до Фонду. У такому разі країна одержує не готівку, а домовляється про позику на означену суму. Країна може використати цю суму на передбачених угодою умовах. Такі кредити можуть бути продовжені на строк, що перевищує започаткований.

Найменш розвинутим країнам кредити надаються на пільгових умовах.

Загальна сплата боргу за кредитами МВФ у 2005 р. визначена у 6,3 млрд СДР; при цьому сам борг становив 5,1 млрд, а сума відсоткової ставки – 1,2 млрд СДР. Найбільшими боржниками Фонду є (станом на середину 2005 р., млрд СДР)²:

Туреччина.....	12,0
Бразилія.....	10,0
Аргентина.....	8,0
Уругвай.....	1,7
Болгарія.....	0,7
Сербія і Чорногорія....	0,7

Кредити МВФ, попри прямого призначення, відіграють роль гаранта для одержання країною коштів від інших кредиторів. Якщо МВФ дав кредит, то це – вираження довіри до країни щодо її платежоздатності.

Технічна допомога МВФ Технічна допомога МВФ полягає в сприянні країнам-членам у здійсненні ними грошової, валютної політики, банківського нагляду, бюджетної і податкової політики, упорядкуванні статистики, в розробленні фінансового й економічного законодавства.

Технічна допомога здійснюється шляхом направлення місій МВФ у центральні банки й міністерства фінансів країни. Така допомога надається на прохання країни. Експерти місії працюють у країні звичайно 2–3 роки.

¹ www.imf.org.

² www.imf.org.

Для підготовки кадрів в рамках технічної допомоги у Вашингтоні утворено інститут МВФ. Він організує курси і семінари по підвищенню кваліфікації державних службовців із країн-членів МВФ.

Випуск СДР Випуск СДР є специфічною функцією МВФ для поповнення міжнародних валютних резервів.

СДР (СПЗ) – спеціальні права запозичення (Special Drawing Rights – SDR) – це міжнародний валютний актив. Вони призначені для поповнення офіційних валютних резервів, погашення дефіциту платіжного балансу країни й розрахунків її з Фондом.

СДР поділяються між країнами-членами пропорційно їх квотам. Країни, що мають свій рахунок в СДР, можуть придбати в інших країнах-членах їх валюту на відповідну суму. За зберігання СДР понад розподілені ліміти МВФ сплачує їх власникам відсоткові ставки, які коливаються в межах 1–14%.

Частка СДР у світових валютних резервах становить 2%. Курс СДР відносно долара розраховується на основні “кошика” курсів провідних валют – долара США, фунта стерлінгів, євро, єни.

Міжнародний валютний фонд, незважаючи на певні суперечливості й труднощі функціонування, є головним органом регулювання міжнародних валютно-кредитних відносин. Наприкінці ХХ ст. його роль у розвитку світової економіки значно зросла.

8.3. Група Всесвітнього банку (The World Bank Group)

Вона складається з чотирьох основних інститутів – Міжнародного банку реконструкції й розвитку (МБРР), Міжнародної фінансової корпорації (МФК), Міжнародної асоціації розвитку (МАР), Багатосторонньої агенції з гарантій інвестицій (БАГІ); до цієї групи належить також Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС),

який має специфічні функції, але організаційно пов'язаний із Всесвітнім банком.

Формування Групи Всесвітнього банку було розпочато рішенням Бреттон-Вудської Конференції про заснування МБРР водночас з МВФ. Ці два інститути тісно пов'язані між собою за основними цілями, а також організаційно. Так, членом МБРР може стати тільки учасник МВФ. Структурно обидва вони входять до системи ООН.

Спочатку діяльність МБРР була пов'язана з кредитуванням розвинутих країн, насамперед європейських, що постраждали під час Другої світової війни. Після відбудови їх економіки, а також внаслідок появи великої групи нових держав, що звільнилися від колоніальної залежності, цілі й функції МБРР змінюються. Постає необхідність створити інститут, структурно пов'язаний з банком, який би зосередився на допомозі країнам, що розвиваються. З цією метою в 1956 р. була утворена Міжнародна фінансова корпорація. Для сприяння економічним перебудовам в найменш розвинутих країнах у 1960 р. розпочала діяльність Міжнародна асоціація розвитку.

Однією з цілей Всесвітнього банку є заохочення до інвестування з країн-членів в інші країни, особливо в такі, що розвиваються. Проте соціально-політична нестабільність в деяких регіонах робить інвестування там ризикованим. Щоб забезпечити своїх учасників від фінансових втрат, Світовий банк формує в 1988 р. організацію, яка гарантувала б відшкодування можливих втрат від некомерційних ризиків, – Багатосторонню агенцію з гарантій інвестицій. З проблемами інвестування пов'язано утворення в 1966 р. Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів. Таким чином, сформувався група Всесвітнього банку із п'яти організацій (табл. 8.3).

Незважаючи на певну різницю у функціях, всі організації Всесвітнього банку тісно пов'язані, насамперед єдністю цілей: сприяння стабільному економічному зростанню країн-членів, допомога в реконструкції господарства країн, що розвиваються, заохочення розвитку приватного сектора, заохочення іноземного інвестування. Група єдина й організаційно: практично

Таблиця 8.3

Організаційно-функціональна структура Всесвітнього банку

Організація	Основні цілі	Джерела формування ресурсів	Основні функції
МБРР	Сприяння економічному розвитку країн-членів. Заохочення іноземних інвестицій. Підтримка збалансованості платіжних балансів країн-членів	Внески країн-членів в уставний капітал. Позикові кошти із зовнішніх джерел. Платежі в рахунков погашення боргу	Кредитування країн-членів під урядові гарантії. Технічна допомога країнам, що розвиваються
МФК	Сприяння економічному зростанню країн, що розвиваються, шляхом заохочення приватного підприємництва	Внески в уставний капітал. Кредити МБРР. Відрахування від прибутків. Платежі в рахунков погашення боргу. Позикові кошти із зовнішніх джерел	Кредитування високорентабельних об'єктів без урядових гарантії. Інвестування в акціонерний капітал об'єктів з наступним перепродажем акцій приватним підприємствам. Технічна допомога
МАР	Сприяння економічному зростанню країн, що розвиваються	Прибутки від МБРР. Внески країн-донорів. Платежі в рахунков погашення боргу	Безпроцентні позики найменш розвинутих країнам під урядові гарантії. Надання урядам кредиту під певний процент
БАГІ	Сприяння притоку інвестицій в країни, що розвиваються	Внески в уставний капітал	Страховання некомерційних ризиків. Консультативні послуги.
МЦУІС	Урегулювання інвестиційних спорів		Примирення. Арбітраж

всі структури підпорядковані єдиному керівникові – президенту Всесвітнього банку, мають спільну адміністративну систему. Водночас за функціями інститути Всесвітнього банку мають специфічні розбіжності. Розглянемо їх.

**Міжнародний банк
реконструкції й розвитку –
МБРР (International Bank
for Reconstruction and
Development – IBRD)**

Міжнародний банк реконструкції й розвитку заснований у 1945 р. Місцеперебування його – м. Вашингтон. До числа учасників банку входить 182 країни, в тому числі і Україна (увійшла в 1992 р.).

Основні цілі МБРР:

- ♦ сприяння країнам-членам в розвитку економіки шляхом надання їм довгострокових позик і кредитів;
- ♦ заохочення іноземного інвестування через надання гарантій або участі в позиках та інших інвестиціях приватних кредиторів;
- ♦ стимулювання тривалого збалансованого зростання міжнародної торгівлі, підтримка збалансованості платіжних балансів країн-членів.

Організаційна структура МБРР:

- ♦ Рада керуючих;
- ♦ Директорат;
- ♦ Комітет з розвитку;
- ♦ Президент.

Рада керуючих – вищий орган МБРР. Вона складається з призначених країнами-членами управлінців. Звичайно це міністри фінансів або президенти центральних банків країн. Строк повноважень керуючого – 5 років, але можливе повторне призначення. Рада збирається один раз на рік для обговорення кардинальних питань політики банку. При голосуванні в Раді всі голоси країни залежать від її частки в капіталі банку. Понад 40% голосів належать державам “Великої сімки”.

Директорат складається з 24 директорів-виконавців, які обираються на два роки. З них 5 призначаються п'ятьма членами МБРР – США, Японією, Німеччиною, Великою Британією, Францією; решта обирається з урахуванням належ-

ності до певної групи країн. Директори здійснюють поточну діяльність банку.

Комітет з розвитку – спільний орган Всесвітнього банку й МВФ. Він складається з 24 членів і являє собою політичний форум для завчасного обговорення найважливіших проблем у сфері економічного розвитку. Здійснює дослідження й складає аналіз середньострокових і довгострокових перспектив розвитку економіки країн, що розвиваються, розробляє відповідні рекомендації щодо розподілу ресурсів банку.

Президент – обирається строком на 5 років. Він не може бути ні керуючим, ні директором. Президент здійснює адміністративні функції й контролює поточні справи банку.

Формування ресурсів. Джерелами їх формування є уставний капітал, що складається підпискою країн-членів; позикові кошти; платежі в рахунок погашення боргу.

Уставний капітал банку на середину 1998 р. складав 191 млрд доларів¹. Він формується нетрадиційно. Уряди країн-членів купують акції, але сплачують лише невелику частину їх вартості (6%). Решта капіталу є “недоторканою” і може бути затребувана банком лише в разі відсутності в нього ресурсів для термінового погашення своїх зобов’язань. Поки що таких випадків не траплялося. Цей гарантійний капітал не можна використовувати для надання кредитів.

Підписка країн-членів на акції банку здійснюється у відповідності з їх економічною потужністю. Кожна країна має свою квоту в уставному капіталі. Квота України становить 0,8% капіталу банку, США – 17, Японії – 6, 24. Росії, Канади, Саудівської Аравії, Індії та Італії – по 2,99%².

Зовнішні джерела фінансування. МБРР є значним позичальником на світовому фінансовому ринку. Він випускає облігації під 7% щорічних, що дуже вигідно приватним інвесторам. Їх інтерес підігрується ще й тим, що банк дає гарантії

¹ *Международные валютно-кредитные и финансовые отношения*/ Под ред. Л.Н. Красавиной. – М.: Финансы и статистика, 2000. – С. 462.

² *Валютный рынок и валютное регулирование*/ Под ред. И.Н. Платоновой. – М.: БЕК, 1998. – С. 309.

під ці облігації. Крім того, приватні банки й інші кредитні інститути вкладають також свої капітали в облігації МБРР. За рахунок емісії облігацій МБРР формує 94% своїх ресурсів.

Кредитна політика МБРР. Основне призначення кредитів – стимулювати розвиток приватного сектора в країнах-членах. До прийняття рішення про надання кредиту в країну прямує місія МБРР, яка вивчає економічну ситуацію, оцінює доцільність здійснення проектів, під які плануються кредити. Місія складає свій висновок і рекомендації, які країна мусить прийняти, інакше може й не одержати кредиту.

Кредити надаються тільки урядам, відповідно їх центральним банкам для фінансування великих проектів під гарантії урядів. На початок 1998 р. сума позик МБРР досягла 107 млрд доларів¹.

Кредити надаються на строк 15–20 років. Ставка кредиту в середньому перевищує на 0,5% ставку по позиковим коштам банку. Оскільки МБРР залучає позики з розрахунку 7% щорічних, то кредитна ставка складає в середньому 7,5%.

Для країн, що розвиваються, ставка дещо нижча. Найбіднішим країнам МБРР може надати безвідсотковий кредит.

Однією з особливостей діяльності МБРР є відмова від реструктуризації заборгованості клієнтів: випадків неповернення кредитів ще не було. Хоч прибуток не є головною метою МБРР, він працює прибутково. В середині 90-х років пересічно за рік прибуток становив понад 1 млрд доларів; він використовується для поповнення ресурсів МБРР. Дивідендів своїм членам банк не сплачує.

МБРР спочатку кредитував конкретні об'єкти, переважно інфраструктури, ретельно їх відбираючи. Це обмежувало позичальникам можливість маневру, що викликало їх невдоволення. З 80-х років кредити стали менше прив'язуватись до конкретних об'єктів. Крім підприємств приватного сектора банк став кредитувати й державні підприємства, але під га-

¹ Вісник НБУ. – 1998. – № 10. – С.21.

рантії уряду. Банк кредитує й галузі, куди приватний капітал йде неохоче через їх високу капіталоемність або низьку рентабельність (енергетика, транспорт, сільське господарство).

За цільовим призначенням кредити МБРР поділяються на дві групи – інвестиційні й системні. Перші надаються під конкретні проекти та програми підприємствам, установам, на навчання та новації. Другі призначені на подолання труднощів макроекономічного характеру. Якщо раніше перевага надавалася інвестиційним проектам, то згодом МБРР змінив стратегію на користь системних проектів (у 1999 р. їх частка становила вже 63%). Нова стратегія полягає в переході від фінансування окремих проектів до співпраці з державними і громадськими організаціями, а також приватним сектором.

Системні кредити поділяються на такі види:

- ♦ структурного регулювання – на фінансову підтримку трансформації економічної політики і здійснення інституційних реформ у країнах, що отримують кредити;
- ♦ структурної перебудови сектора – на підтримку змін у політиці й інституційних реформ у найважливіших секторах;
- ♦ кредити на відбудову – на підтримку урядової політики реформ, спрямованих на розвиток приватного сектора;
- ♦ кредити на скорочення заборгованості – на допомогу країнам з високим рівнем заборгованості¹.

Особлива увага з боку Всесвітнього банку надається найменш розвинутим країнам. Їх сукупний зовнішній борг у 2002 р. становив 523 млрд дол. Всесвітній банк надав їм кредит у сумі 104 млрд дол., в тому числі МБРР – 22 млрд, МАР – 82 млрд дол.

Зовнішній борг середньорозвинутих країн становить 1817 млрд. дол. У кредит від Всесвітнього банку ці країни одержали

¹ Циганкова Т.М., Гордєєва Т.Ф. Міжнародні організації. Навч.-метод. посібник для самостійного вивчення. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 113–115.

107 млрд дол, в тому числі від МБРР – 89 млрд, від МАР – 18 млрд дол.

Для найменш розвинутих країн Всесвітній банк задіяв Програму ХІПС (Heavily Indebted Poor Countries – HIPC) – допомога бідним країнам з найбільшою заборгованістю. Програма охоплює 38 найменш розвинутих країн. Вона спрямована на стимулювання економічних реформ, удосконалення системи освіти, розвиток сільського господарства, охорони здоров'я, боротьби зі СНІДом та ін.¹

Надання кредитів Всесвітнім банком має демонстраційний ефект: його авторитет стимулює приватних інвесторів та інші банки спрямовувати капітали в країни, що одержали кредити від МБРР. Таким чином, Всесвітній банк дуже сильно впливає на весь валютно-кредитний ринок.

**Міжнародна фінансова
корпорація – МФК
(International Finance
Corporation – IFC)**

Міжнародна фінансова корпорація заснована в 1956 р. Штаб-квартира її знаходиться в м.Вашингтон. Нараховує 174 члени, серед них – Україна (з 1993).

Головна мета МФК – сприяння економічному зростанню країн, що розвиваються, через заохочення приватного підприємництва у виробничому секторі.

Організаційна структура МФК:

- ◆ Рада керуючих;
- ◆ Директорат;
- ◆ Президент;
- ◆ Банківська консультативна комісія;
- ◆ Діловий консультативний комітет.

Рада керуючих – вищий орган МФК. Кожний керуючий МБРР автоматично стає й керуючим МФК, якщо його країна є членом МФК. Рада проводить щороку збори водночас зі зборами МБРР, на яких обговорюються найважливіші проблеми політики банку й МФК.

¹ www.worldbank.com.

Директорат здійснює поточну роботу. Він складається з 24 директорів, які водночас є директорами МБРР.

Президент МФК за посадою є головою директорату МФК. Він називається також виконавчим президентом.

Банківська консультативна комісія складається з восьми представників провідних міжнародних інститутів. Разом з керівництвом МФК вони обговорюють ділові й політичні проблеми й стратегію корпорації.

Діловий консультативний комітет об'єднує провідних промисловиків, банкірів, державних діячів, які обмінюються думками з керівництвом МФК з економічних та фінансових проблем.

Джерелами фінансування є: внески країн-членів в уставний капітал; кредити від МБРР; відрахування від прибутків; кошти від повернення кредитів; кошти, залучені на зовнішніх ринках.

Кредитна діяльність. МФК, як правило, кредитує тільки високорентабельні підприємства в нових індустріальних країнах. Менш розвинутим країнам важче одержати кредит через високу кредитну ставку, яка вища від пересічних ставок на основних ринках позичкових капіталів. Привабливою ж стороною цих кредитів є те, що вони спрямовані на реалізацію таких проектів, які не одержали б коштів з інших джерел. Звичайно МФК фінансує не більше як 25% загальної вартості проекту. Решта коштів відшукується за рахунок приватних компаній і комерційних банків.

На відміну від МБРР, для інвестування коштів МФК не вимагає урядових гарантій. Це позбавляє приватні компанії від державного контролю. Іншою відмінністю є те, що МФК не тільки надає кредити, а й здійснює інвестиції в акціонерний капітал підприємств, що створюються, з наступним перепродажем акцій приватним інвесторам. З моменту утворення й до середини 1998 р. МФК здійснила інвестицій на суму 24 млрд дол.¹

¹ *Международные валютно-кредитные и финансовые отношения*/ Под ред. Л.Н. Красавиной. – М.: Финансы и статистика, 2000. – С.470.

Попри своєї головної функції – заохочення приватних інвестицій – МФК надає країнам-членам також і **технічну допомогу**. В 1986 р. вона заснувала Консультативну службу з іноземних інвестицій для надання допомоги урядам країн, що розвиваються, щодо ефективного використання інвестицій. Сфера консультування – капітали, технологія, менеджмент. Видається регулярний довідник “База даних” по нових ринках.

Міжнародна асоціація розвитку – МАР (International Development Association – IDA) Асоціація утворена в 1960 р. Місце знаходження – Вашингтон. Нараховує 160 країн-учасниць, які поділяються на дві групи. До першої групи входить 22 високорозвинуті країни, а також Кувейт і Об'єднані Арабські Емірати. Другу групу складають країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою.

Основні цілі МАР:

- ♦ сприяння економічному розвитку країн-членів;
- ♦ підвищення продуктивності праці;
- ♦ зростання рівня життя в державах-членах, насамперед таких, що розвиваються.

Діяльність МАР спрямована, головним чином, на допомогу країнам, що розвиваються, через заохочення розвитку приватного сектора, мобілізації внутрішніх і зовнішніх джерел капіталу.

Організаційна структура МАР:

- ♦ Рада керуючих;
- ♦ Виконавчий директорат;
- ♦ Президент.

До **Ради керуючих** і **Виконавчого директорату** входять ті самі представники, що й до МБРР, тобто ті самі особи. Виконують вони аналогічні функції.

Президент МАР займається організаційною діяльністю. Штаб співробітництва МАР поділяється на чотири сектори: операції, фінансування, політика, планування.

Джерела фінансування: прибутки МБРР, внески країн-членів першої і частково другої груп; повернення кредитів, що

були надані раніше. В основному ресурси МАР формуються за рахунок “донорів” – країн першої групи. Частка “Великої сімки” становить 80% загальної суми внесків.

Розподіл ресурсів. МАР надає безпроцентні позики найбіднішим країнам. Критерієм “бідності” є рівень ВВП на душу населення, що не перевищує 925 доларів. Позики МАР мають 10-річний пільговий період й погашуються протягом 35–40 років. Решті країн кредит надається за ставкою 5% щорічних.

Кредити надаються в основному в розвиток інфраструктури і в сільське господарство. Так, у 1998 р. на кредитування сільського господарства пішло 18% виділених коштів МАР, освіту – 16, охорону здоров'я – 14, транспорт – 13, енергетику – 12%¹. Іноді МАР і МБРР спільно кредитують один і той же об'єкт, якщо на нього необхідні великі кошти. Кредити МАР надаються тільки урядам під їх гарантії. МАР сформувала Фонд для скорочення боргів у 100 млн. доларів; його призначено для найбідніших країн. Кредити надаються в національній валюті держав.

Багатостороння агенція з гарантії інвестицій – БАГІ (Multilateral Investment Guarantee Agency – MIGA)

Агенція заснована в 1988 р. Місцезнаходження її – м.Вашингтон. До її складу входить 145 членів. Україна стала членом БАГІ з 1995 р.

Основні цілі БАГІ:

- ♦ сприяння збільшенню притоку інвестицій у країни, що розвиваються, через надання гарантій, включно страхування, по некомерційним ризикам;
- ♦ здійснення досліджень, збір і поширення інформації для сприяння інвестуванню;
- ♦ надання технічної допомоги країнам, проведення консультацій з інвестиційних питань.

¹ *Международные валютно-кредитные и финансовые отношения* / Под ред. Л.Н. Красавиной. – М.: Финансы и статистика, 2000. – С. 469.

Організаційна структура БАГІ:

- ◆ Рада керуючих;
- ◆ Директорат;
- ◆ Комітет з розвитку;
- ◆ Президент.

Рада керуючих складається з тих самих осіб, що й Рада керуючих МБРР й виконує такі ж функції щодо до цілей БАГІ.

Директорат складається з 24 виконавчих директорів та їх заступників. Президент МБРР за посадою є головою Директорату БАГІ. Директорат займається поточними справами.

Комітет з розвитку являє собою групу міністрів великих країн; вони здійснюють моніторинг з проблем розвитку в сфері економіки й фінансів.

Президент БАГІ призначається Директоратом за пропозицією президента МБРР. Займається організаційною роботою.

Основні напрями діяльності БАГІ. Вона була утворена з тим, щоб залучити потенційних інвесторів до країн, що розвиваються, убезпечити їх від некомерційних ризиків і таким чином стимулювати туди потоки інвестицій. До некомерційних ризиків належать: війни, соціальні вибухи, експропріація вкладеного капіталу, неможливість переводу прибутку за кордон і т. ін.

Гарантії надаються тільки інвесторам із кран-членів БАГІ. Строк гарантій – 15–20 років за прямими інвестиціями, за позиками – понад три роки. Основна вимога надання гарантій: інвестор повинен бути резидентом країни – члена БАГІ; інвестиція ж може призначатися для будь-якої країни, навіть такої, що не входить до БАГІ.

Гарантії БАГІ, по суті, є страховкою, за одержання якої треба сплатити від 0,25% до 1,25% за кожні 100 доларів вартості гарантії.

БАГІ надає консультативні й рекламні послуги через спеціальний Департамент політичних і консультативних послуг.

Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів – МЦУІС (International Center for Settlement of Investment Disputes – ICSID)

Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів заснований у 1966 р. Місцезнаходження його – м.Вашингтон. До складу Центру входить 139 членів.

Головна мета – сприяти притоку іноземних капіталів шляхом створення умов для примирення й урегулювання спорів між урядами й іноземними інвесторами. МЦУІС не є кредитною організацією в прямому розумінні слова; через це його незавжди включають до Групи Всесвітнього банку, хоча за цілями й організаційно він з нею пов'язаний.

Організаційна структура МЦУІС:

- ♦ Адміністративна рада;
- ♦ Технічний секретаріат;
- ♦ Президент.

Адміністративна рада складається з керуючих від кожної країни-члена й займається обговоренням найважливіших проблем Центру.

Технічний секретаріат виконує поточну роботу. Його очолює Генеральний секретар, який є віце-президентом Всесвітнього банку.

Президентом Центру є президент Всесвітнього Банку.

Діяльність МЦУІС. Центр виступає в ролі арбітра між інвестором й урядом країни в разі виникнення конфлікту. Процес урегулювання інвестиційних спорів має дві форми: примирення й арбітраж. **Примирення** досягається в тому випадку, якщо вдається переконати обидві сторони у можливості вирішення конфлікт узгоджено, через взаємні поступки. Якщо ж примирення неможливе, то МЦУІС виносить аргументоване рішення на користь однієї із сторін; така процедура має назву **арбітражу**.

8.4. Регіональні банки розвитку

Розпад колоніальної системи і поява великої групи незалежних держав утворили нову ситуацію на світовому валютно-кредитному ринку. Практично кожна країна, що розвивається, поставила собі за найважливішу мету провести індустріалізацію, причому в якомога короткі строки. Ідея прискорення індустріалізації захопила й ті держави, які вже були незалежними до середини ХХ ст., але затримались на аграрній стадії розвитку, наприклад, латиноамериканські країни.

Для проведення індустріалізації і створення необхідної інфраструктури необхідні були кошти, які навіть МВФ і МБРР надати не могли в достатньому обсязі. Для вирішення проблеми були створені регіональні банки, які охоплюють велику кількість країн, розташованих на одному з континентів. Найчисленніші за складом учасників і найбільші за розмірами операцій: Міжамериканський банк розвитку, Азіатський банк розвитку, Африканський банк розвитку, Ісламський банк розвитку. Є й інші банки розвитку, які вирішують більш локальні цілі.

Характерною рисою регіональних банків розвитку є участь у них не тільки країн, що розвиваються, а й розвинутих країн; остання група країн виконує функції фондів.

Для сприяння соціально-економічним перебудовам у постсоціалістичних країнах, що розташовані на великому регіональному просторі колишнього СРСР, і Центрально-Європейських держав, було утворено Європейський банк реконструкції й розвитку (ЄБРР).

**Європейський банк
реконструкції і розвитку –
ЄБРР (The European Bank
for Reconstruction and
Development – EBRD)**

Банк був заснований у 1990 р., розпочав діяльність у 1991 р. До цього часу належить початок важливих соціально-економічних і політичних зрушень у країнах Східної Європи.

У громадських і урядових колах цих країн визріло розуміння необхідності переходу до ринкової економіки. Але перебудова всієї структури соціалістичної економіки потребувала неабия-

ких коштів. Для їх поповнення, для стимулювання реформ і було створено ЄБРР.

До складу ЄБРР увійшли всі європейські країни, а також низка неєвропейських країн — Австралія, Єгипет, Ізраїль, Кіпр, Марокко, Мексика, Нова Зеландія, Республіка Корея, США, Японія. Крім того, як нащадки СРСР членами банку стали всі азійські республіки СНД. Всього учасниками ЄБРР є 60 країн. За статутом ЄБРР його членами можуть стати як європейські, так і неєвропейські країни, але всі вони мають бути членами МВФ.

Управління Банку знаходиться в Лондоні.

Основні цілі ЄБРР:

- ♦ сприяти економічному розвитку і реконструкції країн Центральної і Східної Європи (ЦСЄ), які заявили про свою прихильність демократичним принципам;
- ♦ надавати допомогу країнам ЦСЄ в модернізації виробничої бази, в організації конкурентноспроможної підприємницької діяльності в приватному секторі;
- ♦ сприяти в залученні інвестицій у виробництво, сферу послуг і фінансовий сектор;
- ♦ стимулювати великі економічно обґрунтовані проекти;
- ♦ надавати технічну допомогу в реалізації проектів;
- ♦ сприяти формуванню ринку капіталів;
- ♦ сприяти у вирішенні екологічних проблем.

Звертає на себе увагу той факт, що серед найважливіших цілей міжнародного банку вперше виявились екологічні проблеми.

ЄБРР здійснює проектне фінансування банків, підприємств і компаній шляхом інвестування коштів як у нові виробництва, так і в діючі фірми. Він також працює з державними компаніями з метою підтримки процесів приватизації та їх структурної реорганізації. ЄБРР фінансує конкретні проекти переважно приватного сектора. Основними отримувачами кредитів банку є спільні підприємства за участю іноземних спонсорів. Банк фінансує до 35% витрат по проекту. ЄБРР не надає фінансування підприємствам оборонної, тютюнової

промисловості, виробництву засобів, що заборонені міжнародним правом, ігорному бізнесу, а також проектам, які можуть негативно впливати на довкілля.

Організаційна структура ЄБРР:

- ♦ Рада керуючих;
- ♦ Директорат;
- ♦ Президент і віце-президенти;
- ♦ Консультативна рада з питань довкілля.

Рада керуючих є вищим органом ЄБРР. Кожна країна в Раді представлена керуючим і його заступником. Рада керуючих вирішує кардинальні; стратегічні питання діяльності ЄБРР. До її компетенції належить приймання нових членів, виключення з членів Банку, зміни розміру уставного капіталу, обрання директорів і президента Банку та ін. Рада має право давати вказівки Директорату щодо виконання тих або інших завдань.

Директорат складається з 23 членів. З них 11 обираються керуючими, що представляють Бельгію, Велику Британію, Німеччину, Грецію, Данію, Ірландію, Іспанію, Італію, Люксембург, Нідерланди, Португалію, Францію, а також ЄС і Європейський інвестиційний банк (ЄІБ). Решта 12 керуючих представляють інші країни, поділені на групи: 4 – від країн ЦСЄ; 4 – від решти європейських країн; 4 – від неєвропейських країн. Директорат здійснює загальне керівництво діяльністю Банку, визначає основні принципи його політики у відповідності з вказівками Ради керуючих, підсумковує річний баланс, затверджує бюджет.

Президент керує поточними справами Банку. Він є офіційним представником ЄБРР на міжнародних форумах. Президент здійснює організаційну роботу, в тому числі наймання й звільнення службовців банку. Він головує в Директораті, але участі в голосуванні звичайно не приймає.

Функціонально ЄБРР поділено на департаменти, які знаходяться під безпосереднім управлінням Президента і віце-президентів:

- ♦ банківські операції;

- ♦ фінанси;
- ♦ проектна експертиза;
- ♦ відомство головного економіста;
- ♦ комунікації;
- ♦ персонал;
- ♦ адміністрація.

Департамент банківських операцій, що координує комерційну діяльність країн ЦСЄ, поділяється на два підрозділи за регіональним принципом – “північні країни” і “південні країни”. Україна входить до групи південних країн.

Консультативна рада з питань довкілля складається з 17 фахівців у галузі екології. Вони консультують Банк з екологічних аспектів проектів, що реалізуються.

Штаб-квартира Банку знаходиться в Лондоні.

Організаційна структура Банку включає і **процедуру прийняття рішень**. У багатьох випадках при голосуванні досить простої більшості. Але при обговоренні найважливіших питань в Раді керуючих або в Директораті необхідна кваліфікована більшість (2/3 або 85% голосів). Кожна країна має кількість голосів, пропорційну своїй квоті в уставному капіталі. Найбільші квоти мають США – 10%, Італія, Німеччина, Франція, Велика Британія і Японія – по 8,5%. Таким чином, жодна країна самотужки не може заблокувати рішення, навіть якщо при голосуванні потрібна кваліфікована більшість.

Формування ресурсів. При утворенні ЄБРР його капітал формувалася шляхом випуску акцій на суму 10 млрд еку. Потім капітал значно збільшився (в 1996 р. подвоївся). На кінець 2004 р. кількість акцій становила 1,9 млн на загальну суму понад 19 млрд євро¹. Квоти в уставному капіталі розподіляються таким чином (в %):

країни – члени ЄС, ЄІБ і власне ЄС.....	51
країни ЦСЄ.....	13
решта європейських країн.....	12
неєвропейські країни.....	24

¹ www.ebrd.com.

Отже, країнам Європейського Союзу належить вирішальний вплив в ЄБРР.

Фінансові ресурси Банку формуються також за рахунок позичкових коштів, коштів, одержаних в погашення позик, за рахунок виручки від реалізації інвестицій в акціонерний капітал.

ЄБРР заснував **спеціальні фонди** на кошти з доходів, одержаних від інвестицій. Ці фонди призначені для підготовки інвестиційних проектів і здійснення інвестицій в країни-члени. Кошти фондів використовуються для кредитування низькорентабельних галузей соціальної інфраструктури.

Кредитно-інвестиційна політика ЄБРР. Відповідно з основними цілями Банку його політика спрямована насамперед на підйом і структурну перебудову країн Центральної і Східної Європи. Діяльність ЄБРР в цьому напрямі досить різноманітна і перспективна. Вона включає: надання кредитів на розвиток виробництва; інвестування в капітал; гарантоване розміщення цінних паперів; надання позик під реконструкцію й розвиток інфраструктури. Пріоритетні сфери кредитування: фінансовий сектор, енергетика, телекомунікації, транспорт і агробізнес.

Станом на 2004 р. ЄБРР фінансував 129 проектів загальною сумою 12,9 млрд євро; з них власних коштів банку було виділено 4,1 млрд й залучених – 8,8 млрд євро. За 1991–2004 рр. було профінансовано 1140 проектів на загальну суму 78,5 млрд євро.

У галузевому розрізі фінансування ЄБРР становило (2004 р., %)¹:

- ♦ видобувна промисловість – 5,2;
- ♦ комунальне господарство – 2,0;
- ♦ муніципальна сфера – 4,4;
- ♦ первинні галузі – 3,0;
- ♦ переробна промисловість – 15,4;
- ♦ зв'язок – 7,6;
- ♦ торгівля й туризм – 3,2;

¹ www.ebrd.com

- ♦ транспорт і будівництво – 12,1;
- ♦ фінанси – 40,1;
- ♦ енергетика – 7,0.

ЄБРР перетворився на значного інвестора в країнах ЦСЄ: на нього припадає 15% усіх прямих капіталовкладень в регіоні; переважна їх більшість йде у приватний сектор.

У 2004 р. в економіку України ЄБРР інвестував коштів на 267 млн євро, а усього з початку діяльності – 1519 млн євро. Основні сфери інвестування: транспорт, АПК, банки, обробна промисловість. Зокрема, ЄБРР здійснив інвестування у сталеливарний комбінат у Донецьку, в “Укрзалізницю” (для введення в експлуатацію ліній швидкісних поїздів), у Рубіжанський картонно-тарний комбінат, продуктову фірму “Чумак” (у 2004 р. фірма отримала від ЄБРР довгостроковий кредит у розмірі 10 млн дол.).

Для підтримки малих і середніх підприємств ЄБРР надає кошти вітчизняним фінансовим посередникам (комерційним банкам), які кредитують такі підприємства. Для України Банк затвердив нову програму фінансування середнього, малого й мікробізнесу на суму 200 млн доларів. Відкриті кредитні лінії для банків “Ажіо” і “Форум”. Крім того, ЄБРР відкрив свою першу іпотечну кредитну лінію українському банку “Аваль”¹.

ЄБРР здійснює великі програми з охорони навколишнього середовища по регіону Балтійського моря, дельті Дунаю, водному середовищу Чорного моря.

Міжамериканський банк розвитку – МаБР (Inter – American Development Bank – IDB) Банк утворено в 1959 р. Місцезнаходження його – м.Вашингтон. В нього входять 26 латиноамериканських держав, США, Канада, Японія й 14

країн Західної Європи та ще деякі азіатські країни; зараз кількість акціонерів МаБР дорівнює 47.

Основною метою МаБР є фінансування проектів технічного й економічного характеру в країнах, що розвиваються, цього регіону. Для цього банк надає кредити і гарантії.

¹ www.ebrd.com

Ресурси Банку складаються із внесків країн-членів і позичених коштів. Сплачена частка статутного капіталу становить 10%. Капітал банку поділяється на ординарні кошти, поза-регіональні кошти і спеціальні фонди.

Ординарний капітал утворюють країни регіону; він становить майже половину загальних коштів. **Поза-регіональні** кошти утворюються за рахунок країн, що не належать до цього регіону. Банк має також численні **фонди**, найважливіший з яких – Фонд для спеціальних операцій.

У відповідності з квотами у статутному капіталі Банку розподіляється число голосів. Кожна країна має 135 базисних голосів плюс 1 голос на кожну акцію своєї частки в капіталі банку. Понад третина голосів належить США.

Організаційна структура. Керівним органом Банку є Рада керуючих, яка складається з представників країн-членів. Рада керуючих делегує поточну роботу Раді директорів, яка складається з 14 директорів, що обираються Радою керуючих терміном на 3 роки. Рада директорів здійснює поточну діяльність Банку, затверджує проекти, встановлює відсоткові ставки, затверджує бюджет. Раду директорів очолює президент, якого призначають на 5 років.

Кредитна діяльність. Банк надає позики для фінансування будівництва народногосподарських об'єктів; позика при цьому становить половину загальної вартості об'єкта. Відсоткова ставка за кредитами ординарного і позарегіонального капіталу дорівнює в середньому 10%, строк кредитів – від 10 до 15 років. Ставка кредитів із спеціального фонду коливається в межах 1–4%, строк – від 20 до 40 років.

Банк надає кредити двох видів: “жорсткі”, які надаються на ринкових умовах, і “м'які” – пільгові позики зі спеціального фонду під невисокий відсоток. Банк може надавати кредити як державним, так і приватним позичальникам. Приватним позичальникам позики надаються під відповідні гарантії.

Кредити МаБР мають цільове призначення; основна їх частина йде в енергетику, сільське господарство і рибальство. Найбільшу кількість коштів одержали нові індустріальні

країни регіону – Бразилія, Мексика і Аргентина. Створено філію МаБР – Міжамериканську інвестиційну корпорацію.

Інвестиційна діяльність МаБР досить інтенсивна. До 2005 р. сумарний обсяг інвестицій становив 326 млрд дол. Для фінансування проектів використовуються кредити й гранти. Гранти обмежені й надаються переважно приватним підприємствам. Банк допомагає своїм членам отримати доступ до міжнародних фінансових ринків, надаючи їм гарантії.

Африканський банк розвитку – АфБР (African Development Bank – ADB) Банк заснований у 1964 р. До його членів входять 53 африканські країни і 24 неафриканські. Місцезнаходження його – м. Абіджан (Кот-д'Івуар). Спочатку, згідно зі Статутом Банку, його членами мали бути лише африканські держави. Але гостра нестача коштів змусила залучити до формування капіталу й деякі розвинуті країни. В 1973 р. було створено Африканський фонд розвитку, формально незалежний, але по суті він є складовою частиною структури АфБР. Членами фонду стали високорозвинуті держави (США, Японія, Канада, деякі західноєвропейські держави), а також Саудівська Аравія і Кувейт.

Мета банку – сприяти економічному й соціальному прогресу африканських країн.

Основні цілі АфБР:

- ♦ фінансувати інвестиційні програми і проекти;
- ♦ сприяти державним і приватним інвестиціям;
- ♦ організовувати спільне фінансування (з іншими міжнародними організаціями розвитку);
- ♦ надавати технічну допомогу країнам – членам регіону в підготовці проектів розвитку.

Організаційна структура. Вищим органом є Рада керуючих, яка складається з міністрів або інших високопосадовців економічних та фінансових інститутів країн-членів. Кожна країна має один голос у доповненні до кількості голосів, пропорційних числу акцій. Жодна країна не має права вето. Рада керуючих збирається один раз на рік і вирішує стратегічні питання розвитку Банку.

Рада директорів виконує поточну роботу Банку. Вона складається з 18 директорів (12 – представники країн регіону і 6 – нерегіональних держав). При Раді директорів сформовано такі комітети: Комітет з трудових ресурсів, Фінансовий комітет, Комітет з розвитку, Комітет з адміністративних справ, Бюджетний комітет.

Ресурси банку складаються із внесків, переважну частину яких дають розвинуті країни. За розмірами капіталу АфБР – найбільший серед регіональних банків розвитку. Найбільша квота в уставному капіталі АфБР – у США (17,0%); Японія має 14,0 %, Німеччина – 10,5 , Франція й Канада – по 9,0%.

Кредитна діяльність. Кредити надаються тільки африканським країнам. Звичайний кредит надається строком на 12–20 років з рахунку 9,5% щорічних плюс комісія в розмірі 1%¹. За пільговий кредит стягується збирання в 0,75%, період пільги – від 3 до 5 років.

Азіатський банк розвитку – АзБР (Asian Development Bank – ADB) Банк засновано в 1965 р. Місцезнаходження його – м. Маніла (Філіппіни). Членами Банку є 64 держави, в тому числі 18 неазіатських (наприклад, Австралія).

Головна мета – сприяння економічному прогресу азіатських країн, що розвиваються.

Організаційна структура Банку. Вищим органом АзБР є Рада керуючих, до якої входять по одному представникові з кожної країни-члена (усього 64 представники: 46 з Африки і 18 – з країн Європи та Америки). Рада визначає Президента банку терміном на 5 років.

Рада директорів складається з 12 осіб. Директори слідкують за фінансовою звітністю Банку, затверджують бюджет, документи, що стосуються політики Банку.

Банк має 26 регіональних відділень в різних країнах. Найбільшими регіональними відделеннями є:

¹ *Энциклопедия рынка. Валютные рынки: мировой опыт – практика в России/ Под ред. Б.Дякина. Ч. 4. М.: РОСБИ, 1998. – С. 24.*

- ♦ Субрегіон “Великий Меконг” (Камбоджа, Лаос, М’янма, Таїланд, В’єтнам, Китай);
- ♦ Центральнопівденноазійське Регіональне Економічне Співробітництво (Афганістан, Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Монголія, Таджикистан, Узбекистан);
- ♦ “Трикутник росту” (Індонезія, Малайзія, Таїланд);
- ♦ Регіон зростання Східної частини АСЕАН (Бруней, Індонезія, Малайзія, Філіппіни).

Ресурси Банку формується за рахунок внесків, переважно розвинутих країн. Найбільша квота в уставному капіталі належить Японії – 26%; Австралія має 11%. Частка неазійських держав (крім Австралії) становить 33%. Таким чином, на всі країни, що розвиваються, припадає лише 30% від усієї квоти. Станом на 2006 р. капітал АзБР дорівнював 3,5 млрд дол.

Кредитна діяльність. АзБР здійснює довгострокове кредитування. З 1995 р. практикує надання часткових гарантій по некомерційним ризикам. Пріоритетним об’єктом кредитування є енергетика.

У 1973 р. Банк заснував Азіатський фонд розвитку (АФР), призначений для надання безпроцентних кредитів найбіднішим азіатським країнам на строк до 40 років з виплатою комісії в 1% щороку.

В 1995 р. Банк виділив кредит Казахстану на суму 120 млн доларів, залучаючи, таким чином, в свою сферу азіатські республіки колишнього СРСР¹. Найбільшу суму кредитів за весь час існування Банку одержали Індонезія, Республіка Корея, Філіппіни, Пакистан і Таїланд, тобто країни, що відзначаються динамізмом розвитку. На кінець 2005 р. найбільшим боржником АзБР став Китай (15 млрд дол.).

У 2005 р. АзБР надав під різні проекти й програми 5,8 млрд дол. Значна частина цих коштів призначена для розвитку сільського господарства та соціальної інфраструктури.

¹ Валютный рынок и валютное регулирование/ Под. ред. И.Н. Платоновой. – М.: БЭК, 1996. – С. 299.

Ісламський банк розвитку – ІБР (Islamic Development Bank – IDB)

ІБР заснований у 1975 р. Місцезнаходження його – м. Джідда (Саудівська Аравія). Банк утворено за рішенням Організації Ісламська конференція, яка нараховує 51 державу.

Мета ІБР – сприяти економічному розвитку ісламських держав і мусульманських громад в інших державах.

Кредитна діяльність. Банк надає ресурси для фінансування зовнішньоторговельних операцій і проектів в інших сферах економіки. Особливістю банку є те, що він не стягує відсотків за наданий кредит, оскільки це суперечить принципам шаріату, який забороняє одержувати прибуток, який не зароблений власною працею. Позики надаються безпроцентно, лише за обслуговування встановлена деяка винагорода. Водночас Банк здійснює інвестиції в об'єкти промислового і сільськогосподарського призначення, від чого одержує відповідний прибуток.

8.5. Банк міжнародних розрахунків – БМР (Bank for International Settlements – BIS)

БМР – один з найстаріших міжнародних банків. Його було засновано в 1930 р. на підставі міжурядової угоди шістьма державами – Великою Британією, Бельгією, Німеччиною, Італією, Францією та Японією. Членом Банку стала також Швейцарія, на території якої він функціонує (м. Базель). Первісним призначенням Банку було врегулювання виплат німецьких репарацій за результатами Першої світової війни. В 30-ті роки склад БМР поповнився ще низкою європейських країн, а в повоєнний період – і неєвропейськими країнами, в тому числі США, Австралією, ПАР та ін. Зараз кількість членів – 34 країни.

Суттєва особливість БМР полягає в тому, що його головними передплатниками є **центральні банки** країн-членів. З цієї причини БМР часто називають “банком центральних банків”. Крім того, учасниками БМР є й деякі приватні ко-

мерційні банки, зокрема великі американські банки групи Моргана.

Банк міжнародних розрахунків – акціонерне товариство. Грошовою одиницею, яку він використовує, є золотий швейцарський франк із вмістом 0,29 г. чистого золота.

Організаційна структура БМР:

- ♦ Генеральні збори;
- ♦ Рада директорів;
- ♦ Керівництво.

Генеральні збори – вищий орган БМР. Вони складаються з голів (президентів) центральних банків країн-членів і визначають основні напрями політики банку.

Рада директорів керує поточною політикою БМР. Вона складається з голів центральних банків Бельгії, Франції, Німеччини, Великої Британії та США, кожний з яких призначає ще одного члена Ради зі своєї країни. Крім того, до Ради входять також голови ЦБ Канади, Японії, Нідерландів, Швеції та Швейцарії.

Керівництво – обраний Радою директорів голова (президент).

Формування ресурсів. Основне джерело – позичкові кошти (вклади) центральних банків країн-членів в іноземній валюті або золоті. Вклади короткострокові, до трьох місяців. Ці кошти БМР розміщує на ринкових умовах в інших центральних банках, міжнародних організаціях і банках-кореспондентах для одержання прибутку і виплати проценту по вкладах.

Основні цілі і функції БМР:

- ♦ сприяння центральним банкам в управлінні їх валютними резервами;
- ♦ обговорення стратегічних питань валютної політики країн-членів;
- ♦ виконання функцій агента по виконанню міжнародних фінансових угод країн-членів;
- ♦ дослідження в галузі валютної і грошової політики в інтересах центральних банків.

Відповідно з основними функціями БМР здійснює: купівлю-продаж і зберігання золота; депозитно-позичкові операції з центральними банками; операції з валютою й цінними паперами на міжнародних ринках.

Одна з найважливіших функцій БМР – регулювання міжнародних розрахунків і розроблення нормативних документів з банківського нагляду. З цією метою при БМР утворено три комітети: Базельський комітет з банківського нагляду, Базельський комітет по системах платежів і розрахунків, Постійний комітет по єрвалютах.

Завданням Базельського комітету з банківського нагляду є розроблення принципів ефективного банківського нагляду для попередження банківських криз. Комітет розробив низку документів, якими керуються практично всі країни світу. Крім того, розроблено норми й нормативи міжнародної діяльності в різних галузях.

З 90-х років у сфері уваги Комітету опинилися країни Центральної і Східної Європи. Органи нагляду великої групи країн цього регіону (серед них – Україна) утворили регіональну Групу банківського нагляду країн ЦСЄ. Комітет підтримує Групу, надає їй експертну й інформаційну допомогу, допомогу в підготовці фахівців. Служба банківського нагляду Національного банку України підтримує тісні контакти з членами Групи, бере активну участь у роботі її органів.

БМР підтримує тісні контакти з міжнародними інститутами валютно-кредитного ринку, насамперед з МВФ і Групою Всесвітнього банку. Особливі відносини БМР має з Групою Десяти (Г-10), чийм фактичним валютно-фінансовим центром він є.

З 80-х років БМР здійснює новий вид діяльності. Він надає проміжний кредит країнам, які очікують кредит від МВФ і знаходяться в складному фінансовому становищі. Робиться це для того, щоб підтримати економіку цих країн до одержання кредитів МВФ.

Питання для самоконтролю

1. Як формувалася система валютно-кредитних організацій?
2. Що являють собою клуби кредиторів?
3. У чому різниця між Паризьким і Лондонським клубами?
4. Що являють собою консультативні групи країн?
5. У чому полягають основні цілі міжнародних фінансових інститутів?
6. У чому полягають цілі МВФ?
7. У чому полягають функції МВФ?
8. Як формуються ресурси МВФ?
9. Як здійснюється кредитно-фінансова діяльність МВФ?
10. Що таке СДР?
11. З чого складається Всесвітній банк?
12. У чому полягають основні цілі МБРР?
13. Як формуються ресурси МБРР?
14. Як здійснюється кредитна політика МБРР?
15. У чому полягає специфіка кредитної діяльності МФК?
16. На які країни, насамперед спрямована діяльність МАР?
17. У чому полягає різниця між регіональними банками і групою Всесвітнього банку за цілями?
18. З якою метою було засновано ЄБРР?
19. Як формуються ресурси регіональних банків розвитку?
20. В чому полягають основні функції БМР?

Тести

1. Система золотомонетного стандарту була зафіксована конференцією:

а) Паризькою;	б) Генуезькою;
в) Бреттон-Вудською;	г) Ямайською.

2. Головними партнерами Банку міжнародних розрахунків є:

- а) комерційні банки;

- б) національні банки
- в) приватні особи.

3. Спеціальні права запозичення запроваджені організацією:

- а) МВФ; б) МБРР; в) БМР; г) ЄБРР.

4. Всесвітній банк складається з таких організацій:

- а) МБРР, МВФ, МАР, ЄБРР, МЦУІС;
- б) МБРР, МВФ, МАР, БАГІ, МЦУІС;
- в) МБРР, ЄБРР, БАГІ, МФК, МЦУІС;
- г) МБРР, МАР, БАГІ, МФК, МЦУІС;
- д) МБРР, МВФ, БАГІ, ЄБРР, МЦУІС.

5. Чи є Україна членом МБРР:

- а) так; б) ні?

6. Як називається дія, коли країна бере позику в МВФ шляхом купівлі іноземної валюти за національну:

- а) операція; б) транзакція; в) кредитування?

7. До якої форми фінансування МВФ належить “стенд-бай”:

- а) регулярне; б) концесійне; в) спеціальне?

8. Що таке “транш” у функціональній структурі МВФ:

- а) квота країни;
- б) частка квоти країни;
- в) міжнародний резервний актив;
- г) запозичені МВФ кошти?

9. Кредити МБРР надаються країнам через:

- а) комерційні банки;
- б) національні центральні банки;
- в) приватні фірми.

10. Голоси в Раді керуючих МБРР розподіляються:

- а) порівну між представниками усіх країн-членів;
- б) залежно від квоти країни.

11. Яка з організацій, вказаних нижче, не вимагає урядових гарантій при наданні позик:

- а) МБРР; б) МФК; в) МАР; г) БАГІ?

12. В якій організації її члени розподіляються на “донорів” і “позичальників”:

- а) МБРР; б) МФК; в) МАР; г) БАГІ?

13. Яка організація страхує інвесторів від некомерційних ризиків:

- а) МФК; б) МАР; в) БАГІ; г) МЦУІС?

14. Яка з організацій спрямовує свою діяльність переважно на допомогу країнам, що розвиваються:

- а) ЄІБ; б) ЄФР; в) ЄБРР; г) ЄЦБ?

15. Яка з організацій спрямовує свою діяльність на підтримку економічних реформ в країнах з перехідною економікою:

- а) ЄІБ; б) ЄФР; в) ЄБРР; г) ЄЦБ?

16. Чи є Україна членом ЄБРР:

- а) так; б) ні?

17. У статутному капіталі ЄБРР переважаючою є частка:

- а) країн ЄС;
б) інших європейських країн;
в) неєвропейських країн.

18. Який з клубів є неурядовою організацією кредиторів:

- а) Паризький клуб;
б) Лондонський клуб?

19. Яка консультативна група є організацією провідних банків:

- а) Група семи; б) Група десяти;
в) Група двадцяти; г) Група тридцяти?

20. Який регіональний банк не стягує процентів за наданий кредит:

- а) Європейський банк реконструкції та розвитку;
б) Міжамериканський банк розвитку;
в) Африканський банк розвитку;
г) Азіатський банк розвитку;
д) Ісламський банк розвитку?

Розділ 9

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В БОРОТЬБІ З НЕЗАКОННИМ БІЗНЕСОМ

Ключові поняття: *незаконний бізнес; корупція; “брудні гроші”; “відмивання грошей”; методи боротьби з незаконним бізнесом; Спеціальна фінансова комісія з проблем відмивання грошей (СФК – ФАТФ).*

9.1. Міжнародна система боротьби з незаконним бізнесом

Міжнародні економічні відносини інколи супроводжуються такими діями, які трактуються як незаконний бізнес. Найчастіше йдеться про корупцію, яка представлена хабарництвом і здирництвом, відмивання “брудних грошей”, що зароблені торгівлею наркотиків, нелегальний ігорний бізнес, контрабанда та інші протиправні дії, які в міжнародній практиці вважаються економічним злочином.

В основі **хабарництва** полягає оплата незаконних послуг консультантів, агентів, посередників і офіційних осіб за кордоном. Особа, яка взяла хабаря, сприяє швидкому вирішенню справи, як правило, порушуючи закони про чесну конкуренцію.

Здирництво визначається як незаконне вимагання грошей або власності шляхом шантажу й залякування офіційних і приватних осіб.

“Відмивання брудних грошей” – легалізація доходів, отриманих незаконним шляхом. Це сукупність дій, які мають на меті приховання справжнього джерела походження нелегальних доходів і надання їм ознак законного походження. Величезні суми нелегальних доходів, які постійно накопичуються в сфері організованої злочинності і в тіньовій сфері економіки,

настільки ж постійно потребують легалізації. Без такої легалізації вся злочинно-корислива діяльність кримінальників і тінювиків просто втратила б сенс.

Незаконний бізнес підриває як національну економіку країни, так і міжнародні економічні відносини в цілому. Можна визначити такі основні негативні наслідки злочинної діяльності в економічній сфері:

1. Дестабілізується економіка окремих держав. Діяльність могутніх злочинних угруповань, які крутять мільярдами доларів, може (як це неодноразово траплялося) спричинити розлад валютної і митно-податкової системи держави, падіння обмінного курсу національної валюти. Масове відмивання нелегальних доходів часто призводить до порушення принципів господарської конкуренції, а також до деформації і перекосів у функціонуванні усієї макроекономічної системи держави. Усе це неминуче супроводжується підкупом і корупцією державної адміністрації, яка бере участь у регламентації окремих галузей господарської діяльності. У кінцевому підсумку, цілі сектори економіки виявляються в руках злочинних угруповань.

2. Відмивання грошей, яке відбувається переважно в кредитно-фінансових установах, головним чином у банках, неминуче призводить до підриву банківської системи, викликаючи в деяких випадках банкрутство ряду банків чи нанесення їм фінансових збитків. Воно породжує явища корупції банківських службовців, які здійснюють підозрілі операції, а це саме собою підштовхує їх до прийняття економічно необґрунтованих рішень, які наносять фінансовий збиток, чи до інших службових зловживань. У підсумку втрачається довіра вкладників до кредитної системи в країні.

3. Відмивання “брудних грошей” додає прискорення зростанню й розвитку організованої злочинності.

Світова спільнота не може миритися з такими негативними явищами, тому міжнародні зусилля на боротьбу з ними були спрямовані ще з початку ХХ ст. Напередодні Першої світової війни (в 1912 р.) була укладена Міжнародна конвенція в

справах, пов'язаних з торгівлею опіумом, а в 1931 р. вона була замінена новою Конвенцією, яка вже обмежувала і регулювала виробництво й розподіл у масштабі планети медикаментів, які містять наркотичні речовини.

Після Другої світової війни ініціативу боротьби з незаконним бізнесом узяла на себе Організація Об'єднаних Націй. У 1961 р. була затверджена Конвенція ООН про одурманюючі засоби. У 1971 р. прийнято Конвенцію про психотропні засоби, яка значно розширює сферу міжнародного контролю на великий перелік синтетичних наркотиків. Цей документ ратифікували понад 140 держав. У 1988 р. у Відні була скликана Конференція ООН з боротьби з нелегальним оборотом одурманюючих і психотропних речовин. Конференція завершилася одноголосним ухваленням тексту міжнародного договору, який відомий в усьому світі як **Віденська конвенція**. До цієї Конвенції приєдналася більшість держав планети, в тому числі й такі постачальники наркотичних речовин, як Афганістан, Пакистан, Індія, Іран, М'янма, Болівія, Колумбія та ін. Усі ці країни взяли на себе зобов'язання активно боротися з виробництвом, транспортуванням і торгівлею наркотиками і всіляко сприяти іншим державам і міжнародним організаціям у боротьбі з цим злом.

У 90-х роках минулого століття Генеральна Асамблея ООН прийняла ще й інші документи щодо боротьби зі злочинним бізнесом. До них належать, зокрема:

- ♦ Резолюція про боротьбу з корупцією й Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб (1996);
- ♦ Декларація ООН про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях (1996);
- ♦ Декларація ООН про злочинність і суспільну безпеку (1996).

У статті 1 останньої Декларації говориться: "Держави-члени прагнуть захищати безпеку й добробут своїх громадян і всіх осіб, що знаходяться під їх юрисдикцією, шляхом прийняття ефективних національних заходів до боротьби з небезпечною транснаціональною, в тому числі організованою злочинністю,

незаконним оборотом наркотиків і зброї, контрабандою інших незаконних товарів, організованою торгівлею людьми, терористичними злочинами й відмиванням доходів від небезпечних злочинів, а також приймають на себе зобов'язання взаємно співпрацювати в цих зусиллях”¹.

У структурі ООН завдання боротьби з корупцією покладено насамперед на Генеральну Асамблею, Генерального секретаря та ЕКОСОР. Генеральна Асамблея приймає резолюції про боротьбу з корупцією та документи про відповідні заходи. Генеральний секретар готує доповіді про положення у світі з цим злочином і накреслює основні напрями боротьби з ним. ЕКОСОР розробляє проекти резолюцій про боротьбу з корупцією й конкретизує необхідні заходи. ЕКОСОР взаємодіє з Комісією з попередження злочинності й кримінального правосуддя. Комісія особливу увагу приділяє фактам про хабарництво серед державних посадових осіб у ході здійснення міжнародних комерційних операцій.

Роль основного координатора в економічній протидії міжнародній злочинності відіграє створена під егідою ООН спеціалізована організація з назвою Програма ООН з контролю над наркотиками (United Nations Drug Control Programme – UNDCP) зі штаб-квартирою у Відні. Вона розробила власний план дій у галузі боротьби з відмиванням грошей, а також конфіскації доходів, які надходять від торгівлі наркотиками. UNDCP надає спеціалізовану допомогу всім, хто до неї звертається. Форми цієї допомоги різноманітні:

- ♦ організація навчання для політиків, працівників правоохоронних органів, які займаються розшуком учасників наркобізнесу;
- ♦ надання юридичної допомоги тим державам, які після ратифікації Віденської Конвенції повинні провести складну і трудомістку роботу з пристосування своїх законодавчих систем до її вимог;

¹ Герчикова И.Н. Международные экономические организации. – М.: Консалтбанк, 2001. – С. 571.

- ♦ надання рекомендацій щодо запобігання використанню фінансових установ для відмивання “брудних грошей”.

Ще одна організація системи ООН – Відділ запобігання злочинам і кримінального судочинства Віденського бюро ООН. Він займається різного виду науковими дослідженнями, які привернули б увагу урядів ряду країн до величезних масштабів явища відмивання грошей, що надходять від усіх видів злочинів, крім торгівлі наркотиків, а також до масштабів загрози, яка виходить від зростання організованої злочинності.

Крім системи ООН, боротьбою з незаконним бізнесом займаються й інші міжнародні організації, зокрема, Рада Європи, Світова організація торгівлі, Організація економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР) та ін. Так у документі “Провідні принципи ОЕСР для багатонаціональних корпорацій” міститься вимога не платити хабаря державним службовцям або керівникам громадських організацій, не робити внесків кандидатам на громадські пости, якщо це не дозволено законом.

У Раді Європи для боротьби з корупцією створена Багато-профільна група з питань корупції (Multidisciplinary Group on Corruption + GMC).

У 1990 р. Рада Європи прийняла Конвенцію з проблем відмивання доходів, які надходять від злочинів, їхнього відшуку, вилучення і конфіскації; вона набрала чинності в 1993 р. Конвенція – це міжнародна угода з проблем кримінального права, яка носить обов’язковий характер для його учасників. Особливістю Конвенції є те, що вона не обмежує відмивання грошей тільки наркобізнесом. Кримінальному покаранню підлягає злочин відмивання нелегальних доходів, накопичених у результаті усіх тяжких злочинів.

Конвенція Ради Європи зобов’язує сторони проводити ідентифікацію і розшукувати майно, яке підлягає конфіскації і вживати заходів з метою недопущення його підміни перед видачею розпорядження про конфіскацію. Особлива увага звертається на моніторинг банківських рахунків, на спостереження, прослуховування телефонних розмов, одержання доступу

до комп'ютерних систем, а також на обов'язок надання необхідних документів.

У 1995 р. ГМС підготувала документ "Програма заходів боротьби проти корупції", в якій конкретизовано поняття корупції й методи боротьби з нею.

Міжнародна торговельна палата (МТП) ще в 1977 р. оприлюднила "Правила ведення боротьби зі здирицтвом і хабарництвом". Ці правила декларують етику підприємців у відносинах з партнерами; вони рекомендовані підприємствам і приватним особам в якості зразка коректної торговельної практики¹.

Активну участь у боротьбі з кримінальним бізнесом беруть також Інтерпол і Світова митна організація.

9.2. Функції і діяльність ФАТФ

На сьогоднішній день провідною міжнародною організацією, яка бореться з відмиванням грошей та іншого майна, набутого кримінальним шляхом, є Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей – ФАТФ (Financial Action Task Force on Money – FATF) або Спеціальна фінансова комісія (СФК). Цей орган був створений у 1989 р. на Паризькій зустрічі держав "Великої сімки"; він об'єднує 31 країну і 2 міжнародні організації. Штаб-квартира організації знаходиться в Парижі.

На першому етапі пріоритетом ФАТФ була боротьба з відмиванням доходів, отриманих від торгівлі наркотиками. Діяльність ФАТФ має три головних напрями:

- ♦ поширення дії прийнятих рекомендацій на всі континенти і регіони земної кулі;
- ♦ перевірка того, як виконуються в державах-членах і як впроваджуються в інших державах заходи для боротьби з відмиванням грошей;

¹ Докладніше див.: *Герчикова И.Н.* Международные экономические организации. – М.: Консалтбанк, 2001. – С. 375–379.

- ♦ відстеження загальносвітових методів і схем відмивання злочинно нажитих капіталів і розробка контрзаходів.

Діяльність ФАТФ дуже багатогранна, що дуже важливо для боротьби з таким міжнародним явищем, як відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом. Група поєднує експертів, які визначають політику в законодавчій, економічній і правоохоронній галузях, а також володіє великими технічними можливостями, а її співробітники мають дуже цінні спеціальні знання і досвід прийняття рішень у сфері фінансів, юстиції, іноземних справ та інших галузях.

Отже, ФАТФ – це міжурядовий орган, метою діяльності якого є розвиток і впровадження на міжнародному рівні заходів і стандартів боротьби з відмиванням грошей. ФАТФ відстежує процеси імплементації таких заходів, вивчає способи і техніку відмивання грошей, розробляє превентивні і запобіжні заходи, сприяє загальносвітовому впровадженню стандартів боротьби з відмиванням грошей. Виконуючи названі функції, ФАТФ співробітничав з багатьма міжнародними організаціями, чия діяльність також спрямована на протидію відмиванню “брудних грошей”.

ФАТФ не має чітко визначеного статусу. Рішення щодо продовження терміну її діяльності ухвалюються кожні п'ять років. ФАТФ буде продовжувати роботу, якщо уряди країн-членів вважатимуть це необхідним.

Результатом зусиль країн – членів ФАТФ стала Доповідь, опублікована в 1990 р. Вона містила докладний аналіз різних аспектів явища відмивання грошей, а також огляд задіяних на той час міжнародних інструментів і програм в окремих країнах, які протидіють цьому явищу.

Головним стрижнем Доповіді стали **40 рекомендацій**, підготовлених ФАТФ. У процесі їхньої підготовки група керувалася духом і буквою Віденської Конференції. У Доповіді виокремлюються три види першочергових заходів, названих основою концепції Рекомендацій, на яку будуть спиратися чисельні прийняті надалі конкретні пропозиції:

1. Кожна держава повинна вжити заходів до ратифікації постанов Віденської Конвенції;

2. Закон про конфіденціальність даних, який діє у фінансових установах, повинен бути змінений таким чином, щоб він не заважав державі ухвалити дані Рекомендації;

3. Ефективна програма протидії процедури відмивання грошей, повинна передбачати посилення багатостороннього співробітництва, а також підвищення результативності взаємної правової допомоги в пошуковому, слідчому і судовому процесі, в екстрадиції за справами, які стосуються відмивання грошей, у будь-яких випадках, коли це можливо.

ФАТФ прийняла **Декларацію етичних принципів**, яка спонукає банківський сектор зайняти загальну солідарну позицію стосовно спроб відмивання грошей, тобто дати запевнення в тому, що банки не будуть приховувати і відмивати доходи, які надходять від злочинної діяльності, особливо від незаконної торгівлі наркотиками. Турботу про дотримання таких принципів узяв на себе **Базельський комітет банківського нагляду**, який виступив зі спеціальною заявою по цьому питанню.

Декларація етичних принципів містить цілий перелік правил, обов'язкових для виконання всіма банками планети.

Оцінювання результативності заходів, розроблених ФАТФ, включає дві процедури: самооцінювання і взаємооцінювання. Перша полягає у відповідях на різні питання, поміщені в запитальнику, розробленому ФАТФ. На підставі отриманої інформації створюється "сітка виконання рекомендацій", яка дає можливість зробити узагальнюючий огляд правотвірної діяльності країни в цьому напрямі.

Взаємооцінювання проводиться членами, призначеними ФАТФ, за погодженим способом обстеження, відповідно до прийнятих критеріїв. Після завершення роботи команда готує проект звіту, зміст якого після представлення зацікавлених стороні піддається обговоренню під час засідання робочої групи за участю фахівців у галузі фінансів і права.

Згодом діяльність ФАТФ уже не обмежувалася боротьбою тільки з наркобізнесом, а поширилася й на інші сфери злочинного бізнесу.

Важливою сферою діяльності ФАТФ є моніторинг типології нових методів відмивання грошей, застосовуваних у злочинному світі. Щорічні огляди, для підготовки яких залучаються всесвітньо відомі експерти, свідчать про все більш рафіновані методи, про зростаючий професіоналізм міжнародних злочинних груп. У полі зору експертів ФАТФ постійно перебувають найважливіші інструменти злочинної діяльності: підставні корпорації, електронні трансферти, небанківські фінансові установи, експортно-імпорتنі фірми, холдингові компанії.

ФАТФ визначає, що дуже важливим є введення принципу прозорості в діяльності підприємств, оскільки не тільки холдингова компанія, а практично кожен легально діючий господарчий суб'єкт може бути використаний для відмивання грошей.

Кілька разів на рік ФАТФ видає "чорний список" країн, які не співробітничать з іншими в протидії відмиванню грошей, що в подальшому погрожує введенням санкцій з боку фінансових установ країн – членів ФАТФ.

Україна також була внесена до "чорного списку" ще в 2001 р. За минулий час, практично до кінця 2002 р. ніяких змін у законодавстві прийнято не було. В жовтні того ж року в Парижі проходила чергова пленарна сесія ФАТФ, на якій, зокрема, розглядалося й українське питання. Україні був наданий термін до кінця 2002 р. для приведення свого законодавства у відповідність з міжнародними стандартами. У випадку невиконання вимог ФАТФ мала намір застосувати "контрзаходи". І, хоча з деяким запізненням, Верховна Рада України прийняла необхідний закон, експертів Групи він не задовольнив, тому що в ньому не були враховані вимоги, висунуті ними раніше. Тому ФАТФ рекомендувала країнам-членам ввести контрзаходи стосовно України, що відразу позначилося на уповільненні швидкості і підвищенні вартості банківських операцій за участю кредитно-фінансових установ нашої країни.

Відразу після введення контрзаходів були ухвалені необхідні зміни до Закону України "Про запобігання та про-

тидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом”, а також до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України. Тому на наступному пленарному засіданні, яке проходило в лютому 2003 р. в Парижі, санкції було скасовано. Однак “чорний список” ФАТФ Україна залишила тільки на початку 2004 р. Це стало можливим після того, як експерти переконалися, що ухвалене в Україні законодавство успішно застосовується і лазівок для “відмивателів” грошей більше немає.

Україна залишила “чорний список”, але протягом ще одного року експерти пильно стежили за втіленням на практиці проголошених заходів.

Після виходу з “чорного списку” Україна твердо стала на шлях боротьби з відмиванням грошей. Значно активізувалося співробітництво Державного департаменту фінансового моніторингу України з іноземними колегами щодо співпраці в справі боротьби з відмиванням грошей, що знайшло прояв у підписанні двосторонніх міжнародних угод, зокрема Меморандумів про взаємодію з іноземними колегами.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає зміст поняття “незаконний бізнес”?
2. Що таке “брудні гроші”?
3. Які заходи здійснюються світовою спільнотою в боротьбі з незаконним бізнесом?
4. Що таке Віденська конвенція?
5. Яку роль відіграє ООН у боротьбі з незаконним бізнесом?
6. Який орган ООН є головним координатором в економічній протидії злочинному бізнесу?
7. Які документи прийнято Радою Європи відносно боротьби з корупцією?
8. У чому полягає основна мета ФАТФ?
9. Якими є основні напрями діяльності ФАТФ?
10. Яку підтримку здійснює ФАТФ щодо України?

Розділ 10

РЕГІОНАЛЬНІ ІНТЕГРАЦІЙНІ УГРУПОВАННЯ В ЄВРОПІ

Ключові поняття: *регіональна інтеграція; рівні інтеграції; еволюція інтеграційних процесів; Європейське об'єднання вугілля та сталі; Європейське економічне співтовариство; Європейський Союз; Шенгенська угода; Маастрихтська угода; Єдиний європейський акт; Європейський економічний простір; Європейська асоціація вільної торгівлі; Співдружність Незалежних Держав; Єдиний економічний простір; ГУАМ; Організація Чорноморського економічного співробітництва.*

10.1. Особливості еволюції інтеграційних процесів у Європі

З розвитком міжнародних інтеграційних процесів усе більшого значення набувають формування макрорегіональних інтеграційних об'єднань. На сьогоднішній день існує п'ять рівнів регіональної інтеграції: зона преференційної торгівлі; зона вільної торгівлі; митний союз; спільний ринок; економічний і валютний союз. У світі нараховуються десятки макрорегіональних об'єднань різного рівня інтеграції. Серед найвпливовіших та найцікавіших за складом учасників є такі організації: Європейський Союз (ЄС); Північно-Американська угода про вільну торгівлю (НАФТА); Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС); Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН); Південний спільний ринок (МЕРКОСУР); Латино-Американська асоціація інтеграції (ЛААІ); Співдружність Незалежних Держав (СНД); Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС).

Окремі показники, що характеризують потенціал деяких регіональних об'єднань, наведені в табл. 10.1.

Таблиця 10.1.

Основні економічні показники деяких регіональних інтеграційних угруповань¹

Регіон	Населення, млн чол., 2005 р.	ВВП (за ПКС), млрд дол., 2005 р.	ВВП на душу населення, тис. дол.	Експорт товарів та послуг, млрд дол., 2005 р.
ЄС (25 країн)	460,7	12180	26,5	4713
СНД (12 країн)	278,7	2307	8,3	295
НАФТА (3 країни)	435,7	14541	33,4	1710
МЕРКОСУР (4 країни)	232,4	2136	9,2	153
АСЕАН (10 країн)	555,5	2653	4,8	637

¹ Складено за даними: <http://www.demoscope.ru/weekly/app/world2005>; www.cia.gov/cia/publications/fastbook; www.wto.org.

Утворення регіональних об'єднань як форми інтеграційної взаємодії держав започатковано в Європі. Інтеграційні процеси в Європі досягли найвищого рівня у зіставленні з іншими регіонами світу. Саме тут діє угруповання, що пройшло всі відомі стадії інтеграції, – Європейський Союз. ЄС може розглядатись як класичний приклад послідовної економічної інтеграції на регіональному рівні. І дійсно, ця організація багато в чому є взірцем при утворенні регіональних економічних угруповань на різних континентах. Водночас Європа показала приклади заснування таких організацій, які не витримали випробування часом (Рада Економічної Взаємодопомоги – РЕВ) або зазнали істотної реорганізації в пошуках підвищення ефективності діяльності (Європейська Асоціація Вільної Торгівлі – ЄАВТ).

Історично першою регіональною економічною організацією стала **РЕВ**, яка була заснована в 1949 р. З європейських країн до неї входили СРСР, НДР (Східна Німеччи-

на), Польща, Чехословаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія, Албанія (припинила членство з 1962 р.); у деяких структурах брала участь Югославія. Метою РЕВ було сприяння поглибленню й удосконаленню співробітництва між соціалістичними країнами, розвитку соціалістичної економічної інтеграції, планомірному розвитку народного господарства, прискоренню економічного й технічного прогресу. Діяльність РЕВ ґрунтувалась на довгострокових програмах у сфері економіки; однією з останніх була Комплексна програма соціалістичної економічної інтеграції (1971).

Згідно зі Статутом, Рада Економічної Взаємодопомоги була відкрита для будь-якої іншої країни, яка побажає до неї вступити; але поповнилась вона лише іншими соціалістичними країнами за межами Європи (Монголія, В'єтнам, Куба). Жодна європейська несоціалістична країна не тільки не хотіла, а й не змогла б стати членом РЕВ через несумісність принципів ринкової та адміністративно-командного варіанту соціалістичної економіки.

У межах Ради Економічної Взаємодопомоги соціалістичним країнам вдалося досягнути певної координації зовнішньоекономічної діяльності. На РЕВ припадала переважаюча частка зовнішньої торгівлі кожної з країн, було споруджено чимало спільних об'єктів народного господарства. Проте в цілому ефективність РЕВ була невисокою. Обсяги взаємної торгівлі країн – членів РЕВ значно поступалися показниками країн Європейського економічного співробітництва (ЄЕС); ще менш ефективною була інтеграція у валютно-кредитній сфері, в русі трудових ресурсів. Справа в тому, що РЕВ являла собою насамперед політичну організацію. Економічна інтеграція розглядалась як підпорядкований процес, що має сприяти досягненню політичних цілей. Крім того, в умовах жорсткого централізованого планування інтеграційний процес набував неприродності і, по суті, гальмувався. З розпадом соціалістичної системи як політичної сили припинила існування і РЕВ, що продемонструвало її штучний характер.

Інакше розвивались інтеграційні процеси в Західній Європі. Правда, на перших порах, відразу ж по закінченні Другої світової війни, панувала ідея утворення політичного союзу західноєвропейських країн. Він мав бути протидією поширення комунізму на Захід. У 1946 р. У. Черчілль виступив за утворення Сполучених Штатів Європи, які являли б собою єдиний монолітний блок західноєвропейських держав. Його промова дала початок руху за “єдину Європу”. В різних західноєвропейських країнах почали утворюватись координаційні комітети, що сприяли б втіленню в життя ідеї британського прем’єра. Наприкінці 1948 р. було сформовано “Європейський рух”¹. В тому ж році міністрами закордонних справ Франції, Великої Британії, Бельгії, Нідерландів і Люксембургу було підписано Брюссельський пакт про утворення Західного союзу. Його призначенням було забезпечення співробітництва країн-членів в економічній, соціальній, культурній та військовій сферах. Згодом цей союз був доповнений Європейською радою (1949), до якої увійшли ще деякі західноєвропейські країни. В 1955 р. Західний Союз було перейменовано на Західноєвропейський Союз.

Проте дійсної інтеграції в Західній Європі певний час не відбувалося, оскільки згадані організації мали відверто політичний характер, а між провідними європейськими державами тих часів мали місце політичні протиріччя (особливо між Францією й Великою Британією). Навіть утворена в 1948 р. Організація європейського економічного співробітництва (ОЄЕС) для реалізації американської допомоги за “планом Маршалла” мало що змінила, оскільки й вона мала, насамперед, політичні цілі. Необхідним був інший підхід до європейської інтеграції. Політичні цілі, як виявилось, не тільки не сприяли, а й заважали природному руху процесу економічної інтеграції. Прийшлося відкласти завдання політичної інтеграції аж до 90-х років. Політичній інтеграції мусила передувати економічна інтеграція, а не навпаки.

¹ Ильин Ю.Д. Лекции по истории и праву Европейского Союза. – Харьков: Консум, 1998. – С.14–15.

Реальний процес економічної інтеграції в Західній Європі розпочався майже водночас із спробами здійснити політичну інтеграцію. Розробляли проект економічного об'єднання Європи Жан Монне, голова Комісаріату з планування й адміністрації в уряді Франції, і Робер Шуман, французький прем'єр-міністр. В основі проекту була ідея утворення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), і Р. Шуман втілював його в життя.

Післявоєнна Європа відчувала неабиякі економічні труднощі. Крім фізичного зруйнування війною об'єктів народного господарства, економічне становище погіршувалося нестачею капіталу, конкуренцією з боку США, які вийшли з війни ще більш міцною державою. В цих умовах конкурування ще й між собою в найважливіших галузях виробництва для Європейських країн утрудняло вихід з економічної кризи. Такими галузями тоді були енергетика (насамперед вугільна промисловість) та чорна металургія. Саме з них розпочалася координація економічної діяльності західноєвропейських країн. У 1951 р. шість країн – Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди і Люксембург – підписали угоду про заснування **Європейського Об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС)**. Це об'єднання стало першою ластівкою інтеграційного процесу. Координація розвитку вугільної промисловості і чорної металургії очолювалася Верховним органом, який надбав певних наднаціональних повноважень. Після реалізації “Плану Шумана” передбачалася інтеграція й інших галузей економіки.

ЄОВС швидко продемонструвало свою ефективність, між “шісткою” міцніли економічні стосунки, поступово складався механізм регулювання зовнішніх зв'язків на взаємовигідній основі. Згодом розпочалися переговори про поширення інтеграції на інші товари та послуги. Виникла ідея утворення митного союзу, а далі – економічного союзу. В березні 1957 р. ті ж самі шість країн підписали в Римі угоду про заснування **Європейського економічного співтовариства (ЄЕС)** і **Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом)**. Тоді ж три організації (ЄОВС, ЄЕС і Євратом) об'єдналися в одну

спільноту – **Європейське економічне співтовариство**. При цьому всі три складові частини зберегли своє автономне існування в новій організації.

При утворенні ЄЕС його засновники виношували далекосяжні плани. Головною метою ЄС було проголошення в статті 2-й Договору: “Співтовариство має за свою мету шляхом створення спільного ринку, економічного та валютного союзу, а також шляхом реалізації спільної політики та діяльності ... сприяти гармонійному і збалансованому розвитку економічної діяльності Співтовариства, високому рівню зайнятості та соціальному захисту, рівності між чоловіками та жінками, стійкому та безінфляційному зростанню, досягненню високого рівня конкурентоспроможності та зближення економічних показників, захисту та поліпшенню стану навколишнього середовища, підвищенню життєвого рівня та якості життя, економічній і соціальній інтеграції та солідарності держав-членів”¹.

Договір передбачав відмінність митних зборів та кількісних обмежень на імпорт та експорт товарів між державами – членами, спільну торговельну політику, утворення внутрішнього ринку. Як показав час, ці наміри здійснились. Зокрема, утворення митного союзу було завершено в 1968 р.

У 1969 р. на конференції в м. Гаага було прийнято рішення про подальше поглиблення західноєвропейської інтеграції, а саме – утворення економічного й валютного союзу зі спільною валютою. Ця пропозиція виходила від прем'єр-міністра Бельгії Тіндеманса, і план такого союзу одержав його ім'я. За планом Тіндеманса валютний союз мав бути утворений вже до кінця 1980 р., але цей строк виявився нереальним. Не всі члени ЄЕС були до цього готові; до цього часу відбулося розширення організації, вступ до неї нових країн, і розбіжності між членами ЄЕС в їх економічному розвитку де-що збільшились, що гальмувало проведення єдиної валютної

¹ *Європейський Союз. Консолідовані договори.* – К., Port-royal, 1999. – С. 47.

політики. Проте в 1979 р. було утворено **Європейську валютну систему (ЄВС)**, яка стала кроком до валютного союзу.

Європейське економічне співробітництво із суто економічної поступово перетворювалось на розгалужену соціально-політичну систему, доповнюючись неекономічними структурами. З 1979 р. розпочав роботу **Європейський парламент**, що складався з представників усіх членів організацій. Було утворено **Європейське політичне співробітництво** для кордидинації зовнішньої політики країн-членів.

Важливим заходом щодо утворення економічного й валютного союзу стало прийняття в 1986 р. **Єдиного європейського акту**, який проголосив злиття економічної інтеграції та політичного співробітництва в єдиний процес. Актом передбачалося завершення побудови єдиного Спільного ринку до кінця 1992 р. Це означало, що будуть остаточно усунені перепони у взаємній торгівлі (зокрема, різні стандарти в країнах, різне національне законодавство щодо ведення бізнесу тощо). Одним з головних завдань організації, що були накреслені Актом, визначалось співробітництво в галузі зовнішньої політики. Отже, майбутній союз міркувався не тільки як економічний, а й як політичний. Тут ми бачимо нове коло діалектичного процесу: спочатку утворення спільноти передбачалось як політичний союз; оскільки це було передчасно, рушійною силою об'єднання стала економічна інтеграція; нарешті, склались умови для політичного союзу, вже підкріпленого економічною базою.

Політична, економічна й валютна інтеграція Західної Європи була зафіксована **Маастрихтською угодою про Європейський Союз** у грудні 1991 р. Угодою передбачалося: єдине європейське громадянство; політичний Союз; економічний і валютний союз. Маастрихтська угода була проголошена як початок нового етапу в процесі створення ще тіснішого союзу народів Європи. Водночас підкреслювалася спадкоємність щодо основних досягнень Європейського Співтовариства: "Союз засновується на базі Європейського Співтовариства, доповненого сферами політики і формами співробітництва згідно з да-

ним Договором. Його завдання полягає в налагодженні ... відносин між державами-членами та їх народами”¹.

Таким чином, констатовано, що політичних розбіжностей між західноєвропейськими країнами вже не існує. Проте в 60-х роках політичні й економічні суперечності ледве не привели Західну Європу до розколу. Суперництво Великої Британії з континентальними країнами Європи (насамперед, з Францією), боротьба за лідерство стали причиною появи конкуруючої щодо ЄЕС інтеграційної спільноти – **Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ)**. Вона утворилася в 1960 р. в складі семи країн – Великої Британії, Данії, Норвегії, Португалії, Австрії, Швеції й Швейцарії. На відміну від ЄЕС, у цій організації передбачалось активне співробітництво лише в сфері міжнародної торгівлі, лібералізація якої вважалась головною метою. Ніяких наднаціональних структур (парламенту, політичного союзу) не планувалося. Дуже швидко виявилось, що ЄАВТ не спроможна конкурувати з більш потужним Європейським Економічним Співтовариством. Поступово вона стала розпадатися. Вже в 1973 р. Велика Британія і Данія вийшли з ЄАВТ і вступили до “Спільного ринку”. Згодом організацію покинули Португалія, Швеція, Австрія, які зараз є членами ЄС. Деякі країни, навпаки, увійшли до ЄАВТ, вирішуючи свої зовнішньоторговельні проблеми. Нинішній склад ЄАВТ такий: Норвегія, Швейцарія, Ісландія, Ліхтенштейн.

Об’єктивний процес поглиблення західноєвропейської інтеграції сприяє економічному зближенню країн ЄС і ЄАВТ. Тому в 1991 р. між обома організаціями укладається Угода про утворення **Європейського економічного простору**. Згідно з нею, країни ЄАВТ мають значні пільги в торгівлі з країнами Союзу. Проте на інші сфери міжнародних економічних відносин пільги не поширюються.

Із розпадом соціалістичної системи на суттєво новій основі здійснюються інтеграційні процеси в країнах Централь-

¹ *Європейський Союз. Консолідовані договори.* – К.: Port-royal, 1999. – С. 16.

ної і Східної Європи. На уламках СРСР виникла **Співдружність Незалежних Держав**, яка об'єднала колишні радянські республіки, крім прибалтійських. СНД утворено в 1991 р. і передбачає тісне співробітництво в економічній, політичній, культурній, екологічній, правовій сферах. Для такого співробітництва, здавалося б, є солідна підстава, бо напочатку 90-х років зв'язки між республіками, особливо економічні, були ще досить міцні. Проте за обставин, про які буде сказано далі, СНД не стала ефективним інтеграційним об'єднанням. На її просторі протікають інтеграційні і дезінтеграційні процеси.

Частина колишніх радянських республік увійшла до **Організації Чорноморського економічного співробітництва** (утворене в 1992 р.) для вирішення більш локальних проблем. Недостатня ефективність СНД, неспроможність у її рамках вирішити важливі питання економічного співробітництва веде до того, що деякі її члени шукають інші шляхи для надання імпульсу в розвитку взаємовідносин. Так, особливий статус відносин мають Росія й Білорусія; поглиблення інтеграції відбувається між Росією, Білорусією, Казахстаном, Узбекистаном, Киргизстаном і Таджикистаном. З іншого боку, все чіткіше формується об'єднання **ГУАМ** (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова), яке має свої специфічні інтереси.

В Центральній Європі визначною подією стало утворення в 1992 р. **Центральноевропейської угоди про вільну торгівлю (ЦЕФТА)**. Угоду підписали Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина; згодом до них приєдналися Румунія і Болгарія. Тепер перші чотири країни стали членами ЄС.

У тому ж 1992 р. було застосовано **Раду держав Балтійського моря**. Вона була утворена за ініціативою Німеччини й Данії; включає всі скандинавські держави, Німеччину, Польщу, Росію, Естонію, Латвію, Литву. Рада сприяє вирішенню регіональних проблем у широкому спектрі міжнародних відносин.

Соціально-політичні перетворення в Центральній та Східній Європі поступово знімають перепони на шляху інтег-

раційних процесів усієї Європи (Західної, Центральної та Східної). Ініціатива щодо загальноєвропейської інтеграції виходить від Європейського Союзу. Згідно з нею, утворювалися особливі економічні програми допомоги країнам Центральної та Східної Європи, які сприяли б прискоренню їх економічного розвитку. В 1989 р. була розроблена програма PHARE для Польщі та Угорщини; згодом вона поширилася на Чехію, Словаччину, Боснію й Македонію. Для сприяння процесу реформ в СНД розроблена програма TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States). Вона включає технічну допомогу, надання ноу-хау, гуманітарної і надзвичайної допомоги.

10.2. Європейський Союз – ЄС (European Union – EU)

Цілі, принципи й організаційна структура ЄС

Розглянемо детальніше основні етапи формування й розвитку ЄС. Європейський Союз утворено згідно

з Маастрихтською угодою, що була підписана 7 лютого 1992 р.; дія угоди розпочалася з 1 січня 1993 р. Як вже було сказано, ЄС являє собою вищий ступінь еволюції західноєвропейської інтеграції, яка пройшла стадії Європейського об'єднання вугілля і сталі та Європейського економічного співтовариства (Спільного ринку).

Започаткували Європейський Союз шість країн, а зараз у його складі 25 країн-членів. Нагадаємо еволюцію формування Європейського Союзу.

У травні 1950 р. тодішній міністр закордонних справ, а згодом Прем'єр-міністр Франції Робер Шуман запропонував Франції, ФРН та будь-якій іншій європейській державі об'єднати ресурси у вугледобувній та сталеливарній промисловості. Ця пропозиція одержала назву "Декларація Шумана". Через рік, у квітні 1951 р., Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди й Люксембург підписали в Парижі договір про заснування Європейського об'єднання вугілля й сталі.

“Декларація Шумана” виходила за межі суто економічного об’єднання. Головною метою було припинення тривалої ворожнечі між європейськими країнами, об’єднання політичне, культурне, утворення єдиної європейської спільноти, яка б назавжди відвернула протистояння між націями континенту. В основу об’єднаної Європи покладалися принципи миру, демократії, рівноправного співробітництва між країнами.

Ініціатори європейської інтеграції розуміли, що об’єднання Європи – тривалий процес. І було визнано, що його слід починати з економічної сфери. Для успішності процесу інтеграції необхідно було сформувати правову базу, систему інститутів, частина з яких мала б наднаціональний характер.

У березні 1957 р. та ж сама “шістка” підписує у Римі **Договір про створення Європейського Економічного Співтовариства та Європейського співтовариства з атомної енергетики**. У Договорі про цілі його заснування сторони зазначають:

“... Сповнені рішучості закласти основи для дедалі більш тісного союзу європейських народів, прийнявши рішення забезпечити економічний і соціальний прогрес своїх країн шляхом здійснення спільних дій, спрямованих на усунення бар’єрів, що розділяють Європу, підтверджуючи, що основною метою їх зусиль є невпинне поліпшення умов життя і праці своїх народів,

визнаючи, що усунення існуючих перешкод потребує узгоджених дій, покликаних гарантувати сталий розвиток, збалансовану торгівлю і чесну конкуренцію, спонуковані прагненням зміцнити єдність економік своїх країн і забезпечити їх гармонійний розвиток шляхом зменшення різниці між різноманітними районами і подолання відсталості районів, що перебувають у менш сприятливих умовах,

сповнені бажання сприяти за допомогою проведення спільної торгової політики поступовому усуненню обмежень у міжнародному товарообміні,

маючи на меті підтвердити солідарність, що зв’язує Європу та іноземні держави, і бажаючи забезпечити їх процвітання відповідно до принципів статуту Організації Об’єднаних

Націй, сповнені рішучості зміцнити за допомогою такого об'єднання ресурсів мир та свободу та закликаючи інші народи Європи, що поділяють їх ідеали, приєднатися до їх зусиль, вирішили створити Європейське Економічне Співтовариство..."¹.

"Римські договори" набули чинності 1 січня 1958 р. Того ж року було засновано **Європейську парламентську асамблею**, президентом якої був обраний Робер Шуман.

Економічна співпраця "шістки" починає поглиблюватися. В 1960 р. було утворено Європейський соціальний фонд, завданням якого передбачалося сприяння працевлаштуванню та професійній мобільності працівників між країнами-членами. В 1962 р. започатковано проведення єдиної сільськогосподарської політики як важливого елемента інтеграції. Утворено Європейський фонд організації і гарантування сільського господарства (ФЕОГА).

Тривалий час "шістка" була, по суті, замкненим угрупованням і не поповнювалася новими членами. Більше того, президент Франції Шарль де Голль заявив, що його країна категорично проти вступу Великої Британії до ЕЕС. Причина полягала в тому, що Франція боялася появи у Співтоваристві ще одного потужного конкурента, до того ж тісно пов'язаного політично з США. Але, з іншого боку, ЕЕС звертає увагу на ринки країн, що розвиваються, особливо на африканські країни, які в минулому були здебільшого колоніями Франції, Бельгії, Німеччини. З них сімнадцятьом країнам було зафіксовано асоційоване членство спеціальною конвенцією в місті Яунде (Камерун).

Інтеграційний процес набуває подальшого поглиблення. В 1965 р. було об'єднано виконавчі структури ЕОВС, ЄЕС та Євратома. В 1968 р. було укладено договір про митний союз; таким чином, економічна інтеграція піднялася на новий, вищий щабель.

Нарешті, через 20 років після об'єднання "шістки" вона починає розширюватися за рахунок нових членів. У 1972 р.

¹ <http://oldeurope21.kiev.ua/ukranian/program>

підписують договір про вступ до Європейського Співтовариства Велика Британія, Ірландія, Данія та Норвегія. Втім, Норвегія так і не стала членом Співтовариства через негативний результат референдуму населення щодо цього питання. Інші три країни стали членами ЄЕС у 1973 р.

У порядку поглиблення інтеграції в 1972 р. було прийнято рішення про створення європейського фонду валютного співробітництва, а також визначено нові сфери діяльності співтовариства: проведення спільної регіональної, соціальної, енергетичної політики та політики щодо охорони довкілля. Спрогнозовано, що економічний та валютний союз буде утворений у 1980 р.; як уже відомо, це був занадто оптимістичний прогноз. В 1974 р. створюється Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР).

Поступово розширюється склад асоційованих членів Співтовариства. В 1975 р. підписується **Ломейська конвенція** (у м. Ломе, столиці Того), згідно з якою асоційованими членами стають уже 46 держав Африки, Карибського та Тихоокеанського регіонів. Ломейська конвенція замінила собою Яундську конвенцію. В 1979 р. була підписана Друга Ломейська конвенція, в 1984 р. – Третя, яка зафіксувала 65 асоційованих членів. Четверту конвенцію (1989) підписали вже 69 держав.

Продовжується і розширення самого Європейського Співтовариства. У 1981 р. до нього приєдналася Греція, у 1986 р. – Іспанія й Португалія, у 1994 р. – Австрія, Швеція й Фінляндія. У складі 15 членів Співтовариство функціонувало десять років, аж до 2004 р., коли воно поповнилося ще десятьма країнами.

Після утворення митного союзу і спільного ринку настала черга підготовки до валютного союзу, шлях до якого виявився досить довгим. У 1978 р. в Брюсселі було прийнято рішення про впровадження валютної системи, в основі якої полягала б єдина грошова одиниця “екю”. З 1979 р. європейська валютна система вступила в дію. З 1 січня 1999 р. була уведена нова валюта – євро, яка замінила собою екю.

Важливою подією інтеграційного процесу стало підписання в 1985 р. у м. Шенген (Люксембург) угоди, яка сьогодні відома як Шенгенська угода, про скасування прикордонного контролю між Бельгією, Німеччиною, Францією, Люксембургом та Нідерландами. Згодом Шенгенську угоду підписали й інші члени Співтовариства.

В Шенгенській угоді зазначалося, що для громадян країн ЄЕС формальності на спільних кордонах значно спрощуються. Здійснюється лише візуальний контроль за приватними транспортними засобами, які перетинають кордони на малій швидкості, але не зупиняючись. Передбачалося спрощення порядку переміщення для громадян, які проживають у районах, розташованих поблизу спільних кордонів. Угода визначила необхідність координації митних служб і поліції з метою боротьби із злочинністю. Водночас контроль за пересуванням громадян переносився на зовнішні кордони, й цей контроль ставав більш пильним і суворим. Окремо було оговорено про необхідність запобігання нелегальній міграції з країн, що не є членами ЄЕС.

У 1986 р. підписано Єдиний європейський акт, що доповнював і уточнював Римський договір. Нарешті, в 1991 р. в Маастрихті (Нідерланди) було прийнято проект договору про утворення Європейського Союзу. Договір підписано в 1992 р., а чинності він набув у листопаді 1993 р.

Після розпаду СРСР і всієї системи соціалістичних держав Європейський Союз звертає значно більше уваги на стосунки з постсоціалістичними країнами Європи. У 1993 р. формується програма TACIS ("Технічна допомога країнам СНД"). Наступного року у Люксембурзі підписується угода про партнерство й співробітництво між Європейським Союзом та Україною. Ця угода була ратифікована парламентами країн ЄС тільки в 1998 р. Аналогічна угода укладена між ЄС та Росією, Грузією, Вірменією, Азербайджаном. У 1994 р. статус асоційованих членів надано Естонії, Латвії та Литві. Через 10 років, а саме – в травні 2004 р. ці балтійські країни, а також Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Словенія, Кіпр та Мальта були прийняті до Європейського Союзу.

Отже, Європейський Союз складається з 25 країн:

1. Австрія	9. Іспанія	17. Польща
2. Бельгія	10. Кіпр	18. Португалія
3. Велика Британія	11. Латвія	19. Словаччина
4. Греція	12. Литва	20. Словенія
5. Данія	13. Люксембург	21. Угорщина
6. Естонія	14. Мальта	22. Фінляндія
7. Ірландія	15. Нідерланди	23. Франція
8. Італія	16. Німеччина	24. Чехія
	25. Швеція	

Маастрихтською угодою підтверджується спадкоємність основних принципів і здобутків Європейського товариства і водночас визначається, що з її прийняттям розпочинається нова стадія в процесі європейської інтеграції¹. Союз засновується на базі Європейського співтовариства, доповненого сферами політики і новими формулами співробітництва.

Головною метою Європейського Союзу проголошується сприяння інтегруванню Європи в єдине економічне й політичне ціле для подальшого економічного й соціального прогресу її народів. Зі змісту головної мети випливають такі основні **цілі**:

- ♦ досягнення високого рівня економічного розвитку й зайнятості;
- ♦ утворення єдиного простору без внутрішніх кордонів;
- ♦ створення економічного й валютного союзу;
- ♦ здійснення спільної зовнішньої політики;
- ♦ здійснення в майбутньому спільної оборонної політики;
- ♦ захист прав та інтересів народів Союзу шляхом запровадження спільного громадянства.

У 1997 р. було підписано Амстердамський договір, який уточнив і розширив положення Маастрихтського договору. В

¹ *Європейський Союз. Консолідовані договори.* – К.: Port-royal, 1999. – С. 13.

ньому підтверджено цілі Європейського Союзу, а крім того, доповнено розділ щодо здійснення спільної зовнішньої політики й політики безпеки. Амстердамський договір містить також окремий розділ про дотримання державами-членами ЄС принципів демократії, прав людини й пріоритету законності, утворення “зони свободи, безпеки й справедливості” в інтересах громадян. Наголошена необхідність боротьби з тероризмом, расизмом, контрабандою, злочинністю.

Відповідно до Маастрихтського й Амстердамського договорів цілі Європейського Союзу визначаються так:

1. Сприяння здійсненню збалансованої й довгострокової соціальної й економічної політики, зокрема шляхом утворення простору без внутрішніх кордонів, шляхом економічного й соціального вирівнювання, створення економічного й валютного союзу, запровадження єдиної валюти (цей пункт практично вже виконано).

2. Затвердження Європейського співтовариства на міжнародній арені, зокрема шляхом здійснення спільної зовнішньої політики й політики в галузі суспільної безпеки, що передбачає в разі необхідності створення системи спільної оборони.

3. Посилення захисту прав та інтересів громадян держав-учасників шляхом запровадження громадянства Союзу.

4. Розвиток тісного співробітництва в галузі судової практики й внутрішніх справ.

5. Збереження досягнутого рівня інтеграції Співтовариства й визначення заходів для подальшого підвищення ефективності його функціонування.

Діяльність ЄС ґрунтується на **загальних принципах** міжнародного співробітництва:

- ♦ вірність принципам свободи, демократії та поваги людських прав;
- ♦ визначення верховенства права;
- ♦ поважання національної ідентифікації держав-членів.

До **компетенції** Європейського Союзу належать такі функції:

- ♦ скасування митних податків і кількісних обмежень на імпорту та експорт товарів між державами-учасниками;
- ♦ спільна торговельна політика;
- ♦ спільна аграрна політика;
- ♦ спільна транспортна політика;
- ♦ зближення національних законодавств держав-учасниць з метою нормального функціонування спільного ринка;
- ♦ політика в соціальній сфері;
- ♦ політика захисту довкілля;
- ♦ підвищення конкурентоспроможності промисловості Європейського Союзу;
- ♦ сприяння дослідженням і технологічному розвитку;
- ♦ сприяння досягненню високого рівня охорони здоров'я;
- ♦ сприяння розвитку освіти, професійного навчання й культури;
- ♦ політика співробітництва у сприянні всебічного розвитку держав-членів;
- ♦ заходи в галузі енергетики;
- ♦ асоціація з іноземними країнами для розширення торгівлі й спільного сприяння економічного й соціального розвитку.

Організаційна структура Європейського Союзу досить складна й розгалужена. Це пояснюється, з одного боку, тим, що ЄС – багатофункціональна організація; з іншого – особливістю еволюції Союзу: з поглибленням інтеграції утворювалися нові органи, проте старі не ліквідувалися. Так, і до сьогодні збереглися ЄОВС, Євратом і Європейське економічне співтовариство.

Організаційно ЄС ґрунтується на загальних основах західної політичної системи, проте має деякі власні **відмінності**. До них належать:

1. Об'єднання інститутів двох типів – міждержавних і наднаціональних. Особи, що входять до органів першого типу, діють як офіційні представники держав-членів. Функціонери органів другого типу також призначаються своєю державою, але діють як незалежні особи.

2. Гнучкий розподіл компетенцій між органами ЄС і національними урядами. У загальному вигляді компетенції розподіляються по трьох напрямках:

- ♦ сфери спільної політики ЄС (аграрна, торговельна та ін.);
- ♦ сфери змішаної компетенції – за окремі питання відповідають органи ЄС, а за решту – національні уряди (регіональна, соціальна політика);
- ♦ сфери, де функції ЄС обмежуються координацією дій держав-членів і розробкою рекомендацій (макроекономічна політика, охорона довкілля та ін.).

3. Значна кількість рішень, прийнятих органами ЄС, мають рекомендаційний характер.

4. У межах, що визначені договорами, право ЄС має переважачий характер над національними законодавствами держав-членів.

Функціонально Європейський Союз складається з трьох блоків:

- ♦ Європейські співтовариства (ЄОВС, Євратом і ЄЕС);
- ♦ Спільна зовнішня політика й політика в галузі безпеки;
- ♦ Співтовариство в галузі юстиції і внутрішніх справ.

Кожний блок має свою організаційну структуру; найголовніші органи – спільні для всіх блоків, при цьому вони ж є головними для ЄС в цілому.

Головні органи Європейського Союзу:

1. Європейська рада.
2. Європейський парламент.
3. Рада Європейського Союзу.
4. Європейський суд.
5. Європейська Комісія.
6. Палата аудиторів

Європейська рада є вищим органом ЄС. Вона складається з керівників держав або урядів та їх політиків, якими є міністри закордонних справ. Європейська рада дає Союзу необхідні імпульси для розвитку та визначає його загальні політичні орієнтири¹. Рада збирається двічі на рік для обгово-

¹ *Європейський Союз. Консолідовані договори.* – К.: Port-royal, 1999. – С. 17.

рення найактуальніших питань діяльності Союзу. Вона надає Європейському парламенту доповідь про хід кожного засідання і щорічний письмовий звіт про результати своєї діяльності.

Європейська Рада утворена в 1974 р. В ході зустрічей голів держав і урядів, а також голови Європейської Комісії (який входить до складу ЄР) обговорюються найважливіші політичні проблеми Союзу, стан світової економіки й міжнародних відносин, визначаються пріоритетні напрями діяльності Європейського Союзу, приймаються рішення стратегічного характеру. Засідання проходять під головуванням президента або прем'єр-міністра тієї держави, яка в даному півріччі головує в Раді.

Європейський парламент складається з представників держав ЄС, які обираються прямим загальним голосуванням. Усього в парламенті 732 депутатів. Кількість представників від кожної країни залежить від чисельності населення країни та її економічної потужності. Представники обираються на п'ятирічний термін. В парламенті вони гуртуються не за країнами, а за партіями (соціалісти з соціалістами, ліберали з лібералами, християнські демократи зі своїми однопартійцями з різних країн тощо).

Європейський парламент бере участь у процесі прийняття актів ЄС, висловлюючи свою згоду або рекомендації. Раніше роль парламенту була саме рекомендаційною, але, згідно Маастрихтській угоді, тепер він має і законодавчі функції; за деякими важливими постановами необхідна його згода. Парламент має й контрольні функції: він слідкує за порушеннями правил та норм іншими органами (Європейською радою, Комісією та ін.). З цією метою він може утворювати тимчасовий Комітет із розслідування.

Парламент має повноваження у прийнятті бюджету ЄС. Він може вносити поправки до бюджету, може навіть відхилити бюджет в цілому.

Європейський парламент розглядає скарги будь-якої фізичної або юридичної особи на утиснення своїх прав збоку інститутів Союзу; для цього він призначає омбудсмена, який

має повноваження приймати скарги. Виявивши порушення, омбудсмен передає справу відповідному інституту.

Парламент проводить свої сесії один раз на рік. Засідання проводить Голова парламенту. Рішення приймаються абсолютною більшістю голосів. Європейський парламент обговорює на сесіях звіт Комісії; якщо члени парламенту незадоволені її діяльністю, то вони можуть висловити їй недовіру; в такому разі члени Комісії колективно йдуть у відставку.

Засідання парламенту відбуваються в Страсбурзі. Діяльність Парламенту відбувається під керівництвом Бюро, що складається з голови й 14 віце-голів, яких обирають на два з половиною роки. Порядок денний сесій визначає Конференція голів. Депутати розподіляються по 20 комісіях відповідно до окремих напрямів діяльності ЄС.

Рада Європейського Союзу називається ще Радою міністрів, оскільки її членами є міністри країн-учасниць. При цьому, залежно від питання, що розглядається на черговій сесії, члени Ради можуть бути представлені різними міністрами (закордонних справ або фінансів, або екології тощо). Кількість голосів у представників у Раді від кожної країни неоднакова.

Рада забезпечує координацію загальної економічної політики держав-членів. Вона має повноваження приймати рішення з найважливіших питань. У своїй роботі Рада спирається на Комітет постійних представників, який складається з 25 послів (по одному від кожної країни). Комітет відповідає за підготовку роботи Ради та виконує завдання, покладені на нього Радою.

Серед повноважень Ради Європейського Союзу визначаються такі:

- ♦ повноваження на законодавчу діяльність;
- ♦ право на призначення президента Єврокомісії, Верховного представника Європейського Союзу, членів Єврокомісії, ЕКОСОК, Комітету регіонів, Європейської рахункової палати, Європейського суду, правління Європейського центрального банку, адміністративної ради Європейського інвестиційного банку;

- ♦ право вимагати від Єврокомісії ініціювання нового правового акту;
- ♦ право на укладання договорів з третіми країнами чи міжнародними організаціями;
- ♦ право на складання проекту плану бюджету;
- ♦ право на встановлення обсягу власних коштів співтовариства.

Рада Європейського Союзу розробляє процедурні правила діяльності органів Союзу. Вона встановлює також розміри зарплати та винагород для посадових осіб Союзу.

Європейська комісія є виконавчим органом Союзу. Вона забезпечує дотримання всіх положень Угоди про утворення ЄС усіма структурними підрозділами. Комісія готує рекомендації щодо прийняття рішень з різних питань діяльності Союзу, бере участь у розробці найважливіших заходів, які здійснюють Рада і Парламент. Комісія також готує загальний щорічний звіт про діяльність ЄС.

Європейська комісія складається з 20 членів, які обираються за принципом їх загальної компетентності та незалежності яких не підлягає сумніву¹. Члени Комісії при виконанні своїх обов'язків не повинні приймати інструкції від своїх урядів, не можуть займатися ще якою-небудь діяльністю поза Комісією. Очолює Комісію Голова, якого обирають його члени, але його кандидатура мусить бути затверджена Європейським парламентом. У процесі своєї діяльності Комісія постійно консультується з Радою, рішення приймаються ними спільно.

Найголовніша функція Комісії полягає в слідкуванні за сумлінним виконанням державами-членами рішень Ради Європейського Союзу, щоб конкуренція між ними була чесною і ніхто не отримав би "незаконні" пільги² – додаткові кредити, дотації тощо. Це відноситься також і до окремих фірм,

¹ *Європейський Союз. Консолідовані договори.* – К.: Port-royal, 1999. – С. 157.

² *Ільїн Ю.Д. Лекции по истории и праву Европейского Союза.* – Харьков: Консум, 1998. – С.36

якщо вони ведуть нечесну конкурентну боротьбу: Комісія може прийняти рішення про їх покарання штрафом.

Комісія збирається один раз на тиждень у Брюсселі.

Європейський суд забезпечує дотримання законності при тлумаченні положень Угоди про ЄС. Він складається з 15 суддів і 9 генеральних адвокатів. Обов'язком генерального адвоката є представлення Суду мотивованого висновку по справі, яка там розглядається. Судді та адвокати обираються з числа осіб, незалежність, компетентність і порядність яких не підлягає сумніву¹ вони призначаються на термін 6 років. Судді обирають президента Суду строком на 3 роки.

Суд розглядає справи найчастіше за ініціативи Комісії. Якщо Комісія вважає, що держава-член не виконує своїх зобов'язань щодо Угоди, вона може передати справу до Суду; при цьому Комісія надає мотивовані висновки щодо порушення. Держава-член, яка вважає, що її інтереси утиснені іншими членами або органами Союзу, надсилає спочатку свою скаргу до Комісії, а потім вже її розглядає Суд. Якщо Суд вважає, що держава-порушник не виконала його постанови, то на неї покладається штраф, розміри якого визначає Комісія.

Суд розглядає законність актів, прийнятих Європейським парламентом, Радою, Комісією та Європейським центральним банком. Компетенція Суду не поширюється на спільну зовнішню політику й політику безпеки, а також на співробітництво держав-членів у галузі правосуддя й внутрішніх справ, які належить до сфери міждержавних відносин.

Фізична або юридична особа може оскаржити в Суді дії будь-якої інстанції Союзу щодо неї.

Засідання Суду відбуваються в його головному офісі в м. Люксембург.

Розглянуті вище органи є головними для ЄС в цілому. Проте, як уже було сказано, окремі блоки Союзу мають свою

¹ *Європейський Союз. Консолідовані договори.* – К.: Port-royal, 1999. – С. 161.

специфічну структуру. Європейське Співтовариство складається з таких органів:

- ◆ Європейський парламент;
- ◆ Рада Європейського Союзу;
- ◆ Європейська комісія;
- ◆ Європейський суд;
- ◆ Рахункова палата;
- ◆ Економічний і соціальний комітет;
- ◆ Консультативний комітет ЕОВС;
- ◆ Комітет регіонів;
- ◆ Європейський інвестиційний банк.

Як бачимо, тут немає Європейської ради, але додається декілька інших органів. Розглянемо деякі з них.

Рахункова палата здійснює перевірки. Вона складається з 15 членів, які в своїх країнах працювали в органах зовнішнього аудиту або мають відповідну кваліфікацію. Рахункова палата перевіряє звіти про всі доходи і витрати Співтовариства, надає Європейському парламенту й Раді Європейського Союзу документ щодо правильності ведення рахунків та законності всіх операцій.

Перевірка ґрунтується на бухгалтерській звітності. У державах-членах аудит здійснюється в контакт з національними аудиторськими органами. Після закінчення кожного фінансового року Рахункова палата готує щорічний звіт, який направляється іншим інститутам Співтовариства.

Економічний і соціальний комітет (ЕКОСОК) є консультативним, допоміжним органом. Він складається з 222 членів, які представляють три соціальні групи: I – роботодавці; II – робітники; III – інші (фермери, споживачі тощо). З цього приводу кількість представників від кожної країни повинна поділятися на 3. Найбільшу кількість членів (по 24) в ЕКОСОК мають Німеччина, Франція, Італія, Велика Британія. Іспанія має 21 представника; Бельгія, Греція, Нідерланди, Австрія, Португалія, Швеція – по 12; Данія, Ірландія, Фінляндія – по 9; Люксембург – 6. Члени Комітету призначаються Радою на термін чотири роки. Вони повністю незалежні

у виконанні своїх обов'язків і діють тільки в інтересах Співтовариства. Зі вступом до ЄС нових 10 членів місця в ЕКОСОК будуть перерозподілені.

Основна функція ЕКОСОК – надання консультацій Раді та Комісії з різних аспектів економічної діяльності. З цією метою членами Комітету призначаються представники як різних соціальних груп, так і різних галузей економіки. Комітет має у своєму складі спеціалізовані секції по окремих галузях господарства.

Комітет регіонів є представником місцевих і регіональних органів влади в ЄС. Він, як і ЕКОСОК, складається з 222 членів, які призначаються Радою від країн за такими ж самими квотами на чотири роки. Комітет консулює Раду чи Комісію з регіональних проблем, зокрема щодо транскордонного співробітництва, порушення регіональних інтересів.

Економічна політика Європейського Союзу

Як зазначається в Договорі про заснування ЄС (ст. 98), держави-члени здійснюють свою економічну політику згідно з принципом відкритої ринкової економіки та вільної конкуренції¹. Основні положення економічної політики розробляються Комісією, потім обговорюються й затверджуються Європейською Радою; Рада інформує Європейський парламент про прийняті рекомендації.

Економічна політика ЄС здійснюється за такими напрямками: торгівля; виробництво (промисловість, сільське господарство, транспорт); рух факторів виробництва (капітал, робоча сила); регулювання відносин між суб'єктами міжнародної економіки в межах ЄС (конкуренція, антимонопольне законодавство та ін.). Розглянемо ці напрями.

Спільна торговельна політика. Вона ґрунтується на митному союзі, затвердження будови якого відбулося в 1968 р. Митні збори на імпорт та експорт товарів між членами Союзу скасовані; це стосується як протекціоністського мита, так і

¹ *Європейський Союз Консолідовані договори.* – К.: Port-royal, 1999. – С. 92.

фіскального. Ставки митних тарифів щодо третіх країн – єдині і затверджуються Радою за рекомендацією Комісії. Забороняються кількісні обмеження (квоти й т.ін.) і торгівлі між державами-членами.

Для стимулювання експорту в треті країни здійснюється політика надання виробникам тих товарів, в експорті яких зацікавлений ЄС. Спільна торговельна політика ґрунтується на єдиних принципах щодо укладання угод з третіми країнами. Це стосується не тільки встановлення тарифів та квот, а й спільних заходів демпінгу на міжнародних ринках.

У міжнародній торгівлі ЄС застосовує такі протекціоністські заходи:

- ♦ антидемпінгове мито;
- ♦ компенсаційне мито проти країн, що субсидіюють свій експорт до країн ЄС;
- ♦ кількісні квоти, якщо надмірний імпорт шкодить промисловості країн-членів;
- ♦ різноманітні санкції (підвищення імпортного мита, кількісні обмеження, скасування торгових пільг) щодо третіх країн, які застосовують дискримінаційні заходи проти експорту з країн-членів ЄС.

У деяких випадках застосовується ембарго з політичних міркувань (наприклад, проти Іраку).

У відносинах з розвинутими державами торгівля Європейського Союзу ґрунтується на принципах ГАТТ/СОТ. Відносно країн, що розвиваються, здійснюється політика надання преференцій. Що ж до країн СНД, то в цілому діють принципи СОТ, але в деяких випадках ще залишаються торговельні обмеження (зокрема, антидемпінгові процедури й кількісні квоти).

Запровадження спільної торговельної політики дало ефективні наслідки для розвитку взаємної торгівлі в країнах ЄС. У 1960–1997 рр. її обсяг зріс у 40 разів (в межах 15 країн, у поточних цінах)¹. Особливо швидкими були темпи зростан-

¹ *И.Н. Устинов. Мировая торговля. Статистическо-аналитический справочник. – М.: Экономика, 2000. – С. 108.*

ня в 1970–1980 рр., тобто тоді, коли вже було затверджено утворення митного союзу. Про це свідчать дані табл. 10.2.¹

Таблиця 10.2.

**Середньорічні темпи приросту зовнішньої торгівлі ЄС
(в поточних цінах), %**

	1960– 1970	1970– 1980	1981– 1990	1991– 2000	2001– 2005
Обіг	10,3	19,7	6,6	7,4	2,9
Експорт (фоб)	10,3	19,4	7,0	6,9	2,9
Імпорт (сіф)	10,2	19,9	6,1	7,8	2,8

Найважливішим свідомством успішності інтеграції є переважання темпів зростання взаємної торгівлі країн ЄС над їх зовнішньою торгівлею в цілому. Так, експорт у межах “шістки” у 1960–1970 рр. зріс у 5,5 разу, а в її торгівлі в цілому – тільки в 3,8 разу; для “дев’ятки” 1970–1980 рр. – відповідно в 6,2 разу і 5,9 разу. Правда, з розширенням ЄС і з уповільненням темпів економічного розвитку Західної Європи ефект інтеграції в сфері торгівлі знизився. Так, за 1990–1997 рр. взаємна торгівля 15 країн ЄС зросла в 1,3 разу, тоді як їх зовнішня торгівля в цілому – в 1,4 разу². Наприкінці 90-х років на ЄС припадало 39% світового експорту і 36% імпорту³.

Промислова політика спрямована на підвищення конкурентоспроможності промисловості країн ЄС. Для цього створюються умови: сприяння структурній перебудові відповідно науково-технічному прогресу; заохочення ініціативи і розвитку підприємництва, особливо малих і середніх підприємств; сприяння співпраці між підприємствами; стимулювання інно-

¹ Устинов И.Н. Мировая торговля. Статистическо-аналитический справочник. – М.: Экономика, 2000. – С. 109; [http:// www.wto.org](http://www.wto.org).

² Розраховано за: Устинов И.Н. Мировая торговля. Статистическо-аналитический справочник. – М.: Экономика, 2000. – С. 122.

³ Розраховано за: Устинов И.Н. Мировая торговля. Статистическо-аналитический справочник. – М.: Экономика, 2000. – С. 32, 35.

ваційної політики, впровадження наукових досліджень і нової технології у виробництво.

У 1990 р. Європейська комісія розробила документ “Промислова політика у відкритому і конкурентному економічному середовищі”, в якому були сформульовані основні принципи промислової політики. Згідно цій програмі, особливий пріоритет віддається високотехнічним галузям. Розроблено документи щодо організації НДДКР, технічної стандартизації, європейського господарського права, утворення єдиної системи енергопостачання й телекомунікацій та ін. Ці програми називаються “прагматичною ринковою промисловою політикою”¹.

З метою сприяння конкурентоспроможності малих та середніх фірм було прийнято рішення про Європейське об’єднання з економічних інтересів (ЄОЕІ). Об’єднання формується шляхом заключення угод між двома або більше учасниками кран-членів. ЄОЕІ координує діяльність своїх членів, сприяє розширенню їх діяльності, субсидує витрати на наукові дослідження².

Спільна економічна політика, особливо в промисловості, передбачає встановлення єдиних стандартів для всіх країн ЄС. Найбільша увага в процесі уніфікації стандартів приділяється найновітнішим галузям – електроніці, аерокосмічній техніці.

Важливе значення в економічній політиці надається боротьбі з нечесною конкуренцією між фірмами країн-членів. Забороняються дії (рішення, договори між суб’єктами підприємницької діяльності), які можуть обмежувати або усувати конкуренцію в межах спільного ринку. До таких дій відносяться: фіксація закупівельних або продажних цін; контроль виробництва; розподіл ринків або джерел постачання (ст. 81 Договору про заснування Європейського Співтовариства)³.

¹ Герчикова И.Н. Международные экономические организации. – М.: Консалтбанк, 2000. – С. 435.

² Там само. – С. 430.

³ Європейський Союз. Консолідовані договори. – К.: Port-royal, 1999. – С. 82.

Аграрна політика є важливою складовою частиною спільної економічної політики країн ЄС. Метою сільськогосподарської політики є збільшення продуктивності сільськогосподарського виробництва шляхом підтримки технічного прогресу, забезпечення раціонального розвитку сільського господарства, оптимального використання факторів виробництва, особливо людської праці. В Договорі (ст. 33) наголошується на забезпеченні дотримання достатнього рівня умов життя працівників сільського господарства, зокрема за рахунок збільшення індивідуальних заробітків. Важливого значення набуває стабілізація ринку сільськогосподарських регулярних поставок і збуту продукції за доступної для споживача ціни¹.

Для досягнення означених цілей заснована спільна організація сільськогосподарських ринків. Ця організація займається регулюванням цін, надає виробникам маркетингові послуги, сприяє стабілізації обсягів експорту та імпорту сільськогосподарської продукції. Впроваджується єдина цінова політика.

З метою підтримки сільськогосподарських виробників у 1962 р. утворено Європейський фонд організації і гарантування сільського господарства – ФЕОГА (Fonds europeen par orientation et garantie de agriculture – FEOGA). Фонд засновано в рамках плану “Зелена Європа”, що передбачав утворення спільного аграрного ринку. Він субсидує експорт сільськогосподарської продукції за межі ЄС і, таким чином, сприяє продовольчій інтервенції країн Союзу на зовнішні ринки.

Завдяки ефективній сільськогосподарській політиці країни ЄС не тільки забезпечили себе практично всіма сільськогосподарськими продуктами, що притаманні кліматичним поясам Європи, а й стали їх значними експортерами. Політика стимулювання виробництва й обмеження імпорту із-зовні призвела до того, що ціни на сільськогосподарську продукцію на ринках ЄС стали вищими, ніж ціни світового ринку².

¹ *Європейський Союз. Консолідовані договори.* – К.: Port-royal, 1999. – С. 61.

² *Международные экономические отношения/ Под ред. В.Е. Рыбалкина.* – М.: ЮНИТИ, 1999. – С. 256

У 1984 р. аграрна політика ЄС зазнала реформування. Реформа передбачала:

- ♦ встановлення фіксованої межі надвиробництва, після якої фермер уже не отримував гарантовану ціну за продукцію;
- ♦ перехід до нової цінової політики, яка враховувала б реальний стан ринку сільськогосподарської продукції й орієнтувалася на стримання зростання надвиробництва;
- ♦ скорочення імпорту продукції сільського господарства з третіх країн.

Згодом ЄС відходить від політики гарантованих цін до політики структурної перебудови сільського господарства. Нового імпульсу аграрній реформі було надано в 1992 р. Ставилася мета підвищити конкурентоспроможність фермерів як на території Союзу, так і на світових ринках. Важливим елементом аграрної політики стало зниження цін на основні продукти, що стимулювало виведення зайвої землі з обороту. Фермерам при цьому компенсувався недоодержаний прибуток.

Політика в галузі транспорту й зв'язку спрямована на утворення єдиної інфраструктури в просторі ЄС. З цією метою розроблено і впроваджено спільні правила щодо перевезень вантажів і пасажирів між державами-членами, встановлено єдині тарифи. Ліквідуються всілякі перешкоди на шляху перевезень від країни до країни. Водночас, для найменш розвинутих регіонів ЄС дозволяються пільгові тарифи. Обумовленість таких тарифів вивчає Комісія, вона ж дає висновок з цього приводу.

Згідно з метою зменшення відмінностей між регіонами і встановлення єдиного економічного простору в ЄС будується система трансєвропейських мереж у сферах транспорту, телекомунікацій та енергетичного комплексу. Особлива увага приділяється взаємодії національних мереж. Утворення єдиних трансєвропейських мереж включає технічну стандартизацію, розробки проєктів впровадження здобутків науково-

технічного прогресу в сфері комунікацій; такі проекти фінансуються відповідними органами й фондами ЄС.

Сприяння міжнародному руху факторів виробництва. Економічна політика ЄС передбачає ліквідацію обмежень на пересування капіталу та робочої сили між державами-членами, лібералізується рух капіталу також між державами-членами і третіми країнами. Забороняються обмеження на платежі між країнами. Лібералізація руху капіталу включає прямі і портфельні інвестиції, надання фінансових послуг і допуск цінних паперів на ринки капіталу. Договором передбачено, що у випадках, коли переміщення капіталу в треті країни або з них погрожує економічному стану Союзу, щодо третіх країн можуть бути запроваджені захисні заходи” (тобто обмеження).

Гарантується свобода пересування працівників у межах Союзу. Вона означає скасування будь-якої дискримінації на національній основі між представниками держав-членів; це ж стосується і оплати за працю. Всі громадяни Союзу мають однакові права на безпеку й охорону здоров'я. Окремо стимулюється обмін молодими працівниками між державами.

Забороняється обмеження свободи та ведення бізнесу громадянами держав-членів на території іншої держави-члена. Це стосується також створення агенцій, філій та дочірніх компаній. Усі суб'єкти економічної діяльності в межах Союзу (як резиденти, так і нерезиденти) мають рівні умови на території кожної країни-члена.

Валютно-кредитна система Європейського Союзу

Утворення валютно-кредитних і фінансових інститутів Європейського Союзу, особливості їх функціонування пов'язанні з певними етапами розвитку європейської економічної інтеграції. Основними елементами валютної інтеграції є: режим спільно плаваючих валютних курсів; валютна інтервенція; утворення колективної валюти як міжнародного платіжно – резервного засобу; спільні фонди взаємного кредитування країн-членів для підтримки курсів валют; міжнародні регіональні валютно-кре-

дитні і фінансові організації для валютного й кредитного регулювання¹(схема 10.1).

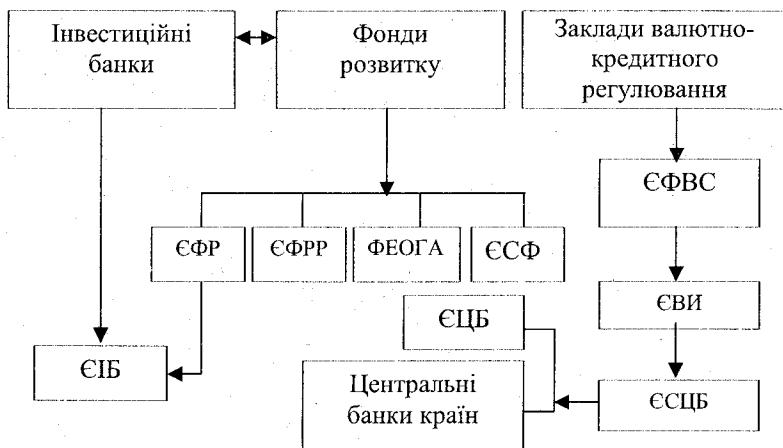

Схема 10.1. Інституційна структура валютно-кредитної системи ЄС

Уже з самого початку функціонування Європейського економічного співтовариства, відповідно з Римським договором, було утворено Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) і Європейський фонд розвитку (ЄФР), згодом виникли й інші інститути. Валютно-кредитні й фінансові організації ЄС є складовими елементами Європейської валютної системи, вищим досягненням еволюції якої стало утворення Європейського валютного союзу.

Європейська валютно-кредитна система (European Monetary System – EMS) була утворена в 1979 р. з ініціативи урядів Франції та ФРН. До неї увійшли не всі члени Співтовариства; Велика Британія не відразу погодилася стати її учасницею, а в 1992 р. вийшла із системи. ЄВС була заснована з

¹ *Международные валютно-кредитные и финансовые отношения*/Под ред. Л.Н. Красавиной. – М.: Финансы и статистика, 2000. – С. 96.

метою регулювання валютних курсів країн Співтовариства. Для підтримки курсів було використано Європейський фонд валютного співтовариства (ЄФВС), котрий надавав кредити урядам для покриття дефіциту платіжного балансу.

Для полегшення взаємних розрахунків у 1961 р. була введена європейська розрахункова одиниця (євро), яка мала золотий вміст і профункціонувала до 1972 р. В 1979 р. розрахунковою одиницею стала **екю** (European currency unit – ECU). Вона розраховувалась на основі валютного кошика з 12 валют. Емісію екю здійснював ЄФВС. Вона виконувала такі функції: була еталоном вартості в системі обмінного курсового механізму; індикатором відхилення ринкових курсів валют; рахунковою одиницею в операціях по валютним інтервенціям; засобом розрахунку між центральними банками.

У відповідності з Маастрихтським договором почалося формування Економічного й валютного союзу. Було засновано Європейський валютний інститут (ЄВІ), який здійснював безпосередньо підготовку Європейського валютного союзу – ЄВС (European Monetary Union – EMU). Європейський валютний інститут прийшов на зміну Європейському фонду валютного співробітництва, який вичерпав свої функції. Одним з головних завдань ЄВІ було створення умов для введення нової міжнародної валютної одиниці – євро.

Для запровадження євро в обіг держави мали виконати умови, які відомі як критерії конвергенції:

- ♦ темпи інфляції не повинні перевищувати більше ніж на 1,5 % середнього показника в трьох країнах з найменшим зростанням цін;
- ♦ відсоткові ставки за довгостроковими кредитами не повинні перевищувати 2 % середнього показника для трьох країн з найменшим зростанням цін;
- ♦ дефіцит державного бюджету не повинен бути більшим ніж 3% від ВВП;
- ♦ державний борг не може перевищувати 60% ВВП;
- ♦ протягом двох років валюта не повинна девальвуватися і її обмінний курс не повинен виходити за межі коли-

вань обмінних курсів, встановлених у рамках Європейської валютної системи.

Свої функції ЄВІ виконав до початку 1999 р., коли євро замінив ЕКЮ. З цього часу йому на заміну приходить Європейська система центральних банків (ЄСЦБ) на чолі з Європейським центральним банком (ЄЦБ).

Розглянемо роль і місце кожного інституту в системі валютних відносин ЄС.

Європейський інвестиційний банк – ЄІБ (European Investment Bank – EIB) утворено в 1958 р.; місцезнаходження – м. Люксембург.

Основні цілі ЄІБ:

- ♦ фінансування капіталовкладень в економіку країн ЄС;
- ♦ освоєння найменш розвинутих регіонів ЄС;
- ♦ реконструкція і будівництво підприємств, які не можуть бути здійснені силами однієї країни;
- ♦ модернізація галузевої структури економіки;
- ♦ створення спільних господарських об'єктів, що являють інтерес для країн ЄС;
- ♦ розвиток пріоритетних галузей.

Операційна структура банку складається з Ради керуючих, Директора й Президента. Рада керуючих – вищий орган. Вона складається з міністрів фінансів країн-членів. Рада визначає кредитну політику банку, затверджує щорічні баланси, виносить рішення про надання кредитів, випуск позик, встановлює відсоткові ставки.

Уставний капітал банку складається із внесків країн-членів. Кожна країна має квоту, що відповідає її економічній потужності. Найбільші квоти мають Німеччина, Франція, Велика Британія та Італія. Крім того, банк практикує облігаційні позики. Рейтинг ЄІБ на міжнародних валютних ринках дуже високий, тому комерційні банки й компанії охоче дають йому позики.

Банк надає довгострокові позики державним органам і приватним компаніям країн ЄС. Кредити банку спрямовуються переважно на регіональний розвиток відносно відсталих

районів (наприклад, Південь Італії). Із загальної суми кредитів 75% одержують країни ЄС, решту – в основному асоційовані члени. Відсоткова ставка визначається виходячи з ринкових ставок. Для кредитування малорентабельних проєктів в асоційованих країнах встановлюються пільгові кредити (строком на 40 років) під 1–2%.

Європейський фонд розвитку – ЄФР (European Development fund – EDF) утворено в 1958 р. в рамках Європейського Інвестиційного банку. Його метою є надання допомоги країнам, що розвиваються, асоційованим з ЄС.

Управління фондом здійснюється Генеральним директором Комісії ЄС з питань співробітництва й розвитку. Країни, що розвиваються, мають право дорадчого голосу. Ресурси ЄФР формуються за рахунок безвідплатних внесків країн ЄС. Найбільші квоти внесків мають Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія.

Функцією ЄФР є кредитування на компенсацію втрат при експорті сільськогосподарської й мінеральної сировини, а також координація двосторонніх програм допомоги країнам, що розвиваються. Для виконання цієї функції в рамках ЄФР утворено два спеціалізованих фонди: МІНЕКС і СТАБЕКС.

Фонд МІНЕКС (MINEX Fund) утворено в 1980 р. Він фінансує асоційовані країни в разі скорочення ними експорту промислової сировини через скорочення обсягів виробництва в країнах ЄС. Фонд СТАБЕКС (STABEX Fund) утворено в 1975 р. Він компенсує втрату валюти асоційованих країн в разі падіння експортних цін на сільськогосподарську сировину.

Європейська система Центральних банків (ЄСЦБ) почала функціонувати з 1999 р. Її основні цілі:

- ♦ забезпечення цінової стабільності;
- ♦ розробка й реалізація єдиної грошової політики;
- ♦ здійснення валютних операцій відповідно з Маастрихтським договором;
- ♦ управління офіційними валютними резервами держав-членів;
- ♦ зміцнення платіжної політики.

Серцевиною ЄСЦБ є **Європейський Центральний Банк – ЄЦБ (European Central Bank – ECB)**. Він знаходиться у Франкфурті-на-Майні (Німеччина). Основні його функції:

- ♦ контролювання грошової маси в обігу;
- ♦ встановлення базисних відсоткових ставок;
- ♦ встановлення ліміту бюджетних витрат.

Емісія євро здійснюється національними центральними банками. В 2002 р. євро замінив національні валюти в обігу. Велика Британія не приєдналася до Європейського валютного союзу.

Організаційно ЄЦБ складається з Виконавчого правління, Управлінської ради, Загальної ради. Виконавче правління включає президента, віце-президента й інших членів; воно координує реалізацію валютної політики. Управлінська рада включає Виконавче правління й управлінчих національних центральних банків; вона відає поточними справами валютної політики. Загальна рада відповідає за зв'язки між країнами ЄВС та іншими країнами ЄС.

Європейський фонд регіонального розвитку – ЄФРР (European Development Fund – ERDF) утворено в 1975 р. для стимулювання розвитку відсталих регіонів у країнах ЄС шляхом фінансування народногосподарських об'єктів. Ресурси фонду формуються за рахунок спільних бюджетних коштів країн ЄС.

Основна діяльність ЄФРР – надання субсидій для вирішення економічного розвитку відносно відсталих районів країн ЄС. Переважну частину субсидій одержали Італія, Велика Британія, Греція, Ірландія¹.

Соціальна політика Європейського Союзу

Соціальна політика Європейського Союзу має на меті сприяння зайнятості, поліпшення життя та праці трудівників країн-членів. Вона спрямована на забезпечення соціального захисту населення, встановлення партнерських

¹ *Енциклопедия рынка. Валютные рынки: мировой опыт – практика в России/ Под ред. Б. Дякина. Ч. 4. – М.: РОСБИ, 1998. – С. 120.*

відносин між управлінцями й працівниками, боротьбу з безпідставними звільненнями робітників.

Серед цілей соціальної політики одне з чільних місць займає поліпшення умов праці, захист здоров'я та безпека працівників. Ставиться завдання забезпечити рівність чоловіків і жінок щодо можливостей на ринку праці та ставлення до них на роботі. Передбачається захист робітників по закінченні строку дії їхнього контракту.

Європейська комісія координує співпрацю держав-членів у таких напрямках:

- ◆ зайнятість;
- ◆ трудове законодавство та умови праці;
- ◆ соціальний захист;
- ◆ запобігання нещасним випадкам під час роботи та професійним хворобам;
- ◆ гігієна праці;
- ◆ права на асоціації та колективні договори між управлінцями й працівниками.

Заходи за цими напрямками Комісія узгоджує з економічним і соціальним комітетом (ЕКОСОК).

Для сприяння ефективному вирішенню соціальних проблем утворено **Європейський соціальний фонд – ЄСФ (European Social Fund – ESF)**. Фонд фінансує заходи щодо працевлаштування робітників, підвищення їх професійного рівня, полегшення їхньої адаптації до змін у системах виробництва. Фонд управляється Комісією. В цій справі Комісії допомагає Комітет, що складається з представників урядів, профспілок та організацій працедавців.

ЄСФ був заснований у 1960 р. і має за мету підвищувати рівень кваліфікації та навичок трудових ресурсів як засобів запобігання втратам робочих місць внаслідок структурних змін в економіці. Спочатку його кошти використовувалися для фінансування заходів, пов'язаних з переселенням мігрантів та їх адаптацією на новому місці. ЄСФ повинен був спрямовувати фінансування головним чином на боротьбу з довгостроковим безробіттям, прискорення інтеграції молоді

та адаптацію робітників до процесів індустріальної модернізації. Починаючи з 80-х років найбільша частка фінансових коштів витрачається на допомогу молоді в її пошуках роботи та отриманні кваліфікації.

Європейський соціальний фонд є основним фінансовим інструментом, за допомогою якого ЄС реалізує **політику розвитку зайнятості**. Розроблено Європейську стратегію зайнятості (ЄСЗ). На реалізацію ЄСЗ на 2001–2006 рр. було профінансовано 40 млрд євро; понад 60% цих коштів спрямовано на забезпечення умов відтворення робочої сили.

Кожна країна – член ЄС розробляє щорічний національний план дій у сфері зайнятості. Європейська Комісія та Європейська Рада спільно перевіряють плани кожної країни і представляють на розгляд Ради ЄС загальний звіт про зайнятість у Європейському Союзі.

Основною метою Європейської стратегії зайнятості є розробка нових механізмів реалізації державної політики щодо зменшення безробіття та створення нових робочих місць. Стратегія виокремлює чотири основні напрями діяльності у сфері зайнятості:

- ◆ забезпечення процесу відтворення робочої сили;
- ◆ розвиток підприємництва;
- ◆ адаптація трудових ресурсів до нових умов, пов'язаних з процесами глобалізації, швидкими технологічними змінами у виробничому процесі;
- ◆ забезпечення рівних умов зайнятості (в тому числі забезпечення рівності жінок з чоловіками).

Складовою частиною соціальної політики ЄС є розвиток **якості освіти**. ЄС націлює держави-члени на тісну співпрацю в цьому напрямі. Політика галузі освіти, зокрема, передбачає викладання та значне поширення мов держав-членів, мобільність студентів та викладачів, визнання дипломів навчальних закладів усіх країн-членів, обмін інформацією та досвідом з питань освіти. Особливого значення надається розвитку молодіжних обмінів між країнами. Доцільним вважається розвиток заочного навчання.

Важливим елементом соціальної політики є **професійна підготовка**. Вона розцінюється як ефективний засіб адаптації до змін у виробництві, а також як засіб полегшення інтеграції в ринок праці. Стимулюється співпраця між освітніми та професійними установами і фірмами.

Однією з важливих соціальних цілей є розквіт культур держав-членів. Політика ЄС полягає в тому, щоб, поважаючи національну та регіональну різноманітність, в той же час віддавати пріоритет спільній культурній спадщині¹. Основними напрямками політики в галузі культури є: поширення знань про культуру та історію європейських народів; забезпечення та охорона культурного надбання європейського значення; некомерційні культурні обміни; розвиток художньої та літературної творчості.

Соціальна політика включає заходи з **охорони здоров'я**. Дії ЄС спрямовані на поліпшення системи громадської охорони здоров'я. Такі дії включають вивчення причин виникнення загроз здоров'ю, поширення методів їх відвернення. Спеціальна увага приділяється боротьбі із вживання наркотиків.

Значним соціальним і політичним надбанням стало впровадження **єдиного європейського громадянства**; житель кожної країни-члена є водночас і громадянином ЄС. Це ще більше полегшує адаптацію мігрантів всередині ЄС, сприяє мобільності робочої сили.

В цілому соціальна політика ЄС виявилася ефективною. Проте не всі проблеми ще вирішено. Хоча рівень соціальної забезпеченості в усіх країнах-членах зріс, розбіжності між окремими країнами все ще відчутні. Так, наприклад, у 1994 р. соціальні витрати на душу населення в Данії становили 8,0 тис. екю, Люксембурзі – 7,3, Німеччині – 6,5, а в Греції – тільки 1,2, Португалії – 1,4 тис. екю².

¹ *Європейський Союз. Консолідовані договори*. К.: Port-royal, 1999. – С. 128.

² *Борко Ю.Б.* Новый этап углубления и расширения европейской интеграции: социальные аспекты // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2000. – № 9. – С. 22.

Щоб досягти більш гармонійного розвитку держав в межах ЄС, розробляють заходи, спрямовані на зміцнення економічного та соціального згуртування. Радою утворено спеціальний **Фонд згуртування**, який фінансує реалізацію деяких соціальних проектів, зокрема, у сфері охорони навколишнього середовища.

Спільна зовнішня політика й політика безпеки Спільна зовнішня політика й політика безпеки спрямовані на захист спільних цінностей, основних інтересів, незалежності та цілісності Союзу. Вона передбачає співробітництво держав-членів за такими напрямками:

- ◆ визначення принципів спільної зовнішньої політики та політики безпеки;
- ◆ визначення спільних стратегій;
- ◆ узгодження спільних дій;
- ◆ узгодження спільних позицій;
- ◆ зміцнення систематичного співробітництва між державами-членами в політичній сфері¹.

Принципи і загальні напрями спільної зовнішньої політики безпеки визначаються Європейською Радою. Вона вирішує питання спільної стратегії, яка здійснюється в регіонах, де держави-члени мають важливі спільні інтереси. Держави-члени інформують один одного з будь-якого питання в сфері зовнішньої політики для розробки спільних узгоджень дій.

Спільна зовнішня політика та політика безпеки включають організацію спільної оборони. Маастрихтським договором передбачається, що основою оборонної системи ЄС стане Західноєвропейський Союз (ЗЄС). Проте в 90-х роках суттєво змінилися зовнішні умови для Західної Європи; протистояння Заходу і Сходу (для чого й було утворено ЗЄС) втратило свою актуальність. Тому в листопаді 2000 р. було об'явлено про розпуск ЗЄС. Оборонна політика ЄС тепер спирається на членстві країн в НАТО.

¹ *Європейський Союз. Консолідовані договори.* – К.: Port-royal, 1999. – С. 21.

Держави-члени координують свою діяльність у міжнародних організаціях та на міжнародних конференціях, де вони виробляють спільну позицію. Держави, які є постійними членами Ради Безпеки ООН, повинні в ході виконання своїх повноважень захищати позиції та інтереси ЄС.

Для підвищення ефективності зовнішньої політики в рамках ЄС утворено **Політичний комітет**, який здійснює контроль за міжнародною ситуацією. Він має повноваження вести від імені Ради діалог з третіми країнами. Зовнішня політика і політика безпеки входять також до компетенції Комісії і Європейського парламенту.

Пріоритетним напрямом зовнішньої політики ЄС є зміцнення політичних і оборонних відносин з партнерами по НАТО, особливо в 90-х роках, з'явилися і нові орієнтації. Все частіше згадується про те, що Європа не обмежується тільки заходом. Після розпаду СРСР, РЕВ і Варшавського договору ЄС йде на зближення з **країнами Центральної та Східної Європи**. З метою підтримки процесу реформ в цих країнах ЄС уклав низку двосторонніх угод про торгівлю й співробітництво, що охоплюють такі пріоритети області: полегшення доступу товарів на ринки Союзу; співробітництво в сільському господарстві й харчовій промисловості; стимулювання інвестицій; підготовка кадрів; навколишнє середовище¹.

Для підтримки процесу реформ у країнах СНД розроблено програму TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States). Вона передбачає надання технічної допомоги, передачі ноу-хау, надання гуманітарної допомоги.

Одним з напрямів зовнішньої політики ЄС є розширення цієї організації. В 1993 р. було визначено **Копенгагенські критерії** вступу до ЄС нових членів. Згідно з цими критеріями, країни Центральної та Східної Європи можуть стати членами ЄС, "якщо країна зі статусом асоційованого члена буде готова взяти на себе обов'язки членства й відповідатиме необхідним

¹ Шрепpler X.-A. Международные экономические организации: Справочник. – М.: Международные отношения, 1999. – С. 215

економічним та політичним вимогам”¹. Ці вимоги включають стабільні демократичні інституції, повагу до меншин, існування ринкової економіки, здатної витримати конкуренцію в Союзі, спроможність дотримуватися цілей політичного, економічного і валютного союзу.

Європейський Союз уклав в 1992 р. з країни ЄАВТ угоду про утворення **Європейського економічного простору**, що передбачає вільний рух товарів між цими двома організаціями.

Особливий статус мають відносини ЄС з групою країн, що розвиваються (69 держав), які є асоційованими членами. Ці відносини регулюються **Ломейськими конвенціями**. Вони надають певні пільги цим країнам у торгівлі, а також передбачають співробітництво в промисловості, сільському господарстві, сфері послуг і соціальній сфері.

Регіональна політика ЄС

У Римському договорі 1957 р. була визначена необхідність зменшення суттєвих відмінностей у соціально-економічному розвитку різних регіонів держав ЄС. Основні функції регіональної політики покладено на Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР); його завданням є усунення значних регіональних диспропорцій у Співтоваристві шляхом участі в розвитку та структурній перебудові регіонів, що відстають у розвитку.

Головною метою регіональної політики є ліквідація територіальних диспропорцій економічного й соціального розвитку всередині розвинутих держав Європейського Союзу, підтягування менш розвинутих регіонів до рівня більш економічно розвинених регіонів.

Критерієм розвинутості регіона є величина ВВП й національного доходу на душу населення й зіставлення цих показників із середніми по країні в цілому.

Принципи регіональної політики були сформовані в 1988 р. До них належать:

- ♦ субсидіарність;

¹ [http:// oldeurope21.kiev.ua/ukrainian/program](http://oldeurope21.kiev.ua/ukrainian/program).

- ♦ децентралізація;
- ♦ партнерство;
- ♦ програмування;
- ♦ концентрація;
- ♦ додатковість.

Принцип **субсидіарності** означає, що вищі владні структури ЄС мають право й обов'язок вирішувати ті проблеми, які не здатні вирішити нижчі структури. Тобто, якщо регіональні органи не в змозі вирішити якесь питання самотужки, то це завдання бере на себе вищий орган держави. Так само, якщо держава не може самотійно вирішити проблему, то за цю проблему беруться наднаціональні структури ЄС (Європейська комісія, Суд та ін.). В решті випадків місцеві й національні органи діють самотійно.

Принцип **децентралізації** означає перерозподіл повноважень на користь регіонів з метою їх ефективного використання й заохочення місцевих ініціатив, а також чітке розмежування функцій між різними рівнями управління в ЄС. Саме на місцеві влади покладається головна відповідальність за проведення регіональної політики.

Принцип **партнерства** полягає у співробітництві між суб'єктами різних рівнів (ЄС, національною державою, регіоном). Згідно з цим принципом, усі задумки й проекти мають бути узгоджені структурами усіх рівнів. Процедура партнерства починається від складання планів регіонального розвитку, їх спільного фінансування, реалізації й закінчується контролем і оцінкою кінцевих результатів. Партнерами є владні структури, представники комунального господарства, інвестори, банки, профспілки та ін.

Принцип **програмування** означає перехід до фінансування комплексних (а не розрізнених, як раніше), інтегрованих програм регіонального розвитку.

Принцип **концентрації** полягає у зосередженні зусиль і коштів на пріоритетних, найважливіших проектах, які мають фундаментальне значення для соціально-економічного згуртування країн ЄС.

Принцип **додатковості** має відношення до фінансування пріоритетних проектів. Він означає, що структурні фонди ЄС не підміняють, а лише збільшують власні витрати окремої держави на здійснення регіональної політики.

Регіональна політика спирається також на спеціальні **регіональні програми ЄС**. На їх здійснення передбачаються кошти поза рамками регулярної фінансової підтримки, яку надають структурні фонди ЄС. Ці програми групуються таким чином:

- ♦ національні програми, що відповідають інтересам країн, які їх здійснюють;
- ♦ наднаціональні програми, що мають за мету об'єднання регіональної та галузевої діяльності ЄС;
- ♦ довгострокові специфічні програми ЄС, орієнтовані на розвиток територій, що знаходяться в особливо тяжких стартових умовах фінансування;
- ♦ інтегровані програми, у фінансуванні яких разом з ЄФРР бере участь Європейський інвестиційний банк.

Тривале існування європейського інтеграційного співтовариства, яке нині має форму Європейського Союзу, показало ефективність його політики практично в усіх сферах. Особливо вражаючими є соціально-економічні наслідки інтеграції. Європейський Союз перетворився на потужний світовий центр економічного й політичного тяжіння, на впливову силу в міжнародних відносинах. Цим пояснюється прагнення цілої низки держав, у тому числі України, стати повноправним членом інтегрованої Європи.

10.3. Європейська асоціація вільної торгівлі – ЄАВТ (European Free Trade Association – EFTA)

ЄАВТ була заснована в 1960 р. в складі 7 держав, але відтоді відбулися значні зміни в її складі. Зараз до ЄАВТ входять: Норвегія, Швейцарія, Ісландія і Ліхтенштейн. Штаб-квартира знаходиться в Женеві.

Основною метою організації є сприяння стійкому економічному зростанню повної зайнятості, раціональному використанню ресурсів. Для досягнення цієї мети визначено такі цілі:

- ♦ забезпечити розвиток торгівлі між державами-членами на принципах добросовісної конкуренції;
- ♦ створити однакові умови для постачання сировини, що виробляється в країнах-членах;
- ♦ сприяти розвитку світової торгівлі й поступовому усуненню торговельних бар'єрів¹.

Організаційна структура ЄАВТ складається з головних і допоміжних органів. Головними є Рада, Постійні комітети, Секретаріат.

Рада є вищим органом. До неї входять представники від кожної держави-члена. Вона приймає рішення з усіх питань політики ЄАВТ.

Постійні комітети утворені Радою за відомчим принципом. Це комітети: економічний, з походження товарів і митних питань, з торгівлі, з технічних перешкод у торгівлі, консультативний, комітет парламентарів, бюджетний, економічного розвитку, сільського господарства і рибальства. Консультативний комітет складається з представників промисловості, торгівлі, профспілок. В цілому комітети займаються розробленням рекомендацій для Ради.

Секретаріат складається з відділів, що займаються питаннями торговельної політики, права, інтеграції, інформації, адміністрації. Він забезпечує роботу Ради і комітетів.

Крім головних органів, до структури ЄАВТ належать також допоміжні інститути: Контрольне відомство, Суд ЄАВТ та ін.

Європейська асоціація вільної торгівлі, як уже виходить із самої назви, являє собою другий ступінь економічної інтеграції – зону вільної торгівлі. В її межах усунені всі митні тарифи, але відносно третіх країн (за винятком країн ЄС) кожний

¹ Шреплер Х.-А. Международные экономические организации: Справочник. – М.: Международные отношения, 1999. – С. 224

член зберігає свою митну політику. На відміну від ЄС, Асоціація не передбачає політичного згуртування.

Важливою подією і для ЄАВТ, і для західноєвропейської інтеграції в цілому стало утворення спільно з ЄС **Європейського економічного простору** – **ЄЕП**. Угода про ЄЕП була підписана в 1992 р., а вступила в силу в 1994 р. До цього об'єднання входять 15 держав ЄС і 3 – від ЄАВТ; Швейцарія до угоди не приєдналась.

В угоді про ЄЕП передбачається:

- ♦ вільний рух товарів, послуг, капіталу та людей;
- ♦ координація політики в таких областях, як дослідження, освіта, споживання, довкілля, соціальна сфера;
- ♦ розроблення і втілення спільних норм і правил правової системи.

ЄЕП має спільну **організаційну структуру**. Вищим органом є **Рада ЄЕП**, яка складається з членів Ради Європейського Союзу і Європейської комісії, з одного боку, і міністрів держав ЄАВТ – з іншого.

Виконавчим органом є **Об'єднаний комітет ЄЕП**, який складається з представників ЄС і ЄАВТ; він відповідає за поточну діяльність ЄЕП.

Крім того, є дорадчі органи:

- ♦ **Консультативний комітет ЄЕП** готує рекомендації з економічних питань і подає їх на розгляд Об'єданого комітету;
- ♦ **Об'єднаний парламентський комітет** складається з парламентарів ЄС і ЄАВТ (по 33 депутати від кожної сторони). Він також дає пропозиції Об'єданому комітету.

У структурі ЄАВТ є інститут, який спеціально займається питаннями діяльності країн ЄАВТ в ЄЕП; це – **Постійний комітет держав ЄАВТ**.

10.4. Співдружність Незалежних Держав – СНД (Commonwealth of Independent States – CIS)

Цілі, принципи і структура СНД

СНД утворилася в 1991 р. на про- сторі колишнього СРСР і скла- дається з 12 країн: Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Росії, Таджикистану, Туркменії, України та Узбекистану.

У 1992 р. було підписано Статут СНД, який визначив цілі і принципи діяльності Співдружності.

Головною метою СНД є співробітництво в політичній, економічній, гуманітарній, екологічній та культурній областях для всебічного й збалансованого економічного й соціального розвитку держав-членів. Таке співробітництво, як задекларо- вано, має перетворитися на Економічний союз; угоду про його створення підписано в 1993 р.

Принципами СНД задекларовано:

- ♦ держави-члени суверенні й рівні;
- ♦ держави-члени є самостійними й рівноправними суб'єктами міжнародного права.

Останній принцип означає, що Співдружність не буде ру- хатись до утворення єдиної держави. Проте Статут передбачає широкий діапазон функцій СНД; серед них не тільки співробітництво в сфері економіки, але й колективна безпека, військово-політичне співробітництво, запобігання конфліктів і т. ін. Практично ж не всі країни погодилися співробітничати в усіх сферах. Так, Україна не бере участі у військових струк- турах СНД.

Організаційна структура СНД досить громіздка. Вона включає 12 основних органів:

1. Рада голів держав.
2. Рада голів урядів.
3. Рада міністрів закордонних справ.
4. Координаційно-консультативний комітет.
5. Рада міністрів оборони.
6. Штаб по координації військового співробітництва.

7. Рада командуючих прикордонними військами.
8. Економічний суд.
9. Міждержавний банк.
10. Комісія з прав людини.
11. Міжпарламентська асамблея.
12. Виконавчий секретаріат СНД.

Рада голів держав – вищий орган СНД. Вона складається з президентів країн-членів і приймає рішення з найважливіших питань діяльності Співдружності. На свої засідання Рада збирається двічі на рік під головуванням чергового президента (в порядку літер російського алфавіту).

Рада голів урядів складається з прем'єр-міністрів і розглядає питання економічної і соціальної сфер. Вона збирається по чотири рази на рік.

Рада міністрів закордонних справ відає питаннями зовнішньої політики країн-членів з метою її координації.

Координаційно-консультативний комітет є виконавчим органом СНД. Він складається з постійних представників (по двоє з кожної країни). Комітет розробляє пропозиції з питань співробітництва в усіх сферах, передбачених Статутом, і подає їх для обговорення до відповідних рад. Значна частина діяльності Комітету зосереджена на економічних питаннях (торгівельна, бюджетна, податкова, грошово-кредитна, валютна, митна сфери).

Економічний суд розв'язує спори економічного змісту, забезпечує виконання економічних зобов'язань країнами-членами.

Міжпарламентська асамблея складається з парламентарів країн-членів. Вона обговорює рішення, що пропонуються радами і координаційно-консультативним комітетом, розробляє спільні пропозиції щодо політики СНД.

Виконавчий секретаріат виконує організаційно-адміністративні функції. Він готує засідання рад, а також здійснює правову експертизу проектів документів, що готуються іншими органами СНД¹.

¹ Шренлер Х.-А. Международные экономические организации. – М.: Международные отношения, 1999. – С. 273.

Координаційно-консультативний комітет знаходиться в Мінську, Міжпарламентська асамблея – в Санкт-Петербурзі.

Проблеми економічної інтеграції в СНД

Для успішної економічної інтеграції на просторі СНД є чимало об'єктивних умов. На початку 90-х років ще збереглися виробничі зв'язки між підприємствами колишніх республік СРСР. Тривалий процес територіального розподілу праці в межах Союзу утворив механізм доповнення, кооперації між економіками союзних республік. Необхідно було пристосувати цей механізм до нових умов, пов'язаних з переходом до ринкової економіки. До того ж відсутність мовного бар'єру, культурні, навіть сімейні зв'язки сприяли, здавалось, успішному розвитку інтеграції. Проте насправді цей процес іде з великими труднощами.

Як уже згадувалося, метою урядів СНД було утворення Економічного союзу. Його функціонування означало б вільний рух товарів, послуг, капіталів і робочої сили. Передбачається здійснення узгодженої політики в сферах грошово-кредитних відносин, бюджету, цін і оподаткування, валютних відносин, митних тарифів.

Цілями Економічного союзу є стабільний розвиток економіки країн-членів, утворення спільного економічного простору, спільне здійснення економічних проєктів, що являють сумісний інтерес, розв'язання екологічних проблем¹. Договір про утворення Економічного союзу передбачає сприяння взаємним інвестиціям; утворення платіжного союзу із взаємним визнанням внутрішніх валют, взаємну конвертованість валют, що є необхідним для переходу до валютного союзу. Ще в Статуті була відзначена необхідність правової охорони інтелектуальної власності, сприяння стандартизації й сертифікації промислової продукції й товарів. Зверталась увага на важливість розвитку спільного інформаційного простору, здійснення спільних проєктів і програм у галузі науки й техніки, освіти, охорони здоров'я, культури, спорту.

¹ Герчикова И.Н. Международные экономические организации. – М.: Консалтбанк, 2000. – С. 255

Зараз економічна інтеграція в СНД, по суті, знаходиться на стадії зони преференційної торгівлі. Тому шлях до Економічного союзу пролягає через проміжні стадії: зона вільної торгівлі – митний союз – спільний ринок товарів, послуг, капіталів і робочої сили – валютний союз. В 1994 р. було підписано Договір про утворення зони вільної торгівлі. Він передбачає поступове скорочення митних зборів і утворення в майбутньому міждержавної економічної ради. У тому ж 1994 р. був утворений Міждержавний економічний комітет Економічного союзу СНД. Він є наднаціональним органом, який має втілювати в життя економічні програми й рішення, розроблені в структурах СНД. Було підписано низку важливих документів, які конкретизували цілі Економічного союзу й розробляли механізм його дії в різних сферах. Серед них: Меморандум Ради держав СНД “Основні напрямки інтеграційного розвитку Співдружності Незалежних держав”, Угода про співробітництво в галузі інвестиційної діяльності, Угода про утворення зони вільної торгівлі та інші.

Проте багато з цих важливих рішень залишаються тільки на папері і не втілюються в життя. Є дві основні причини такого явища. З одного боку, це наслідок глибокого падіння економік усіх країн СНД, розрив економічних зв'язків між суб'єктами економіки колишнього СРСР і труднощі переходу до ринкової економіки. З іншого боку, така ситуація утворюється через політичні амбіції лідерів, партій і деяких соціальних верств країн, що входять до СНД. Незважаючи на багаторазову задекларованість необхідності знижувати митні бар'єри, країни СНД діють у зворотному напрямку – утворюють митні пости, вводять квоти, ліцензування взаємної торгівлі¹. Неодноразові зустрічі голів держав і урядів не надають інтеграційному процесу належного імпульсу через неоднакове трактування національних інтересів кожного члена СНД. У 1998 р. СНД було на грані саморозпуску.

¹ *Международные экономические отношения*/ Под ред. В.Е. Рыбалкина. – М.: ЮНИТИ, 1999. – С. 295.

З'явилася тенденція до ослаблення взаємних економічних відносин. Якщо в 1990 р. частка взаємних поставок 12 держав СНД перевищувала 70% загальної вартості їх експорту, то в 1995 р. вона становила тільки 55%, а в 2003 р. – менше ніж 40%. При цьому насамперед зменшується частка товарів з високим ступенем оброблення. За оцінками, близько половини спаду виробництва в країнах СНД в 1991–1995 рр. зумовлено саме скороченням їх взаємного товарообігу¹.

Однією з головних перешкод в процесі поглиблення інтеграції в межах СНД є небажання передати частку суверенності до наднаціональних структур, як це зроблено, наприклад, в ЄС. Причина в тому, що уряди країн СНД (насамперед України, Грузії) побоюються гегемонії Росії в економічному союзі, що планується. Росія має безсумнівну перевагу майже з усіх економічних показників.

Таблиця 10.3

ВВП (за ПКС) країн СНД, млрд дол., 2005 р.²

Країна	ВВП	Частка у спільному ВВП	ВВП на душу населення, тис. дол.	% до середнього показника СНД
СНД	2307	100,0	8,3	100,0
Україна	340	14,7	7,2	86,7
Росія	1589	68,9	11,1	133,9
Білорусь	71	3,1	7,2	86,7
Молдова	8	0,4	1,9	22,9
Грузія	16	0,7	3,6	43,4
Вірменія	13	0,5	4,3	51,8
Азербайджан	38	1,6	4,5	54,2
Казахстан	124	5,4	8,2	98,8
Узбекистан	48	2,1	1,8	21,7
Киргизстан	11	0,5	2,1	25,3
Туркменістан	40	1,7	7,7	92,8
Таджикистан	9	0,4	1,3	15,7

¹ МЭ и МО, 2005. – №1. – С. 95–96.

² Складено за даними: <http://www.demoscope.ru/weekly/app/world2005>; www.cia.gov/cia/publications/fastbook.

У цій ситуації здійснюються заходи щодо утворення в межах СНД локальних угруповань країн, розбіжності серед яких у поглядах на цілі й способи інтеграції мінімальні. Найбільше зближення позицій відбувається між Росією й Білоруссю. В 1998 р. була підписана Декларація про тісну економічну й політичну інтеграцію обох країн. Утворено Союз Росії й Білорусі. Прийнято рішення (в 2000 р.) про утворення між ними валютного союзу і запровадження єдиної валюти.

Росія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан і Таджикистан утворили митний союз, а з 2000 р. – **Євразійське економічне співтовариство**, яке є самостійною організацією із своїми органами, цілями й принципами, механізмом прийняття рішень. Метою ЄвАзЕС є утворення митного союзу та єдиного економічного простору. Головні органи: Міждержавна рада; Інтеграційний комітет; Міжпарламентська асамблея; Суд співтовариства. Міждержавна рада є вищим органом, вона складається з голів держав і голів урядів. Фінансування Співтовариства здійснюється за рахунок внесків держав-членів. Кожна держава має свою квоту: Росія – 40%, Білорусь і Казахстан – по 20%, Киргизстан і Таджикистан – по 10%. Відповідно квотам розподіляються голоси в інтеграційному комітеті¹.

Україна не входить до цього об'єднання, вважаючи, що об'єднання такого типу можуть утиснути національні інтереси. До речі, навіть в Економічному союзі наша країна має статус асоційованого члена. Натомість уряд України виступає за утворення на теренах СНД зони вільного економічного простору без наднаціональних структур.

У 1999 р. між Росією, Білоруссю, Казахстаном і Киргизстаном було підписано договір про **Єдиний економічний простір (ЄЕП)**. Основними цілями ЄЕП проголошено ефективне функціонування спільного ринку товарів, послуг, капіталу та праці, утворення умов для єдиної структурної пе-

¹ Бюллетень иностранной коммерческой информации. – 2000. – № 126. – С.4.

ребудови економіки в інтересах суттєвого підвищення рівня життя населення; проведення узгодженої податкової, грошово-кредитної, валютно-фінансової, торговельної, митної і тарифної політики; формування єдиних транспортних, енергетичних та інформаційних систем; створення спільної системи заходів щодо державної підтримки пріоритетних галузей економіки, виробничої й науково-технологічної кооперації¹.

У 2003 р. ідея створення Єдиного економічного простору одержала нове наповнення. В м. Ялта було підписано угоду про його утворення між Білоруссю, Казахстаном, Росією й Україною. Зміст ідеї полягав у тому, що інтеграція буде просуватися скоріше й глибше у тому разі, якщо в інтеграційне об'єднання будуть залучені найрозвинутіші країни СНД; вони мали б стати своєрідним локомотивом, який активізує інтеграційний процес на всьому просторі СНД.

Угодою були визначені принципи ЄЕП – забезпечення вільного руху товарів, послуг, капіталу і робочої сили через кордони держав-учасниць, а також узгоджена макроекономічна політика і спільна політика за окремими галузями. Принцип вільного руху товарів передбачає усунення вилучень з режиму вільної торгівлі й усунення обмежень у взаємній торгівлі на основі уніфікації митних тарифів.

Проте реальне майбутнє ЄЕП досі не визначене. Хоч Верховна Рада України ратифікувала Угоду, уряд нашої країни підкреслює, що головний вектор наших інтеграційних устремлінь – Європейський Союз, а інші вектори є другорядними й не повинні заважати досягненню головної мети. Мова повинна йти про максимальний захист інтересів України в будь-якому об'єднанні.

Ще одним угрупованням на терені СНД є **ГУАМ**. Її було утворено в 1997 р. у Страсбурзі на зустрічі президентів чотирьох держав. В 1999 р. до цього форуму додався Узбекистан, але в 2005 р. вийшов з нього.

¹ Бюллетень иностранной коммерческой информации. – 2000. – № 126. – С.4.

Основним завданням організації є вирішення проблем розбудови транскавказького коридору; нафта Азербайджану, як планувалося, має піти через Грузію, Чорне море до України, а далі нафтопроводом Одеса–Броди до Центральної і Західної Європи. Поки що цей проект повністю не реалізовано; азербайджанська нафта пішла через Грузію до середземноморського порту Туреччини (Джейхан).

У листопаді 2002 р. Верховна Рада України ратифікувала Угоду про створення зони вільної торгівлі між державами – учасниками ГУАМ. Угодою передбачається відмова від сплати мита, податків та зборів, кількісних обмежень у торгівлі між країнами-учасниками; співробітництво в проведенні економічної політики в галузі промисловості, сільського господарства, транспорту, фінансів, інвестицій, соціальної сфери.

У 2006 р. на зустрічі президентів країн ГУАМ було ще раз підтверджено прагнення сприяти піднесенню ефективності функціонування ГУАМ як інтеграційного угруповання; особливо проголошено, що головною метою організації є сприяння демократичним перебудовам у регіоні.

Формування локальних інтеграційних угруповань у межах СНД може мати протилежні наслідки. З одного боку, такі процеси є потенційно небезпечними для цілісності СНД і самого її існування. З іншого боку, якщо буде доведена ефективність цих угруповань чи якогось із них, то вони можуть стати осередком зміцнення інтеграційного процесу в СНД в цілому.

10.5. Організація Чорноморського економічного співробітництва – ОЧЕС (Black Sea Economic Cooperation – BSEC)

ОЧЕС утворено в 1992 р. Декларацією про чорноморське економічне співробітництво. Секретаріат ОЧЕС розташований у Стамбулі. До ОЧЕС входить 11 держав: Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Туреччина та Україна. Усі вони безпосередньо вихо-

дять до Чорного моря або мають економічні інтереси на просторі його басейну.

Первинним мотивом формування ОЧЕС була необхідність усунення перешкод у використанні транспортних артерій та вирішення екологічних проблем, а основною ознакою функціонування організації – превалювання двосторонніх зв'язків над багатосторонніми. Феномен ОЧЕС полягає в тому, що це перше велике інтеграційне угруповання країн, що поєднало держави, які до останнього часу розвивалися, орієнтуючись на різні економічні й політичні моделі¹.

Основною метою ОЧЕС є перетворення Чорного моря в море миру, стабільності й процвітання. **Цілями Співробітництва** визначено:

- ♦ поліпшувати умови для підприємницької діяльності;
- ♦ сприяти економічному співробітництву;
- ♦ оптимальне використовувати всі можливості для розширення й диверсифікації співробітництва².

Основні напрями співробітництва ОЧЕС охоплюють практично весь комплекс співпраці між країнами-членами на багато- та двосторонньому рівні. Пріоритетність надається напрямам, які створюють умови для національного економічного розвитку. Особливої актуальності набули інфраструктурні напрями співробітництва, такі як забезпечення транзиту енергоносіїв територією країн-членів ОЧЕС, а також розбудова європейських транспортних коридорів в регіоні.

Організаційна структура:

1. Зустріч міністрів закордонних справ.
2. Рада ОЧЕС.
3. Парламентська асамблея ОЧЕС.
4. Чорноморський банк торгівлі й розвитку.
5. Зустріч вищих посадових осіб.

¹ Хоманець В.А. Макроекономічні аспекти участі України в Організації Чорноморського економічного співробітництва: Автореф. дис. ... канд. економ. наук. – К., 2006. – С. 8.

² Шрепфер Х.-А. Международные экономические организации: Справочник. М.: Международные отношения, 1999. – С. 178.

6. Робочі групи.
7. Постійний міжнародний секретаріат.
8. Чорноморський координаційний центр обміну статистичними даними та економічною інформацією.

Зустріч міністрів закордонних справ – керівний орган ОЧЕС. Він приймає рішення з усіх питань функціонування організацій. Голова (один з міністрів) координує всю діяльність ОЧЕС.

Рада ОЧЕС складається з представників підприємницьких рад торговельних палат держав-членів.

Парламентська асамблея складається з бюро, постійного комітету, комітетів економіки, торгівлі й навколишнього середовища.

Постійний міжнародний секретаріат виконує адміністративні функції.

Чорноморський банк торгівлі й розвитку засновано в 1994 р., кредитування він розпочав з 1999 р. Цілі Банку: фінансування проектів інфраструктури; залучення інвестицій; співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями. Уставний капітал Банку складає 1 млрд СДР. Квоти окремих країн складають: Росія, Греція й Туреччина – по 16,5%; Україна, Болгарія й Румунія – по 13,5%, Азербайджан, Грузія, Албанія, Вірменія і Молдова – по 2%¹.

Основні сфери співробітництва членів ОЧЕС: транспорт і комунікації; інформатика; обмін економічною й комерційною інформацією; стандартизація й сертифікація продукції; енергетика; видобуток і оброблення мінеральної сировини; туризм; спільне господарство; охорона здоров'я й фармацевтика; наука і техніка; охорона довкілля. Особлива увага приділяється запобіганню забруднення Чорного моря й збереженню його біопродуктивного потенціалу.

У рамках ОЧЕС утворено Міжнародний центр чорноморських досліджень, Науковий центр ОЧЕС.

¹ Герчикова И.Н. Международные экономические организации. – М.: Консалтбанкир, 2000. – С. 261.

Незважаючи на безумовні досягнення на шляху інтеграції в межах ОЧЕС, для більшості країн Чорноморського регіону торгівля з партнерами по ОЧЕС не посідає чільного місця в загальному обсязі зовнішньоторговельного обороту і не є безумовним пріоритетом зовнішньоекономічної політики. Географічний розподіл товарних потоків показує, що зовнішня торгівля країн – учасниць ОЧЕС значною мірою орієнтується на економічно розвинуті країни, насамперед на ЄС.

Це свідчить про те, що між країнами – членами ОЧЕС ще не склався раціональний поділ праці, який є необхідною складовою розвитку регіонального ринку. Крім того, обмеженість номенклатури продукції та незбалансованість товарообміну, значна частка продукції паливно-енергетичного сектора й видобувної галузі виступають природною перешкодою на шляху лібералізації зовнішньоторговельних режимів у регіоні¹.

Але ці проблеми поступово вирішуються. Україна має міцні й тривалі інтереси в регіоні ОЧЕС і намагається докласти свої зусилля на підвищення ефективності функціонування цієї організації.

Питання для самоконтролю

1. Які рівні регіональної економічної інтеграції ви знаєте?
2. Що собою являла Рада Економічної Взаємодопомоги?
3. З чого починався процес економічної інтеграції в Західній Європі?
4. За яких історичних і економічних обставин утворилося Європейське об'єднання вугілля та сталі?
5. У чому полягала суть Римських угод?
6. У чому суть Шенгенських угод?
7. Що задекларовано в Єдиному європейському акті?
8. Яку еволюцію пройшла Європейська асоціація вільної торгівлі?

¹ Хоманець В.А. Макроекономічні аспекти участі України в Організації Чорноморського економічного співробітництва: Автореф. дис. ... канд. економ. наук. – К., 2006. – С. 13.

9. Що є головною метою Європейського Союзу?
10. Назвіть головні органи ЄС.
11. Які основні напрями економічної політики ЄС?
12. З чого складається валютно-кредитна система ЄС?
13. У чому полягає соціальна політика ЄС?
14. За яких обставин утворилася Співдружність Незалежних Держав?
15. Які цілі декларують учасники СНД?
16. У чому полягають проблеми процесу інтеграції в межах СНД?
17. Що таке “Єдиний економічний простір”?
18. Яку позицію займає Україна щодо співпраці в СНД?
19. Що таке ГУАМ, які цілі задекларовано його членами?
20. У чому полягають основна мета і цілі ОЧЕС?

Тести

1. Ідею “Сполучених Штатів Європи” висунув після закінчення Другої світової війни:

- а) У. Черчілль; б) Р. Шуман; в) Ш. де Голль.

2. Організація європейського економічного співробітництва згодом перетворилася на:

- а) ЄОВС; б) ЄАВТ; в) ОЕСР; г) ЄС.

3. Європейське об'єднання вугілля та сталі заснували:

- а) Франція, Велика Британія, ФРН, Бельгія, Нідерланди, Люксембург;
б) Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург;
в) Франція, ФРН, Іспанія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург;
г) Франція, Іспанія, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург.

4. Європейський Союз складається з таких блоків:

- а) ЄОВС, ЄЕС, Євроатом;
б) ЄОВС, ЄАВТ, ЄЕП;
в) ЄЕС, Євроатом, ЕКОСОК.

5. Європейський Союз засновано за угодою:

- а) Шенгенською;

- б) Маастрихтською;
- в) Амстердамською.

6. Серед наведених головних органів Європейського Союзу знайдіть один, який є не головним, а спеціалізованим:

- а) Європейська рада;
- б) Європейський парламент;
- в) Рахункова палата;
- г) Рада Європейського Союзу;
- г) Європейська комісія;
- д) Європейський суд.

7. Для підтримки аграрного сектора країн ЄС утворено фонд:

- а) ФЕОГА; б) МІНЕКС; в) СТАБЕКС.

8. Сучасна валютна система ЄС ґрунтується на:

- а) ЄВІ; б) ЄВС; в) ЄСЦБ; г) ЄІБ.

9. Європейський фонд розвитку (ЄФР) утворено для надання допомоги:

- а) країнам-членам ЄС;
- б) країнам, що розвиваються;
- в) країнам з перехідною економікою.

10. Європейська асоціація вільної торгівлі складається з таких країн:

- а) Швеція, Данія, Швейцарія, Фінляндія;
- б) Швеція, Швейцарія, Норвегія, Фінляндія;
- в) Швейцарія, Норвегія, Ісландія, Ліхтенштейн;
- г) Норвегія, Ірландія, Швеція, Люксембург.

11. СНД складається з:

- а) 9 держав; б) 12 держав;
- в) 15 держав; г) 16 держав.

12. Вищим органом СНД є:

- а) Рада голів держав;
- б) Рада голів урядів;
- в) Координаційно-консультативний комітет;
- г) Міжпарламентська асамблея.

13. Членами ЄврАзЕС є:

- а) Росія, Україна, Білорусь, Казахстан, Киргизстан;

- б) Росія, Україна, Білорусь, Казахстан, Таджикистан;
- в) Росія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан;
- г) Росія, Білорусь, Казахстан, Азербайджан, Киргизстан.

14. Позиція України полягає в тому, щоб надати СНД статусу:

- а) зони вільної торгівлі;
- б) митного союзу;
- в) спільного ринку;
- г) економічного союзу.

15. До ОЧЕС входять країни, які також є членами:

- а) СНД, ГУАМ, ЄврАзЕС;
- б) СНД, ГУАМ, ЄС;
- в) СНД, ЄАВТ, ЄС.

Розділ 11

РЕГІОНАЛЬНІ ІНТЕГРАЦІЙНІ УГРУПОВАННЯ В АЗІЇ, ПІВНІЧНІЙ ТА ПІВДЕННІЙ АМЕРИЦІ, АФРИЦІ

Ключові поняття: *Азіатсько-Тихоокеанський регіон; Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС); Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН); "План Коломбо"; Рада арабської економічної єдності (РАЕЄ); Організація американських держав (ОАД); Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛААІ); Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА); Південний спільний ринок (МЕРКОСУР); Карибське співтовариство і Карибський спільний ринок (КАРІКОМ); Організація африканської єдності (ОАЄ); Африканське економічне співробітництво; Економічне співробітництво держав Західної Африки (ЕКОВАС); Спільний ринок Східної та Південної Африки (КОМЕСА); Південноафриканське співтовариство розвитку (САДК); Митний і економічний союз Центральної Африки (ЮДЕАК).*

11.1. Регіональні організації в Азії та Азіатсько-Тихоокеанському регіоні

Азія являє собою величезний за територією простір, на якому розташовані країни, що контрастно відрізняються за величиною, кількістю населення, економічною потужністю, культурними й конфесійними особливостями. Це, на відміну від Європи (яка більш однорідна), створює додаткові перешкоди на шляху інтеграції. Незважаючи на зусилля лідерів країн регіону, інтеграція тут не просунулась поки що далі від зони вільної торгівлі. Частка взаємної торгівлі в повному обсязі зовнішньої торгівлі, що є показником рівня інтегрованості, значно менша для країн – членів угруповань, ніж частка їх торгівлі з іншими країнами. Навіть для однієї з найстаріших організацій регіону – АСЕАН ця частка не сягає навіть чверті, про що свідчать дані таб. 11.1.

**Експорт товарів регіональними інтеграційними
об'єднаннями (2004)¹**

Інтеграційне об'єднання	Частка у світовому експорті, %	Частка внутрішнього експорту, %
ЄС (25)	41,7	67,6
НАФТА (3)	14,9	55,9
МЕРКОСУР (4)	1,5	12,6
СНД (12)	3,0	20,7
АСЕАН (10)	6,2	23,1

Проте цей регіон має дуже великий потенціал – як у людських і природних ресурсах, так і в рівнях і темпах виробництва. Якщо брати тільки Азію, то тут є такі два економічні гіганти, як Японія й Китай; нові індустріальні країни зі швидкими темпами розвитку – Республіка Корея, Сингапур, Таїланд, Філіппіни; країни з потенційно широким внутрішнім ринком – Індія, Пакистан, Індонезія; країни з перехідною економікою, які можуть одержати новий імпульс розвитку – Росія, азіатські й закавказькі республіки колишнього СРСР; нафтовидобувні країни Перської затоки, що мають не тільки нафту, але й контролюють значні валютні кошти.

Останнім часом в процес інтеграції до азіатських країн підключилися неазіатські країни басейну Тихого океану – США, Австралія, Нова Зеландія, Канада, острівні держави океану. Таким чином, утворюється велетенський за територією й економічною потужністю простір під назвою **Азіатсько-Тихоокеанський регіон**.

Процес утворення регіональних економічних організацій в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні розпочався невдовзі після закінчення Другої світової війни і збігся з початком широкої деколонізації країн регіону. Активну участь у цьому процесі прийняла Велика Британія, яка очолювала колись обсяжну ко-

¹ Газ. "Зеркало недели". – 2006. – №12.

лоніальну імперію і мала тут певні інтереси. Пізніше зацікавлення в процесі лібералізації торгівлі й умов для інвестицій у цьому регіоні виявили США, Австралія, Нова Зеландія. Японія ж здавна вважала Південно-Східну Азію й басейн Тихого океану сферою своїх економічних і політичних інтересів. Таким чином, розвинуті держави або безпосередньо присутні в організаціях цього регіону, або впливають на їх діяльність.

Серед перших регіональних угруповань були Комісія для країн Південної частини Тихого океану – КПТО (1947), “План Коломбо” (1950), Асоціація держав Південно-Східної Азії – АСЕАН (1967), Азіатська організація з питань продуктивності – АОП (1961). Саме ці організації мали дати імпульс розвитку колишніх колоній через спільне співробітництво в економічній сфері. Згодом з’являються об’єднання на новій основі. Зусиллями країн Близького Сходу утворюється ОПЕК у 1960 р. (про нього йшлося в попередніх розділах), Рада арабської економічної єдності (1964), Організація арабських країн-експортерів нафти – ОАПЕК (1968), Рада із співробітництва арабських країн Перської затоки (1981). В ці організації увійшли країни, що розбагатіли на нафті, мали спільні політичні інтереси (принаймні, до війн Іраку з Іраном і ОАЕ), близьку культуру й релігію. Вони вже не спиралися на допомогу західних країн, навіть навпаки, час від часу опинялися до них у протистоянні. Організації цього типу замкнені або напівзамкнені, оскільки мають обмеження не тільки за регіоном, а й на національній (мовній) та конфесійній основах.

Як субрегіональне угруповання була заснована Асоціація регіонального співробітництва Південної Азії (СААРК).

Поява на світовому економічному просторі нових індустриальних країн (НІК), економічний ривок Китаю змінили ситуацію в Південно-Східній, Східній Азії та Океанії в 70 – 80-х роках і привернули до цього регіону ще більшу увагу з боку розвинутих країн. У 1971 р. острівні країни Тихого океану об’єднуються в Південнотихоокеанський форум (ПТФ) під егідою і за участю Австралії та Нової Зеландії. В 1989 р. утворюється найбільша в світі за простором і обсягом ресурсів ор-

ганізація – Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС), в яке увійшли, крім держав Азії й Океанії, також США, Канада, Австралія, Нова Зеландія і деякі латиноамериканські держави.

Соціально-економічні перетворення на терені колишніх соціалістичних країн Азії сприяли їх вступу до інтеграційних угруповань регіону. Так, ще в 1985 р. до Організації економічного співробітництва (ОЕС), яка була заснована Туреччиною, Іраном і Пакистаном, увійшли Азербайджан і середньоазіатські республіки колишнього СРСР. В 1997 р. до АТЕС була прийнята Росія, а в 1999 р. – В'єтнам.

Розглянемо діяльність деяких з організацій регіону детальніше.

**Азіатсько-Тихоокеанське
економічне
співробітництво АТЕС
(Asian-Pacific Economic
Cooperation – APEC)**

АТЕС утворено в 1989 р. До його складу входять: Австралія, Бруней, В'єтнам, Індонезія, Канада, Китай, Республіка Корея, Кірібаті, Малайзія, Мексика, Маршаллові Острови, Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея, Перу, Росія, Сінгапур, США, Таїланд, Тайвань, Філіппіни, Чилі, Японія. Секретаріат організації знаходиться в Сінгапурі.

АТЕС має консультативний статус. Його політика ґрунтується на цілій низці спільних декларацій і заяв лідерів держав з економічних питань: Сеульська Декларація АТЕС, Бангкокська Декларація про Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво, Осацька Декларація дій АТЕС в галузі економіки та ін.

Як уже говорилося, АТЕС має величезний потенціал людських і природних ресурсів, потужну виробничу базу й контролює значну частину товарного й валютного ринків. Його частка (без Росії) у світовому ВВП становить 60%, в світовій торгівлі – 40%, а в золотовалютних резервах – 80%¹. У країнах регіону проживає понад 2 млрд чоловік.

¹ Герчикова И.Н. Международные экономические организации. – М.: Консалтбанк, 2000. – С. 282.

Головною метою АТЕС є сприяння економічному зростанню країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Для цього визначені **пріоритетні напрями** співробітництва: сприяння регіональній торгівлі, інвестиціям, руху фінансових ресурсів, розвитку людських ресурсів, передачі технологій, промислового співробітництва і розвитку інфраструктури.

Як **довгострокову мету** в процесі інтеграції визначено формування в 2020 р. системи вільної торгівлі та інвестицій. Отже, зараз АТЕС перебуває тільки на початковому рівні інтеграції.

Принципи діяльності АТЕС: рівноправне партнерство; взаємовигідність економічного співробітництва з урахуванням країн, що розвиваються; схильність до відкритого діалогу й досягнення консенсусу в обговоренні найважливіших проблем.

Організаційна структура АТЕС:

1. Зустрічі на вищому рівні.
2. Міністерські зустрічі.
3. Зустрічі старших посадових осіб.
4. Група видатних діячів.
5. Тихоокеанський діловий форум.
6. Комітет торгівлі й інвестицій.
7. Економічний комітет.
8. Бюджетно-адміністративний комітет.
9. Робочі групи.
10. Секретаріат.

Зустрічі на вищому рівні (“зустрічі у верхах”) вирішують кардинальні питання політики АТЕС. Так, саме на такій Зустрічі в 1994 р. в м. Богор (Індонезія) було вирішено сформувати систему вільної торгівлі й інвестицій до 2000 р. На Зустрічі в 1996 р. в м. Маніла (Філіппіни) була досягнута домовленість про здійснення з 1997 р. практичних заходів по лібералізації торгівлі. Зустріч 1998 р. в Куала-Лумпурі (Малайзія) була присвячена пошукам виходу з фінансової кризи, яка охопила країни Південно-Східної Азії.

Міністерські зустрічі відбуваються щороку. Вони конкретизують механізм виконання рішень, прийнятих на вищому

рівні. Тут узгоджуються й уточнюються робочі програми для комітетів АТЕС і десяти робочих груп. На Міністерській зустрічі в 1997 р. в м. Ванкувер, наприклад, були визначені сектори “прискореної добровільної лібералізації” торгівлі, мінімізація торговельних обмежень в цих секторах, яку передбачено здійснити ще до 2010 р.

Зустрічі старших посадових осіб передують Міністерським зустрічам і готують їх. Старші посадові особи контролюють бюджети і програми комітетів і робочих груп.

Група видатних діячів має за мету визначати перспективи розвитку торгівлі в регіоні. Вона готує огляди економічної ситуації, розробляє пропозиції про методи стимулювання торгівлі й регіонального співробітництва, надає рекомендації щодо лібералізації торгівлі й інвестицій.

Тихоокеанський діловий форум складається з представників ділових кіл. Він виявляє методи й засоби щодо розширення торгівлі й інвестицій у регіоні.

Комітет з торгівлі й інвестицій визначає перешкоди на шляху лібералізації торгівлі й інвестицій і пропонує заходи по їх подоланню.

Економічний комітет являє собою форум, на якому фахівці й урядовці обмінюються думками з економічних питань, пропонують аналітичні розробки щодо економічних тенденцій і проблем у регіоні, готують відповідну інформацію й рекомендації для старших посадових осіб.

Робочі групи займаються практичною реалізацією проєктів. Таких груп 10: аналіз даних з торгівлі й інвестицій; сприяння торгівлі; інвестицій; науки й техніки в галузі промисловості; розвитку людських ресурсів; регіонального співробітництва в галузі енергетики; збереження морських ресурсів; телекомунікацій; транспорту, туризму, рибальства.

Секретаріат АТЕС знаходиться в Сінгапурі й виконує адміністративно-технічні функції. Очолюється директором-виконавцем.

Таким чином, організаційна структура АТЕС досить громіздка, окремі його відділи дублюють один одного.

Ми бачимо, що основна увага в політиці АТЕС приділяється лібералізації умов для торгівлі й інвестицій. Незважаючи на рішучість політиків, процес інтеграції йде поки що повільно. Головна причина – дуже високий перепад у рівнях економічного розвитку країн-членів, що створює значні труднощі для гармонійного злиття національних економік у єдине ціле; на одному полюсі – США, Японія, Канада, на іншому – Папуа-Нова Гвінея, Маршаллові Острови, Кірібаті. Особливістю функціональної й правової структури АТЕС є рекомендаційний, необов'язковий характер рішень, що приймаються її органами. Така ситуація притаманна початковому ступеню інтеграції.

Асоціація держав Південно-Східної Азії – ACEAN (Association of South East Asian Nations – ASEAN) АСЕАН заснована в 1967 р. Складається з 10 членів: Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд. Особливістю цієї організації є співробітництво з деякими іншими країнами за ієрархічним принципом (за ступенем значимості); визначаються партнери по діалогу, партнери по консультації і спостерігачі.

Партнери по діалогу – Австралія, Європейський Союз, Канада, Нова Зеландія, Республіка Корея, США, Японія.
Партнери по консультації – Росія й Китай.

Місцезнаходження керівних органів АСЕАН – м. Джакарта (Індонезія).

Головною метою АСЕАН є прискорення економічного зростання і соціального прогресу країн регіону. Шляхом досягнення цієї мети є тісне співробітництво і взаємодопомога в економічній, соціальній, культурній і науково-технічній сферах.

Конкретизуючою метою є утворення зони спільної торгівлі.

Організаційна структура АСЕАН дуже громіздка; вона складається з 15 органів, які подібні до тих, що має АТЕС. Найважливіші органи:

- ♦ **Зустріч голів держав і урядів** – вищий орган, що вирішує найголовніші питання й накреслює принципи напрямів політики АСЕАН;
- ♦ **Зустріч міністрів іноземних справ** вирішує проблеми взаємовідносин між країнами-членами;
- ♦ **Зустріч міністрів економіки** визначає основні напрями економічного співробітництва;
- ♦ **Зустріч галузевих міністрів** розробляє напрями співробітництва з енергетики, сільського господарства й лісової промисловості;
- ♦ **Секретаріат** виконує координаційну роботу. Очолюється генеральним секретарем (на рівні міністра). Секретаріат відповідає за зв'язки АСЕАН з іншими державами й міжнародними організаціями;
- ♦ **Постійний комітет АСЕАН** є виконавчим органом. До його складу входять генеральний секретар і генеральні директори національних секретаріатів АСЕАН;
- ♦ **Зустрічі старших посадових осіб з питань економіки** розглядають проблеми економічного співробітництва країн АСЕАН.

До складу АСЕАН входять як країни з динамічною економікою (НІК) – Таїланд, Сінгапур, Філіппіни, Індонезія, – так і країни, які тільки виходять з глибокої економічної кризи – Камбоджа, Лаос, В'єтнам. Це призводить до певних труднощів у процесі інтеграції. Для його прискорення розроблено спеціальний механізм зони вільної торгівлі – АФТА (ASEAN Free Trade Association – AFTA). Згідно з цим передбачалось, що вже до 2000 р. товари (понад 90% обсягу взаємної торгівлі) мали обкладатись митом за ставками, які не перевищують 5%. Контроль за дотриманням цієї політики здійснює спеціальна рада на рівні міністрів.

Головним інструментом домовленостей по АФТА була угода про єдині існуючі пільгові тарифи країн АСЕАН. Згідно з цим, щороку визначаються чотири списки:

- ♦ товари, тарифи на які підлягають безумовному скороченню;

- ♦ товари, тарифи на які офіційно затверджені до скорочення, але вступ у силу цієї угоди відкладається на певний строк;
- ♦ тарифи на товари, що обговорюються, вводяться в дію на більш пізні строки через неоднозначність інтересів країн-членів у цьому питанні;
- ♦ тарифи, що повністю виключаються з процесу лібералізації (наприклад, на продукцію сільського господарства).

Список товарів затверджується на щорічних нарадах міністрів економіки країн АСЕАН, а поточною роботою по узгодженню товарних списків займається Рада АФТА. Проблемою є виключення з процесу лібералізації сільськогосподарської продукції, а також продукції автомобільної промисловості.

Країни АСЕАН докладають зусиль щодо залучення іноземних інвестицій до регіону. Розроблено план Асеановської інвестиційної зони, який передбачає усунення до 2010 р. внутрішніх перешкод для інвестицій. Інші країни будуть користуватися пільговим режимом з 2020 р. Головна мета – створення єдиного ринка капіталу в АСЕАН. Всі інвестори з країн організації одержують однаковий статус з національними компаніями.

Спільними зусиллями країн АСЕАН розроблено програму розвитку потенціалу басейну ріки Меконг, що має надзвичайне значення для розвитку економіки Лаосу, Камбоджі і В'єтнаму.

Співробітництво країн АСЕАН не замикається лише на економіці й соціальній сфері. Воно поширюється на культуру, освіту, науку. Так, 11 університетів країн регіону утворили спеціальну університетську мережу АСЕАН.

Поки що політичне співробітництво країн АСЕАН розвивається більш успішно, ніж економічне. Преференційні пільги мало стимулюють взаємну торгівлю; торгівля орієнтується переважно на країни, що лежать за межами АСЕАН (Японія, США, ЄС).

Азійська фінансова криза 1997 р. дуже негативно відбилася на економіці країн АСЕАН. Знецінилися національні валю-

ти (малазійський рингіт – на 40%, індонезійська рупія – на 80%). Доходи населення в душовому счисленні скоротилися удвічі. Приток іноземних інвестицій в 1997 р. зменшився на 40%.

У відповідь на цю кризу на саміті в Куала-Лумпурі в грудні 1997 р. було прийнято документ “Бачення АСЕАН 2020 року”. В ньому зазначалося, що до 2020 р. АСЕАН перетвориться на відкритий для діалогу з усіма країнами світу, стабільний і процвітаючий союз, пов’язаний партнерством у динамічному розвитку і гуманними принципами.

У розвиток цього документа на саміті 1998 р. в Ханой було прийнято Ханойський план дій. Він конкретизував наміри в економічній сфері:

- ♦ зміцнення макроекономічного й фінансового співробітництва;
- ♦ більш тісну торговельно-економічну інтеграцію;
- ♦ забезпечення прогресу в науково-технічній сфері;
- ♦ прогрес у соціальній сфері;
- ♦ розвиток трудових ресурсів.

У політичних та економічних колах розглядається перспектива на базі АСЕАН утворення широкого Східно-Азіатського економічного співтовариства за рахунок залучення до АСЕАН Китаю, Японії та Республіки Корея.

“План Коломбо” зі спільного економічного і соціального розвитку в Азії й Тихому океані – “План Коломбо” (The Colombo Plan for Cooperative Economic and Social Development in Asia and Pacific “Colombo Plan”)

Ця організація була утворена в 1950 р. на основі британського плану допомоги колишнім колоніям. Угоду про її заснування було підписано в столиці Шрі-Ланки м. Коломбо, звідти – й назва плану. До організації увійшли не тільки колишні колонії Британії, а й інші в минулому залежні держави. Згодом організація поширилась і на деякі незалежні держави Південної Азії.

“План Коломбо” об’єднує дві групи держав: донори – Велика Британія, США, Канада, Японія, Австралія, Нова Зе-

ландія; **одержувачі допомоги**: Індія, Пакистан, Шрі-Ланка, Афганістан, Іран, Непал, М'янма, Мальдівська Республіка, Бутан, Бангладеш, Лаос, Камбоджа, Малайзія, Таїланд, Сінгапур, Папуа-Нова Гвінея, Індонезія, Філіппіни, Фіджі, Республіка Корея. Всього організація налічує 26 членів.

Цілі “Плану Коломбо”: сприяння економічній і соціальній допомозі країнам – членам Азії й Тихого океану; координація надання технічної і фінансової допомоги цим країнам; обговорення проблем економічного розвитку країн регіону.

Організаційна структура “Плану Коломбо”:

1. Консультативний комітет.
2. Рада “Плану Коломбо”.
3. Бюро “Плану Коломбо”

Консультативний комітет – вищий орган. До його функцій належить аналіз процесу розвитку в регіоні, обговорення шляхів ефективного використання ресурсів, визначення основних напрямів економічної і соціальної політики організації.

Рада “Плану Коломбо” визначає найважливіші проблеми розвитку в регіоні і готує відповідні рекомендації для Консультативного комітету.

Бюро “Плану Коломбо” – адміністративно-організаційний орган. Воно здійснює науково-дослідні роботи, організує семінари, координує розподіл допомоги між країнами-членами.

Функціональною особливістю “Плану Коломбо” є специфічний механізм розподілу допомоги. Спільного фонду допомоги немає: кожна країна-член з групи, що розвиваються, визначає свої потреби в допомозі й веде переговори на двосторонній основі з країною-донором. Але ці переговори здійснюються в рамках основної політики “Плану Коломбо” й координуються відповідними органами.

Допомога за “Планом Коломбо” поділяється на такі види:

- ♦ економічна допомога (продовольчі товари, сировина);
- ♦ фінансова допомога (фінансування національних проєктів);

- ♦ технічна допомога (послуги, експертиза, добровольці);
- ♦ консультації (семінари і практикуми для високопосадових керівників, удосконалення систем національної освіти).

“План Коломбо” передбачає підтримку підприємництва, особливо малих і середніх підприємців; підготовку національних кадрів; оптимізацію управління; екологічну допомогу. Особлива увага приділяється боротьбі з наркотиками в регіоні.

Рада арабської економічної єдності – РАЕЄ (Council of Arab Economic Unity – CAEU)

РАЕЄ утворена в 1964 р. державами – членами Ліги арабських держав. Рада об'єднує 12 країн: Єгипет, Ірак, Йорданію, Ємен, Кувейт, Лівію, Мавританію, Об'єднані Арабські Емірати, Палестину, Сирію, Сомалі, Судан. Найбагатша арабська країна – Саудівська Аравія до РАЕЄ не увійшла.

ти, Палестину, Сирію, Сомалі, Судан. Найбагатша арабська країна – Саудівська Аравія до РАЕЄ не увійшла.

Головна мета – досягнення арабської економічної єдності. Вона має бути реалізована через утворення спільного ринку, що передбачає вільний рух капіталу і людей, свободу торгівлі, ліквідацію перешкод економічній діяльності в територіальну просторі арабського світу. Угоду про арабський спільний ринок поки що підписали 7 країн: Єгипет, Ірак, Йорданія, Ємен, Лівія, Мавританія та Сирія.

Організаційна структура:

1. Рада, що складається з міністрів торгівлі або фінансів, – законодавчий орган.

2. Комітети вирішують галузеві питання; серед них – підготовчий комітет; комітет з питань утворення спільного ринку, бюджетний; економічного планування; статистичний; митний; валютно-фінансовий.

3. Секретаріат є адміністративно-виконавчим органом. Він реалізує рішення Ради, керує дослідженнями з економічних питань.

До **функцій** РАЕЄ належить координація політики країн-членів у галузях народного господарства (торгівля, сільське господарство, транспорт, промисловість). Здійснюється робо-

та щодо уніфікації законів і нормативних актів з економічних програм країн-членів.

Важливого значення на шляху інтеграції надається організації спільних арабських компаній, які вже діють в Йорданії, Сирії та Іраку¹. Для координації діяльності країн-членів на галузевому рівні утворені спеціалізовані федерації й союзи: Арабський союз текстильної промисловості; Арабський союз по цементу й будівельних матеріалах; Арабська федерація по цукру; Арабська федерація виробників хімічних добрив; Арабська федерація машинобудування та ін.

11.2. Регіональні організації в Північній та Південній Америці

Інтеграційні процеси в Америці розпочалися раніше і здійснюються успішніше, ніж в Азії та Африці. Це пояснюється більш сприятливою соціально-політичною ситуацією: переважна більшість держав регіону вже довгий час була вільною від колоніальної залежності. Крім того, інтеграція полегшувалась відсутністю серйозних мовних, культурних та конфесійних перешкод: більшість латиноамериканських країн – іспаномовні, майже всі їх жителі – католики. Нарешті, певною цементуючою силою є присутність в обох Америках політичного й економічного впливу США, які хоч і не є членом усіх об'єднань, але є головним торговельним партнером практично для кожної країни регіону.

Процес економічної інтеграції в Північній та Південній Америці розпочався вже зразу ж по закінченні Другої світової війни. В 1948 р. було утворено Організацію американських держав (ОАД), яка замінила собою утворений ще в 1890 р. Міжнародний союз американських республік. ОАД за своєю суттю є політичною організацією, проте серед інших напрямів її діяльності є й економічні проблеми. В її організаційній

¹ Шреппер Х.-А. Международные экономические организации: Справочник. – М.: Международные отношения, 1999. – С. 345.

структурі є Міжамериканська економічна й соціальна рада, до функцій якої належить сприяння розвитку економічного співробітництва між державами-членами (ОАД сполучає 35 держав, практично всі країни обох континентів). У 1994 р. ОАД прийняла "Декларацію про принципи партнерства в цілях розвитку й процвітання: демократія; вільна торгівля і стійкий розвиток в Америці". Згідно з Декларацією, вирішено утворити зону вільної торгівлі, яка охоплювала б усі американські держави; процес формування зони передбачалося в основному завершити в 2005 р.

Організації суто економічної цілеспрямованості почали утворюватись трохи пізніше. В 1960 р. з'явилась Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі, яка пізніше перетворилась на Латиноамериканську асоціацію інтеграції (ЛААІ); в тому ж році було утворено Центральньоамериканський спільний ринок (ЦАСР); у 1965 р. виникла Карибська асоціація вільної торгівлі, яка теж змінила згодом назву на Карибський спільний ринок (КАРІКОМ); у 1969 р. група країн Латинської Америки, що розташовані в Андах, об'єднались в Андську групу. Нагальні потреби регіонального економічного співробітництва спонукають утворення нових об'єднань. У 1975 р. з'явилась Латиноамериканська економічна система (СЕЛА), в 1973 р. – Латиноамериканська організація з енергетики (ЛАОЕ), 1981 р. – Організація східнокарибських держав (ОСКД). Важливою віхою в процесі інтеграції в Америці стали 90-ті роки, коли утворились найрозвинутіші й найперспективніші, з точки зору глибини інтеграції, регіональні організації: в 1994 р. – Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА) і в 1995 р. – Південний спільний ринок (МЕРКОСУР).

**Північноамериканська
угода про вільну
торгівлю – НАФТА (North
American Free Trade
Agreement – NAFTA)**

НАФТА об'єднує США, Канаду й Мексику. Угода утворена в 1994 р. **Головна мета** – утворення зони вільної торгівлі в Північній Америці протягом 15 років від підписання угоди. Проте неважко збагнути, що

НАФТА має і подальшу перспективу; є підстави міркувати, що саме навколо цієї організації може згодом формуватися спільний ринок обох американських континентів.

НАФТА має великий природно-ресурсний, людський, виробничий і фінансовий потенціал. Населення країн, що входять до організації, перевищує 375 млн чол.; це утворює потенційно широкий ринок для товарів, а також для інвестицій. Вже зараз економічні відносини між країнами НАФТА дуже інтенсивні. В США реалізується 80% експорту Канади і 70% – Мексики. В Канаді реалізується 20% експорту США. Частка США становить 75% усіх іноземних інвестицій в Канаді¹. З утворенням вільної торгівлі для товарів і капіталів США відкриваються ринки Мексики й Канади. Американські фірми матимуть більш вільний доступ до багатих мінеральних ресурсів і деревини Канади, до нафти Мексики. Дешева робоча сила в Мексиці сприяє притоку сюди капіталу зі США й Канади. В той же час Мексика сподівається на широкий споживчий ринок США для своєї продукції легкої промисловості та сільськогосподарської продукції. Привабливим для мексиканців є ринок робочої сили в США; проте поки що існують обмеження на пересування робочої сили в межах НАФТА.

США, безперечно, є серцевиною НАФТА. Мексика ж є містком між цією організацією й організаціями Латинської Америки; до багатьох з них вона входить. Деякі латиноамериканські держави вже сьогодні розглядають можливість приєднання до НАФТА.

Механізм утворення зони вільної торгівлі в Північній Америці передбачає: доступ до ринків; лібералізацію інвестиційної діяльності; гарантії на підприємницьку діяльність; узгодження стандартів. Протягом 15 років мають бути ліквідовані всі торговельні й інвестиційні перешкоди між країнами НАФТА, митні податки усунені. Між США і Канадою в цілому таких перешкод вже немає, але відносно Мексики ще існують проблеми.

¹ Пахомов Ю.М., Лук'яненко Д.Г., Гунський Б.В. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі. – К.: Україна, 1997. – С. 62.

До 2000 р. передбачалося вивільнити від митного оподаткування 65% американського експорту до Мексики і 70% мексиканського експорту до США. Особливий наголос робиться на відміні тарифів на текстильні товари. До цього ж терміну забезпечується вільний доступ на мексиканський фінансовий ринок ділків із США й Канади; те ж саме стосується лібералізації інвестування¹.

Скасування мита на промислові й продовольчі товари завершилося в 2003 р. Це особливо стосується автомобільної промисловості. Мексика, щоб підтримати національне автомобілебудування, свого часу встановила високі тарифи на імпорт автомобілів. Тепер же, за Угодою, вона протягом 10 років повинна ліквідувати всі обмеження. Ще одне положення Угоди стосується розробки мексиканських мінеральних ресурсів, насамперед нафти: компанії третіх країн не можуть брати участь у їх розробці, видобуванні, виробництві нафтопродуктів².

В організаційному відношенні не утворено наднаціональних структур, подібних іншим міжнародним організаціям. Регулювання діяльності НАФТА здійснюється переважно шляхом двосторонніх переговорів між країнами-членами.

**Південний спільний
ринок – МЕРКОСУР
(Mercado Comun del
Sur – MERCOSUR)**

МЕРКОСУР утворено в 1995 р. на основі Асунсьонського договору 1991 р. про формування зони вільної торгівлі й митного союзу. До організації входять: Аргентина, Бразилія, Парагвай і Уругвай. Часто це об'єднання називають Спільним ринком країн Південного Конусу, оскільки конфігурація південної частини континенту дійсно нагадує конус, повернутий вершиною до Антарктиди.

МЕРКОСУР являє собою потенційно потужний ринок у Латинській Америці. Він зосереджує 45% її населення (понад

¹ Пахомов Ю.М., Лук'яненко Д.Г., Губський Б.В. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі. – К.: Україна, 1997. – С. 62.

² Герчикова И.Н. Международные экономические организации. – М.: Консалтбанкир, 2000. – С. 275.

200 млн чол.), 50% сукупного ВВП, 40% прямих зарубіжних інвестицій, 60% сукупного товарообігу й 33% обсягу зовнішньої торгівлі¹.

Головна мета – створення спільного ринку країн Південної Америки. Досягнення її має здійснюватись поетапно через стадії зони вільної торгівлі й митного союзу. Договір передбачав скасування всіх тарифних обмежень до початку 1995 р. Це означало б вільний рух капіталу і робочої сили, застосування єдиного зовнішнього тарифу (тобто утворення митного союзу), координацію політики в сферах промисловості, сільського господарства й транспорту, співробітництво в валютно-фінансовій сфері. Отже, ці умови мали бути готові ще до формального утворення організації. Проте в призначений строк повної ліквідації тарифів у внутрішньорегіональній торгівлі не відбулося. Строк перенесено до 2000 р., але й сьогодні є винятки по окремих групах товарів, на які ще зберігаються митні податки. Не вдалося повністю узгодити й зовнішні тарифи щодо третіх країн; все ж таки спільні зовнішні тарифи охоплюють 85% товарних позицій².

Організаційна структура МЕРКОСУР:

1. Рада спільного ринку.
2. Група спільного ринку.
3. Робочі групи.
4. Спільна парламентська комісія.
5. Секретаріат.

Рада спільного ринку – вищий орган. Вона складається з міністрів закордонних справ і визначає основні напрями співробітництва країн-членів.

Група спільного ринку (штаб-квартира в Монтевідео) – виконавчий орган, що функціонує постійно й контролює реалізацію прийнятих Радою рішень.

Робочі групи (технічні комісії) займаються розробкою окремих проблем: торгівля, митне регулювання, технічні норми,

¹ Щербанин Ю.А., Рожков К.Л., Рыбалкин В.Е., Фишер Г. Международные экономические отношения. Интеграция. – М.: ЮНИТИ, 1997. – С. 60.

² Там само. – С. 62

валютно-фінансова політика, макроекономічна політика, транспорт, промислова технологія, сільське господарство, енергетика. Технічні комісії підпорядковані Групі спільного ринку.

МЕРКОСУР виявився ефективною організацією, він дав відчутний імпульс процесу інтеграції в цьому регіоні. За 1991–1995 рр. (тобто за п'ять років від підписання Асунсьонської угоди) обсяг внутрішньозонального експорту виріс утричі. Частка внутрішньозональної торгівлі в загальному товарообігу країн МЕРКОСУР становила 22%¹ що значно вище порівняно з іншими латиноамериканськими організаціями.

Керівництво МЕРКОСУР пропонує поширити зону вільної торгівлі на всю Латинську Америку і розробляє відповідні плани. В певному відношенні МЕРКОСУР є другим центром інтеграційного тяжіння для латиноамериканських країн поряд із організацією НАФТА. Організація Південного Конуса стоїть на стадії завершення митного союзу, і перед нею відкриваються можливості реального утворення спільного ринку.

Латиноамериканська асоціація інтеграції – ЛААІ (Asociacion Latinoamericana de Integracion – ALAI) Асоціація в 1980 р. замінила Латиноамериканську асоціацію вільної торгівлі (ЛАВТ), яка виникла ще в 1960 р. Об'єднує 11 держав: Аргентину, Болівію, Бразилію, Венесуелу, Колумбію, Мексику, Парагвай, Перу, Уругвай, Чилі, Еквадор. Таким чином, до ЛААІ входять усі найбільші держави Латинської Америки, за винятком Куби.

Первісною метою ЛАВТ було утворення зони вільної торгівлі в Латинській Америці шляхом встановлення жорсткої тарифної системи щодо третіх країн. Проте цей захід себе не виправдав, оскільки переважна частина зовнішньої торгівлі латиноамериканських країн припадає на розвинуті країни, насамперед на США. З іншого боку, швидка ліквідація внутрішніх торговельних тарифів також виявилась на користь лише найпотужнішим країнам регіону, насамперед Бразилії. В

¹ Щербанин Ю.А., Рожков К.Л., Рыбалкин В.Е., Фишер Г. Международные экономические отношения. Интеграция. – М.: ЮНИТИ, 1997. – С. 63.

70-х роках деякі латиноамериканські політики навіть відносили цю країну до числа “імперіалістичних держав”.

Договір Монтевідео, за яким було утворено ЛААІ, поставив перед організацією нові цілі. **Головною метою** ЛААІ є активізація економічного співробітництва і розширення ринку для товарів країн регіону. В такому формулюванні це означає утворення зони преференційної торгівлі. **Довгостроковою ціллю** є поетапне й поступове утворення латиноамериканського спільного ринку шляхом стимулювання утворення зони економічних преференцій.

Особливістю ЛААІ є нестандартні відношення до економічних стосунків з третіми країнами. На відміну від ЛАВТ, ця організація прагне до якнайтіснішого співробітництва як з іншими латиноамериканськими державами, так і з такими, що розташовані на інших континентах. Утворена **регіональна тарифна преференція** щодо третіх країн. Статус спостерігачів при ЛААІ мають 15 країн, серед них Іспанія, Італія, Росія, Китай, Швейцарія.

Організаційна структура ЛААІ:

1. Рада міністрів.
2. Комітет постійних представників.
3. Генеральний секретаріат.

Рада міністрів складається з міністрів іноземних справ і є вищим органом. Вона визначає основні напрями діяльності організації.

Комітет постійних представників є виконавчим органом. Він розглядає питання, пов'язані з різними аспектами інтеграційних процесів у регіоні.

Генеральний секретаріат виконує адміністративні функції.

Карибське співтовариство і Карибський спільний ринок – КАРИКОМ (Carribean Community and Common Market – CARICOM)

КАРИКОМ утворено в 1973 р. замість Карибської асоціації вільної торгівлі. До нього входять 14 держав: Антигуа і Барбуда, Багамські Острови, Барбадос, Беліз, Домініка, Гренада, Гайана, Монтсеррат, Сент-

Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Суринам, Тринідад і Тобаго, Ямайка.

Головна мета КАРИКОМ – утворення спільного ринку, що передбачає єдиний зовнішній тариф, а також координацію зовнішньої політики, співробітництво в технічній, соціальній і культурній галузях. Ліквідуються митні податки й нетарифні обмеження в торгівлі між країнами-членами, здійснюється єдина торговельна політика й політика в галузі сільського господарства. Передбачається вільний рух трудових ресурсів і капіталу, співробітництво в розвитку туризму, який є важливою галуззю для країн регіону. В довгостроковому плані намічено утворити валютний союз і ввести в обіг спільну валюту.

Організаційна структура КАРИКОМ:

1. Конференція голів урядів.
2. Рада Карибського співтовариства.
3. Рада спільного ринку.
4. Регіональні інститути.
5. Асоційовані інститути.
6. Асамблея парламентарів Карибського співтовариства.
7. Секретаріат Карибського співтовариства.

Конференція голів урядів – вищий орган КАРИКОМ, який визначає стратегічні напрями розвитку організації. Вона відповідає за зносини КАРИКОМ з третіми державами й міжнародними організаціями. Рішення Конференції є обов'язковими.

Рада Карибського співтовариства складається з міністрів у справах КАРИКОМ. Вона розробляє оперативні плани діяльності організації, визначає пріоритетні напрями співробітництва, контролює виконання рішень Співтовариства.

Рада спільного ринку розглядає питання ефективності спільного ринку й розробляє відповідні заходи.

Незважаючи на амбіційну мету – утворення спільного ринку, – інтеграційні процеси в межах КАРИКОМ (також як і в ЛААІ) йдуть повільно. Головна причина полягає в тому, що економіки цих країн майже зовсім не доповнюють одна одну.

Для всіх країн регіону туризм – основна галузь; переважна частина зовнішньої торгівлі орієнтована на країни за межами регіону, переважно на США та ЄС. У цих умовах керівництво КАРИКОМ шукає шлях інтеграційного зближення з іншими організаціями Америки. В 1994 р. Конференція голів урядів поставила питання про перспективи вступу країн КАРИКОМ до організації НАФТА на засадах колективного члена. КАРИКОМ підтримує утворення зони вільної торгівлі в межах обох Америк.

У 1991 р. був утворений Карибський інвестиційний фонд, який має стимулювати підприємницьку діяльність в регіоні. Для фінансового забезпечення розвитку країн Карибського регіону ще в 1970 р. засновано **Карибський банк розвитку (КАРИБАНК)**, а в 1973 р. – Карибську інвестиційну корпорацію.

11.3. Інтеграційні угруповання в Африці

Інтеграційні процеси в Африці розгорнулися з 60-х років, коли набув силу бурхливий процес деколонізації й утворення незалежних держав на континенті. В 1963 р. була утворена **Організація африканської єдності (ОАЄ)**, до якої входить 53 члени, тобто майже всі африканські країни. ОАЄ – політична організація, і однією з головних її цілей є боротьба із залишками колоніалізму, для чого необхідна солідарність народів континенту. Економічне піднесення також є серед цілей ОАЄ як умова для досягнення головної мети. В структурі організації є спеціальний комітет з економічних і соціальних питань. В 1991 р. країни ОАЄ підписали Договір про утворення **Африканського економічного співробітництва**; його формування буде здійснюватись поетапно протягом 34 років. Воно стане складовою частиною ОАЄ.

Все ж таки в межах Організації африканської єдності домінують цілі переважно політичного характеру. Інтеграційні процеси поки що розвиваються на просторах регіональних організацій, які охоплюють окремі частини Африки, де розташо-

вані арабські держави, тяжіє до суцільного арабського світу; Єгипет, Лівія, Мавританія, Сомалі й Судан об'єднуються в Раді арабської економічної єдності з арабськими країнами, що розташовані в Азії. Взагалі, північноафриканські держави надають перевагу загальноарабським і загальноісламським інтересам перед загальноафриканськими. Суто африканськими регіональними інтеграційними організаціями є: Економічне співробітництво держав Західної Африки (ЕКОВАС), Західноафриканський економічний і валютний союз (УЕМОА), Спільний ринок Східної та Південної Африки (КОМЕСА), Південноафриканське співробітництво розвитку (САДК), Митний і економічний союз Центральної Африки (ЮДЕАК).

На процес інтеграції в Африці впливають два протилежних фактори. З одного боку, політична воля лідерів африканських країн, їх прагнення спільними зусиллями вивести свої народи на шлях економічного прогресу дають певні позитивні наслідки. З іншого боку, Африка – найменш розвинутий регіон в економічному відношенні. З групи найбідніших країн, що є в світі, 25 розташовані в Африці. Переважна більшість африканських держав має недорозвинуту народногосподарську структуру з низькою часткою обробної промисловості і відсутністю її сучасних галузей, зокрема, машинобудування. Зовнішня торгівля орієнтована на регіони за межами Африки, оскільки національні економіки практично не доповнюють одна одну. Це гальмує розвиток інтеграції.

На економіку африканських країн і, певною мірою, на характер інтеграційних процесів значний вплив має Європейський Союз. Справа в тому, що Велика Британія, Франція, Португалія, Німеччина, Іспанія, Бельгія тривалий час були метрополіями для багатьох колоній на території Африки, і зв'язок незалежних країн з колишніми метрополіями не зовсім увірвався не тільки в економічному, а й у політичному плані. ЄС має в Африці особливі інтереси, і значна частина країн регіону є його асоційованими членами. Англійська та французька мови мають статус державних поряд з національними мовами. Проте є проблеми: частина країн орієнтується пере-

важно на Францію, інша – на Велику Британію. Ці розбіжності більше проявляються в культурній сфері, але іноді гальмують і економічне зближення. Далекосяжні цілі, що ставили перед собою організатори інтеграційних угруповань в Африці, відбилися в назвах організацій: Митний і економічний союз, Спільний ринок, Економічний і валютний союз тощо. Проте інтеграційний процес в Африці здійснюється повільно і з труднощами. Деякі організації розпадаються, не досягнувши намічених цілей. Так було із Східно-Африканським співробітництвом (Кенія, Уганда, Танзанія), яке 1977 р. припинило своє існування.

**Економічне
співробітництво держав
Західної Африки –
ЕКОВАС (Economic
Community of West African
States – ECOWAS)**

ЕКОВАС було утворено в 1975 р. згідно з Договором, підписаним у м. Лагос. До складу організації входять: Бенін, Буркіна-Фасо, Кот-д'Івуар, Кабо-Верде, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Ліберія, Малі, Мавританія, Нігер, Нігерія, Сенегал,

С'єрра-Леоне, Того. Найпотужнішою й найперспективнішою в економічному відношенні є тут Нігерія.

Головна мета – утворення економічного союзу в Західній Африці. Серед **цілей**: підвищення рівня життя населення, досягнення економічної стабільності, підвищення рівня освіти й культури населення регіону. Головної мети передбачається досягнути в декілька етапів. Спочатку це – координація політики держав в економічній сфері, далі – утворення спільного ринку, потім – економічного й валютного союзу.

Організаційна структура ЕКОВАС:

1. Рада голів держав і урядів.
2. Рада міністрів.
3. Економічна і соціальна рада.
4. Парламент Співробітництва.
5. Суд Співробітництва.
6. Виконавчий секретаріат.
7. Фонд співробітництва, компенсації й розвитку.
8. Спеціалізовані технічні комісії.

Рада голів держав і урядів – вищий орган ЕКОВАС. Обговорює найважливіші питання політики організації.

Рада міністрів – виконавчий орган. Вона розробляє програми й бюджети, надає рекомендації Раді голів держав і урядів з питань економічної інтеграції.

Економічна і соціальна рада є дорадчим органом. Вона складеться з діячів і фахівців з різних галузей економіки, які надають консультації іншим органам.

Технічні комісії готують проекти й програми з окремих галузей економічної й соціальної сфери. Сформовано такі комісії: з продовольства й сільського господарства; промисловості, науки, техніки й енергетики; навколишнього середовища й природних ресурсів; транспорту, зв'язку й туризму; з торгівлі, митних питань і оподаткування; з політичних, юридичних і правових питань; регіональної безпеки та імміграції; з людських ресурсів, інформації, соціальних і культурних питань; з фінансових і адміністративних питань.

На сьогоднішньому етапі розвитку інтеграції особлива увага приділяється розвитку внутрішньорегіональної інфраструктури: будівництву Трансзахідноафриканської автомагістралі, утворення мережі телекомунікацій, регіональної авіалінії. В новому тисячолітті ЕКОВАС має вийти на наступний щабель інтеграції: будуть усунені перешкоди на шляху руху товарів і людей; у 2006 р. передбачалося введення єдиної валюти.

Спільний ринок Східної та Південної Африки – КОМЕСА (Common Market for Eastern and Southern Africa – COMESA) КОМЕСА утворено в 1994 р.; його попередником була Преференційна зона торгівлі держав Східної та Південної Африки. До складу КОМЕСА входять: Ангола, Бурунді, Демократична Республіка Конго, Замбія, Зімбабве, Кенія, Коморські Острови, Лесото, Маврікій, Мадагаскар, Малаві, Мозамбік, Намібія, Руанда, Свазіленд, Судан, Танзанія, Уганда, Ерітрея, Ефіопія. Більшість з них належать до найбільш розвинутих країн світу.

Головна мета КОМЕСА – формування реального спільного ринку до 2000 р. й валютного союзу – до 2020 р. До

сягнення мети має здійснюватись поетапно. Насамперед передбачається лібералізація торгівлі. Через 10 років після укладення Договору планувалося утворення митного союзу шляхом усунення митних податків і нетарифних перешкод, введення спільного зовнішнього тарифу, встановлення режиму найбільш сприятливої нації. До кінця 90-х років майже всі нетарифні обмеження вже ліквідовано.

Основні напрями співробітництва: торгівля й митне співробітництво; транспорт і зв'язок; промисловість і енергетика; валютні питання й фінанси; сільське господарство; економічний і соціальний розвиток.

Організаційна структура КОМЕСА:

1. Зустріч голів держав і урядів.
2. Рада міністрів.
3. Суд.
4. Комітети.
5. Секретаріат.

Зустріч голів держав і урядів – вищий орган, який визначає політику організації. Рішення, прийняті на Зустрічі, мають обов'язковий характер.

Рада міністрів контролює виконання рішень, готує рекомендації для голів держав та урядів, постанови, визначає найгостріші економічні проблеми в країнах-членах.

Серед комітетів найважливіше значення мають:

Комітет керуючих центральних банків – розробляє програми в сфері валютно-фінансового співробітництва;

Міжурядовий комітет – розробляє програми в усіх інших сферах.

Консультативний комітет складається з представників ділових кіл і розглядає питання взаємовідносин між підприємцями і КОМЕСА.

Серед функцій КОМЕСА особлива увага приділяється сприянню співробітництва у валютно-фінансовій сфері. Намічено запровадити спільну розрахункову валютну одиницю – ЕСАКУ (Eastern and Southern African Currency Unit – ESACU), утворити платіжний союз, забезпечити взаємну ва-

лютну конвертованість, вільний рух капіталу. Однією з цілей є сприяння інвестування, зокрема укладено угоду про усунення подвійного оподаткування.

Південноафриканське співтовариство розвитку САДК (Southern African Development Community – SADC) – було утворено в 1992 р. Воно об'єднує 11 держав: Анголу, Ботсвану, Замбію, Зімбабве, Лесото, Малаві, Мозамбік, Намібію, Свазіленд, Танзанію, Південноафриканську Республіку (ПАР).

У рівнях економічного розвитку цих країн спостерігається значний перепад: ПАР, Замбія і Зімбабве входять до числа відносно розвинутих країн Африки, тоді як Ангола, Мозамбік і Танзанія – до найбідніших.

Головною метою організації є економічне зростання й підвищення добробуту населення країн регіону. Її досягнення передбачається за рахунок самозабезпечення й взаємодоповнення національних економік. Конкретними **цільми** є лібералізація торгівлі, забезпечення вільного руху капіталу, робочої сили й технології.

Організаційна структура САДК:

1. Саміт.
2. Суд.
3. Рада міністрів.
4. Галузеві комітети міністрів.
5. Постійний комітет посадових осіб.
6. Національне бюро по зв'язкам.
7. Секретаріат.
8. Консультативні конференції.

Саміт, що складається з голів держав і урядів, є вищим органом САДК. На Саміті вирішуються найважливіші питання політики організації.

Рада міністрів – виконавчий орган, що відповідає за поточну діяльність САДК. Вона розробляє стратегію й програми роботи організації, надає консультації Самміту, розглядає галузеві проблеми співробітництва. У своїй роботі Рада міністрів спирається на **галузеві комітети міністрів**, кожний з

яких очолюється країною, яка відповідає за певну галузь. Галузева відповідальність розподілена таким чином:

Ангола – енергетика;
 Ботсвана – сільське господарство;
 Лесото – туризм і довілля;
 Малаві – рибальство у внутрішніх водоймищах;
 Мозамбік – культура, інформація, транспорт, зв'язок;
 Намібія – морське рибальство і морські ресурси;
 Свазіленд – розвиток людських ресурсів;
 Танзанія – промисловість і торгівля;
 Замбія – гірничо-промисловість;
 Зімбабве – продовольство.

Одним з першочергових завдань САДК визначено утворення єдиної енергосистеми країн Південної Африки та ефективне використання водних ресурсів.

Передбачалося утворення зони спільної торгівлі до 2000 р.

САДК у своїй діяльності орієнтується на співробітництво із західними країнами, на допомогу з їх боку. Основними донорами є Скандинавські країни (50% зовнішнього фінансування), а також ЄС і США¹.

**Митний і економічний
 союз Центральної
 Африки – ЮДЕАК (Union
 Douaniere et Economique
 de L'Afrique Centrale –
 UDEAC)**

ЮДЕАК утворено в 1966 р. До його складу входять: Габон, Камерун, Конго, Центральноафриканська Республіка, Чад, Екваторіальна Гвінея. Ці країни входять до зони євро.

Головна мета ЮДЕАК – підвищення умов життя народів. Вона буде досягнута шляхом зміцнення співробітництва країн-членів через поступове утворення спільного ринку, а далі – через інтеграцію в економічному й валютному союзі.

Організаційна структура ЮДЕАК:

1. Рада голів держав.
2. Керуючий комітет.
3. Генеральний секретаріат.

¹ Щербанин Ю.А. и др. Международные экономические отношения. Интеграция. – М.: ЮНИТИ, 1997. – С. 70.

Рада голів держав – вищий орган ЮДЕАК. Вона визначає орієнтири економічної політики організації і координує економічні відносини між країнами-членами. Особлива увага приділяється координації митної, податкової й економічної політики, застосування тарифів у торгівлі з третіми країнами.

Керуючий комітет – виконавчий орган. Він складається з міністрів економіки і міністрів фінансів. До його функцій належить розробка проектів з економічних проблем і підготовка рішень для Ради.

Генеральний секретаріат відає адміністративними справами. Очолюється генеральним секретарем, який орієнтує зусилля країн-членів на реалізацію положень про Союз і зміцнення регіональної солідарності.

З метою просування вперед по шляху інтеграції керівництвом ЮДЕАК були здійснені оперативні заходи. В 1989 р. розроблено Нову стратегію економічної інтеграції, що передбачала утворення “Дійсного економічного союзу”, а в 1991 р. – Регіональну програму реформ¹. Нова стратегія передбачає прискорення лібералізації торгівлі, перегляд митних тарифів відносно третіх країн. Регіональна програма реформ стосується податкових і митних питань, а також реформування транспортної системи. В тому ж 1991 р. було поставлено питання про утворення економічного й валютного співробітництва Центральної Африки. Передбачалася ліквідація митних бар’єрів до 2000 р.

Співробітництво в торговельній і валютній сферах здійснюється в цілому успішно. Введено єдиний зовнішній тариф. Випускаються єдині платіжні кошти; їх емісію здійснює Банк держав Центральної Африки, ЮДЕАК контролює також Банк розвитку держав Центральної Африки і Фонд солідарності.

¹ Шреплер Х.-А. Международные экономические организации: Справочник. – М.: Международные отношения, 1999. – С. 374.

Питання для самоконтролю

1. Під впливом яких чинників формувалися інтеграційні об'єднання в Азії?
2. Які риси характерні для Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС)?
3. Яку політичну й економічну роль відіграють розвинуті держави в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні?
4. Які цілі поставлено перед АСЕАН?
5. Яку еволюцію пройшов процес інтеграції в Північній та Південній Америці?
6. Яку роль відіграє НАФТА в інтеграційних процесах на Американських континентах?
7. Яі перспективи має МЕРКОСУР?
8. Яке значення має ЛААІ для успішності процесу інтеграції в Латиноамериканському регіоні?
9. У яких умовах здійснюються інтеграційні процеси в африканських країнах?
10. Які проблеми стоять перед ЕКОВАС?

Розділ 12

МІЖНАРОДНІ НЕУРЯДОВІ ЕКОНОМІЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ (МНЕО)

Ключові поняття: міжнародна неурядова організація; компетенція міжнародної неурядової організації; юридичний статус неурядової організації; міжнародні об'єднання підприємців; Міжнародний кооперативний альянс; Світова конфедерація праці; Всесвітня федерація профспілок; Міжнародна торговельна палата; Римський клуб; Лондонський клуб; Тихоокеанська економічна рада.

12.1. Особливості функціонування міжнародних неурядових організацій

Міжнародні неурядові організації – це об'єднання національних організацій, союзів, груп і окремих осіб, що ґрунтуються на неурядових угодах. Отже, держава не несе відповідальності за діяльність своїх громадян або суспільних груп у таких організаціях. Проте деякі неурядові організації мають значний вплив на розвиток світових подій і, зокрема, на міжнародні економічні відносини.

Міжнародні неурядові організації – це організації сприяння розвитку й співробітництва в широкому діапазоні міжнародних відносин: у політиці, економіці, культурі, науково-технічній діяльності. У світі нараховується понад 20 тис. міжнародних неурядових організацій, близько 1600 з них працюють у сфері економічного й соціального розвитку й мають консультативний статус в ЕКОСОП¹. Міжнародні неурядові організації не становлять собі за мету одержання прибутку й функціонують за рахунок внесків своїх членів.

Переважна більшість рішень неурядових організацій має характер необов'язкових рекомендацій з питань, які входять

¹ *Международное право*/Под ред. Колосова Ю.М., Кузнецова В.И. – М.: Международные отношения, 1998. – С. 243–244.

до сфери компетенції організації. Незалежно від ступеня їх юридичної обов'язковості для членів акти неурядових організацій не мають міжнародно-правового значення. На відміну від міждержавних організацій, які можуть мати досить широку сферу компетенції, неурядові організації завжди мають певну спеціалізацію або компетенцію¹.

Міжнародні неурядові організації підтримують тісні зв'язки з ООН та міждержавними організаціями. Залежно від авторитету неурядової організації їй надається та або інша категорія консультативного статусу при ЕКОСОР. Категорія I надається організаціям, які в своїй діяльності мають найбільше спільних інтересів з компетенцією ЕКОСОР. До категорії II належать організації, діяльність яких лише частково, в окремих питаннях, торкається сфери компетенції Ради. При ЕКОСОР існує Комітет з неурядових організацій. Згідно з резолюціями ООН, міжнародні неурядові організації можуть брати участь у підготовці її конференцій, в розробці резолюцій. Неурядові організації мають консультативний статус і при деяких міжнародних регіональних організаціях. Так, при Раді Європи такий статус мають 350 неурядових організацій².

Співробітництво неурядових організацій з міждержавними здійснюється по таких основних напрямках:

- ♦ надання інформації про свою діяльність і розповсюдження інформації, одержаної від міждержавних організацій;
- ♦ надання консультацій з питань, що входять до їх компетенції, іншим організаціям, суспільним групам та окремим особам;
- ♦ участь у правотворчому процесі, розробка проектів міжнародних угод;
- ♦ спостереження за дотриманням норм міжнародного права, особливо в сфері прав людини і в справі охорони довкілля;

¹ Циганкова Т.М., Гордєєва Т.Ф. Міжнародні організації. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 53.

² *Международное право*/Под ред. Колосова Ю.М., Кузнецова В.И. – М.: Международные отношения, 1998. – С. 245.

- ♦ утворення слідчих комісій для розслідування міжнародних злочинів.

Найстаріші міжнародні неурядові організації утворилися ще в XIX ст. Так, одна з найвідоміших і найвпливовіших організацій Міжнародний Червоний Хрест була заснована швейцарцем Анрі Дюнаном у 1863 р. Її метою було надання гуманітарної допомоги військовополоненим, хворим і пораненим військовим під час війни. Пізніше допомога поширилася на тих, хто постраждав від стихійного лиха в мирні часи. Спочатку Червоний Хрест складався, за задумкою його організатора, лише із швейцарців як представників традиційно нейтральної держави. Але вже дуже скоро осередки Червоного Хреста з'явилися в багатьох інших країнах. В регіонах з пануванням ісламу вони одержали назву Червоного Півмісяця, в Ірані – Червоного Лева і Сонця. Організація Червоного Хреста врятувала чимало людей від хвороб або голодної смерті.

У 1899 р. з'явився Міжпарламентський Союз, який складався з національних груп членів парламенту, які поділяли його цілі. Він був утворений парламентарями-пацифістами. Вищим органом Союзу визначена Конференція; Виконавчий комітет знаходиться в Женеві. Головною метою Міжпарламентського Союзу є сприяння миру й співробітництву між державами, запобігання світовій війні. До Союзу входять парламентські групи з близько 90 країн. Як показав час, робота цієї організації виявилася не дуже ефективною.

Після Другої світової війни розпочався бурхливий процес утворення міжнародних неурядових організацій. Багато з них виникли як пацифістська реакція на жорстокі прояви війни, наприклад, Міжнародна демократична федерація жінок (1945), Міжнародна організація журналістів (1946), Міжнародна асоціація юристів-демократів (1946).

У зв'язку з утворенням ООН виникла в 1946 р. **Всесвітня федерація асоціацій сприяння ООН** (World Federation of the UN Association – WFUNA). Вона об'єднала національні асоціації підтримки ООН.

Основні цілі Федерації: координація й сприяння діяльності національних асоціацій, що виступають у підтримку ООН, зміцнення міжнародного співробітництва й взаєморозуміння між народами.

Федерація має консультативний статус при ЕКОСОР і активно співробітнічає з багатьма органами ООН.

Вищим органом Федерації є Пленарна асамблея; виконавчим органом є Виконавчий комітет. Адміністративно-організаційна робота здійснюється Секретаріатом. До асоціації Федерації входить близько 70 держав.

Всесвітня Федерація виступає за роззброєння, зміцнення міжнародного миру, розвиток співробітництва між країнами. Значну увагу приділяє економічним проблемам, що обговорюються в рамках ООН.

Найцікавішими для нас є міжнародні неурядові економічні організації (МНЕО). В 1895 р. було утворено **Міжнародний кооперативний альянс**, який об'єднує національні й регіональні союзи кооперативів. Його цілі: розвиток кооперативного руху, співробітництво між кооперативними організаціями різних країн. Має консультативний статус при ЕКОСОР. В 1920 р. засновано **Всесвітню конфедерацію праці**; спочатку вона була відома як Міжнародна конфедерація християнських профспілок, сучасну назву одержала в 1968 р. Нараховує понад 15 млн членів. Головною метою організація вважає підвищення заробітної плати і покращення умов праці трудящих. **Всесвітня федерація профспілок** заснована в 1945 р.; загальна чисельність її членів сягає 200 млнчол.

Важливу роль у міжнародних економічних відносинах мають торговельні і торговельно-промислові палати, які об'єднують ділові кола й окремі фірми багатьох країн. В 1920 р. в Парижі була заснована **Міжнародна торговельна палата**, в 1966 р. утворена **Конфедерація Азіатсько-Тихоокеанських торговельно-промислових палат**. Ці організації об'єднують національні осередки торговельно-промислових палат.

Особливим різновидом МНЕО є "міжнародні клуби". Найвідомішими з них є **Лондонський клуб**, який об'єднує

представників найбільших приватних банків кредиторів, і **Римський клуб** (1968), який має широкий спектр інтересів, у тому числі й у соціально-економічній сфері.

Міжнародні неурядові економічні організації класифікувати нелегко через їх велику чисельність і різноманітність їх цілей та функцій. Пропонується, наприклад, така типологія¹:

- ♦ загальноекономічні міжнародні неурядові організації (Міжнародна торговельна палата, Спілка міжнародних ярмарків та ін.);
- ♦ галузеві міжнародні неурядові організації (Міжнародний союз залізниць, Всесвітня асоціація туристських агенств та ін.);
- ♦ кооперативні міжнародні організації (наприклад, Міжнародний кооперативний альянс);
- ♦ громадські міжнародні неурядові організації (Міжнародна асоціація економічних наук, Міжнародний статистичний інститут та ін.).

Можна неурядові економічні організації згрупувати й іншим чином, виокремлюючи міжнародні торговельні й торговельно-промислові палати з причини їх особливого значення в міжнародних економічних відносинах. Велику групу інших організацій доцільно виокремити як міжнародні об'єднання підприємців. Ця класифікація також досить умовна, оскільки міжнародні торговельно-промислові палати також об'єднують підприємців; але палати мають специфічну організаційно-функціональну структуру, специфічні цілі й принципи, тому їх слід вивчати як окрему групу організацій.

12.2. Міжнародні об'єднання підприємців

До цієї групи належить більшість МНЕО. Серед них – Міжнародний кооперативний альянс, а також Спілка міжнародних ярмарків, Всесвітня Рада кредитних спілок, Міжна-

¹ Циганкова Т.М., Гордєєва Т.Ф. Міжнародні організації. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 53–54

родна нафтова асоціація, Міжнародна ліга боротьби з недобросовісною конкуренцією та інші. Клуби також доцільно включити саме до цієї групи. В повоєнний період, коли інтеграційні процеси прискорилися, почали утворюватися Організації, що об'єднали представників ТНК, великого бізнесу, політиків як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Ці організації тісно спілкують з групами "Семи", "Десяти" та іншими. До таких неурядових організацій належать, зокрема: Тристороння комісія, Європейський діловий конгрес, Міжнародна асоціація з охорони промислової власності, Тихоокеанська економічна рада, Рада тихоокеанського економічного співробітництва, асоціація інститутів фінансування в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Розглянемо найважливіші з неурядових організацій цієї групи.

Римський клуб (Rome Club)

Римський клуб – це суто економічна організація. Сферою його інтересів, крім економічних і соціальних питань, є екологія і деякі напрями науково-технічного прогнозування. Його поява в 1968 р. пов'язана з ім'ям відомого бізнесмена, члена керівництва фірми "Фіат" Ауреліо Печчеї. Як людина освічена і небайдужа до майбутнього, що чекає людство, він зібрав навколо себе 30 видатних європейських та американських вчених для вирішення нагальних соціальних проблем. Згодом число вчених досягло 100, і було вирішено, що цією кількістю клуб має обмежитись. На основі цікавих досліджень було опубліковано декілька праць, які стали видатним явищем в науковому світі й суспільстві. Серед них: "Людство на поворотному пункті" Месаровича і Пестеля, "Гранична межа зростання" Медоуза та ін. Дослідження вчених Римського клубу доводили необхідність обмежень економічного зростання, оскільки, за їх прогнозами, буде підірвано ресурсну базу економіки, а людство стане перед неминучою загрозою екологічної катастрофи.

Організаційна робота Римського клубу здійснюється Виконавчим комітетом і Президентом. Сьогодні до клубу вхо-

дять 100 видатних представників ділових кіл, вчених, політичних і громадських діячів із 52 країн Європи, Азії, Америки й Африки. Утворено 27 національних асоціацій клубу. Римський клуб не пов'язаний з політичними партіями, соціальними верствами або певними ідеологіями. Його члени виступають в особистій якості і не представляють інтереси якої-небудь держави. Клуб не має постійного бюджету, оскільки це обмежувало б свободу його діяльності.

Діяльність Римського клубу спрямована на здійснення досліджень глобальних проблем сучасності з метою сприяння політикам і громадськості в прийнятті нових установок і стратегічних напрямків в подальшому розвитку людства.

Лондонський клуб (London Club)

На відміну від Паризького, Лондонський клуб є неурядовою організацією, проте свої стосунки він будує саме з урядами. Він об'єднує ті банки, які є найбільшими кредиторами країн-боржників. В рамках Лондонського клубу уряди таких країн укладають угоди з банками про реструктуризацію боргу, умовою для цього є прийняття країною програми МВФ зі структурного коригування економіки. Реструктуризації підлягають тільки виплати основного боргу, а всі прострочені платежі мають бути виплачені в момент підписання угоди¹.

Тристороння комісія

Тристороння комісія утворена в 1973 р. за участю Д. Рокфеллера, голови Чейз Манхеттен бенк. Вона об'єднує близько 300 представників великих ТНК, політичних кіл, економістів США, ЄС і Японії. Головною метою комісії є сприяння тісному співробітництву підприємців розвинутих країн.

Керівним органом Тристоронньої комісії є Виконавчий комітет, який складається з 35 членів. Комісія готує доповіді з аналізом економічних та політичних проблем, що виникають перед розвинутими країнами, розробляє рекомендації щодо

¹ Киреев А. Международная экономика. В 2-х чч. Ч. 2. – М.: Международные отношения, 1999. – С. 305.

розв'язання конкретних проблем. Пропозиції Комісії направляються урядам окремих країн. Вона має значний вплив на урядові органи західних країн¹.

Європейський діловий конгрес (ЄДК)

ЄДК утворено і 1997 р. Він об'єднує представників 37 країн – учасниць ОБСЄ; усього в ЄДК нараховується 51 член – це представники європейських компаній, асоціацій, банків.

Основні цілі ЄДК:

- ♦ сприяння економічному співробітництву країн ОБСЄ;
- ♦ сприяння діалогу між політичними і діловими колами;
- ♦ захист прав та інтересів своїх членів, надання їм допомоги з метою підвищення ефективності їх діяльності.

До **функцій** ЄДК належать: визначення тенденцій розвитку економічного співробітництва; підготовка відповідних рекомендацій, які надаються до Секретаріату ОБСЄ та урядам країн-членів; сприяння прийняттю законодавчих актів, що відповідають інтересам підприємців; сприяння в консолідації ресурсів своїх членів для здійснення спільних економічних програм; організація конференцій, симпозіумів, семінарів з актуальних проблем підприємницької діяльності.

Членами ЄДК можуть бути підприємства, союзи та об'єднання підприємств. Кожна країна ОБСЄ може бути представлена не більше як 10 членами. Участь в ЄДК дозволяє його членам краще оволодіти інформацією, полегшує пошук ділових партнерів, дає можливість одержати підтримку².

Тихоокеанська економічна рада – ТЕР (Pacific Basin Economic Council – РБЕС)

Тихоокеанська економічна рада заснована в 1967 р. провідними бізнесменами Тихоокеанського регіону.

Головна мета – сприяння розвитку торгівлі й інвестицій засобом відкритих ринків.

¹ Гершикова И.Н. Международные экономические организации. – М.: Консалтбанк, 2000. – С. 495.

² Там само. – С. 501.

ТЕР нараховує понад 1000 корпоративних членів, які входять до складу 17 членських комітетів, що розташовані в різних країнах регіону (Австралія, Гонконг, Канада, Китай, Колумбія, Малайзія, Мексика, Нова Зеландія, Перу, Росія, Республіка Корея, США, Тайвань, Фіджі, Філіппіни, Чилі, Японія). Учасники Ради є представниками різних галузей економічної діяльності: сільське господарство й рибальство; авіакомпанії й літакобудування; автомобілебудування; банківська справа; облік; оренда; телекомунікації; суднобудування; реклама; університети й науково-дослідні заклади тощо¹.

Організаційна структура ТЕР:

1. Міжнародний президент.
2. Міжнародний казначей.
3. Міжнародний секретаріат.
4. Членські комітети (їх усього 17, кожен очолюється генеральними директором).

Основною **функцією** ТЕР є налагодження конструктивного партнерства між діловими колами та урядовцями. ТЕР надає консультації урядам, розробляє для них рекомендації з актуальних економічних проблем. Іншою функцією є сприяння індивідуальним членам організації в доступі на тихоокеанські ринки шляхом проведення неформальних зустрічей з потенційними партнерами.

ТЕР щороку скликає Міжнародну генеральну зустріч, у якій беруть участь близько 800 провідних бізнесменів, міністрів і голів держав.

ТЕР має статус спостерігача в Азіатсько-Тихоокеанському економічному співробітництві (АТЕС), де виконує роль своєрідного “мозкового центру”. ТЕР також тісно співробітничав зі Світовою організацією торгівлі (СОТ) і Радою тихоокеанського економічного співробітництва (РТЕС).

¹ Шрепpler X.-A. Международные экономические организации: Справочник. – М.: Международные отношения, 1999. – С.311.

Рада тихоокеанського економічного співробітництва – РТЕС (Pacific Economic Cooperation Council – PECC)

РТЕС утворена в 1980 р. з ініціативи Австралії та Японії. Вона об'єднує представників бізнесу, урядовців та дослідницькі центри в галузі економіки з 22 держав Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Головна мета – практичне вирішення питань на рівні урядів і ділових кіл щодо активізації торгівлі, інвестицій та економічного розвитку в регіоні.

Функції РТЕС: забезпечення діяльності ефективної тристоронньої системи – бізнесмени, урядовці, дослідники; прогнозування розвитку економічної ситуації в регіоні; здійснення наукових досліджень у сфері бізнесу; розробка і здійснення програм роботи по вирішенню актуальних питань у сфері торгівлі й інвестицій.

Організаційна структура РТЕС:

1. Постійний комітет, координатори, тристоронні міжнародні консультативні групи.
2. Комітети членів РТЕС.
3. Міжнародний секретаріат.

Постійний комітет – вищий орган РТЕС, складається з голів членських комітетів, представники ТЕР і представника Тихоокеанської конференції з торгівлі й співробітництва (організація вчених-економістів). Комітет координує діяльність цільових груп і здійснення спільних проектів.

Обговорення найважливіших питань економічної політики здійснюється під час сесій РТЕС. На сесіях визначаються найголовніші проблеми регіону й розробляється механізм їх вирішення. **Сферою діяльності РТЕС** є: торговельна політика, ринки капіталу, фінансові ринки, розвиток людських ресурсів, малі й середні підприємства, наука й техніка, гірничо-промисловість і енергетика, телекомунікації, транспорт, туризм, продовольство й сільське господарство, рибальство.

РТЕС має статус спостерігача в Азіатсько-Тихоокеанському економічному співробітництві (АТЕС).

**Асоціація інститутів
фінансування розвитку в
Азіатсько-
Тихоокеанському регіоні –
АІФРАТР (Association of
Development financing
Institutions in Asia and the
Pacific – ADFIAP)**

Асоціація утворена в 1976 р. під егідою Азіатського банку розвитку (АзБР). Має консультативний статус при ЕКОСОР. Головна мета Асоціації – сприяти підвищенню рівня життя й зайнятості в регіоні.

Членами АІФРАТР є 72 банки розвитку й інші інститути фінансування як з державного, так і з приватного секторів. Крім того, його членами є Міжнародний банк реконструкції й розвитку (МБРР) і Азіатський банк розвитку (АзБР).

До цілей організації належить визначення шляхів мобілізації коштів для розвитку, розширення можливостей для бізнесу.

Асоціація організує конференції й форуми для обміну інформацією з актуальних економічних проблем, готує аналітичні огляди, здійснює дослідження з актуальних економічних проблем, розробляє і втілює навчальні програми.

12.3. Міжнародні торговельні і торговельно-промислові палати

У багатьох країнах світу підприємці об'єднуються в національних торговельних або торговельно-промислових палатах для здійснення узгодженої політики, в основному щодо стосунків з урядовими органами, а також для спільного вирішення економічних проблем, що постають у процесі їх діяльності. На міжнародному рівні більшість національних комітетів входять до Міжнародної торговельної палати (МТП); ділові кола Азіатсько-Тихоокеанського регіону об'єдналися у Конфедерації Азіатсько-Тихоокеанських торговельно-промислових палат (КАТТПП).

**Міжнародна торговельна
палата – МТП
(International Chamber of
Commerce – ICC)**

МТЛ утворена в 1919 р. Вона об'єднує понад 1,6 тис. об'єднань підприємців. Це – національні торговельно-промислові палати, феде-

рація підприємців, союзи банкірів. На індивідуальній основі до складу МТП входить понад 6 тис. великих промислових і торговельних компаній. Членами МТП можуть стати корпорації, компанії, фірми, а також приватні особи, які мають відношення до міжнародного бізнесу. Національні організації підприємців можуть стати членами МТП за умови, що вони не ставлять собі політичних цілей.

Головна мета – сприяння розвитку підприємництва в світі шляхом заохочення торгівлі, інвестицій, вільного руху капіталів, відкритих ринків. Досягнення мети передбачається через прийняття ефективних заходів в економічній і правовій сферах для гармонійного розвитку й свободи торгівлі, через захист системи приватного підприємництва.

Основні функції МТП: привернення уваги урядів до проблем бізнесу; надання рекомендацій до саміту “Групи семи”; доведення позиції членів МТП до органів ООН та її спеціалізованих закладів; розробка кодексу поведінки в сфері бізнесу; боротьба з економічним злочином. МТП розглядає питання, що стосуються підприємництва, банківської справи, довкілля, фінансової системи, страхування, транспорту, оподаткування, міжнародних інвестицій, інтелектуальної власності, маркетингу, торговельної політики.

Організаційна структура МТП громіздка, вона складається з 13 головних органів та й ще низки підпорядкованих підрозділів. Найважливіші органи: Рада, Виконавча рада, Міжнародна штаб-квартира, Міжнародне бюро торговельних палат, Служби боротьби з економічною злочинністю.

Рада МТП є вищим керуючим органом. Члени Ради призначаються національними комітетами й групами. Рада розглядає найважливіші питання політики МТП й затверджує відповідні рішення. Очолюється Генеральним секретарем.

Виконавчий комітет обирається Радою. Він відповідає за реалізацію прийнятих Радою рішень.

Міжнародна штаб-квартира, яка очолюється Генеральним секретарем, координує всю діяльність МТП. Вона складається з таких підрозділів:

- ♦ департаменти (міжнародного розвитку; комунікацій; економічної політики й співробітництва; міжнародної торговельної політики і технології; адміністрації, фінансів і персоналу);
- ♦ Міжнародний арбітражний суд;
- ♦ Міжнародне бюро торговельних палат;
- ♦ Інститут права і практики в сфері бізнесу;
- ♦ Служби МТП по боротьбі з економічною злочинністю;
- ♦ Світова рада з питань довкілля;
- ♦ Бюро МТП по зв'язках з ООН;
- ♦ Бюро радника МТП з питань Європейського Союзу.

Міжнародне бюро торговельних палат є форумом національних торговельних палат для обговорення нагальних проблем міжнародної ділової практики. Бюро забезпечує організацію міжнародних зустрічей, контактів між ділками і урядовцями. Завдяки діяльності Бюро здійснюється передача досвіду розвинутих країн країнам, що розвиваються в галузі ефективного ведення бізнесу. Для країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою Бюро надає технічну допомогу й забезпечує програми підготовки кадрів.

Служби МТП по боротьбі з економічною злочинністю складаються з трьох організацій:

- ♦ Міжнародне морське бюро займається запобіганням і боротьбою з шахрайством на міжнародному морському транспорті;
- ♦ Бюро МТП по боротьбі з підробками бореться з підробками торговельних марок, а також з ігноруванням патентів, авторських прав, підробкою промислових зразків і моделей;
- ♦ Бюро боротьби з економічною злочинністю займається комерційними злочинами в галузі банківської справи, інвестицій, страхування.

Раз на три роки вищі посадові особи національних комітетів збираються на Конгрес, де обговорюються актуальні питання міжнародної ділової практики. В періоди між конгресами відбуваються конференції для обговорення конкретних тем, що мають важливе значення для ділових кіл.

До структури МТП належить близько 60 технічних комісій і робочих груп, у яких працюють бізнесмени й експерти. Комісії й групи об'єднані в таких підрозділах: економічна й фінансова політика; виробництво, розподіл і реклама; транспорт і комунікації; юридичні справи і комерційна практика.

Безпосередньо справами у сфері економіки відають 17 комісій:

1. По боротьбі з корупцією.
2. З арбітражу.
3. З банківської техніки й практики.
4. З біотехнологій.
5. Щодо ролі бізнесу в суспільстві.
6. З комерційного права.
7. З конкуренції.
8. З митного й торговельного регулювання.
9. З електронного бізнесу, інформаційних технологій та телекомунікацій.
10. З довкілля;
11. З фінансових послуг і страхування.
12. З інтелектуальної власності.
13. Народова група корпоративних економістів.
14. З маркетинга й реклами.
15. З оподаткування.
16. Щодо торговельної та інвестиційної політики.
17. З транспорту й постачання.

В Україні діє Торговельно-промислова палата (ТПП), яка є членом Міжнародної торгової палати. ТПП України об'єднує 27 регіональних ТПП, які представляють понад 6 тис. підприємств, фірм і банків. Палата підтримує партнерські зв'язки з аналогічними структурами майже у 80 країнах світу.

Конфедерація Азіатсько-Тихоокеанських торговельно-промислових палат – КАТТПП (Confederation of Asia – Pacific of Commerce and Industry – CACCI)

КАТТПП утворена в 1966 р. як регіональна організація ділових кіл країн Азії й західної частини Тихого океану. Її члени поділяються на чотири групи:

- ♦ основні члени, що представлені торговельно-промисловими палатами Австралії, Бангладеш, Брунею, Індії, Індонезії, В'єтнаму, Малайзії, Нової Зеландії, Пакистану, Папуа-Нової Гвінеї, Республіки Корея, Тайваню, Сінгапуру, Таїланду, Шрі-Ланки, Філіппін, Японії;
- ♦ приєднанні члени – торговельні й промислові палати регіону, які не одержали статусу основних членів;
- ♦ асоційовані члени;
- ♦ спеціальні члени – підприємства й приватні особи, що підтримують цілі Конфедерації.

Головна мета Конфедерації – координація діяльності і співробітництва між торговельно-промисловими палатами регіону. Конкретними цілями є здійснення спільних зусиль для забезпечення сприятливих умов для бізнесу, поживавлення торгівлі в регіоні; підвищення якості послуг у галузі морських перевезень, банківської справи, страхування й туризму; сприяння розвитку спільних підприємств; захист інтересів ділових кіл регіону; підтримка зв'язків з міжнародними організаціями.

Організаційна структура КАТТПП:

1. Конференції.
2. Рада.
3. Президент, Секретаріат.
4. Рада КАТТПП з продукції й послуг.

На **Конференціях** розглядаються заходи щодо розвитку регіонального економічного співробітництва.

Рада складається з представників основних членів і є керуючим органом Конфедерації. Вона розробляє порядок денний для конференцій, тлумачить положення статусу, обирає Президента та інших посадових осіб.

Президент є вищою посадовою особою, що представляє Конфедерацію.

Рада з продукції й послуг складається з її відділень (рад), що визначаються за галузевим принципом: азіатська сільгосптехніка, азіатські ремесла; азіатське продовольство; азіатсько-тихоокеанські меблі; автоматизація канцелярської праці; фармацевтична продукція; азіатська целюлозно-папе-

рова продукція; азіатський текстиль та одяг; азіатські іграшки; азіатські банкири; азіатська оренда.

Основною функцією Конфедерації є налагодження зв'язків з урядовими органами для удосконалення законів та інших правових актів в інтересах регіонального економічного співтовариства. До функцій Конфедерації належить також збирання та розповсюдження інформації про торгівлю й бізнес; підтримка програм навчальної підготовки співробітників національних палат; здійснення досліджень в галузях, що цікавлять бізнесменів, сприяння торговельним зносином між бізнесменами регіону.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає суть міжнародних неурядових організацій?
2. Якими є особливості юридичного статусу неурядових організацій?
3. Коли з'явилися перші міжнародні неурядові організації?
4. У чому полягає механізм співробітництва неурядових організацій з урядовими?
5. Які є види міжнародних неурядових організацій?
6. Що являють собою міжнародні об'єднання підприємців?
7. У якій сфері відбувається переважна діяльність Римського клубу?
8. Чим Лондонський клуб відрізняється від Паризького?
9. У чому полягає основна мета МТП?
10. Якими є основні функції МТП?

Розділ 13

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Ключові поняття: організації глобального типу; співробітництво України з МВФ, Всесвітнім банком і ЄБРР; відносини України зі СОТ; регіональні організації; діяльність України в СНД, ОЧЕС і ГУАМ; транспортні коридори; “Угода про партнерство та співробітництво між ЄС та Україною”; “Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України”; Технічна допомога країнам СНД (TACIS); “Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу”; “План дій Україна – Європейський Союз”; єврорегіони.

13. 1. Україна в організаціях глобального типу

Україна як суверенна держава що ставить собі за мету стати повноправним членом світової спільноти, прагне брати участь у міжнародних організаціях, заснованих на демократичних принципах. Наша країна не входить до воєнно-політичних блоків. Вступаючи до міжнародних організацій, особливо глобального типу, Україна намагається досягти двоєдиної цілі: з одного боку – покласти свій внесок у справу миру на Землі, в процес зростання світової економіки і підвищення добробуту людства, в справу зміцнення прав людини; з іншого – одержати підтримку від міжнародних інститутів у вирішенні проблем національного розвитку.

Україна є членом переважної більшості міжнародних організацій глобального типу. Насамперед, це **ООН** та організації її системи. Україна була серед 51 країни-засновника, які в 1945 р. підписали Статут цієї унікальної організації. Відтоді наша країна неухильно підтримує принципи ООН і активно співробітничав з її структурами. На 2000–2001 рр. Україна була обрана непостійним членом Ради Безпеки; вона одержала єдине місце, яке, за правилами, належить країнам Східної Європи. Во-

на працює в таких найважливіших органах і організаціях системи ООН, як ЮНКТАД, Європейська економічна комісія ООН, МВФ, Група Всесвітнього банку, ЮНІДО, СОІВ, МАГАТЕ. Важливе значення для нас має участь в міжнародних організаціях транспорту й зв'язку – ІКАО, ІМО, МСЕ. З 2000 р. Україна зарахована до “Білого списку” ІМО – офіційний документ, що включає країни, система підготовки моряків в яких відповідає міжнародним стандартам; це надає право морякам торговельного флоту України працювати на рівних правах на будь-якому судні світового флоту.

Представники України працюють у багатьох комітетах, комісіях і робочих групах ООН, беруть участь в реалізації різноманітних програм.

Серед авторитетних глобальних організацій, до яких Україна ще не увійшла, – ОЕСР, СОТ, ФАО, МФСР.

На сьогоднішньому етапі економічної трансформації України найважливіше значення мають її відносини з кредитно-фінансовими організаціями (насамперед, з МВФ, Всесвітнім банком, ЄБРР) та зі Світовою організацією торгівлі. Розглянемо їх докладніше.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) є найбільшим іноземним кредитором України, його частка становить понад 60% усіх кредитів міжнародних організацій¹. Кредити МВФ спрямовуються на економічну трансформацію в Україні. Вони призначені насамперед для покриття дефіцитів платіжного балансу України та погашення внутрішнього боргу уряду. Тобто кредити Фонду у виробництво не йдуть і не дають можливості одержати прибуток. Це має застергти уряд від надмірного користування коштами МВФ, здійснювати ретельні макроекономічні розрахунки перш ніж звертатися з проханням про нові кредити.

Свої перші два кредити від МВФ Україна отримала у 1994 і 1995 роках за механізмом фінансування системних перетво-

¹ Климко Г.Н., Блешмудт П.П. Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями//“Фінанси України” – 2000. – № 11. – С. 42.

рень, наступні – за механізмом stand-by, а в жовтні 1998 р. – за механізмом розширеного фінансування. У структурі боргів України іноземним кредиторам борг перед МВФ – найбільший.

Повернення основної частини боргу Україною розпочато з 1998 року, а виплата процентів – з 1996 р. Усього за 1996–2000 рр. сума виплат основної частини боргу й процентів за кредити становила майже 1,3 млрд доларів, або 42,7% від погоджених на початок 1997 р. позик МВФ.

Квота України в МВФ становить 0,7%, відповідно такою самою є частка її голосів. Україна поки що не може істотно впливати на політику Фонду. Проте позиція МВФ відносно України має для нас велике значення. Справа в тому, що Фонд справляє значний вплив на ситуацію на валютно-кредитному ринку, і від його позиції багато в чому залежить політика комерційних банків та інших кредитних закладів. Неврівноваженість української економіки сприймається як істотний ризик для надання кредиту; авторитет МВФ, його готовність надати кошти України пом'якшують цей ризик. Це так званий “демонстраційний ефект”. Крім того, МВФ надає кредити за процентами, пересічно, нижчими, ніж комерційні банки, що також для нас вигідно.

Кредити МВФ почали надходити в Україну в той час, коли її економіка знаходилася в критичному стані. Завдяки ним вдалося приборкати гіперінфляцію та ввести в обіг нову грошову одиницю – гривню. З кінця 90-х років простежується тенденція до стабілізації курсу, що також відбувається не без допомоги МВФ.

Проте кошти від МВФ надходять за умови виконання жорстких вимог з його боку. Міжнародний валютний фонд – це не благодійна організація. Він становить вимоги не тільки економічного, а й часто політичного змісту. Країна, що має високу заборгованість перед МВФ, вже не цілком самостійна в своїй економічній політиці; вона перебуває під постійним контролем Фонду й повинна виконувати його рекомендації. Безоглядне і неефективне користування коштами МВФ може поставити під загрозу економічну незалежність країни.

Система міжнародних фінансових відносин побудована таким чином, що без санкцій МВФ канали доступу практично на всі ринки позичкового капіталу залишатимуться, в тому разі, для нас повністю перекритими. Отже, співпраця з МВФ необхідна, але Україна повинна зайняти більш активну позицію і виявити наполегливість в усьому комплексі питань, що стосуються утвердження нового міжнародного порядку, який базувався б не виключно на економічній силі, а на принципах реального співробітництва вільних і рівноправних націй. Уряд України має намір продовжити переговорний процес з керівництвом Фонду щодо рефінансування наших боргових зобов'язань в обсягах, достатніх для їх обслуговування.

До **Всесвітнього банку** Україна вступила в 1992 р. (в одночас із вступом до МВФ); вона є членом майже всіх його структур – МБРР, МФК і БАГІ. Серед міжнародних кредитно-фінансових організацій Міжнародний банк реконструкції та розвитку є другим, після МВФ, кредитором України; його частка становить 32,8% всіх позичок¹. При цьому спостерігається тенденція зростання частки кредитів МБРР за рахунок зменшення частки МВФ.

Зі цільовим призначенням кредити МБРР поділяються на 4 групи: інституційні; реабілітаційні; на розвиток певної галузі економіки; на структурну перебудову галузей економіки.

Інституційні кредити спрямовані на реформи та розвиток державного управління фінансами, економікою. Реабілітаційна позика має інвестиційний характер. Кошти, що надходять від Всесвітнього банку, на відміну від коштів МВФ, використовуються більш різноманітно. Вони спрямовані не тільки на погашення дефіциту бюджету й платіжного балансу, а й на реалізацію довгострокових інвестиційних проектів, підтримку українських підприємств, страхування імпорту.

Позики Всесвітнього Банку для України вигідніші, ніж позики з інших джерел, оскільки умови надання ним кредиту.

¹ Климко Г.Н., Блешмудт П.П. Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями//Фінанси України. – 2000. – №11. – С. 43.

більш сприятливі. За класифікацією ВБ, Україна належить до III категорії країн (рівень доходів нижче середнього), тому термін погашення кредитів продовжується до 20 років з пільговим періодом 5 років. Відсотки за кредит сплачуються за плаваючою ставкою і становлять близько 6,5% річних¹.

За рахунок Всесвітнього банку в Україні реалізується 16 проектів:

- ◆ реабілітаційної позики;
- ◆ інституційної позики;
- ◆ реабілітації гідроенергетики;
- ◆ із розробки насінництва;
- ◆ експериментальний проект у вугільній галузі;
- ◆ розвитку підприємств;
- ◆ структурної перебудови вугільної галузі;
- ◆ структурної перебудови сільського господарства;
- ◆ розвитку експорту;
- ◆ розвитку ринку електроенергії;
- ◆ підтримки соціального захисту;
- ◆ структурної перебудови фінансового сектора;
- ◆ реабілітації та розширення теплопостачання м. Києва;
- ◆ розвитку системи казначейства.

Проект реабілітаційної позики вже реалізовано. Вона була спрямована на фінансування дефіциту платіжного балансу, дозволила здійснити заходи по макроекономічній стабілізації, створенню конкурентного середовища на ринку товарів та послуг.

Позики Всесвітнього банку надаються у кілька траншів; кожний наступний надається при виконанні певних умов. Представником позичальника виступає Міністерство фінансів України.

У структурі позик ВБ значне місце посідають позики на структурну перебудову й розвиток паливно-енергетичної галузі. Зокрема, 300 млн дол. виділяється на реструктуризацію

¹ В.П. Колосова. Кредитування економіки України міжнародними інститутами//Фінанси України. – 2000. – №2. – С. 22.

вугільної промисловості. Проект передбачає закриття нерентабельних шахт та переобладнання перспективних. Кредит на цей проект виділяється двома траншами по 150 млн дол. кожний. Перший транш одержано наприкінці 1996 р., кошти другого – в 1999 р.¹

Проект реструктуризації сільського господарства передбачає запровадження ринкових відносин в агропромисловому комплексі, зокрема, впорядкування користування землею. Кредит на це, також двома траншами, вже одержано в 1996 і 1998 роках.

Кошти на розвиток підприємств надаються в два етапи. На першому етапі 310 млн доларів пішли на підтримку масової приватизації підприємств. Завдання другого етапу – реформування економіки України, що передбачає прискорення процесу приватизації, створення прозорого ринку цінних паперів, упровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку підприємств.

Позика на перебудову фінансового сектора передбачає забезпечення відповідності української банківської системи світовим стандартам та її зміцнення.

Затверджено ще два проекти вартістю по 200 млн дол., що будуть кредитуватися Всесвітнім банком: Проект реформування державного управління і Проект реформування державних ресурсів.

Але все ж таки пріоритетним напрямом співробітництва України із Всесвітнім банком стає одержання коштів на інвестиційні проекти, що надасть нашій країні більш відчутного імпульсу для розвитку економіки.

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) формально є регіональною організацією, проте за складом учасників він виходить за межі регіону; тому доцільно розглянути стосунки України з ним саме в цьому розділі. ЄБРР є третьою міжнародною кредитно-фінансовою організацією за

¹ Колосова В.П. Кредитування економіки України міжнародними інститутами//Фінанси України. – 2000. – №2. – С. 24.

обсягом кредитів, що надаються Україні. Позички ЄБРР безпосередньо йдуть на розвиток виробництва, причому значна їх частина прямується на підтримку приватних малих і середніх підприємств.

ЄБРР працює на комерційній основі, кредити надаються на умовах ринкових ставок. До співпраці з ЄБРР підключені найсолідніші комерційні банки України.

Україна стала членом ЄБРР в 1992 р. За обсягом кредитів банку країнам Центральної і Східної Європи Україна посідає друге місце, що свідчить про високу оцінку ролі нашої країни в Європі.

У галузевому розрізі ЄБРР інвестує переважно харчову промисловість, видобуток нафти й газу, агробізнес, телекомунікації, портове господарство, а також вкладає кошти у фінансову сферу. Серед найвизначніших проектів слід назвати кредитну лінію для малих і середніх підприємств, реконструкцію Дніпропетровського олійно-екстракційного заводу, інвестиції в “Оболонський пивзавод”, в хімічний термінал “Південний”. ЄБРР брав участь у приватизації “Укртелекому”.

Серед тих небагатьох глобальних організацій, до яких Україна не входить, але прагне увійти, належить, насамперед, **Світова організація торгівлі (СОТ)**. Відомо, що СОТ, по суті, є напівзакритою організацією, доступ до неї обмежено досить жорсткими умовами як економічного, так і політичного характеру. Справа в тому, що кожний новий член організації одержує суттєві пільги, а засновники ГАТТ/СОТ, найрозвиненіші держави, неохоче діляться своїми привілеями на світовому ринку.

На що ж сподівається Україна, стукаючи у двері СОТ? Членство в цій організації для нашої країни може мати такі позитивні наслідки¹:

¹ Осика С., Пятницький В. Світова організація торгівлі – відкриті двері на шляху інтеграції України у світовий економічний простір. – Вісник Української Академії державного управління при Президенті України – 1999. – №3. – С. 84.

- ♦ зменшення тарифних і нетарифних обмежень для українських товарів практично на всіх світових ринках;
- ♦ можливість змінити структуру експорту в бік підвищення частки високотехнічної продукції;
- ♦ кількісне і якісне поліпшення української торгівлі, яке відбудеться одночасно щодо 135 країн СОТ, на які припадає понад 90% світової торгівлі;
- ♦ забезпечення справедливого вирішення торговельних спорів;
- ♦ застосування антидемпінгових і компенсаційних заходів з метою захисту внутрішнього ринку;
- ♦ введення тимчасових обмежень імпорту у випадках проблем з платіжним балансом.

Україна активно намагається стати членом СОТ. По суті, майже всі вимоги СОТ щодо умов зовнішньої торгівлі наша країна задовольнила; це стосується зниження тарифних ставок, обмеження нетарифних методів та ін. Необґрунтованими виглядають нарікання керівництва СОТ та деяких країн на демпінг, який начебто Україна застосовує при експорті сталевих труб, – не враховуються низькі витрати на робочу силу в собівартості товару.

У Програмі заходів щодо завершення вступу України до Світової організації торгівлі (затверджена в 2002 р.) висловлюються сподівання, що Україна з набуттям членства у СОТ матиме такі економічні переваги:

- ♦ поліпшення доступу українських виробників та експортерів на основні міжнародні ринки;
- ♦ збільшення іноземних інвестицій в економіку держави;
- ♦ лібералізація режиму торгівлі між Україною та ЄС, започаткування переговорного процесу з укладенням Угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС;
- ♦ зменшення тарифних і нетарифних обмежень на експорт до ЄС українських товарів – металургійної, текстильної та швейної продукції;
- ♦ отримання можливості захисту національного товаровиробника в антидемпінгових, спеціальних розсліду-

ваннях в рамках процедури розгляду торговельних спорів СОТ;

- ♦ створення ефективної системи захисту національного товаровиробника від недобросовісного імпорту¹.

У грудні 1993 р. уряд України подав до секретаріату ГАТТ офіційну заяву про намір вступити до цієї організації. За встановленою процедурою, в 1994 р. було подано Меморандум про зовнішньоторговельний режим України на розгляд Робочої комісії ГАТТ з питання розгляду заяви України. З 1997 р. розпочався процес двосторонніх переговорів уряду України майже з 30 країнами-членами СОТ про позитивну рекомендацію Україні щодо вступу до СОТ.

У 1999 р. було видано указ Президента “Про Міжвідомчу комісію з питань вступу України до Світової організації торгівлі”. Основними завданнями Комісії було визначено:

- ♦ координація діяльності органів виконавчої влади з питань підготовки та проведення переговорів щодо умов вступу України до СОТ;
- ♦ аналіз актів законодавства України з метою гармонізації та приведення їх у відповідність з нормами та принципами СОТ;
- ♦ координація проведення заходів щодо отримання та використання технічної допомоги з боку СОТ;
- ♦ забезпечення постійного інформування Секретаріату і керівників місій країн – членів СОТ про законодавство України, економічне становище та хід економічних реформ в Україні².

Зразу ж після подання Україною заявки про вступ до ГАТТ/СОТ була утворена (в 1993 р.) Робоча група, яка мала виявити готовність України до вступу в цю організацію. У 2003 р. Робочою групою було ухвалено рішення про перехід до роботи над підсумковим протоколом про приєднання України

¹ Програма заходів щодо завершення вступу України до Світової організації торгівлі. – К., 2002. – С. 4

² Циганкова Т.М. Глобальна торгова система. СОТ: розвиток інститутів, правил, інструментів. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 591.

до СОТ; це – завершальний етап до вступу. Станом на середину 2006 р. Україна практично виконала усі вимоги СОТ, тому вже немає перешкод до набуття членства у Світовій організації торгівлі.

У попередньому розділі говорилося про співробітництво України з Міжнародною торговельною палатою. Крім того, Українська торговельно-промислова палата має деякі двостронні форми міжнародної співпраці у цій сфері. Прикладом може бути **Болгаро-Українська господарча палата**, яка була заснована в 2003 р.

Головна мета палати – підтримувати і стимулювати розвиток контактів між болгарськими та українськими господарськими організаціями в галузі економіки й туризму. Членами палати є близько 50 фірм та компаній. Основні завдання палати:

- ♦ здійснювати постійну практичну допомогу в реалізації спільних проєктів;
- ♦ сприяти вирішенню проблем, які виникають у процесі спільної діяльності;
- ♦ підтримувати науковий, культурний і освітній обмін між обома країнами.

Палата сприяє співробітництву в таких сферах:

- ♦ консультативні послуги;
- ♦ експорт-імпорт;
- ♦ фінансові послуги;
- ♦ юридичні послуги;
- ♦ логістика;
- ♦ маркетинг;
- ♦ оподаткування.

У березні 2006 р. в м. Варна був проведений бізнес-форум, присвячений розвитку торговельно-економічного співробітництва між Україною та Болгарією. Під час форуму було офіційно відкрито представництво Торговельно-промислової палати України в Болгарії.

13.2. Україна в міжнародних регіональних організаціях

Україна є членом таких регіональних інтеграційних угруповань: Співдружність Незалежних Держав (СНД), Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) і ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова). Серед них першою організацією, до якої вступила Україна, була СНД, яка й досі має неабияке економічне значення для нашої країни. Проте інтеграційні процеси як в СНД, так і в інших організаціях, відбуваються непросто, через що для України виникають певні проблеми. Розглянемо особливості діяльності України в цих організаціях.

Співдружність Незалежних Держав (СНД)

СНД – організація, до заснування якої в 1991 р. причетна Україна. Вже зазначалося, що утворення СНД зумовлювалося економічними і політичними причинами. Поступово політичний фактор почав ставати не стимулом, а гальмом інтеграції, оскільки бачення політиками різних членів СНД перспектив інтеграції, трактування співвідношення національних і наднаціональних інститутів в організації – дуже різняться. Якщо Білорусь, Казахстан, Киргизія, Таджикистан, Вірменія стоять за найтіснішу інтеграцію з Росією, включаючи політичну й військову, то Україна, Грузія, Азербайджан, Туркменія побоюються, що через механізм наднаціональних органів може бути встановлено економічний і політичний диктат Росії. Україна, як відомо, не бере участі у військових структурах СНД.

В економічному плані основні розходження містяться навколо форми інтеграції, за якої СНД має будувати спільний економічний простір. Росія виступає за впровадження вже сьогодні митного союзу чи навіть економічного союзу. Економічний союз уже задекларовано, проте це поки що суто формальний акт, не підкріплений реальними економічними відносинами. Україна, до речі, вирішила стати лише асоційованим членом Економічного союзу. Зі свого боку, Україна пропонує

розпочати інтеграційний процес із утворення вільного економічного простору, що більше відповідає сьогоденним реаліям.

Одним з показників інтенсивності процесу інтеграції є частка взаємної торгівлі в межах організації у відсотках до всієї зовнішньої торгівлі країн-членів; чим вона вища, тим успішніше відбувається інтеграція. Статистичні дані про взаємну торгівлю країн СНД свідчать, що інтеграція йде з труднощами, бо частка їх взаємної торгівлі знижується. Це видно на прикладі України (табл. 3.1).

Таблиця 13.1

**Динаміка частки експорту та імпорту у зовнішній торгівлі
України з членами СНД, %¹**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Експорт	30,9	28,7	24,4	26,2	26,2	31,3
Імпорт	57,6	56,0	52,8	50,0	52,4	47,1

Слід додати, що на початку 90-х років частка країн СНД в українському експорті становила понад 40%, а в імпорті – понад 60%.

Незважаючи на величезні труднощі, якими супроводжується співробітництво членів СНД в його межах, ця організація має для України важливе значення, принаймні зараз. Для нас економічний простір СНД являє потенційно (і реально) широкий ринок збуту товарів і джерело постачання необхідної сировини (особливо енергоносіїв), машин і обладнання, товарів широкого вжитку. На країни СНД припадає понад 30% експорту й понад 40% імпорту України; особливо великою є частка Росії. З СНД ми одержуємо увесь імпортований газ, майже всю нафту, руди кольорових металів, деревину, бавовну, автомобілі. На ринках СНД реалізується переважна кількість нашої продукції чорної металургії, обладнання для

¹ www.cisstat.com/eng/mac-09.htm.

важкої промисловості, продукція агропромислового комплексу. Збереглося ще чимало виробничих зв'язків між підприємствами України і країн СНД. Втратити такий ринок, особливо за таких непростих економічних обставин, у яких опинилась Україна, було б недоречно. Інша річ – треба знайти найбільш ефективні шляхи економічного співробітництва між країнами СНД, які сприяли б прискоренню інтеграційного процесу без утиснення національного суверенітету та інтересів кожного члена організації.

Хоч і дуже повільно, але здійснюється просування до утворення вільного економічного простору в межах СНД. Багато товарних груп користуються пільговими тарифами. Більшість країн має безвізовий режим, що полегшує вільне пересування робочої сили. До речі, значна частина українців працює в Росії, зокрема на газопромислах і нафтопромислах, а в Україні – чимало мігрантів з республік Закавказзя та з Росії. Налагоджуються на новій, ринковій основі виробничі й комерційні зв'язки між підприємствами країн-членів, розвивається співробітництво в кредитно-фінансовій сфері.

У межах СНД найважливіше значення мають наші стосунки з Росією. У “Концептуальних засадах стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки” зазначається, що наші економічні відносини з Росією органічно узгоджуються з євроінтеграційним курсом нашої держави. Наголошується, що ці стратегічні стосунки мають ґрунтуватися на принципах добросусідства, партнерства та взаємної вигоди.

Проте більш успішному просуванню по шляху інтеграції заважають причини не тільки політичного, а й економічного порядку. Однією з них є відсутність єдиних стандартів оподаткування товарів, у тому числі в процесі експортно-імпорتنих операцій. Часто окремі держави, в порушення досягнутих зобов'язань, в односторонньому порядку підвищують тарифи. Так, Росія застосовує високі експортні тарифи на нафту, яка вже на кордоні України стає надто дорогою, і це відчутно на нашій економіці. Зі свого боку, Україна запровадила занадто

високі тарифи на транзит товарів через свою територію, що примусило наших торговельних партнерів з СНД шукати інших шляхів, повз країну. Це, зокрема, боляче відчулося на роботі наших чорноморських портів. Ще однією акцією, на цей раз скоріше політичною, ніж економічною, з боку Росії став намір будувати газопровід у Західну Європу, обминаючи територію України, а також різке підвищення ціни на газ, який ми купуємо в Росії.

Росія є головним постачальником енергоносіїв в Україну, насамперед, нафти й газу. Український уряд відшукує альтернативні джерела забезпечення країни енергетичними ресурсами, щоб зменшити залежність від Росії, яка є майже монополістом на українському енергетичному ринку. Проте у найближчому часі роль Росії як головного поставника енергоносіїв в Україну залишиться. Росія також є потенційно великим ринком для українських товарів та послуг (зокрема, транспортних послуг). Через ці обставини економічні зв'язки між нашими країнами ослаблювати було б недоречно.

Зовнішньоекономічна діяльність України з країнами СНД регулюється Постановою Кабінету Міністрів України "Положення про порядок поставок і митного оформлення продукції за виробничою кооперацією підприємств і галузей держав – учасниць СНД". Це положення розроблено згідно з Угодою про загальні умови й механізми підтримки розвитку виробничої кооперації підприємств і галузей держав – учасниць СНД.

Це положення регулює поставки продукції (сировини, матеріалів, деталей, вузлів) для спільного виготовлення кінцевої продукції. Визначається перелік підприємств і організацій, які беруть участь у кооперації; ці данні реєструються в Міністерстві економіки України. Між підприємствами заключаються договори, на основі яких здійснюється митне оформлення продукції. Ця продукція звільнюється від обкладення ввізним або експортним митом, акцизним збором та іншими податками.

Це положення не поширюється на торгівлю спеціальними комплектуючими виробами, призначених для виробництва оз-

броєння, а також на експорт деяких товарів (брухт чорних і кольорових металів) і на імпорту деяких товарів (окремі сільськогосподарські товари, товари харчової промисловості, легкої промисловості). Продукція, що постачається за договорами виробничої кооперації, не підлягає реекспорту в треті країни¹.

Очевидно, що СНД потребує серйозного реформування. Ті цілі, які ставилися в момент її заснування, не в усьому відповідають сьогодишнім реаліям. Ще більше це стосується механізму функціонування організації. Головна мета реформування – перетворення СНД з переважно політичної організації, якою вона є, на організацію, яка активно б працювала у напрямі поглиблення економічної інтеграції між країнами-членами. В такому разі участь України в СНД була б доцільною і ефективною.

**Організація
Чорноморського
економічного
співробітництва (ОЧЕС)**

ОЧЕС також була заснована за безпосередньої участі України, яка в 1992 році, в числі 11 держав, підписала Стамбульську декларацію. Декларацією передбачалося багатостороннє й двостороннє співробітництво чорноморських держав

у різних галузях економіки – промисловості, сільському господарстві, транспорті, торгівлі, туризму, телекомунікаціях. Однією зі сфер співробітництва визначено екологію Чорного моря.

Механізм інтеграції в межах ОЧЕС передбачає безподаткову торгівлю, вільний рух капіталів та послуг, створення вільних економічних зон, обмін інформацією комерційного характеру, підтримка приватного бізнесу².

У 1998 р. в Ялті на черговому саміті високих посадових осіб було підписано Статут ОЧЕС, який вже юридично посвідчив про народження нової регіональної організації. Отже, певною мірою Україну можна вважати “батьківщиною”

¹ Кузнецова Н.В. Регулирование внешнеэкономической деятельности в Украине: Практическое пособие. – К.: СПЛАЙН, 1998. – С. 101–102.

² Хоманець В. Чорноморське економічне співробітництво: нові перспективи//Зовнішня торгівля. – 1999. – № 3–4. – С. 105.

ОЧЕС. В Ялті також була прийнята Декларація, в якій окреслено конкретні напрями подальшої діяльності ОЧЕС.

Чорноморське економічне співробітництво знаходиться поки що на початковій стадії інтеграційного процесу. Проблему створює велика неоднорідність його членів, і не тільки за розмірами території та економічним потенціалом. Вони належать до різних політичних і економічних угруповань. Шість з них є членами СНД; Греція входить в ЄС і в НАТО; Туреччина стане членом ЄС у найближчі часи і також є членом НАТО; Албанія, Румунія й Болгарія входять до блоку держав Центральної і Східної Європи. Ринкові механізми в Греції та Туреччині розвинуті раніше і краще, ніж в інших членах ОЧЕС.

Незважаючи на це, учасники ОЧЕС вбачають реальні перспективи для плідного співробітництва. Вже зараз воно здійснюється в таких галузях, як енергетика, транспорт, зв'язок, екологія. Найперспективнішими напрямками інтеграції є: об'єднання електромереж в єдиній системі Чорноморського кільця, утворення регіональних транспортних коридорів; прокладення ліній оптиковолокonnного зв'язку; програми з охорони Чорного моря.

Багато надій покладається на **Чорноморський банк торгівлі та розвитку (ЧБТР)**, який розпочав діяльність у 1999 р. Його функціями є кредитування зовнішньоторговельних операцій та підтримка фінансових систем країн-членів. До речі, двоє з членів ОЧЕС – Росія та Туреччина входять у десятку найбільших торговельних партнерів України. Квоти Банку серед членів ОЧЕС розподіляються так (%)¹:

Албанія	2,0
Азербайджан	2,0
Вірменія	2,0
Болгарія	13,5
Грузія	2,0
Греція	16,5

¹ Кононенко А. Экономические приоритеты ЧЭС//Зовнішня торгівля. – 1999. – № 1–2. – С. 76.

Молдова	2,0
Румунія	13,5
Росія	16,5
Туреччина	16,5
Україна	13,5

Такий розклад дає приблизну уяву про економічне співвідношення країн-членів та їх вплив у ОЧЕС.

В рамках ОЧЕС утворені Міжнародний центр чорноморських досліджень, Науковий центр ОЧЕС.

Пріоритетні для України програми ОЧЕС спрямовані на розвиток інфраструктури регіонального економічного співробітництва, проекти створення спільної транспортної мережі країн – членів ОЧЕС, поєднання електроенергетичних мереж, прокладання ліній оптико-волоконного зв'язку. Україна зацікавлена в реалізації в рамках ОЧЕС проектів щодо модернізації нафтопереробних заводів, створення нових потужностей, зокрема терміналів на берегах Чорного моря для прийняття нафти й газу, здійснення наукових досліджень спільно з іноземними фірмами щодо використання нетрадиційних джерел енергії, технічного переозброєння металургійних підприємств та багатосторонньої програми виробництва електронної техніки для різних галузей народного господарства¹.

Велике значення надається створенню єдиної транспортної мережі в просторі ОЧЕС, а також розвитку системи **“транспортних коридорів”**: Трансєвразійського **“TRASEKA”** і Критських коридорів. Для України особливо важливі Критські коридори (угоду про їх створення було підписано в 1994 р. на острові Крит). З одинадцяти цих коридорів чотири пройдуть по території України:

- ♦ транспортний коридор № 3: Берлін – Вроцлав – Львів – Київ;
- ♦ транспортний коридор № 5: Триєст – Любляна – Будапешт – Братислава – Львів;

¹ Хоманець В.А. Макроекономічні аспекти участі України в Організації Чорноморського економічного співробітництва: Автореф. дис. ... канд.ekon. наук. – К., 2006. – С. 12.

- ♦ транспортний коридор № 7: Дунайський від Кельхайма до Суліни;
- ♦ транспортний коридор № 9: Гельсінкі – Київ – Одеса – Димитровград – Александрополіс.

У 1997 р. в Гельсінкі відбулася третя Пан'європейська транспортна конференція, на якій Україна запропонувала розширити систему міжнародних транспортних коридорів ще чотирма лініями:

- ♦ Балтика – Чорне море (Гданськ – Варшава – Ковель – Одеса);
- ♦ Європа – Азія (Франкфурт – Краків – Львів – Дніпропетровськ – Алмати);
- ♦ Євроазійський (Ашгабат – Баку – Тбілісі – Чорноморські порти України);
- ♦ ЧЕС (Анкара – Єреван – Тбілісі – Ростов-на-Дону – Донецьк – Одеса – Бухарест – Димитровград – Стамбул).

Ланками майбутньої єдиної транспортної мережі ОЧЕС є паромна магістраль Батумі – Одеса – Варна, а також запроектована система транспортування нафти з Азербайджану через грузинське місто Супса на м. Южне і далі по нафтопроводу до західного кордону України.

Чорноморське економічне співробітництво розглядається його членами як важливий щабель у просуванні до єдиної Європи. Це було зафіксовано в Ялтинській Декларації. З таких позицій країни ОЧЕС природно прагнуть до якнайтіснішого співробітництва з Європейським Союзом. Під час наради міністрів закордонних справ країн ОЧЕС у Тбілісі було прийнято Платформу про співробітництво між ОЧЕС та ЄС. Платформа визначила напрями реалізації стратегічних цілей ОЧЕС, які полягають в інтеграції до Європи з кінцевою метою входження до спільної економічної зони ЄС – ОЧЕС¹.

Україна активно співробітничас в ОЧЕС. Вона запропонувала створити єдиний інвестиційний простір і спільний ри-

¹ Хоманець В. Чорноморське економічне співробітництво: нові перспективи//Зовнішня торгівля. – 1999. – №3–4. – С. 107.

нок інвестиційних проектів. Фахівці з Міністерства зовнішніх економічних зв'язків України розробляють плани заходів щодо створення зони вільної торгівлі ОЧЕС.

У вирішенні проблем транспортування нафти й газу з Центральної Азії й Закавказзя через територію України багато сподівань покладається на організацію **ГУАМ**. Україна в цій організації є державою з найбільшим економічним потенціалом. ГУАМ розглядається певною мірою як альтернатива СНД, в якій домінуючу роль відіграє Росія.

Одним з головних завдань ГУАМ є будівництво потужного транспортного коридору “Схід–Захід”, своєрідне відродження “Великого шовкового шляху”. Але не тільки нафтою живе економічна співдружність ГУАМ. Перспективи для розширення економічних відносин між країнами регіону не обмежуються транспортуванням енергоносіїв, вони значно ширші. Дружні стосунки, які стали особливо тісними, між Україною і Грузією, дають підстави для сподівання на новий імпульс у розвитку ГУАМ. До того ж ця організація відкрита й для інших країн, які поділяли б її цілі й принципи.

13.3. Європейський вибір України

Стратегічною метою України є вступ до **Європейського Союзу**. Модель Європейського розвитку є для нас найближчою і зрозумілою. Залучення до Європейської спільноти відкрило б для України великі можливості щодо прискорення економічного розвитку і підвищення добробуту населення нашої країни.

Наше бажання стати членом ЄС досі не реалізувалося через невідповідність економічного механізму України нормам і вимогам Європейського Союзу. Керівництво ЄС неодноразово заявляє, що двері Європи для України не зачинені, проте наша країна має пройти ще довгий шлях економічних перетворень.

Відносини України з ЄС ґрунтуються на конкретних угодах та програмах партнерства. В 1994 р. була підписана **Угода**

про партнерство та співробітництво між ЄС та Україною (набуло чинності в 1998 р.). Основними цілями Угоди визначено:

- ♦ розвиток тісних політичних стосунків шляхом постійного діалогу з політичних питань;
- ♦ сприяння торгівлі та інвестиціям, гармонійним економічним стосункам;
- ♦ забезпечення основ для взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, науково-технічного та культурного співробітництва;
- ♦ підтримка України в її зусиллях зміцнювати демократію та завершенні переходу до ринкової економіки.

У грудні 1999 р. на саміті в Гельсінкі Європейська Рада зазначила, що стратегічне партнерство між ЄС та Україною, яке ґрунтується на спільних цінностях та інтересах, є фактором зміцнення миру, стабільності та процвітання в Європі. Тоді ж була прийнята **“Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України”**. Ця програма містить такі цілі¹:

- ♦ робити внесок у виникнення стабільної, відкритої, плюралістичної та правової демократії в Україні та укріплення стабільно функціонуючої ринкової економіки на користь усьому народові України;
- ♦ співробітничати з Україною в царині збереження стабільності та безпеки в Європі й усьому світі, знаходячи ефективні відповіді на спільні проблеми, з якими стикається континент;
- ♦ розширювати економічне, політичне та культурне співробітництво з Україною, а також співпрацювати в галузі юстиції та внутрішніх справ.

Угода про партнерство й співробітництво (УПС) визначила 28 галузей економічного співробітництва ЄС з Україною. Серед них: захист та заохочення інвестицій, сертифікація, освіта, монетарна політика, наука, сільське господарство та ін.

¹ Баштанник В. Пріоритетні напрямки державної політики інтеграції України до Європейського Союзу//Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. – 2000. – №2. – С.49.

Європейська Асоціація бізнесу, що є в структурі ЄС, представляє і захищає інтереси українських економічних і суспільних організацій у питаннях фінансової політики, ринкової економіки, інформації й зв'язку, регіонального розвитку, культури.

Одним з найефективніших напрямів співробітництва є програма TACIS – Технічна допомога країнам СНД (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States). Це дуже розгалужена програма підтримки реформи в країнах СНД, в тому числі і в Україні. На економічні реформи в Україні виділено гранти для 32 проектів. Серед них – пілотні проекти з реструктуризації сільського господарства, сприяння розвитку фінансових ринків в Україні, підтримка фінансових зв'язків підприємств та ін.¹ З метою підвищення ефективності співробітництва України з ЄС створюється спільний Українсько-Європейський консультативний комітет з питань законодавства на кошти, виділені для реалізації програми TACIS.

TACIS передає ноу-хау, яким володіють державні й приватні організації найширшого спектра, що дозволяє поєднувати досвід з професійними знаннями і навичками на місцях. Ноу-хау надається у формі консультативного сприяння в питаннях управління, прямування груп експертів. Пріоритетними напрямками програми TACIS є: реорганізація приватного сектора, створення ефективної системи виробництва, переробки і розподілу продукції, розвиток ядерної безпеки, охорона довкілля, забезпечення реформи системи державного управління, соціального захисту й освіти. Технічна допомога TACIS забезпечується тільки тим проектам, які вписуються в програму реконструкції і реструктуризації, що підтримується урядом країни та Європейською Комісією. Кожна країна сама визначає пріоритетні сектори, які відіграють найважливішу роль у процесі реформ.

¹ Баштанник В. Пріоритетні напрямки державної політики інтеграції України до Європейського Союзу//Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. – 2000. – №2. – С.49.

У структурі ТАСІС є так звані спеціалізовані підпрограми, що охоплюють переважно гуманітарний сектор. Серед них:

- ♦ програми консультування з питань політики;
- ♦ програми побудови громадянського суспільства;
- ♦ програми в галузі освіти й професійної підготовки;
- ♦ програми підтримки підприємств;
- ♦ програми, пов'язані з міжнародними стандартами й обов'язками.

Україна бере участь практично в усіх спеціалізованих підпрограмах ТАСІС.

Європейський Союз надав Україні додаткову позику в 150 млн євро на підтримку платіжного балансу. ЄС обіцяє сприяти прийняттю України до Світової організації торгівлі (СОТ).

Надаючи допомогу Україні в проведенні економічних і соціальних реформ, ЄС водночас вимагає застосування українським урядом більш рішучих заходів для їх здійснення. Серед таких заходів, зокрема, ЄС пропонує: визначення та забезпечення майнових прав; подальша приватизація; лібералізація цін; збільшення квартирної плати й тарифів на комунальні послуги; реструктуризація бізнесу та підтримка малих й середніх підприємств. Отже, умови досить нелегкі; їх виконання може загострити соціальну ситуацію в країні. Та якщо ми хочемо вступити до ЄС, то мусимо прийняти його вимоги, але реалізовувати ці заходи обережно, з урахуванням усіх можливих економічних і соціальних наслідків.

Зі свого боку, Україна розробила національну програму інтеграції в ЄС. У 1998 р. вийшов Указ Президента про затвердження **“Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу”**. Програма передбачає 17 напрямів, які необхідно реалізувати в три етапи: перший припадає на 2000 рік, другий – на 2001–2001, третій – на 2004–2007 роки. Отже, до 2007 р. Україна планувала виконати умови вступу до ЄС. Проте ЄС не визначає конкретного терміну прийняття України до своїх лав і не говорить про можливість асоційованого членства¹.

¹ Голівинська В. Україна на шляху інтеграції і Європейський Союз//Вісник України Академії державного управління при Президентові України. – 2000. – №3. – С.140.

Процес інтегрування України до ЄС – непростий і тривалий. Але логіка розвитку міжнародного поділу праці, соціально-політичні зрушення в Європі неминуче приведуть до інтегрованого економічного утворення в межах усієї Європи.

У грудні 1999 р. Європейською Радою була схвалена **Спільна стратегія ЄС щодо України**. Спільна стратегія ЄС передбачає підтримку процесу демократичних та економічних перетворень в Україні, вирішення спільних проблем щодо підтримання стабільності та безпеки на Європейському континенті. У вересні 2000 р. відбувся Паризький саміт “Україна – ЄС”, який засвідчив європейську перспективу України, стратегічний курс на інтеграцію України до ЄС. У 2001 р. було прийнято “План дій ЄС у галузі юстиції та внутрішніх справ в Україні”. В 2002 р. в Копенгагені відбувся черговий саміт “Україна – ЄС”, на якому було визнано прогрес України у виконанні вимог та стандартів ОБСЄ і Ради Європи, у запровадженні економічних реформ, позитивні зрушення в українській економіці. Була підкреслена необхідність розвивати й надалі стратегічне партнерство між Україною та ЄС.

У зв'язку з розширенням у 2004 р. складу ЄС Україна стала безпосередньо контактувати з ним кордонами, що надало нового аспекту у взаємозв'язках нашої країни з Європейським Союзом. Врахування цієї ситуації знайшло вираження у документі “**Європейська політика сусідства**”, який прийнято в рамках Угоди “План дій Україна – Європейський Союз” (Додаток 5). Цей план розрахований на три роки. Він передбачає інтенсифікацію політичних, безпекових, економічних та культурних відносин між сторонами. Згідно з Планом, інтеграція України в Європейський Союз в оглядовому періоді буде здійснена у формі Зони вільної торгівлі ЄС – Україна після вступу України до СОТ. Європейський Союз визнає європейські прагнення України та вітає її європейський вибір.

Європейська політика сусідства відкриває **нові перспективи** для партнерства, економічної інтеграції та співробітництва:

- ♦ підвищується рівень інтеграції, включаючи участь України у внутрішньому ринку ЄС;

- ♦ розширюється політичне співробітництво;
- ♦ збільшується фінансова підтримка України з боку ЄС; через Європейський інвестиційний банк надаватиметься підтримка проектам, що потребують інвестицій в інфраструктуру;
- ♦ будуть розширені можливості для участі України в певних програмах ЄС, що сприятиме розвитку культурних, освітніх, технічних, наукових зв'язків, а також співробітництву у сфері охорони довкілля;
- ♦ буде надана підтримка в адаптації законодавства України до норм і стандартів ЄС;
- ♦ поглибляться торговельні та економічні відносини, особливо після вступу України до СОТ.

План дій Україна – Європейський Союз визначає **пріоритети діяльності**. Серед них виокремлюються такі¹:

- ♦ зміцнення демократичних основ в Україні, забезпечення свободи засобів масової інформації та свободи слова;
- ♦ посилення співробітництва з питань спільної сусідської та регіональної безпеки;
- ♦ вступ України до СОТ;
- ♦ покращення інвестиційного клімату в Україні шляхом запровадження недискримінаційних, прозорих і передбачуваних умов ведення бізнесу, спрощення адміністративних процедур та боротьби з корупцією;
- ♦ зміцнення податкової реформи в Україні;
- ♦ спрощення візового режиму між Україною та ЄС;
- ♦ поступове наближення законодавства, норм та стандартів України до законодавства, норм та стандартів Європейського Союзу;
- ♦ усунення дискримінаційного ставлення до працівників-мігрантів.

План дій конкретизує заходи щодо співробітництва між Україною та ЄС за окремими напрямками та галузями. Особливе значення приділяється взаємозв'язкам в **економічній сфері**.

¹ [http:// old.europexxi.kiev.ua./ukrainian](http://old.europexxi.kiev.ua./ukrainian).

Умовою інтеграції України до ЄС визначається подальший прогрес у створенні повністю функціонуючої ринкової економіки, включаючи ціноутворення, контроль за державною допомогою, законодавче середовище, яке забезпечує чесну конкуренцію між суб'єктами господарювання.

У галузі макроекономічної політики відзначається, насамперед, необхідність посилити незалежність Національного банку України, а також зміцнити стабільність фінансової системи, в тому числі шляхом проведення податкової реформи та реалізації заходів у пенсійній системі. Наголошується на необхідності зменшення участі держави у ціноутворенні з метою запобігання погіршення умов торгівлі та функціонування економіки.

Вважається за необхідне покращити умови для іноземних інвесторів; зокрема, рекомендується скасувати існуючі обмеження, закріплені Земельним кодексом України, на володіння земельними ділянками несільськогосподарського призначення українськими юридичними особами із часткою іноземного капіталу, включаючи ті, в яких іноземний капітал становить 100%.

У соціальній сфері наголос робиться на зменшення бідності та збільшення зайнятості. Необхідно посилити соціальну інтеграцію, включаючи стабільну систему освіти, охорони здоров'я, інших соціальних послуг.

Значна увага в Плані дій приділяється **торгівлі** й реформі ринкових відносин. Згідно з Планом, поступово будуть скасовані усі експортні та імпорتنі обмеження. Буде здійснено поступове скасування експортного мита на брутто чорних металів відповідно до двосторонньої угоди між Україною та ЄС. Необхідно здійснити митну реформу з метою спрощення проходження товарів через митницю й усунення бюрократичних перепон. Поступово будуть усунені кількісні обмеження імпорту, його ліцензування.

План дій передбачає створення сприятливих умов для руху капіталу. При заснуванні компаній необхідно забезпечити повне дотримання режиму найбільшого сприяння та

національного режиму. Дискримінаційні заходи, що впливають на діяльність компаній ЄС та України, мають бути скасовані. Дочірні компанії або філії ЄС, а також України, мають діяти в умовах, не менш сприятливих, ніж ті, в яких діють національні компанії. Поступово скасовуються обмеження щодо заснування компаній.

План дій декларує необхідність забезпечення вільного руху капіталу, пов'язаного з прямими та іншими інвестиціями, гарантування захисту іноземних інвестицій, а також ліквідації або репатріації капіталовкладень або прибутку з них.

У сфері **транспорт**у вважається необхідним розробити і впровадити національну транспортну стратегію, яка включала б розвиток національної транспортної інфраструктури. Передбачається продовження участі у спільному розвитку транс'європейських коридорів, а також у програмі ТРАСЕКА. Буде розвиватися співробітництво у сфері супутникової навігації. Учасники Плану дій візьмуть активну участь у сприянні розвитку Дунаю з метою повного використання його потенціалу як однієї з головних складових європейського внутрішнього водного транспорту.

У галузі **енергетики** передбачається затвердження спільної енергетичної політики України та ЄС. Розглядається можливість участі України в Європейській енергетичній програмі. Вважається за доцільне диверсифікувати постачання нафти й газу в Україну; в цьому відношенні приділяється увага нафтопроводу Одеса–Броди–Польща. Важливе значення має впровадження реструктуризації українських вугільних шахт, безпеці їх експлуатації.

План дій передбачає також заходи щодо **охорони навколишнього середовища**. Зокрема, йдеться про впровадження положення Кіотського протоколу та Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату, а також про активізацію участі України в робочій групі Дунай – Чорне море.

Особливого значення надається співробітництву у сфері **науки, технологій та освіти**. Передусім вважається за необхідне зміцнити людський, матеріальний та інституціональ-

ний потенціал України з метою покращення можливостей фізичних та юридичних осіб, задіяних у науково-технічній та інноваційних сферах. Передбачається обмін науковим персоналом у рамках спільних проєктів та сприяння участі українських науковців у міжнародних конференціях та форумах.

Реформування освіти в Україні буде здійснюватися в напрямі наближення до європейських стандартів у рамках Болонського процесу. Будуть розширені молодіжні обміни та співробітництво у сфері неформальної освіти молоді, посилиться міжкультурний діалог через програму “Молодь” (YOUTH).

У Плані дій звертається увага на розширення контактів та співробітництва на транскордонному та регіональному рівнях з сусідніми новими державами – членами ЄС. Вважається за необхідне забезпечити підтримку регіонів у підготовці та впровадженні “Програми сусідства” за участю України.

Ефективною формою прискорення інтеграційних процесів є **міжрегіональне співробітництво**, тобто співпраця країн на рівні суміжних адміністративних регіонів. Така форма має успішне поширення в Європі, де міжрегіональні інтеграційні об’єднання одержали назву “**Єврорегіонів**”. Перший єврорегіон був заснований у 1959 р. на базі суміжних територій ФРН і Нідерландів. Нині в Європі діє понад 50 єврорегіонів.

В межах єврорегіонів здійснюється транскордонне співробітництво між сусідніми країнами. Основними напрямками співробітництва є торгівля, спільне підприємництво, екологія і культура. Успіху розвитку зв’язків у межах єврорегіонів сприяє те, що прикордонні території, якими межують країни, часто мають багато спільного в природних умовах, історії, культурі і навіть в етнічному відношенні.

Україна бере участь у чотирьох єврорегіонах: “Буг” (Волинська область і прикордонні регіони Польщі); “Карпатський єврорегіон” (Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області та суміжні території Польщі, Словаччина, Угорщини та Румунії); “Нижній Дунай” (Одеська область і

суміжні території Молдови й Румунії); “Верхній Прут” (Чернівецька область та суміжні території Молдови й Румунії).

Розглянемо особливості функціонування єврорегіонів на прикладі єврорегіону “Нижній Дунай”.

“Нижній Дунай” було засновано в 1998 р. До нього увійшла Одеська область, три райони Молдови (Вулканешти, Кагул, Кантемір) і три повіти Румунії (Галац, Бреїла, Тульча). В 2000 р. розглядалась можливість приєднання до “Нижнього Дунаю” відповідних регіонів Болгарії. Нормативно-правовою базою для створення єврорегіону “Нижній Дунай” стали: Європейська рамкова Конвенція по прикордонному співробітництву (1980), Договір про добросусідство і співробітництво між Україною і Румунією, Угода між урядами України і Республіки Молдова про співробітництво наших прикордонних адміністративно-територіальних одиниць.

Організаційна структура Єврорегіону “Нижній Дунай” складається з таких органів:

- ♦ Рада Єврорегіону – вищий орган;
- ♦ Голова Єврорегіону;
- ♦ Віце-голови Єврорегіону;
- ♦ Комісії по сферах діяльності;
- ♦ Координаційний центр – адміністративний орган.

У рамках “Нижнього Дунаю” сформовано 9 комісій: з регіонального розвитку; з економіки, торгівлі й туризму; з гармонізації нормативних документів, що відносяться до місцевої компетенції; з транспорту й комунікацій; з демографії; з навколишнього середовища; з освіти, науки, досліджень, культури, охорони здоров’я, спорту; з фінансового аудиту; з ліквідації наслідків стихійних лих і боротьби з організованою злочинністю.

Комісіями розробляються відповідні проекти співробітництва, деякі з них вже реалізуються. Назвемо найцікавіші проекти:

- ♦ Розглядається створення спільного транскордонного заповідника в дельті Дунаю.

- ♦ Вивчається можливість відкриття в прикордонних регіонах Румунії центрів торгівлі та послуг Одеської області.
- ♦ В рамках “Нижнього Дунаю” проведено фестивалі культур національних меншин прикордонних регіонів.
- ♦ Проводяться виставки товарів, вироблених у прикордонних регіонах.
- ♦ В рамках єврорегіону реалізується програма TACIS по відновленню екологічної рівноваги придунайських озер Одеської області.

Також за програмою TACIS “Малі проекти з прикордонного співробітництва” передбачається створення регіонального Центру по координації діяльності єврорегіону “Нижній Дунай”.

Розробляється концепція створення міжнародної вільної економічної зони на просторі “Нижнього Дунаю”. Спочатку будуть створені локальні вільні економічні зони, які згодом зіллються в єдиний простір.

Підводячи підсумок, можна зазначити, що Україна прагне до активної участі як у глобальних, так і в регіональних організаціях. Реальний внесок, який надає своєю діяльністю Україна в міжнародні організації, підвищує її авторитет у світовій спільноті. Але не заради одних тільки політичних дивідендів вступає наша країна до міжнародних об'єднань. Нині важливо використати міжнародне співробітництво з максимальною користю для економіки України і участь у міжнародних інститутах сприяє вирішенню цієї задачі.

Питання для самоконтролю

1. У яких важливих економічних організаціях глобального типу Україна бере участь?
2. У яких важливих міжнародних організаціях Україна участі не бере?
3. Яке значення для України має співробітництво з Міжнародним валютним фондом?

4. На які проекти, що реалізуються в Україні, ідуть кредити Всесвітнього банку?
5. Яку роль відіграє ЄБРР серед міжнародних кредиторів України?
6. Які позитивні наслідки очікує Україна від вступу до Світової організації торгівлі?
7. У яких регіональних інтеграційних угрупованнях Україна бере участь?
8. Яку позицію займає Україна щодо розвитку інтеграційних процесів в межах СНД?
9. Які цілі вважає Україна для себе пріоритетними в межах ОЧЕС?
10. Які міжнародні транспортні коридори проходять територією України?
11. Яку роль відіграє Україна в організації ГУАМ?
12. Які етапи реформування пройшла Україна в напрямі руху до ЄС?

Тести

1. Україна стала членом ООН у:

- а) 1945 р.; б) 1960 р.; в) 1991 р.; г) 1994 р.

2. Квота України в МВФ становить:

- а) 0,2%; б) 0,5%; в) 0,7%; г) 1,2%.

3. Кредити МВФ призначені для:

- а) інвестиції у виробництво;
б) регулювання платіжного балансу країни.

4. Україна стала членом Всесвітнього банку в:

- а) 1945 р.; б) 1991 р.; в) 1992 р.; г) 1994 р.

5. Кредити Всесвітнього банку призначені переважно для:

- а) інвестиції у виробництво;
б) регулювання платіжного балансу країни.

6. Україна подала заявку про вступ до СОТ в:

- а) 1991 р.; б) 1993 р.; в) 1994 р.; г) 2001 р.

7. Україна приєдналася до СНД у:

- а) 1991 р.; б) 1994 р.; в) 2001 р.; г) 2003 р.

8. Договір про утворення Єдиного економічного простору підписали країни:

- а) Росія, Казахстан, Узбекистан, Киргизстан;
б) Росія, Білорусь, Казахстан, Узбекистан;
в) Росія, Білорусь, Україна, Казахстан;
г) Росія, Україна, Білорусь, Молдова.

9. Членами ГУАМ є:

- а) Грузія, Узбекистан, Азербайджан, Молдова;
б) Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова;
в) Греція, Україна, Албанія, Македонія.

10. Організація Чорноморського економічного співробітництва складається з:

- а) 4 держав;
б) 8 держав;
в) 11 держав;
г) 12 держав.

11. Квота України в ЧБТР становить:

- а) 2,0%; б) 13,5%; в) 16,5%.

12. Документ, на основі якого почалося співробітництво України та ЄС, має назву:

- а) Угода про партнерство та співробітництво між ЄС та Україною;
б) Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України;
в) Стратегія інтеграції України в ЄС;
г) План дій Україна – ЄС.

АБРЕВІАТУРИ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

АВФ – Арабський валютний фонд (AMF – Arab Monetary Fund).

АзБР – Азіатський банк розвитку (AsDB – Asian Development Bank).

АСЕАН – Асоціація держав Південно-Східної Азії (ASEAN – Association of South East Asian Nations).

АСЧС – Арабський Союз чавуну та сталі (AISU – Arabian Iron and Steel Union).

АПЕК – Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (APEC – Asia-Pacific Economic Cooperation).

АфБР – Африканський банк розвитку (ADB – African Development Bank).

АФЕСР – Арабський фонд економічного і соціального розвитку (AFESD – Arab Fund for Economic and Social Development).

АЯЕ – Агенція з ядерної енергетики (NEA – Nuclear Energy Agency).

БАГІ – Багатостороння агенція з гарантій інвестицій (MIGA – Multilateral Investment Guarantee Agency).

БМР – Банк міжнародних розрахунків (BIS – Bank for International Settlements).

ВБ – Всесвітній банк (WB – World Bank).

ВОІВ – Всесвітня організація інтелектуальної власності (WIPO – World Intellectual Property Organization).

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO – World Health Organization).

ВПП – Всесвітня продовольча програма (WFP – World Food Programm).

ВПС – Всесвітній поштовий союз (UPU – Universal Postal Union).

ВТО – Всесвітня туристська організація (WTO – World Tourism Organization).

ГАТТ – Генеральна угода з тарифів і торгівлі (GATT – General Agreement on Tariffs and Trade).

ЕВС – Економічний і валютний союз (EMU – Economic and Monetary Union).

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

ЕКА – Економічна комісія ООН для Африки (EMU – UN Economic Commission for Africa).

ЕКЛАК – Економічна комісія ООН для Латинської Америки (ECLAC – UN Economic Commission for Latin America and the Caribbean).

ЕКОВАС – Економічне співтовариство держав Західної Африки (ECOWAS – Economic Community of West African States).

ЕКОСОП – Економічна і соціальна рада ООН (ECOSOC – Economic and Social Council).

ЕСКАТО – Економічна і соціальна комісія ООН для Азії і Тихого океану (ESCAP – UN Economic and Social Commission for Asia and the Pacific).

ЕСКЗА – Економічна і соціальна комісія ООН для Західної Азії (ESKWA-UN Economic and Social Commission for Western Asia).

ЄАВТ – Європейська асоціація вільної торгівлі (EFTA – European Free Trade Association).

ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку (EBRD – European Bank for Reconstruction and Development).

ЄВС – Європейська валютна система (EMS – European Monetary System).

ЄВРОКОНТРОЛ – Європейська організація з безпеки повітряної організації (EUROCONTROL – European Organization for the Safety of Air Navigation).

ЄЕК – Європейська економічна комісія ООН (ECE – UN Economic Commission for Europe).

ЄІБ – Європейський інвестиційний банк (EIB – European Investment Bank).

ЕКА – Європейська космічна агенція (ESO – European Space Agency).

ЕКАК – Європейська конференція цивільної авіації (ECAC – European Civil Aviation Conference).

ЕПО – Європейська патентна організація (EPO – European Patent Organization).

ЕОВС – Європейське об'єднання вугілля та сталі (EUCS – European Unity of Coal and Steel).

ЕС – Європейський союз (EU – European Union).

ЕФР – Європейський фонд розвитку (EDF – European Development Fund).

ЄФРР – Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF – European Regional Development Fund).

ЄЦБ – Європейський Центральний Банк (ECB – European Central Bank).

ІБР – Ісламський банк розвитку (ISDB – Islamic Development Bank).

ІКАО – Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO – International Civil Aviation Organization).

ІМО – Міжнародна морська організація (IMO – International Maritime Organization).

КАРИКОМ – Карибське співтовариство і Карибський спільний ринок (CARICOM – Caribbean Community and Common Market).

КАТТПП – Конфедерація Азіатсько-Тихоокеанських торговельно-промислових палат (CACCI – Confederation of Asia-Pacific Chambers of Commerce and Industry).

КРМЕСА – Спільний ринок Східної та Південної Африки (COMESA – Common Market for Eastern and Southern Africa).

КІПО – Комісія для країн Південної частини Тихого океану (SPC – South Pacific Commission).

ЛААІ (ЛАІ) – Латиноамериканська асоціація інтеграцій (ALAI – Asociación Latinoamericana de Integración).

ЛАД – Ліга арабських держав (ACL – Arabian Countries League).

ЛАЕС – Латиноамериканська економічна система (SELA – Sistema Económica Latinoamericana).

МаБР – Міжамериканський банк розвитку (IDB – Inter – American Development Bank).

МАГАТЕ – Міжнародна агенція з атомної енергії (IAEA – International Atomic Energy Agency).

МАР – Міжнародна асоціація розвитку (IDA – International Development Association).

МБРР – Міжнародний банк реконструкції й розвитку (IBRD – International Bank for Reconstruction and Development).

МВФ – Міжнародний валютний фонд (IMF – International Monetary Fund).

МЕА – Міжнародна енергетична агенція (IEA – International Energy Agency).

МЕРКОСУР – Південний спільний ринок, Спільний ринок країн Південного Конуса (MERCOSUR – Mercado Comun del Sur).

МОП – Міжнародна організація праці (ILO – International Labor Organization).

МСЕ – Міжнародний союз електрозв'язку (ITU – International Telecommunication Union).

МТП – Міжнародна торговельна палата (ICC – International Chamber of Commerce).

МФК – Міжнародна фінансова корпорація (IFC – International Finance Corporation).

МФСР – Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (IFAD – International Fund for Agricultural Development).

МЦУІС – Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (ICSID – International Center for Settlement of Investment Disputes).

НАФТА – Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (NAFTA – North American Free Trade Association).

ОАД – Організація американських держав (OAS – Organization of American States).

ОАЄ – Організація африканської єдності (OAU – Organization of African Unity).

ОАПЕК – Організація арабських країн-експортерів нафти (OAPEC – Organization of Arabian Petroleum Exporting Countries).

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі (OSCE – Organization for Security and Cooperation in Europe).

ОЕС – Організація економічного співробітництва (ECO – Economic Cooperation Organization).

ОЕСР – Організація економічного співробітництва й розвитку (OECD – Organization for Economic Cooperation and Development).

ОІК – Організація Ісламська конференція (ICO – Islamic Conference Organization).

ООН – Організація Об'єднаних Націй (UN – United Nations).

ОПЕК – Організація країн – експортерів нафти (OPEC – Organization of the Petroleum Exporting Countries).

ОЧЕС – Організація Чорноморського економічного співробітництва (BSEC – Black Sea Economic Cooperation).

ПРООН – Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (UNDP – United Nations Development Programme).

ПТФ – Південнотихоокеанський форум (SPF – South Pacific Forum).

РТЕС – Рада Тихоокеанського економічного співробітництва (PECC – Pacific Economic Cooperation Council).

СААРК – Асоціація регіонального співробітництва Південної Азії (SAARC – South Asian Association for Regional Cooperation).

САДК – Південноафриканське співтовариство (SADK – Southern African Development Community).

СНД – Співдружність Незалежних Держав (CIS – Commonwealth of Independent States).

СОТ – Світова організація торгівлі (WTO – World Trade Organization).

ТЕР – Тихоокеанська економічна рада (PBEC – Pacific Basin Economic Council).

УЕМОА – Західноафриканський економічний і валютний союз (UEMOA – Union Economique et Monetaire Ouest Africaine).

ФАО – Продовольча і сільськогосподарська організація (FAO – Food and Agricultural Organization).

ФАТФ – Спеціальна фінансова комісія з проблем відмивання грошей (FATF – Financial Action Task Force).

ФЕОГА – Європейський фонд орієнтації і гарантування сільського господарства (FEOGA – Fonds europeen par Orientacion et garantie de agriculture).

ЦАСР – Центральноамериканський спільний ринок (CACM – Central American Common Market).

ЦЕРН – Європейський центр ядерних досліджень (CERN – Centre Europeenne pour la Recherche Nucleaire).

ЦДНО – Центр досліджень і новацій в галузі освіти (CERI – Centre for Education Research and Innovation).

ЧБТР – Чорноморський банк торгівлі та розвитку (BSTDB – Black Sea Trade and Development Bank).

ЮДЕАК – Митний і економічний союз Центральної Африки (UDEAC – Union Douaniere et Economique de L'Afrique Centrale).

ЮНДРО – Бюро Координатора ООН з наданням допомоги в разі стихійного лиха (UNDRO – Office of United Nations Disaster Relief Coordinator).

ЮНЕП – Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP – United Nations Environment Programme).

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки, культури (UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization).

ЮНІДО – Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (UNIDO – United Nations Industrial Development Organization).

ЮНІСЕФ – Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (UNICEF – United Nations Children's Fund).

ЮНІТАР – Навчальний і науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй (UNITAR – United Nations Institute for Training and Research).

ЮНІФЕМ – Фонд ООН для розвитку в інтересах жінок (UNIFEM – United Nations Development Fund for Women).

ЮНКТАД – Конференція ООН з торгівлі й розвитку (UNCTAD – United Nations Conference on Trade and Development).

ЮНКТАД/СОТ МТЦ – Міжнародний торговельний центр (UNCTAD\WTO ITC – UNCTAD\WTO International Trade Centre).

ЮНСІТРАЛ – Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі (UNCITRAL – United Nations Commission on International Trade Law).

ЮНФПА – Фонд ООН в галузі народонаселення (UNFPA – United Nations Population Fund).

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Роль міжнародних організацій у системі регулювання міжнародних економічних відносин. Основні етапи формування й розвитку міжнародних організацій.
2. Правові норми функціонування міжнародних організацій.
3. Принципи і функції міжнародних організацій.
4. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР): цілі, функції, організаційна структура.
5. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ): цілі і принципи діяльності.
6. Співдружність Незалежних Держав (СНД): основні проблеми діяльності.
7. Європейський Союз (ЄС): основні цілі й історичні етапи утворення.
8. Європейський Союз (ЄС): організаційна структура й головні функції.
9. Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ).
10. Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС).
11. Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА).
12. Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН).
13. Організація країн – експортерів нафти (ОПЕК).
14. Міждержавні економічні організації країн Африки.
15. Міждержавні економічні організації країн Латинської Америки.
16. Сутність, правова основа і функції міжнародних неурядових організацій.
17. Римський клуб: цілі та особливості функціонування.
18. Паризький і Лондонський клуби, їх роль у регулюванні міжнародного валютно-кредитного ринку.
19. Міжнародна організація праці: історичні умови утворення і основні функції.
20. ООН: історичні умови утворення, цілі, принципи, організаційна структура.
21. Економічна і соціальна рада ООН (ЕКОСОР): структура і основні функції.
22. Організації ООН у сфері промисловості (ЮНІДО, ПРООН, МАГАТЕ).

23. Організації ООН у сфері транспорту і зв'язку (ІКАО, ІМО, МСЕ, ВПС).

24. Організації ООН у сфері сільського господарства й продовольства (ФАО, МФСР, МПП).

25. Організації ООН у сфері науки, освіти, культури й охорони довкілля (ЮНЕСКО, ВОІВ, ЮНІТАР, ЮНЕП).

26. Організації ООН з проблем народонаселення (ЮНФПА, ХАБІТАТ, ЮНІСЕФ, ВООЗ).

27. ГАТТ/СОТ: історичні умови утворення й розвитку, принципи, функції.

28. ЮНКТАД: цілі, принципи, функції.

29. Основні етапи розвитку інституційної структури міжнародного валютно-кредитного ринку.

30. Регіональні економічні комісії ООН.

31. Міжнародний валютний фонд (МВФ): історичні умови утворення, цілі, принципи, організаційна структура.

32. Міжнародний валютний фонд (МВФ): формування й розподіл ресурсів, основні функції.

33. Всесвітній банк: історичні умови утворення, цілі, принципи, організаційна структура.

34. Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР).

35. Міжнародна фінансова корпорація (МФК).

36. Міжнародна асоціація розвитку (МАР).

37. Багатостороннє агентство з гарантії інвестицій (БАГІ).

38. Відносини України з МВФ та Всесвітнім банком.

39. Банк міжнародних розрахунків (БМР).

40. Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР).

41. Міжамериканський банк розвитку (МаБР).

42. Африканський банк розвитку (АфБР).

43. Азіатський банк розвитку (АзБР).

44. Ісламський банк розвитку (ІБР).

45. Валютно-кредитні і фінансові організації Європейського Союзу.

46. Міжнародні організації в боротьбі з нелегальним бізнесом.

47. Міжнародна торговельна палата.

48. Роль консультативних груп держав у регулюванні міжнародного бізнесу.

49. Україна і СОТ.

50. Проблеми європейського вибору України.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Бирюков П.Н.* Международное право. – М.: Юрист, 1996.
2. *Буглай В.В., Ливенцев Н.Н.* Международные экономические отношения. – М.: Финансы и статистика, 1997.
3. *Валютный рынок и валютное регулирование/Под ред. Платоновой И. Н.* – М.: БЕК, 1996.
4. *Герчикова И.Н.* Международные экономические организации. – М.: Консалтбанк, 2000.
5. *Європейський Союз. Консолідовані договори.* – К.: Port-roya”, 1999.
6. *Зайцева О.Г.* Международные межправительственные организации. – М.: Наука, 1993.
7. *Ильин Ю.Д.* История и право Европейского Союза. – Харьков: Консум, 1998.
8. *Киреев А.* Международная экономика. Ч.1. – М.: Международные отношения, 1998.
9. *Киреев А.* Международная экономика. Ч. 2. – М.: Международные отношения, 1999.
10. *Лук’яненко Д.Г.* Міжнародна економічна інтеграція. – К.: Віпол, 1996.
11. *Международное право/Под ред. Колосова Ю.М., Кузнецова В.И.* – М.: Международные отношения, 1998.
12. *Международные валютно-кредитные и финансовые отношения/Под ред. Красавиной Л.Н.* – М.: Финансы и статистика, 2000.
13. *Международные организации системы ООН. Справочник/Сост. Титаренко А.А.* – М.: Международные отношения, 1990.
14. *Международные экономические отношения/Под ред. В.Е. Рыбалкина.* – М.: ЮНИТИ, 1999.
15. *Международные экономические отношения/Под ред. Е.Ф. Жукова.* – М.: ЮНИТИ, 1999.
16. *Міжнародні економічні відносини. Система регулювання міжнародних економічних відносин /Філіпенко А.С., Бураковський І.В., Будкін В.С. та ін.* – К.: Либідь, 1994.

17. *Міжнародні стратегії економічного розвитку*. Навч. посібник/За ред. Козака Ю.Г., Єханурова Ю.І., Ковалевського В.В. – К.: ЦНЛ, 2005.

18. *Моисеев А.А.* Международные кредитно-финансовые организации: правовые аспекты деятельности. – М.: НИМП, 1999.

19. *Нешатаева Т.Н.* Международные организации и право. Новые тенденции в международно-правовом регулировании. – М.: Дело, 1999.

20. *Новицький В.Є.* Міжнародна економічна діяльність України. Підручник. – К.: КНЕУ, 2003.

21. *ООН*: основные факты. Справочник. – М.: Весь мир, 2000.

22. *Опришко В.Ф.* Міжнародне економічне право. – К.: Либідь, 1995.

23. *Пахомов Ю.М., Лук'яненко Д.Г., Губський Б.В.* Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі. – К.: Україна, 1997.

24. *Посельський В.* Європейський Союз. Інституційні основи європейської інтеграції. – К.: Смолоскип, 2002.

25. *Фонтейн Паскаль.* Європа в 10 пунктах. – К.: Альтернативи, 1999.

26. *Хорошковський В.І.* Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями: еволюція, теорія, практика. – К.: Інтелект, 2002.

27. *Циганкова Т.М.* Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ. – К.: КНЕУ, 2003.

28. *Циганкова Т.М., Гордєєва Т.Ф.* Міжнародні організації. Навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни. – К.: КНЕУ, 2003.

29. *Шенгенские соглашения.* – М.: Профобразование, 2000.

30. *Шрепpler X.-A.* Международные экономические организации. Справочник. – М.: Международные отношения, 1999.

31. *Щербанин Ю.А., Рожков К.Л., Рыбалкин В.Е., Фишер Г.* Международные экономические отношения. Интеграция. – М.: ЮНИТИ, 1997.

32. *Энг М.В., Лис Ф.А., Мауер Л. Дж.* Мировые финансы. – М.: Дека, 1998.

Результати виборів у Європарламент у 2004 р.

Країна	Народна Партія Європи – Європейські демократи (НПЄ)	Партія Європейських Соціалістів (ПЕС)	Європейська Ліберально- Демократична та Реформи партія (ЄЛДРП)	Група Європейських Об'єднаних Лівих/Зелені Ліві Скандинавії (ГЄОЛ)	Група Зелених/Європейський Вільний Альянс (Зелені)	Союз за Європу Націй (СЕН)	Група за Європу Демократій та Різноманіття (ГЄДР)	Інші	Усього
Австрія	6	7			2			3	18
Бельгія	7	7	5		2			3	24
Велика Британія	23	19	13		6		15	2	78
Греція	11	9		3				1	24
Данія	1	5	4	2		1	1		14
Естонія	1	3	2						6
Ірландія	4	2			1	4		2	13
Іспанія	23	25	1	1	4				54
Італія	27	16	8	6	2	10		9	78
Кіпр	2		11	2				1	6
Латвія	3		1		1	4			9
Литва	3	2	3					5	13

Продовження додатка 1

Країна	Народна Партія Європи – Європейські демократи (НПЄ)	Партія Європейських Соціалістів (ПЕС)	Європейська Ліберально- Демократична та Реформ партія (ЄЛДРП)	Група Європейських Об'єднаних Лівих/Зелені Ліві Скандинавії (ГЄОЛ)	Група Зелених/Європейський Вільний Альянс (Зелені)	Союз за Європу Націй (СЄН)	Група за Європу Демократій та Різноманіття (ГЄДР)	Інші	Усього
Люксембург	3	1	1		1				6
Мальта	2	3							5
Нідерланди	7	7	5	2	2		2	2	27
Німеччина	49	23	7	7	13				99
Польща	20	6	3			7		18	54
Португалія	7	12		2		2		1	24
Словаччина	8	3						3	14
Словенія	4	1	2						7
Угорщина	13	9	2						24
Фінляндія	4	3	5	1	1				14
Франція	28	30		3	6			11	78
Чехія	11	3		5				5	24
Швеція	5	5	3	2	1			3	19
Усього	272	201	66	36	42	28	18	69	732

Показники ВВП в країнах Європейського Союзу (2005 р.)¹

Країна	ВВП, млрд дол.	На душу населення, тис. дол.
Німеччина	2504	30,4
Велика Британія	1830	30,4
Франція	1816	29,9
Італія	1698	28,9
Іспанія	1029	23,7
Польща	514	13,5
Нідерланди	500	30,7
Бельгія	325	31,0
Швеція	268	29,8
Австрія	267	32,6
Данія	243	45,0
Греція	237	21,4
Португалія	204	19,2
Чехія	199	19,5
Ірландія	165	40,2
Угорщина	163	16,1
Фінляндія	162	31,2
Словаччина	87	16,1
Литва	49	14,4
Словенія	43	21,5
Люксембург	31	62,0
Латвія	30	13,0
Естонія	22	16,9
Кіпр	16	16,0
Мальта	8	20,0
ЄС	12 180	26,5

¹ <http://www.cia.gov/cia/publications/fastbook>.

Динаміка валового внутрішнього продукту в СНД¹
(2000 р. = 100)

Країна	2001	2002	2003	2004	2005
Азербайджан	109,9	121,5	135,2	148,9	188
Білорусь	104,7	109,9	117,6	131,0	143
Вірменія	109,6	124,1	141,4	155,7	177
Грузія	104,8	110,6	122,8	130,5	...
Казахстан	113,5	124,6	136,2	149,3	163
Киргизстан	105,3	105,3	112,7	120,7	120
Молдова	106,1	114,4	121,9	130,8	...
Росія	105,1	110,0	118,1	126,6	135
Таджикистан	109,6	121,4	134,8	149,1	159
Туркменістан
Узбекистан	104,2	108,4	112,9	121,6	...
Україна	109,2	114,9	125,9	141,1	145
СНД	106	112	120	130	139

Частка взаємної торгівлі у зовнішній торгівлі країн СНД
(2005 р.), %²

Країни	Експорт		Імпорт	
	СНД	інші країни	СНД	інші країни
Азербайджан	20,8	78,2	34,4	65,6
Білорусь	44,2	55,8	66,6	33,4
Вірменія	18,9	81,1	28,9	71,1
Грузія	47,2	52,8	40,1	59,9
Казахстан	14,6	85,4	46,9	53,1
Киргизстан	45,1	54,9	61,9	38,1
Молдова	50,5	49,5	39,6	60,4
Росія	13,5	86,5	19,2	80,8
Таджикистан	19,6	80,4	65,0	35,0
Туркменістан
Узбекистан
Україна	31,3	68,7	47,1	52,9

¹ <http://www.ciaostat.com/eng/mac-01.htm>.

² <http://www.ciaostat.com/eng/mac-08.htm>.

План дій Україна-Європейський Союз ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА СУСІДСТВА

Вступ

Розширення Європейського Союзу, яке відбулося 1 травня 2004 року, призвело до історичних змін політичних, географічних та економічних умов для України та Євросоюзу. Сьогодні Європейський Союз та Україна мають спільний кордон і як безпосередні сусіди будуть посилювати свою політичну та економічну взаємопов'язаність. Розширення дає можливість для України та Європейського Союзу розвивати якомога тісніші відносини, що виходитимуть поза рамки співробітництва до поступової економічної інтеграції та поглиблення політичного співробітництва. Європейський Союз та Україна сповнені рішучості посилити свої відносини та сприяти утвердженню стабільності, безпеки і добробуту. Такий підхід заснований на спільних цінностях, спільній власності та диференціації. Це сприятиме подальшому зміцненню нашого стратегічного партнерства.

Європейський Союз та Україна сповнені рішучості працювати разом шляхом виконання цього Плану дій в рамках Європейської політики сусідства, щоб не допустити появи нових розподільчих ліній в Європі.

Україна та ЄС погодилися інтенсифікувати політичні, безпекові, економічні та культурні відносини, включаючи транскордонне співробітництво та спільну відповідальність у запобіганні та врегулюванні конфліктів.

Швидкість прогресу у відносинах буде повністю залежати від зусиль України та конкретних досягнень у виконанні зобов'язань щодо спільних цінностей.

Цей План дій є важливим новим кроком у цьому процесі. Він охоплює часові рамки у три роки. Його імплементація допоможе реалізації положень Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) як діючої основи співробітництва України та ЄС та сприятиме і підтримуватиме мету України щодо подальшої інтеграції до європейських економічних та соціальних структур. Імплементація Плану дій значно наблизить українське законодавство, норми та стандарти до законодавства Європейського Союзу. Він також закладе міцну ос-

нову для подальшої економічної інтеграції, включаючи через спільні зусилля у напрямку Зони вільної торгівлі ЄС – Україна після вступу України до СОТ, на основі ухвалення та реалізації економічних та торговельних норм та правил, які сприятимуть посиленню торгівлі, інвестування та зростання. План дій сприятиме розробці та реалізації стратегій та заходів, спрямованих на забезпечення економічного зростання та соціального зближення, зростання життєвого рівня та захисту навколишнього середовища, забезпечуючи тим самим досягнення довгострокової цілі сталого розвитку.

Україна та ЄС спільно працюватимуть з метою виконання Плану дій. Згідно з ухваленою Спільною Стратегією ЄС щодо України, Європейський Союз визнає європейські прагнення України та вітає її європейський вибір.

Нові перспективи для партнерства, економічної інтеграції та співробітництва

Європейська політика сусідства відкриває нові перспективи для партнерства, економічної інтеграції та співробітництва:

- Перспектива просування за рамки партнерства до значного рівня інтеграції, включаючи участь у внутрішньому ринку ЄС та можливість для України брати зростаючу участь у ключових аспектах політик та програм Європейського Союзу;
- Розширення рамок та поглиблення політичного співробітництва;
- Можливість наближення законодавства в економічній сфері, відкриття економік одна одній та подальше зменшення кількості торговельних бар'єрів, що стимулюватиме інвестиції та зростання;
- Збільшена фінансова підтримка: надання ЄС фінансової допомоги Україні сприятиме виконанню заходів, які визначені у даному документі. Крім того, Європейська Комісія розробляє новий Європейський інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП), який надаватиме допомогу Україні, у т.ч. у сфері транскордонного та міжрегіонального співробітництва між Україною та державами – членами ЄС. Також через Європейський інвестиційний банк надаватиметься підтримка проектам, що потребуватимуть інвестицій у інфраструктуру;
- Можливості поступового відкриття або збільшення участі у певних програмах Співтовариства, що сприятиме розвитку культур-

них, освітніх, технічних, наукових зв'язків, а також зв'язків у сфері охорони навколишнього природного середовища;

- Підтримка в адаптації законодавства до норм та стандартів ЄС, включаючи через надання технічної допомоги, обмін досвідом між державними службовцями (*twinning*) та цільові консультації і підтримку через механізм обміну інформацією про технічну допомогу (TAIEX);

- Поглиблення торговельних та економічних відносин, включаючи перегляд передумов створення Зони вільної торгівлі після вступу України до СОТ;

- Буде розглянута можливість укладення нової посиленої угоди, рамки якої буде визначено за результатами досягнення цілей цього Плану дій та загального розвитку відносин Україна – ЄС. Доцільність нових договірних зобов'язань розглядатиметься у належний час.

Пріоритети діяльності:

Цей План дій встановлює комплексний перелік пріоритетів, як в рамках, так і поза рамками Угоди про партнерство та співробітництво. Серед цих пріоритетів, всі з яких мають важливе значення, особливу увагу слід приділити:

- Подальшому посиленню стабільності та ефективності органів, що забезпечують демократію та верховенство права;

- Забезпеченню демократичного проведення президентських (2004) та парламентських (2006) виборів в Україні у відповідності до стандартів ОБСЄ;

- Забезпеченню поваги до свободи засобів масової інформації та свободи слова;

- Розвитку можливостей для поглиблення консультацій між Україною та ЄС у сфері врегулювання кризових ситуацій;

- Посиленню співробітництва у сфері роззброєння та нерозповсюдження ядерної зброї;

- Посиленню співробітництва з питань нашої спільної сусідської та регіональної безпеки, зокрема щодо вироблення ефективного рішення Придністровського конфлікту в Молдові, включаючи вирішення прикордонних питань;

- Вступу до СОТ;

- Поступовій ліквідації обмежень та нетарифних бар'єрів, які перешкоджають двосторонній торгівлі, та реалізації необхідних регулятивних реформ;

- Покращенню інвестиційного клімату шляхом запровадження недискримінаційних, прозорих і передбачуваних умов ведення бізнесу, спрощених адміністративних процедур та боротьби з корупцією;

- Податковій реформі, покращенню функціонування Податкової адміністрації та ефективному використанню державних коштів;

- Започаткуванню конструктивного діалогу зі спрощення візового режиму між Україною та ЄС з метою підготовки до майбутніх переговорів щодо укладення угоди про спрощення візового режиму, беручи до уваги необхідність прогресу у триваючих переговорах щодо угоди про реадмісію між Україною та ЄС;

- Поступовому наближенню законодавства, норм та стандартів України до законодавства, норм та стандартів Європейського Союзу; подальшому посиленню дієздатності адміністративних та судових органів;

- Сприянню діалогу щодо питань працевлаштування та намаганням у відповідності до УПС, забезпечити, щоб ставлення до працівників-мігрантів не було дискримінаційним на підставі громадянства;

- Повній імплементації Меморандуму про взаємопорозуміння щодо закриття Чорнобильської атомної електростанції, включаючи завершення будівництва та введення в дію ядерних реакторів Х2/Р4 відповідно до визнаних міжнародних стандартів щодо ядерної безпеки.

Прогрес у виконанні зазначених пріоритетів буде контролюватись створеними згідно з УПС органами.

2.1. Політичний діалог та реформування

Демократія, верховенство права, права людини та основні свободи

Відповідно до міжнародних зобов'язань України та її стратегічної мети щодо подальшої європейської інтеграції Україна продовжуватиме внутрішні перетворення на основі зміцнення демократії, верховенства права, поваги до прав людини, принципу розподілу влади та незалежності суду, демократичних виборів відповідно до норм і стандартів ОБСЄ та Ради Європи (політичний плюралізм, свобода слова та ЗМІ, повага до прав осіб, що належать

до національних меншин, недискримінація за ознакою статі та політичної, релігійної та етнічної приналежності).

1. Посилення стабільності та ефективності інституцій, що забезпечують демократію та верховенства права:

- Забезпечити демократичне проведення президентських (2004) та парламентських (2006) виборів відповідно до стандартів ОБСЄ та рекомендацій ОБСЄ та Бюро демократичних інститутів і прав людини, включаючи ті, що стосуються засобів масової інформації (ЗМІ);

- Забезпечити, щоб будь-які подальші законодавчі реформи проводилися відповідно до міжнародних стандартів;

- Продовжити адміністративну реформу та посилювати місцеве самоврядування шляхом запровадження відповідного законодавства згідно зі стандартами, що містяться у Європейській хартії місцевого самоврядування.

2. Подальше проведення судової та правової реформ для забезпечення незалежності судової влади та зміцнення її адміністративної дієздатності, а також забезпечення неупередженості та ефективності прокуратури

- Забезпечити реалізацію нещодавніх змін до Цивільного, Кримінального кодексів та Кодексу про адміністративні правопорушення, а також відповідних процесуальних кодексів на основі європейських стандартів;

- Продовжити реформування системи прокуратури згідно з відповідним Планом дій Ради Європи (та за підтримки Спільної програми ЄК та Ради Європи);

- Звернути увагу на повідомлені недоліки у роботі правоохоронних органів та прокуратури;

- Завершити та втілити у життя реформу судової системи з метою забезпечення незалежності, неупередженості та ефективності судової влади;

- Ефективно виконувати рішення Європейського Суду з прав людини;

- Посилити навчання суддів, прокурорів та інших посадових осіб, задіяних у сфері судочинства, державного управління, міліції та виправних закладів, зокрема, щодо захисту прав людини (та за підтримки Спільної програми ЄК та Ради Європи);

- Виконувати відповідні заходи, передбачені Планом дій ЄС щодо України у сфері юстиції та внутрішніх справ та реалізацію його Плану-графіку (див. нижче розділ 2.4.).

3. Забезпечення ефективності боротьби з корупцією:

- Приєднатися до Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO) та виконати відповідні рекомендації, у т.ч. щодо перегляду Національної програми боротьби з корупцією;

- Сприяти прозорості та підзвітності органів державного управління, зокрема, шляхом реформування інституту державної служби на основі європейських стандартів;

- Вжити відповідні заходи, передбачені Планом-графіком імплементації Плану дій ЄС щодо України у сфері ЮВС.

4. Забезпечення поваги до прав людини та основних свобод у відповідності до міжнародних та європейських стандартів

Сприяти дотриманню та забезпеченню виконання основних конвенцій та відповідних факультативних протоколів ООН та Ради Європи.

5. Забезпечення розвитку громадянського суспільства:

Забезпечити дотримання права на свободу об'єднань та залучення громадян до процедури прийняття рішень, у тому числі через організації громадянського суспільства.

6. Забезпечення поваги до свободи засобів масової інформації та свободи висловлювань:

- Надалі покращувати та посилювати законодавчі та адміністративні умови для свободи ЗМІ, беручи до уваги відповідні рекомендації Ради Європи;

- Забезпечити ефективне дотримання принципу свободи ЗМІ, у т.ч. прав журналістів.

7. Забезпечення поваги до прав осіб, які належать до національних меншин:

- Продовжити діяльність, спрямовану на створення відповідної законодавчої бази і дієвий захист прав осіб, що належать до національних меншин на основі європейських стандартів;

- Продовжити тісну співпрацю між державними органами та представниками національних меншин.

8. Запобігання неналежному поводженню з людьми та застосуванню тортур:

- Подальше удосконалення законодавчої бази та практики у сфері утримання під вартою, зокрема, досудового утримання під вартою, з метою ефективного вирішення проблеми незаконного утримання під вартою, умов перебування під вартою та неналежного поводження з затриманими з боку правоохоронців, у тому числі шля-

хом забезпечення навчання. Виконання рекомендацій Європейського комітету щодо запобігання тортурам (СРТ);

- Посилити навчання міліції у сфері захисту прав людини.

9. Забезпечення рівноправності:

Продовжити докладати зусилля для забезпечення рівності чоловіків і жінок у суспільному та економічному житті.

10. Забезпечення поваги до прав дитини:

- Впроваджувати рекомендації Комітету ООН з прав дитини від 2002 року;

- Забезпечити повне виконання стандартів ювенальної юстиції згідно з відповідними міжнародними стандартами;

- Обмінюватися інформацією щодо результатів імплементації в ЄС та Україні Конвенцій ООН і Гаазьких Конвенцій про захист прав дитини.

11. Забезпечення поваги до прав профспілок та основних стандартів праці:

Продовжити докладати зусилля з метою забезпечення прав профспілок та основних стандартів у сфері праці на основі європейських стандартів та відповідно до конвенцій МОП.

12. Забезпечення міжнародного правосуддя:

- Посилити співробітництво з метою сприяння міжнародному правосуддю та запобігання уникненню відповідальності, у т.ч. через подальшу підтримку Міжнародного кримінального суду та запровадження консультативного механізму щодо діяльності та функціонування МКС;

- Започаткувати тісне співробітництво з метою розробки відповідних законопроектів, необхідних для ратифікації Римського Статуту;

- Підписати та ратифікувати Угоду про привілеї та імунітети МКС;

- Підтримувати співробітництво у рамках Спеціальної робочої групи щодо злочинів агресії та інших спеціальних груп

Регіональні та міжнародні питання, співробітництво у сфері зовнішньої та безпекової політики, нерозповсюдження зброї масового знищення та роззброєння, запобігання конфліктам та врегулювання кризових ситуацій

13. Подальше посилення та зосередження політичного діалогу і співробітництва на питаннях зовнішньої та безпекової політики:

- Удосконалити методи роботи у визначених форматах ведення політичного діалогу, у т.ч. за допомогою більш сконцентрованих та зорієнтованих на результат програм;
- Співпрацювати з ЄС щодо забезпечення більш ефективної роботи багатосторонніх інституцій та конвенцій з метою посилення глобального управління, координації у боротьбі з загрозами у сфері безпеки та вирішення пов'язаних проблем розвитку;
- Продовжити діалог щодо імплементації Європейської стратегії безпеки;
- Розвивати можливості для поглиблених консультацій між Україною і ЄС щодо врегулювання кризових ситуацій.

14. Посилювати співробітництво щодо регіональних та міжнародних питань, попередження конфліктів і врегулювання кризових ситуацій:

- Україна продовжуватиме докладати конструктивних зусиль як посередник у процесі врегулювання Придністровського конфлікту у Молдові з метою його вирішення;
- Подальше залучення Євросоюзу до підтримки ОБСЄ та посередників, у т.ч. України, у процесі врегулювання конфлікту у Придністров'ї з метою його ефективного врегулювання;
- Україна буде розвивати співробітництво з Молдовою щодо прикордонних питань на усій протяжності українсько-молдовського кордону, включаючи ефективний обмін інформацією щодо потоків товарів і людей, які перетинають спільний кордон;
- Активне залучення до проведення та практичної реалізації результатів тристоронніх експертних консультацій за участю України, Молдови та Європейської Комісії;
- Подальше нарощування позитивного досвіду участі України у поліцейській місії Євросоюзу в Боснії та Герцеговині та у поліцейській місії Євросоюзу у колишній Югославській Республіці Македонія. Спільно визначити можливості участі України у подальших операціях у рамках Європейської політики безпеки і оборони;
- Надалі застосовувати "Севільській механізм" консультацій та співробітництва між ЄС та Україною в операціях ЄС із врегулювання кризових ситуацій, включаючи участь України у відповідних навчаннях з врегулювання кризових ситуацій;
- Продовжити консультації щодо можливого використання Євросоюзом українських можливостей у сфері далеких авіатранспортних перевезень;

- Завершити переговори щодо укладення "Угоди з питань безпеки" між Україною та ЄС (процедури обміну таємною інформацією);

- Завершити переговори щодо укладення Угоди між Україною та ЄС про визначення загальної схеми участі України в операціях ЄС із врегулювання кризових ситуацій (правові та фінансові умови можливої участі України в операціях ЄС із врегулювання кризових ситуацій);

- Проводити консультації щодо санкцій, які накладаються ЄС.

15. Надалі розвивати співпрацю у подоланні спільних загроз у сфері безпеки, включаючи боротьбу з тероризмом, нерозповсюдження зброї масового знищення і боротьбу з нелегальним експортом зброї;

- Розвивати співробітництво між Україною та ЄС у сфері боротьби та запобігання тероризму; зокрема, шляхом виконання Плану дій у сфері юстиції та внутрішніх справ;

- Співпрацювати з метою посилення ролі ООН у багатосторонній боротьбі з тероризмом, у т.ч. шляхом виконання резолюцій РБ ООН 1373/01 та 1267/01, а також імплементації та виконання Конвенції ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму;

- Впроваджувати стандарти, які містяться у рекомендаціях ФАТФ, щодо боротьби з фінансуванням тероризму;

- Забезпечувати дотримання прав людини у боротьбі з тероризмом;

- Україна належним чином враховуватиме зміст та принципи Кодексу поведінки ЄС щодо експорту озброєнь;

- Надалі розвивати співробітництво у боротьбі з незаконною торгівлею зброєю та ядерними матеріалами;

- Співпрацювати щодо питань нерозповсюдження зброї масового знищення, у т.ч. щодо аспектів, пов'язаних з приєднанням до відповідних міжнародних інструментів та режимів експортного контролю та їх імплементацією згідно з Стратегією ЄС у сфері нерозповсюдження зброї масового знищення, ухваленою Європейською Радою в грудні 2003 року, а також висновками Ради міністрів ЄС з загальних питань та з питань зовнішніх зносин (17 листопада 2003 р.); надалі вдосконалювати ефективну систему державного експортного контролю, яка забезпечує нагляд за експортом та транзитом товарів, пов'язаних із зброєю масового знищення, включаючи контроль за технологіями подвійного використання щодо кінцевого використання зброї масового знищення;

- Вжити заходів для завершення ратифікації Україною Конвенції про заборону використання, накопичення запасів, виробництва та передачі протипіхотних мін та їх знищення; спільно боротися з загрозами, які створюють українські склади застарілих боєприпасів, зокрема, протипіхотних мін для безпеки, здоров'я та навколишнього середовища;

- Розвивати співробітництво України та ЄС у сфері митного контролю, що включає збереження та безпеку товарів, які імпортується, експортується чи переміщуються транзитом.

2.2. Економічні та соціальні реформи і розвиток

Функціонуюча ринкова економіка

1. Подальший прогрес у створенні повністю функціонуючої ринкової економіки, включаючи ціноутворення, контроль за державною допомогою, законодавче середовище, яке забезпечує чесну конкуренцію між суб'єктами господарювання.

2. Подальший прогрес у поступовому наближенні законодавства до існуючого в ЄС, забезпечення його ефективної імплементації:

- Імплементація стратегії адаптації законодавства в пріоритетних сферах, визначених у статті 51 УПС, включаючи удосконалення якості та послідовності законопроектної роботи;

- На основі спільного розуміння, завершити спільну роботу з підготовки плану-графіку та визначення пріоритетів для моніторингу і сприяння імплементації;

- Усунути протиріччя між чинними Господарським і Цивільним кодексами.

3. Покращення інвестиційного клімату, включаючи забезпечення прозорості, передбачуваності та спрощення механізму його регулювання та застосування:

- Провести консультації з національними та іноземними суб'єктами господарської діяльності щодо розроблення робочої програми подальшого впровадження регуляторної реформи, спрямованої на зменшення адміністративних бар'єрів розвитку бізнесу;

- Забезпечити однакове застосування регуляторних норм по всій Україні на центральному та регіональному рівнях;

- Прийняти та впровадити систему оцінки впливу регуляторних заходів, консультацій із заінтересованими сторонами, попереднього інформування суб'єктів господарської діяльності про норма-

тивні зміни з метою забезпечення прозорих умов (передбачуваності регуляторного середовища);

- Забезпечити повне застосування статті X ГАТТ (посилання на яку робиться у статті 16 УПС), зокрема:

- застосування органами державної влади України (включаючи усі адміністративні структури) законодавства у сфері торгівлі та інвестицій у єдиному порядку на всій території України без дискримінації суб'єктів господарювання;

- спрощення судового перегляду торговельних та інвестиційних справ, в першу чергу, шляхом збільшення матеріально-технічного забезпечення господарських судів і удосконалення кваліфікаційної підготовки суддів з метою забезпечення швидкого, об'єктивного і уніфікованого перегляду адміністративних дій та процедур подання апеляцій щодо торговельних та інвестиційних питань.

Монетарна та фінансова політика, політика обмінного курсу

4. Закріпити прогрес у реалізації політики макроекономічної стабілізації та зростання:

- Посилити незалежність Національного банку України, у т. ч. у разі необхідності, внести зміни до Закону України "Про Національний банк України" з метою приведення його у відповідність до стандартів ЄС;

- Зміцнити стабільність фінансової системи, у т. ч. шляхом проведення податкової реформи та реалізації заходів середньострокового характеру в пенсійній системі.

Структурні реформи

5. Здійснення послідовної та довгострокової програми структурної реформи з метою подальшого зміцнення функціонування ринкової економіки:

- Впровадити програму приватизації, включаючи приватизацію великих підприємств, та підвищити прозорість процесу приватизації;

- Зменшити участь держави у ціноутворенні з метою запобігання погіршення умов торгівлі та функціонування економіки;

- Підсилити регулювання та контроль банківської діяльності. Активізувати реформування фінансового сектору, включаючи покращення діяльності Державного ощадного банку України;

- Розвивати внутрішній ринок цінних паперів, надалі вдосконалювати регуляторну та наглядову системи для небанківських фінансових установ;

- Прийняти новий закон про акціонерні товариства з більш чітким визначенням відповідальності керівників, менеджерів, зборів акціонерів, посилення вимог стосовно розкриття інформації, посилення захисту прав дрібних акціонерів;

- Прийняти супровідні акти законодавства, необхідні для ефективного застосування Земельного кодексу. Скасувати існуючі обмеження, закріплені статтею 82 Земельного кодексу, на володіння земельними ділянками несільськогосподарського призначення українськими юридичними особами із часткою іноземного капіталу, включаючи ті, в яких іноземний капітал становить 100 %.

Соціальна сфера, зайнятість, зменшення бідності

6. *Посилення діалогу та співробітництва з соціальних питань (як передбачено в статті 1 УПС); забезпечення наближення стандартів України до стандартів та практики ЄС у сфері зайнятості та соціальної політики:*

- Розпочати діалог з питань зайнятості та соціальної політики для аналізу та оцінки ситуації, визначення основних проблемних питань і шляхів наближення політики та практики, що існує в Україні, до стандартів ЄС (соціально-громадський діалог, охорона здоров'я та безпека на виробництві, гендерна рівність, трудове законодавство, політика зайнятості, соціальний захист, включаючи питання соціального забезпечення та охоплення соціальними програмами);

- Здійснювати моніторинг відповідних законодавчих і політичних змін.

7. *Запровадження ефективних заходів зменшення бідності та збільшення зайнятості, спрямованих на суттєве зменшення кількості населення, що перебуває за межею бідності, та посилення соціальної інтеграції, включаючи стабільну систему освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг для всіх верств населення:*

Регіональний розвиток

8. *Зменшення розриву між рівнями розвитку регіонів та покращення можливостей для місцевого розвитку:*

Запровадити стратегічне планування на державному та регіональному рівнях в Україні, розробити проект Державної стратегії регіонального розвитку до 2015 року та створити нормативно-правову базу для стимулювання розвитку регіонів, включаючи депресивні території.

Сталий розвиток

9. *Сприяння сталому розвитку:*

- Вжити подальших заходів у напрямку завершення створення адміністративних структур і процедур для забезпечення стратегічного планування сталого розвитку та узгодженості дій між відповідними задіяними сторонами;

- Завершити розробку та прийняти державну стратегію сталого розвитку та здійснити заходи для забезпечення її імплементації. Вжити заходів у напрямку виконання довготермінової стратегії;

- Вжити подальших заходів щодо включення питань захисту навколишнього середовища до політики у інших сферах, зокрема у галузі промисловості, енергетики, транспорту, регіонального розвитку та сільського господарства .

2.3. Торгівля, ринкові та регуляторні реформи

Провести протягом 2005 року першу оцінку впливу розширення ЄС на торгівлю між ЄС та Україною та в подальшому проводити відповідні оцінки на регулярній основі за домовленістю.

2.3.1. Рух товарів

Торговельні відносини

1. Повна імплементація зобов'язань за УПС у сфері торгівлі товарами:

- Поступово скасувати усі експортні та імпорتنі обмеження в дусі положень частини III УПС та, після вступу України до СОТ, забезпечити відповідність, зокрема, положенням статей XI, XII, XIV, XIX, XX та XXI ГАТТ;

- Поступова лібералізація торгівлі сталеливарними виробами та поступове скасування експортного мита на брутт чорних металів відповідно до двосторонньої угоди між Україною та ЄС про торгівлю деякими сталеливарними виробами, ще до повної лібералізації з набуттям Україною членства в СОТ.

2. Вступ до СОТ:

- Виконання Україною двосторонніх зобов'язань та вимог норм СОТ (заходи визначені нижче в окремих пунктах);

- Вирішити окремі питання нетарифних заходів, висунутих ЄК, у т.ч. через виконання зобов'язань, що містяться у звіті Робочої Групи зі вступу України до СОТ.

3. Прискорити та впровадити необхідні адміністративні та макроекономічні реформи, передбачені УПС (розділи 2.2 та 2.3 Плану дій). Відповідно до статті 4 УПС та в світлі прогресу реалізації еко-

номічних реформ і виконання зобов'язань за УПС спільно розглянути питання економічних передумов створення Зони Вільної Торгівлі після вступу України до СОТ:

- Провести перегляд спільного дослідження економічних передумов укладення угоди про створення ЗВТ між Україною та ЄС (1999 рік); розгляд прогресу виконання пріоритетних заходів (липень 2002 р.);

- Після здійснення цього перегляду, провести консультації щодо узгодження подальших дій обох сторін для досягнення вищезазначеної мети та визначити пріоритети для поглиблення торговельно-економічних відносин між Україною та ЄС.

Митні справи

4. Розробка та імплементація митного законодавства, що відповідає міжнародним стандартам та стандартам ЄС :

- Завершити впровадження нормативно-правової бази, необхідної для імплементації Митного кодексу, у відповідності до міжнародно-визнаних стандартів, особливо угод СОТ, зокрема що стосується митної вартості, а також у відповідності до митного законодавства ЄС;

- Подальший перегляд Митного Кодексу, враховуючи положення законодавства ЄС і раніше надані рекомендації;

- Україна має прийняти та поновлювати чинну Гармонізовану систему з метою подальшого прийняття Комбінованої номенклатури, як це передбачено УПС;

- Впровадити митний контроль, заснований на аналізі ризиків, та визначити необхідне організаційне забезпечення;

- Підготовка та введення в дію законодавства у митній сфері: щодо митного контролю прекурсорів, контрафактної та піратської продукції, товарів подвійного призначення, предметів культури.

5. Удосконалити функціонування митниці (*Customs service*); спростити та модернізувати митні процедури на кордонах і всередині держави:

- Розробити підхід “одне вікно” для всієї документації, пов'язаної з зовнішньоторговельними операціями та контролем, у першу чергу, шляхом активізації співробітництва між усіма службами, що працюють на кордоні;

- Започаткувати механізм постійного інформування та надання консультацій суб'єктам ЗЕД щодо законодавства та процедур здійснення експортних та імпортних операцій;

- Прийняти та впровадити Політику митної етики на основі визнаних в світі стандартів (Арушська Декларація);
- Забезпечити підвищення кваліфікації працівників митної служби, посилити комп'ютеризацію митної адміністрації, модернізувати митні лабораторії.

Стандарти, технічне регулювання та оцінка відповідності
(гармонізовані з ЄС сфери)

6. Продовжувати приведення регуляторної та адміністративної практики України у відповідність до міжнародної та існуючої в ЄС, підготовка України до участі у внутрішньому ринку ЄС в окремих пріоритетних галузях промисловості:

- Спільно визначити пріоритетні сфери для приведення їх у відповідність до міжнародної та існуючої в ЄС регуляторної практики і можливого приєднання до Угоди про оцінку відповідності та прийнятності промислових товарів (АСАА), у т.ч. шляхом проведення консультацій з виробниками та експортерами;

- Гармонізувати необхідне рамкове та секторальне законодавство у пріоритетних сферах із системою технічного регулювання ЄС;

- Забезпечити прозорість та передбачуваність регуляторного середовища для суб'єктів господарювання;

- Продовжити перегляд існуючих в Україні стандартів, забезпечуючи їх гармонізацію з міжнародними та європейськими стандартами і добровільне застосування;

- Зміцнити інституційне забезпечення сфери стандартизації, акредитації, оцінки відповідності, метрології та дослідження ринку, забезпечуючи інтеграцію, наскільки це можливо, інституцій України в європейські та міжнародні структури. Продовжити перегляд інституційної структури з метою запобігання концентрації функцій в рамках однієї інституції та пов'язаних з цим конфліктів інтересів;

- Адаптувати законодавство щодо відповідальності за дефектну продукцію та загальну безпеку продукції;

- Поступово спростити процедури оцінки відповідності промислових товарів згідно з вимогами Технічних регламентів (Директив ЄС) з метою запобігання обов'язковій сертифікації товарів з низьким рівнем ризику та багаторазових перевірок товарів.

- На основі найкращої практики держав-членів ЄС зміцнити та розвинути спроможності українських інституцій у сфері ринкового нагляду.

Скасування обмежень та покращення управління (негармонізовані сфери ЄС)

7. *Спрощення руху товарів шляхом i) запобігання застосування кількісних обмежень, ii) поступового скасування ліцензування імпорту та iii) послідовного скасування і запобігання застосування нових дискримінаційних заходів. Удосконалення інституційного та адміністративного співробітництва:*

- Поступово скасувати вимоги неавтоматичного ліцензування окремих товарів, що не відповідають статті 20 УПС або статтям XX та XXI ГАТТ;

- Привести умови ліцензування імпорту та вимоги до реєстрації, які залишаються, у відповідність до існуючих в ЄС;

- Проаналізувати законодавчі та адміністративні механізми з метою визначення та поступового усунення дискримінаційних положень щодо імпортової продукції. Розпочати з перегляду національних норм, що стосуються ваги, складу, маркування та опису продукції;

- Забезпечити ефективну діяльність, навчання та підвищення кваліфікації виконавчих установ, включаючи центральний адміністративний підрозділ, відповідальний за рух товарів;

- Забезпечити можливість участі заінтересованих сторін (імпортерів, експортерів, виробників) у визначенні проблемних питань та обговоренні законопроектів;

- Визначити координаційний підрозділ (contact point) з метою сприяння співробітництву та покращенню обміну інформацією між Україною та ЄС щодо національних заходів та перепон, які можуть перешкоджати руху товарів.

Санітарні та фітосанітарні заходи

8. *Підвищення безпеки продуктів харчування для споживачів та спрощення торгівлі шляхом проведення реформ та модернізації санітарної і фітосанітарної сфери:*

- Забезпечити імплементацію Угоди СОТ щодо застосування санітарних і фітосанітарних заходів після вступу України до СОТ, зокрема шляхом визначення центрального інформаційного підрозділу та створення оперативної системи інформаційного забезпечення;

- Приєднатися до Комісії Кодексу Аліментаріус (Codex Alimentarius Commission) та міжнародної Конвенції про захист рослин;

- Здійснити порівняльну оцінку системи санітарного та фіто-санітарного контролю в Україні та ЄС ;

- Здійснити перегляд переліку заходів, що потрібно вжити для поступового наближення до норм законодавства ЄС у сфері санітарного та фітосанітарного контролю та відповідних інституцій, зі створенням часових графіків та механізму фінансування. Прискорити здійснення ефективних реформ в цій сфері (наприклад, чіткий розподіл повноважень між окремими інституціями, принципи Директиви 96/22 про заборону речовин та Директиви 96/23 про моніторинг залишкових речовин);

- Провести порівняльний аналіз законодавства ЄС та України у сфері гігієни продуктів харчування, у т.ч. обробки харчових продуктів. У разі необхідності, розробити заходи щодо гармонізації законодавства у зазначеній сфері, а також план їх фінансування;

- Забезпечити прогрес у наближенні до законодавства ЄС у сфері відстеження харчового ланцюга “від поля до столу”; загальних принципів та вимог до безпеки продуктів харчування (Регламент 178/2002/ЕС); ефективно імплементувати систему Hazard Analysis Critical Control Point на підприємствах та в органах контролю, включаючи галузь рибного господарства;

- Забезпечити перевірку мережі державних лабораторій та визначити державні метрологічні лабораторії у санітарній та фіто-санітарній сфері з особливою увагою до забезпечення необхідним обладнанням і належними методами аналізу (тестування залишків), а також підготовці до їхньої акредитації відповідно до стандартів ISO;

- У світлі досягнутого прогресу по викладених вище заходах, спільно визначити кроки щодо угод по санітарії та фітосанітарії.

2.3.2. Право щодо заснування; законодавство щодо діяльності компаній та послуг

Заснування компаній та законодавство про компанії

1. *Повна імплементація частини IV розділу II УПС та, зокрема, принципів режиму найбільшого сприяння та національного режиму (умови, що впливають на заснування та діяльність компаній):*

а) Діяльність компаній:

- Створити відповідне середовище для діяльності компаній, наприклад, прийняти та ефективно імплементувати законодавство щодо конкуренції та банкрутства;

- Скасувати дискримінаційні заходи, що впливають на діяльність компаній ЄС та України;

б) Заснування компаній:

- Забезпечити повну та ефективну імплементацію режиму найбільшого сприяння та національного режиму;

- Забезпечити збереження умов, за яких було здійснено інвестування;

- Забезпечити, щоб дочірні компанії або філії ЄС та українські дочірні компанії або філії діяли в умовах не менш сприятливих, ніж ті, в яких діють національні компанії (національний режим);

- Завершити перегляд Україною свого національного законодавства з метою визначення бар'єрів для заснування компаній з метою їхнього скасування;

- Поступово усунути обмеження щодо заснування компаній;

- Забезпечити ефективну діяльність центрального координаційного органу, що сприяє спрощенню процедури заснування компаній;

с) Законодавство України у сфері автомобілебудування:

- Приведення законодавства України у сфері автомобілебудування у відповідність до положень УПС з урахуванням відповідних зобов'язань України в рамках переговорного процесу зі вступу України до СОТ;

д) Законодавство про компанії:

- Підвищити компетенцію та незалежність аудиторів;

- Адаптувати та забезпечити ефективну імплементацію основних принципів відповідних міжнародних правил та стандартів, а також правил і стандартів ЄС;

- Створити єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-приватних підприємців та забезпечити публікацію інформації стосовно організації та фінансового стану компаній. Визначити та забезпечити ефективну діяльність адміністративного органу, який здійснює контроль за реєстрацією компаній або відповідності окремих актів законодавству;

- Сприяти прийняттю Кодексу корпоративного управління.

Послуги

2. Поступове усунення обмежень, що сприятиме наданню послуг між ЄС та Україною в окремих галузях згідно з зобов'язаннями, які містяться в УПС в Частині IV Розділі III (надання транскордонних послуг):

- Підготовка до виконання зобов'язань України щодо послуг в рамках переговорного процесу зі вступу України до СОТ;
- Завершити перегляд законодавства України з метою визначення перешкод у сфері надання послуг. Усунути визначені перепони, беручи до уваги зобов'язання у сфері послуг у рамках СОТ;
- Забезпечити координацію між усіма відповідними адміністративними структурами з метою спрощення надання послуг та усунення бар'єрів у сфері торгівлі послугами;
- Забезпечити ефективну імплементацію законодавства, що визначає базові принципи недискримінації, шляхом запровадження, в разі необхідності, більш деталізованих підзаконних актів або галузевого законодавства.

Фінансові послуги:

- Дотримуватись рекомендацій Програми МВФ щодо оцінки фінансового сектора (листопад 2003 р.);
- Запровадити та забезпечити ефективне впровадження системи пруденційного регулювання та нагляду за фінансовими ринками, відповідно до існуючої в ЄС;
- Забезпечити ефективну діяльність незалежних та компетентних установ нагляду відповідно до міжнародно-визнаних стандартів;
- Створити та забезпечити ефективне впровадження відповідного законодавства щодо діяльності компаній, обліку та правил управління.

2.3.3 Рух капіталу та поточні платежі

- Повна імплементація зобов'язань у відповідності до частини V УПС (поточні платежі та капітал);
- Забезпечити вільний рух капіталу, пов'язаного з прямими інвестиціями та іншими інвестиціями, здійсненими відповідно до положень про заснування компаній (розділ II, частина IV) та забезпечити застосування положень статті 48.3 УПС щодо непогіршення умов;
- Гарантувати захист іноземних інвестицій, а також ліквідацію або репатріацію цих капіталовкладень та будь-якого прибутку, отриманого з них;
- Провести консультації з метою лібералізації руху інших видів капіталу відповідно до статті 48.4 УПС.

2.3.4 Пересування людей, у тому числі пересування працівників

Недискримінаційне ставлення до працівників-мігрантів (працевлаштування та умови праці)

1. Повна імплементація зобов'язань відповідно до статті 24 УПС (Умови праці):

- Забезпечити повне виконання положень статті шляхом скасування усіх дискримінаційних заходів, що застосовуються до працівників-мігрантів за ознакою громадянства стосовно умов праці, оплати праці або звільнення;

- Координація систем соціального забезпечення.

2. Повна імплементація положень щодо координації соціального забезпечення, які визначені статтями 25 та 26 УПС :

- Продовжити процес укладання угод з державами-членами ЄС про повне застосування положень, щодо координації соціального забезпечення які визначені статтею 25 УПС, та як передбачено умовами статті 26 УПС.

2.3.5. Інші ключові сфери

Оподаткування

1. Розвиток та впровадження систем оподаткування та їхніх установ відповідно до міжнародних стандартів та стандартів ЄС.

Провести податкову реформу, включаючи:

- Прийняття та імплементацію законодавства з питань ПДВ та акцизного збору, що відповідає положенням УПС і нормам СОТ;

- Забезпечення відповідності вільних економічних зон правилам СОТ відповідно до зобов'язань України щодо СОТ, розпочати процес приведення законодавства України про вільні економічні зони у відповідність до законодавства ЄС;

- Вирішення питань щодо існуючої заборгованості з відшкодування ПДВ та запобігання накопиченню нової заборгованості, у т. ч. через забезпечення ефективних процедур і виділення достатніх ресурсів;

- Скасування дискримінаційного режиму використання податкових векселів, у т. ч. за допомогою внесення відповідних змін до законодавства;

- Впроваджувати комплексний стратегічний план для Державної податкової адміністрації з визначенням необхідних адміністративних структур та процедур, та визначенням потреб Адміністрації у фінансових, людських, матеріально-технічних та інформаційних ресурсах;

- Після наближення України до внутрішнього ринку – прийняття та дотримання принципів Кодексу поведінки у сфері оподаткування ЄС.

Конкурентна політика

2. Виконувати зобов'язання щодо державної допомоги відповідно до статей 49.2.2 та 49.2.3 УПС та діяти відповідно до них, а також розробити законодавство і режим контролю, що відповідають існуючому в ЄС:

- Розробити та прийняти законодавство про державну допомогу, включаючи, зокрема:
- визначення поняття державної допомоги відповідно до того, що існує в ЄС;
- принцип заборони надання державної допомоги, яка призводить до погіршення умов торгівлі між Україною та ЄС;
- встановлення прозорих умов надання державної допомоги в Україні (зокрема шляхом визначення переліку установ, що надають допомогу, та незалежного наглядового органу, регулярного звіту щодо типу, обсягів допомоги, а також її одержувачів).

3. Виконувати зобов'язання, визначені у статті 49.2.1 УПС, та діяти відповідно до них, шляхом забезпечення відповідності державного антимонопольного законодавства та режиму контролю, які існують в ЄС:

- Оцінити повноту та відповідність законодавчої бази України тій, що існує в ЄС, зокрема, стосовно принципів недискримінації, прозорості та процесуальної справедливості;
- Продовжувати посилювати незалежність Антимонопольного комітету, забезпечити відповідними повноваженнями та ресурсами; посилити підготовку кадрів.

Права інтелектуальної та промислової власності

4. Забезпечити рівень захисту, подібний до того, що існує в ЄС, включаючи ефективні засоби його впровадження відповідно до положень статті 50 УПС:

- Забезпечити імплементацію та ефективне застосування законодавства, яке б відповідало Угоді TRIPS після вступу України до СОТ;
- Забезпечити застосування законодавства щодо торговельних марок і географічних зазначень;
- Продовжити приведення законодавства України у сфері захисту прав інтелектуальної та промислової власності до законодавства ЄС;

- Забезпечити ефективне впровадження санкцій за порушення прав інтелектуальної та промислової власності ;
- Сприяти створенню та ефективному функціонуванню необхідних асоціацій власників прав на об'єкти інтелектуальної власності та налагодити діалог між ними та користувачами об'єктами інтелектуальної власності;
- Посилити спроможність правозастосовчих органів (адміністративних та судових) та забезпечити належний доступ до судового перегляду;
- Удосконалити адміністративне співробітництво між відповідними національними органами України та органами третіх країн;
- Вживати ефективні заходи у боротьбі з контрафактною/піратською продукцією в окремих визначених секторах.

Державні закупівлі

5. Створити умови для відкритого та конкурентного укладення контрактів, зокрема шляхом проведення тендерів, у відповідності до положень статті 55 УПС:

- Покращити функціонування існуючої системи шляхом підвищення рівня прозорості, інформації, навчання, обмеженого використання винятків, доступу до судового захисту та відповідного законодавчого регулювання;
- Продовжити наближення до законодавства ЄС у сфері закупівель з метою забезпечення ефективної імплементації ключових принципів прозорості, недискримінації, конкуренції та доступу до засобів юридичного захисту. Ці принципи мають застосовуватись при закупівлях товарів, послуг та робіт усіма відповідними державними органами на всіх рівнях;
- Забезпечити можливість вирішення спорів в судах або відповідних незалежних інстанціях;
- Забезпечити належне інформування відповідальних за укладення договорів органів/учасників договору та представників бізнес-середовища щодо процедури державних закупівель, у тому числі шляхом опублікування відповідного законодавства та адміністративних рішень;
- Ефективне поширення інформації щодо умов та строків проведення тендерів (понад встановлені мінімальні норми), що дозволить як постачальникам з ЄС, так і національним постачальникам підготуватись та взяти участь у тендерах;

- Удосконалення співробітництва шляхом обміну досвідом, інформацією про найкращі механізми діяльності та контролю;
- Співробітництво з ЄС у впровадженні сучасних електронних тендерних систем у сфері державних закупівель;
- Сприяти ефективному, взаємному та поступовому відкриттю ринків державних закупівель.

Статистика

6. Впровадження статистичних методів, які повністю відповідають європейським стандартам в окремих сферах, та прискорення інституційного зміцнення Державного комітету статистики України:

- Розробити коротко- та середньострокову стратегію розвитку з метою гармонізації зі стандартами ЄС у відповідних сферах статистики;
- Забезпечити включення до статистичного законодавства базових принципів об'єктивності, надійності, прозорості та конфіденційності персональних даних;
- Удосконалити якість та збільшити обсяг бізнес-реєстру шляхом включення до нього приватних підприємств;
- Запровадити основні статистичні класифікації ЄС та застосувати їх у всіх галузях статистики.

Фінансовий контроль

7. Надійне управління та контроль над державними фінансами: Системи обліку Казначейства (Treasury Accounting):

- Підвищити прозорість управління державними фінансами, включаючи розробку та імплементацію стратегії модернізації системи обліку Казначейства;
- Здійснити подальші кроки в напрямку інтеграції позабюджетних фондів до бюджету.

Державний внутрішній фінансовий контроль:

1. Розроблення Концепції розвитку та реструктуризації системи урядового фінансового контролю та аудиту в Україні;
2. Створити нормативно-правову базу щодо державного фінансового контролю;
3. Поступова гармонізація з міжнародновизнаними стандартами (IFAC, ІІА, INTOSAI) та методиками, а також з найкращою практикою ЄС щодо контролю та аудиту за державними надходженнями, витратами, активами та зобов'язаннями.

Зовнішній аудит та контроль:

- Забезпечити відповідне функціонування вищого органу аудиту (Рахункової палати) у відповідності до міжнародновизнаних стандартів зовнішнього аудиту (Міжнародна організація вищих аудиторських установ);

- Сприяти розвитку ефективної адміністративної спроможності запобігання та боротьби з шахрайством та іншими порушеннями стосовно національних та міжнародних фондів, включаючи створення ефективно діючих структур співробітництва із залученням всіх відповідних національних суб'єктів;

- Забезпечити ефективне співробітництво з відповідними інституціями та установами ЄС у сфері перевірок на місцях та перевірок, пов'язаних з управлінням та контролем фондів ЄС.

Політика у сфері підприємництва

8. *Налагодити діалог щодо політики у сфері підприємництва з метою удосконалення адміністративних та регуляторних умов діяльності компаній; розвинути законодавчу та адміністративну бази України з метою стимулювання розвитку малих та середніх підприємств (МСП) відповідно до статті 73 УПС:*

- Впровадити національну систему реєстрації компаній на основі досвіду країн-членів ЄС, що можливо призведе до приєднання України до Європейського бізнес реєстру;

- Започаткувати діалог за участю ЄК та органів влади України, суб'єктів підприємництва та наукових кіл з метою обміну інформацією, найкращим досвідом організації діяльності, визначення проблемних питань в окремих пріоритетних сферах політики у сфері підприємництва. Цей діалог має базуватись на спільній політиці, такий як Європейська хартія щодо малих підприємств;

- Сприяти обміну досвідом та найкращою практикою щодо політики у сфері підприємництва з метою визначення пріоритетних завдань та оцінки заходів в окремих сферах (наприклад, навчання та тренінги у сфері підприємництва; сприяння доступу МСП до фінансових ресурсів, заохочення інвестицій та інновацій; вдосконалення адміністративного та регуляторного середовища);

- Сприяти обміну досвідом щодо реструктуризації промислових підприємств, особливо щодо соціальних наслідків реструктуризації та найкращої практики надання державної допомоги;

- Вивчити можливість відкриття одного чи більше Європейських інформаційних кореспондентських центрів (Euro-Info-Correspondence Centres – EICC).

2.4. Співробітництво в сфері юстиції та внутрішніх справ

Окремий План дій ЄС в сфері юстиції та внутрішніх справ в Україні від 10 грудня 2001 року визначає цілі співробітництва в цій сфері. Як передбачено цим Планом, за результатами консультації з українськими органами влади було прийнято План-графік імплементації положень Плану дій ЄС в сфері юстиції та внутрішніх справ в Україні як інструмент імплементації, моніторингу, оцінки та визначення щорічних пріоритетів.

Співробітництво в сфері юстиції та внутрішніх справ в контексті Європейської політики сусідства буде базуватися на існуючому Плані дій ЄС в сфері юстиції та внутрішніх справ в Україні та Плані-графіку його імплементації.

Пріоритети співробітництва в сфері юстиції та внутрішніх справ визначаються щорічно в ході засідання міністрів юстиції та внутрішніх справ у форматі Україна – Трійка ЄС. В ході першого засідання у форматі Україна – Трійка ЄС (листопад 2002 року) міністри юстиції і внутрішніх справ України та Трійки ЄС підтвердили, що пріоритетними напрямками співробітництва у сфері юстиції та внутрішніх справ мають бути питання реадмісії та міграції, управління кордонами, боротьби з “відмиванням” коштів, торгівлею людьми та наркотичними засобами, так само, як і боротьба з корупцією, попередження та боротьби з сексуальною експлуатацією дітей і дитячою порнографією.

В контексті процесу розширення ЄС та Європейської політики сусідства буде запроваджено конструктивний діалог зі спрощення візового режиму між Україною та ЄС з метою підготовки до майбутніх переговорів щодо укладення угоди з цього питання, беручи до уваги необхідність прогресу у переговорах щодо угоди про реадмісію між Україною та ЄС.

Відповідно до Плану дій ЄС в сфері юстиції та внутрішніх справ в Україні, Рада ЄС має переглянути діяльність за цим Планом дій до кінця 2005 року та має прийняти рішення щодо здійснення подальших переглядів цього питання. На основі таких переглядів і досягнень України, в контексті Європейської політики сусідства, може бути розглянуто питання щодо включення нових цілей та дій до цього Плану дій.

2.5. Транспорт, енергетика, інформаційне суспільство та навколишнє середовище

Транспорт

1. Розробити та започаткувати впровадження національної транспортної стратегії, включаючи розвиток національної транспортної інфраструктури:

- Продовжити розробку Концепції сталої національної транспортної політики розвитку всіх видів транспорту відповідно до Білої книги ЄС з транспорту;

- Розвивати політику щодо інфраструктури з метою визначення та оцінки пріоритетних інфраструктурних проєктів у різних секторах та продовжити участь у спільному розвитку Пан'європейських коридорів і зон, а також у програмі ТРАСЕКА;

- Визначити та спрямувати фінансові джерела, прийняти стратегії фінансування, з урахуванням рішення про поширення на Україну мандату Європейського інвестиційного банку. Розглянути питання фінансування інфраструктури (наприклад, державно-приватне партнерство, забезпечення державного фінансування деяких транспортних об'єктів ("shadow-tolling") тощо);

- Розвивати співробітництво у сфері супутникової навігації (включаючи спільні науково-дослідні роботи та їх застосування).

2. Впровадження окремих заходів та реформ у сфері автомобільного транспорту:

- Гарантувати регулювання питання стосовно доступу до професійної діяльності міжнародного та національного транспортного сектору. В секторі міжнародних перевезень ввести міжнародні стандарти щодо обов'язкового часу роботи та відпочинку водіїв та забезпечити їхнє виконання;

- Прийняти та розпочати реалізацію плану дій щодо підвищення безпеки на дорогах.

3. Реалізувати окремі заходи та реформи у сфері залізничного транспорту:

- Покращити ефективність послуг вантажних перевезень (включаючи процедури перетину кордонів). Сприяти багатовидовим послугам, вирішити питання взаємодії між залізницями;

- Подальший розвиток співробітництва в рамках OSJD / OTIF (Організації співдружності залізниць/Організації з міжнародних перевезень).

4. Реалізувати окремі заходи та реформи у сфері авіаційного транспорту:

- Визначити ефективну модель проведення переговорів щодо двосторонніх авіаційних угод, укладених з країнами-членами ЄС, з метою включення положення щодо призначення авіакомпаній з боку ЄС з урахуванням "горизонтальних повноважень", наданих Європейській Комісії;

- Набути статус повноправного члена в Європейських спільних авіаційних владах (JAA); вивчити можливість реалізації заходів у галузі безпеки на авіаційному транспорті з огляду на заявлену Україною мету стати членом Європейського агентства з повітряної безпеки (EASA) ;

- Співробітничати з питань безпеки авіаперевезень .

5. *Реалізувати окремі заходи та реформи у сфері морського та внутрішнього водного транспорту:*

- Співпрацювати з ЄС з метою наближення політики з питань безпеки мореплавства;

- Сприяти реструктуризації державних портів (відокремлення комерційних та управлінських функцій);

- Імплементувати відповідні конвенції Міжнародної морської організації (ІМО); забезпечити ефективне застосування принципів контролю держави порту та контролю держави прапору, а також резолюцій Комітету захисту морського середовища з питань безпеки танкерів;

- Брати активну участь у сприянні розвитку Дунаю з метою повного використання його потенціалу як однієї з головних складових європейського внутрішнього водного транспорту.

Енергетика

6. *Затвердження загальної енергетичної політики, що сприятиме зближенню з цілями енергетичної політики ЄС:*

- Підготувати та прийняти шляхом схвалення на відповідному рівні підсекторальних документів у сфері енергетичної політики з визначенням можливих джерел фінансування;

- Посилювати співробітництво Україна-ЄС у сфері енергетичної політики;

- Розглянути можливість участі в Європейській енергетичній програмі (Intelligent Energy-Europe programme).

7. *Поступовий перехід до принципів, за якими функціонують внутрішні ринки газу та електроенергії ЄС:*

- Визначити перелік заходів, необхідних для поступового переходу до принципів, за якими функціонують внутрішні ринки газу

та електроенергії ЄС, включаючи питання регуляторних органів, а також часові рамки та план фінансування. Вирішити належним чином питання, що становлять спільний інтерес (відкриття ринку, норми екології, міжнародновизнані стандарти ядерної безпеки);

- Визначити цінову політику з метою конвергенції ринків України та ЄС;

- Прийняти та впровадити закон про розвиток Національної комісії регулювання електроенергетики;

- Подальша розробка плану реструктуризації внутрішнього газового сектору;

- Подальша реструктуризація сектору електроенергетики, включаючи реструктуризацію боргів та прийняття відповідного закону щодо боргів;

- Участь у відповідних заходах ЄС у сфері енергетики, включаючи поступове залучення до Європейських регуляторних форумів з питань газу та електроенергії.

8. Прогрес в галузі енергетичних мереж:

- Покращити роботу та скоротити втрати мереж (нафти, газу, електроенергії);

- Розвивати інфраструктуру з метою диверсифікації постачання газу та нафти. Це повинно включати, зокрема, нафтопровід Одеса-Броди-Польща (повинна продовжуватись імплементація Угоди між Україною та Польщею);

- Провести техніко-економічний аналіз можливості з'єднання електромереж України із синхронною системою USTE.

9. Прогрес у сфері транзиту природного газу:

- Покращити роботу, безпеку та захищеність газотранспортної системи;

- Продовжувати вивчення можливостей фінансової та правової реструктуризації бізнесу, пов'язаного з транзитом газу, включаючи відокремлення місцевих мереж від транзитної; відокремлення та прозорість рахунків (Газова директива 2003/55).

10. Прогрес у реструктуризації вугільних шахт:

- Подальше впровадження плану реструктуризації українських шахт. Зменшувати кількість нещасних випадків на шахтах, зокрема, через поступове застосовування стандартів і практики безпеки ЄС на шахтах;

- Досягти прогресу в оцінці технічної та фінансової спроможності впровадження чистих технологій видобутку вугілля та стимулювання їхнього застосування.

11. Прогрес в ефективності використання енергії та відновлювальних джерел енергії:

- Прийняти плани дій щодо підвищення ефективності використання енергії, поширення використання відновлюваних джерел енергії та зміцнення інституцій, визначивши при цьому фінансові плани та графіки імплементації. Продовжувати впровадження планів, прийнятих у цій сфері;

- Співробітництво щодо проектів у сфері енергозбереження.

12. Продовження співробітництва з питань атомної енергії та ядерної безпеки:

- Дотримуватися міжнародно прийнятих стандартів ядерної безпеки при завершенні будівництва та введення в експлуатацію енергоблоків "Х2Р4"; забезпечити виконання у повному обсязі Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України і Урядами країн "Великої сімки" та Комісією Європейського Співтовариства щодо закриття Чорнобильської АЕС;

- Подальше зміцнення Держаного комітету ядерного регулювання України;

- Вжити необхідних заходів для забезпечення набуття чинності та імплементації угоди, укладеної з Євратомом про співробітництво у сфері мирного використання ядерної енергії;

- Досягти прогресу у знятті з експлуатації Чорнобильської АЕС;

- Продовжувати роботу щодо впровадження Плану здійснення заходів на об'єкті "Укриття" з метою перетворення 4-го енергоблоку в екологічно-безпечний об'єкт;

- Прийняти стратегію щодо радіоактивних відходів.

Інформаційне суспільство

13. Прискорення досягнення прогресу у сфері політики та регулювання електронних засобів зв'язку:

- Прийняти та розпочати впровадження національної стратегії розвитку в Україні електронних комунікацій;

- Прийняти нормативні акти щодо ліцензування, з'єднання, нумерації та загального доступу до основних телекомунікаційних послуг відповідно до Закону України "Про телекомунікації";

- Створити національну комісію з питань регулювання зв'язку відповідно до Закону України "Про телекомунікації";

- Забезпечити добросовісну конкуренцію на ринку послуг електронних засобів зв'язку;

14. *Прискорення досягнення прогресу у розвитку сфери послуг Інформаційного суспільства та інтеграції України до дослідницької програми технологій інформаційного суспільства:*

- Прийняти Державну програму “Електронна Україна” з метою розвитку Інформаційного суспільства та вивчити можливість підтримки її впровадження з боку ЄС;

- Сприяти широкому використанню нових технологій суб'єктами господарювання та державними органами, особливо в секторах охорони здоров'я та освіти (електронна комерція, електронний уряд, електронна охорона здоров'я, електронне навчання), через створення сучасних інфраструктур, розвиток місцевого наповнення та впровадження пілотних проектів, наприклад, взаємного визнання електронних підписів;

- Підвищити рівень використання Інтернету та Інтернет-послуг громадянами через програми комп'ютерного навчання для широкого загалу;

- Прийняти окремий план сприяння участі України в програмі розвитку технологій інформаційного суспільства, що є компонентом Шостої рамкової програми;

- Розвивати співробітництво між Україною та ЄС щодо підготовки другого етапу Всесвітнього самміту з питань інформаційного суспільства в Тунісі в 2005 р.

Навколишнє середовище

15. *Реалізація заходів для забезпечення створення умов якісного управління у сфері навколишнього середовища та започаткування їхнього впровадження:*

- Вжити подальші заходи щодо завершення формування адміністративних структур і процедур для забезпечення стратегічного планування у сфері екології та координації з відповідними учасниками;

- Визначити процедури щодо доступу до інформації про навколишнє середовище, участі громадськості, включаючи імплементацію Орхуської Конвенції, зокрема, шляхом визначення структур і процедур для забезпечення прийнятного рівня обслуговування бажаючих мати доступ до інформації;

- Зміцнити структури і процедури, необхідні для здійснення оцінки впливу на довкілля, включаючи транскордонні питання. Впровадити комунікаційні стратегії щодо вигод політики у сфері охорони довкілля; підтримувати суб'єктів громадянського суспільства та місцеві органи влади.

16. Вживати заходи для запобігання погіршенню стану навколишнього середовища, захисту здоров'я людей, досягнення раціонального використання природних ресурсів, відповідно до зобов'язань Йоханесбурзького самміту:

- Розвивати рамкове законодавство і основні процедури, та забезпечити розроблення планів для ключових підсекторів навколишнього середовища, визначених в Основних напрямках державної політики України у галузі охорони довкілля, здійснити перші кроки для їхнього виконання. Посилити адміністративні потужності, включаючи ті, що забезпечують надання дозволів, а також виконання законодавства та проведення інспекцій;

- Розширити або прийняти національні програми і плани для ключових підсекторів навколишнього середовища, включаючи пріоритети інвестування для окремих підсекторів.

17. Розширення співробітництва у сфері навколишнього середовища:

- Впровадити положення Кіотського протоколу та Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату;

- Брати активну участь у робочій групі Дунай – Чорне море для реалізації транскордонних підходів до водного менеджменту; забезпечити активну участь в Ініціативі ЄС із захисту водних ресурсів у Східній Європі, на Кавказі та у Центральній Азії;

- Можлива участь у певних видах діяльності Європейського агентства з охорони навколишнього середовища;

- Брати активну участь у діяльності спільної Робочої групи Україна-ЄС з питань змін клімату;

- Визначити можливості розширення регіонального співробітництва з країнами-сусідами, особливо щодо транскордонних питань.

2.6. Міжлюдські контакти

Наука і технологія, дослідження та розвиток

1. Підготовка інтеграції України до Європейського дослідного простору:

- Доопрацювати спеціальний “План дій поглиблення співробітництва між Україною та ЄС у сфері науки та технологій”.

2. Розвиток спроможності України у сфері дослідницького та технологічного розвитку для забезпечення потреб економіки та суспільства:

- Зміцнити людський, матеріальний та інституціональний потенціал України з метою покращення можливостей фізичних та юридичних осіб, задіяних у науково-технічній та інноваційних сферах;

- Розвиток середовища, сприятливого для використання отриманих результатів.

3. Сприяння інтеграції України для досягнення високого рівня наукового обміну:

- Стимулювати участь України в програмі міжнародних стипендій Марії Кюрі та сформувані відповідні механізми повернення;

- Посилювати обмін науковим персоналом в рамках спільних проектів та сприяти участі українських науковців у міжнародних конференціях та форумах;

- Досягти подальшого прогресу у співробітництві в космічній сфері та продовжити підтримку спільної Робочої групи з питань співробітництва у сфері космічних досліджень та використання космосу в мирних цілях, створеної в рамках УПС;

- Сприяти поширенню інформації про Європейський дослідницький простір через діяльність Національного інформаційного центру України зі співробітництва у сфері науки та технологій.

Освіта, навчання та молодь

4. Реформування та вдосконалення системи освіти і навчання та діяльність у напрямі наближення до стандартів і практики ЄС:

- Працювати у напрямі зближення стандартів вищої освіти шляхом реалізації заходів, які дозволять Україні приєднатися до Болонського процесу;

- Залучити представників заінтересованих громадських кіл та соціальних партнерів до участі у реформі системи вищої освіти та професійної освіти;

- Вирішити питання, пов'язані з процедурами акредитації та ліцензування;

- Використовувати існуючу програму Tempus III для вивчення можливостей сприяння розвитку людських ресурсів і людського капіталу, зокрема щодо сприяння реформі та розвитку системи безперервного навчання в Україні;

- Створити кафедри європейських студій та європейського права через Програму Жан Моне та підтримувати можливості навчання молодих науковців.

5. *Розширення співробітництва у сфері освіти, стажувань та молоді:*

- Започаткувати політичний діалог між Україною та ЄС у сфері освіти та навчання;
- Збільшити можливість обміну для українців шляхом участі у програмі Еразмус Мундус;
- Посилити участь України у програмі Tempus III та використовувати її для вивчення можливостей розширення співробітництва в сферах професійно-технічної освіти;
- Розширити молодіжні обміни та співробітництво у сфері неформальної освіти молоді та сприяти розвитку міжкультурного діалогу через програму “Молодь” (YOUTH).

Культура та аудіо-візуальні питання

6. *Посилення культурного та аудіо-візуального співробітництва:*

- Розглянути можливість підтримки транскордонних культурних зв'язків;
- Розвивати діалог щодо культурної різноманітності, у тому числі в рамках відповідних переговорів в ЮНЕСКО (UNESCO);
- Наблизити відповідне законодавство в аудіо-візуальній сфері до повної відповідності європейським стандартам (з метою можливої майбутньої участі у програмі “Медіа”, у разі виконання передумов);
- Вивчити можливості співробітництва в рамках програм Євросоюзу у сфері культури.

Співробітництво у сфері громадянського суспільства

7. *Сприяння співробітництву в сфері громадянського суспільства:*

- Вжити необхідних заходів з метою стимулювання власних ініціатив на місцях та у регіонах щодо створення та розвитку транскордонного співробітництва.

Транскордонне та регіональне співробітництво

8. *Розширення контактів та співробітництва на транскордонному та регіональному рівнях з сусідніми новими державами-членами ЄС шляхом використання можливостей та викликів, що виникають в зв'язку із розширенням ЄС:*

- Забезпечити підтримку регіонів та участь у підготовці та впровадженні “Програм сусідства” за участю України;
- Забезпечити розвиток та впровадження діючого законодавства щодо транскордонного та регіонального співробітництва;

- Підвищити ефективність проектів та програм у сфері транс-кордонного та регіонального співробітництва через забезпечення активної підтримки та залучення місцевих та регіональних рівнів.

Громадське здоров'я

9. Посилити рівень охорони здоров'я та епідеміологічної безпеки в Україні відповідно до законодавства ЄС та у взаємодії і за підтримки Всесвітньої організації охорони здоров'я. Розвивати зв'язки між інформаційною системою України та існуючою в ЄС системою моніторингу індикаторів стану громадського здоров'я. Інтегрувати Україну в інформаційну систему охорони здоров'я EUPHIN.

Знання та інформація у сфері охорони здоров'я:

- Обмінюватися інформацією та передовими технологіями з питань показників у сфері охорони здоров'я та збору даних;

- Запрошувати представників відповідних органів влади України як спостерігачів на засідання Мережі компетентних структур;

- Розробити спільні технічні і адміністративні заходи, необхідні для інтеграції України в систему EUPHIN, як тільки вона стане повністю функціонуючою;

Нагляд за інфекційними хворобами та охорона здоров'я (епідеміологічний контроль і нагляд) :

- Обмінюватися інформацією та технічним практичним досвідом для сприяння участі в мережі ЄС з попередження та контролю за інфекційними хворобами (рішення 2119/98/ЄС);

- Брати участь у спеціалізованих мережах нагляду, зокрема, стосовно збору даних та інформації щодо ВІЛ/СНІДУ, інфекцій, що передаються статевим шляхом, та гепатиту С і В;

- Обмінюватися інформацією та вдалим досвідом щодо впровадження заходів для боротьби з епідеміями основних інфекційних хвороб;

- Обмінюватися інформацією та технічною експертизою з метою оновлення лабораторних потужностей для сприяння взаємодії між відповідними лабораторіями України та ЄС;

- Сприяння зростанню людських ресурсів для розвитку та впровадження спільних проектів у сфері охорони здоров'я стосовно епідемії ВІЛ/СНІДУ в країні відповідно до національної стратегії.

3. Моніторинг

План дій буде передано для формального схвалення в рамках Ради з питань співробітництва Україна – ЄС. Цей План дій визнача-

тиме цілі та дії для співпраці України та ЄС на період його тривалості. У разі виникнення потреби, з боку ЄС, в специфічних заходах, які вимагатимуть прийняття юридично обов'язкових рішень, Комісія рекомендуватиме Раді ЄС прийняти необхідні директиви для переговорів.

Спільні органи, створені згідно з Угодою про партнерство та співробітництво, сприятимуть виконанню цього Плану дій, а також контролюватимуть його виконання.

Першу оцінку виконання Плану дій буде здійснено не пізніше ніж через два роки після його схвалення.

До Плану дій можна регулярно вносити зміни та доповнення та/або оновлювати його з метою відображення прогресу у виконанні пріоритетів.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН	5
1.1. Глобальний економічний простір як середовище формування міжнародних організацій	5
1.2. Типологія міжнародних організацій	14
1.3. Основні етапи становлення й розвитку системи міжнародних організацій	22
Розділ 2. МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	43
2.1. Правові норми і принципи функціонування міжнародних організацій	43
2.2. Організаційно-функціональна структура міжнародних організацій	53
Розділ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ТА МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО	70
3.1. Мета та принципи діяльності ООН	70
3.2. Організаційно-функціональна структура ООН ..	80
3.3. Соціально-економічні органи ООН	98
Розділ 4. МІЖДЕРЖАВНІ ЕКОНОМІЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ...	106
4.1. Організація економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР) – Organization for Economic Cooperation and Development (OECD)	107
4.2. Консультативні групи держав	114

Розділ 5. МІЖДЕРЖАВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ З РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН НА ГАЛУЗЕВОМУ РІВНІ	117
5.1. Організації з регулювання в галузі промисловості й енергетики	118
5.2. Організації з регулювання в галузі сільського господарства й продовольства	130
5.3. Організації з регулювання в галузі транспорту й зв'язку	137
Розділ 6. ОРГАНІЗАЦІЇ З РЕГУЛЮВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ	151
6.1. Міжнародна організація праці – МОП (International Labor Organization – ILO)	151
6.2. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки й культури – ЮНЕСКО (United National Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO) ..	155
6.3. Всесвітня туристська організація – ВТО (World Tourism Organization – WTO)	158
Розділ 7. МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ	160
7.1. Світова організація торгівлі – СОТ (World Trade Organization – WTO)	162
7.2. Конференція Організації Об'єднаних Націй з торгівлі й розвитку – ЮНКТАД (United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD)	174
7.3. Міжнародний торговельний центр ЮНКТАД/СОТ – МТЦ (International Trade Center UNCTAD/WTO – ITC)	179
7.4. Комісія Організації Об'єднаних Націй з прав міжнародної торгівлі – ЮНСІТРАЛ (United Nations Commission on International Trade Law – UNCITRAL)	182
7.5. Міжнародні організації з урегулювання світових товарних ринків	184

Розділ 8. МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНО-КРЕДИТНІ ОРГАНІЗАЦІЇ	194
8.1. Сучасна система міжнародних валютно-кредитних організацій	194
8.2. Міжнародний валютний фонд – МВФ (International Monetary Fund – IMF)	203
8.3. Група Всесвітнього банку (The World Bank Group)	213
8.4. Регіональні банки розвитку	226
8.5. Банк міжнародних розрахунків – БМР (Bank for International Settlements – BIS)	236

Розділ 9. МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В БОРОТЬБІ З НЕЗАКОННИМ БІЗНЕСОМ	242
9.1. Міжнародна система боротьби з незаконним бізнесом	242
9.2. Функції і діяльність ФАТФ	247

Розділ 10. РЕГІОНАЛЬНІ ІНТЕГРАЦІЙНІ УГРУПОВАННЯ В ЄВРОПІ	252
10.1. Особливості еволюції інтеграційних процесів у Європі	252
10.2. Європейський Союз – ЄС (European Union – EU)	261
10.3. Європейська асоціація вільної торгівлі – ЄАВТ (European Free Trade Association – EFTA)	294
10.4. Співдружність Незалежних Держав – СНД (Commonwealth of Independent States – CIS)	297
10.5. Організація Чорноморського економічного співробітництва – ОЧЕС (Black Sea Economic Cooperation – BSEC)	304

Розділ 11. РЕГІОНАЛЬНІ ІНТЕГРАЦІЙНІ УГРУПОВАННЯ В АЗІЇ, ПІВНІЧНІЙ ТА ПІВДЕННІЙ АМЕРИЦІ, АФРИЦІ	311
11.1. Регіональні організації в Азії та Азіатсько-Тихоокеанському регіоні	311

11.2. Регіональні організації в Північній та Південній Америці	323
11.3. Інтеграційні угруповання в Африці	331
Розділ 12. МІЖНАРОДНІ НЕУРЯДОВІ ЕКОНОМІЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ (МНЕО)	340
12.1. Особливості функціонування міжнародних неурядових організацій	340
12.2. Міжнародні об'єднання підприємців	344
12.3. Міжнародні торговельні і торговельно-промислові палати	350
Розділ 13. ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ	356
13. 1. Україна в організаціях глобального типу	356
13.2. Україна в міжнародних регіональних організаціях	366
13.3. Європейський вибір України	374
АБРЕВІАТУРИ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	387
ТЕМИ РЕФЕРАТІВ	393
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	395
ДОДАТКИ	397
Додаток 1. Результати виборів у Європарламент у 2004 р.	397
Додаток 2. Показники ВВП в країнах Європейського Союзу	399
Додаток 3. Динаміка валового внутрішнього продукту в СНД	400
Додаток 4. Частка взаємної торгівлі в зовнішній торгівлі країн СНД (2005 р.)	400
Додаток 5. План дій Україна– Європейський Союз. Європейська політика сусідства	401

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Ковалевський В.В., Козак Ю.Г., Логвінова Н.С.,
Кутайні З., Кіро О.С., Осипов В.М., Граматик Ю.І.,
Барановська М.І., Семенцов М.В., Левицький М.А.,
Баєва В.В., Воронова О.В., Захарченко О.В.,
Літньовський Г.Г., Шаповал С.С., Дець В.В.

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Навчальний посібник

Керівник видавничих проєктів *Б. А. Сладкевич*

НБ ПНУС

710412

дактор *Н.П. Манойло*

ерстка *О.А. Клевцова*

обкладинки *Б. В. Борисов*

Підп. до друку 05.09.2006. Формат 60х84/16.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум.друк.арк. 27,5.

Видавництво "Центр учбової літератури"

вул. Електриків, 23

м. Київ, 04176

тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63, 428-72-81,
428-72-83

8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)

e-mail: office@uabook.com

сайт: WWW.CUL.COM.UA

Свідоцтво ДК №2458 від 30.03.2006

Віддруковано в ОП "Житомирська облдрукарня"
з готових діапозитивів замовника. Зам. 487.